

นิทานสังวรธรรม

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา ๑๐๐ ปี

สมเด็จพระญาณสังวร
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

จัดพิมพ์ถวาย

๓ ตุลาคม ๒๕๕๖

นิพนธ์สังวรธรรม

พระพุทธศาสนากับสังคมไทย

พระนิพนธ์ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖

จัดพิมพ์ถวาย

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

พระพุทธศาสนากับสังคมไทย, - กรุงเทพฯ :

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖

ISBN 978-616-7821-23-8

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ตุลาคม ๒๕๕๖

จำนวนพิมพ์ : ๕,๐๐๐ เล่ม

ออกแบบปก : พระทศพร คุณวโร

ออกแบบรูปเล่ม : พระปริยญา อภิชาโน

แบบอักษรญาณสังวรธรรม : อาจารย์วิชัย รักชาติ

ดำเนินการผลิตโดย : สาลงพิมพ์การ ๐-๒๔๒๙-๒๔๕๒

พิมพ์ที่ : บริษัท ปัญญณ์ตร์ บุ๊คส์ บายดิ้ง จำกัด

๓๖ หมู่ ๘ ถ.คลองถนน ต.เสาธงหิน อ.บางใหญ่ จ.นนทบุรี ๑๑๑๔๐

โทร ๐-๒๑๑๐-๔๔๒๘-๙, ๐๘๑-๘๕๔-๐๗๕๙

คำปรารภ

นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี

ในโอกาสการจัดทำหนังสือที่ระลึกงานฉลองพระชันษา ๑๐๐ ปี
สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
พุทธศักราช ๒๕๕๖

.....

เนื่องในโอกาสที่สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆ-
ปริณายก ทรงเจริญพระชันษา ๑๐๐ ปีบริบูรณ์ ในวันที่ ๓ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๕๖
นี้ นับว่าเป็นศุภมงคลวาระอันหาได้ยากยิ่ง และมีได้เคยปรากฏมีแต่กาลก่อน เป็น
ที่ปีติโสมนัสของพุทธบริษัททั้งปวง รัฐบาลพร้อมด้วยคณะสงฆ์และประชาชนไทยผู้
เป็นศาสนิกชนจึงได้ร่วมกันจัดงานฉลองพระชันษา ๑๐๐ ปี สมเด็จพระญาณสังวร
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ขึ้นระหว่างวันที่ ๑ - ๗ ตุลาคม พุทธศักราช
๒๕๕๖ เมื่อความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้รับงานฉลองพระชันษาดังกล่าวไว้ใน
พระบรมราชูปถัมภ์ นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณหาที่สุคติได้

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
ทรงเป็นพระมหาเถระผู้เพียบพร้อมด้วยศีลและธรรม ได้ทรงปฏิบัติบำเพ็ญศาสนกิจ
น้อยใหญ่เกื้อกูลแก่พุทธศาสนิกชนทั้งในประเทศและต่างประเทศมาช้านาน ได้ทรง
พระเมตตาโปรดให้สร้างพุทธสถาน อาคารเรียน และสถานสาธารณประโยชน์ขึ้นไว้
เป็นจำนวนมาก เพื่อเผยแผ่พระบวรพุทธศาสนา ส่งเสริมการศึกษา และอำนวยประโยชน์
สุขแก่ชุมชนมุข ได้ทรงพระนิพนธ์หนังสือหลากหลายเรื่องเกี่ยวกับหลักธรรม
คำสอนและเรื่องน่ารู้ในพระบวรพระพุทธศาสนาไว้เป็นจำนวนมาก หนังสือพระนิพนธ์
เหล่านี้เป็นที่ยกย่องกันว่าได้ทรงเรียบเรียงด้วยพระปรีชาสามารถ ทรงสอดส่องเชี่ยวชาญ

ในอรรถและธรรม ได้ทรงนำพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้ามาแสดงให้ปรากฏ เป็นประโยชน์แก่มหาชนที่จะได้ศึกษาและใคร่ครวญตรึกตรองปฏิบัติตาม นับว่าพระนิพนธ์เหล่านี้เป็นเพชรน้ำเอกที่ทรงคุณค่ายิ่งแก่การเผยแผ่พระศาสนา

ในวาระงานฉลองพระชันษา ๑๐๐ ปี สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก นอกจากการจัดงานฉลองสมโภชและกิจกรรมเฉลิมพระเกียรติต่าง ๆ แล้ว คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖ เห็นสมควรจัดพิมพ์หนังสือประมวลพระนิพนธ์ชิ้นชุดหนึ่งเรียกว่า “**ญาณสังวรธรรม**” เพื่อเป็นที่ระลึก และเป็นธรรมานุสรณ์เฉลิมพระเกียรติคุณเจ้าประคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ให้ปรากฏยั่งยืนสืบไป

รัฐบาลในนามของพุทธศาสนิกชนทั้งปวง ขอเชิญชวนพุทธบริษัททุกฝ่ายพร้อมใจกันอธิษฐานจิตถวายพระกุศลและน้อมเศียรเกล้าถวายพระพรแต่สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ขอจงทรงเจริญพระชันษายั่งยืนนาน ทรงเบิกบานผ่องแผ้วเป็นหลักชัยและประทีปธรรมแก่คณะสงฆ์และพุทธศาสนิกชนทั้งไทยและเทศ ทรงเป็นบุญเขตที่เคารพศรัทธาของมหาชนอยู่ตราบจิรัฎฐิติกาล

(นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร)

นายกรัฐมนตรี

ประธานกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี

๓ ตุลาคม ๒๕๕๖

คำชี้แจง

ญาณสังวรธรรม เล่ม ๒๙ คือเรื่อง พระพุทธศาสนากับสังคมไทย ซึ่งประกอบด้วยพระนิพนธ์ต่าง ๆ รวม ๘ เรื่อง คือ ราชธรรมกับการพัฒนาสังคม เฉลิมพระเกียรติ มหารัชฆังคลาภิเษก พระพุทธศาสนากับสังคมไทยและเรื่องความเชื่อ ศาสนากับการพัฒนาจิตใจ พระบรมราชาวาทเรื่องคุณธรรม ๔ ประการ ศาสนาและทศพิธราชธรรม พระเจ้าอยู่หัวแห่งประเทศไทยทรงครองราชย์ครบ ๑๐,๐๐๐ วัน สীরอบพระนักษัตร พระนิพนธ์เหล่านี้ได้พิมพ์เผยแพร่ในโอกาสต่าง ๆ มาแล้วหลายครั้ง

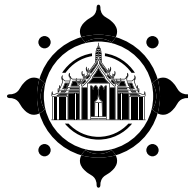
ในการพิมพ์ครั้งนี้ ได้พิมพ์ตามต้นฉบับที่พิมพ์ครั้งแรกของแต่ละเรื่อง และพระนิพนธ์เรื่องใดทรงนิพนธ์หรือทรงแสดงเมื่อใด ได้ทำเชิงอรรถไว้ที่เรื่องนั้น ๆ แล้ว.

วัดบวรนิเวศวิหาร

๓ ตุลาคม ๒๕๕๖

พระพุทธศาสนา กับ สังคมไทย

สารบัญ

ราชธรรมกับการพัฒนาสังคม

พระมงคลวิเสสสถา	๓
ทศพิธราชธรรมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว	๑๗
ทศพิธราชธรรมและพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว	๓๔

เฉลิมพระเกียรติ มหารัชฆังคลาภิเศก ๒๕๓๑

ธนาคารแห่งเวลา	๕๕
ธนาคารแห่งบุญ	๖๐
ธนาคารแห่งน้ำใจ	๖๙

พระพุทธศาสนากับสังคมไทย และเรื่องของความเชื่อ

พระพุทธศาสนากับสังคมไทย	๗๙
เรื่องความเชื่อ	๑๐๓

ศาสนากับการพัฒนาจิตใจ

ศาสนากับการพัฒนาจิตใจ	๑๕๕
-----------------------	-----

พระบรมราชาบาท เรื่องคุณธรรม ๔ ประการ ศาสนาและทศพิธราชธรรม

พระบรมราชาบาท เรื่องคุณธรรม ๔ ประการ	๑๖๕
ศาสนา และ ทศพิธราชธรรม	๑๗๒

พระเจ้าอยู่หัวแห่งประเทศไทยทรงครองราชย์ครบ ๑๐,๐๐๐ วัน

พระเจ้าอยู่หัวแห่งประเทศไทย	๑๘๑
ธรรมกถาในพิธีบำเพ็ญจิตตภาวนาพุทธโธ	๑๙๐
คาถาที่พระสงฆ์สวด	๑๙๘
คำแปลคาถาที่พระสงฆ์สวด	๒๐๐

พระธรรมเทวาริราช

พระธรรมเทวาริราช	๒๐๕
------------------	-----

สี่รอบพระนักษัตร

การปฏิบัติทำจิตตภาวนาพุทธโธ	๒๑๕
การปฏิบัติทำจิตตภาวนาพุทธโธ	๒๒๕
การปฏิบัติทำจิตตภาวนาพุทธโธ	๒๓๑
การปฏิบัติทำจิตตภาวนาพุทธโธ	๒๓๙
การปฏิบัติทำจิตตภาวนาพุทธโธ	๒๔๕
การปฏิบัติทำจิตตภาวนาพุทธโธ	๒๕๕
การปฏิบัติทำจิตตภาวนาพุทธโธ	๒๖๔
พระธรรมเทศนา	๒๗๔
พระธรรมเทศนา	๒๘๒

ราชธรรมกับการพัฒนาสังคม

พระมงคลวิเสสกถา*

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต	สมมาสมพุทฺธสฺส.
อาয়ํ วณฺณํ ยสํ กิตฺติ	สคฺคํ อจฺจจากุสิฺนตํ
รติโย ปตฺถยาเนน	อุฬารรา อปฺราปฺรา
อปฺปมาทํ ปสฺสฺสนฺติ	ปฺปญฺญกิริยาสุ ปญฺชิตา
อปฺปมตฺโต อุกฺโก อตฺถโก	อริคฺคณฺหาติ ปญฺชิตอ
ทิกฺขุเจ ฐมฺเม จ โย อตฺถโก	โย จตฺถโก สมฺปฺรายิกโก
อตฺถภาสิสมยา ธีโร	ปญฺชิตอติ ปวฺจจตฺติ.

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสัยในพระมงคลวิเสสกถา ฉลองพระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี เป็นปสาทนียกถา มังคลานุโมทนา ในพระมหามงคลสมยาภิลักขิตกาลเฉลิมพระชนมพรรษา สมเด็จพระบพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระราชปรารภมหาสิริมงคลวาระนี้ ที่ตรงกับมงคลสุริยคติทินกาล แห่งบรมราชสมภพ โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้กำหนดพระราชพิธีการทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ล้วนเป็นมงคลวิเสส เหตุแห่งสรรพสุภามนุญอดุลยผลอาทิตานมัยศีลมัยภาวนามัยบุญกิริยา เป็นไปในพระพุทธานุภาพอันตรัย อติศัณยอนุตตร-

* ถวายในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ ธันวาคม ๒๕๒๙.

บุญเขต ประกอบด้วยสมณเพศบริษัทเป็นต้น ทรงแผ่พระราชกัลยาณจิตถวายส่วนพระราชกุศล อุทิศส่วนพระราชกุศล พระราชทานส่วนพระราชกุศล ในอดีตพระมหากษัตริยาราชเจ้าทุกพระองค์ ในทวารวดีทุกสถาน ในทุกพระองค์ ทุกท่านผู้อภิบาลป้องกันรักษาพระมหाराชาธิราชเจ้าและสถาบันทั้งปวง ทรงแผ่พระราชกุศลด้วยพระมหากุณณาธิคุณใหญ่หลวง เพื่อความเจริญความเกษมสุขสวัสดิ์ ไปในพระราชวงศ์ มุขมหาอมาตย์มนตรีสภาเสวกามาตย์ สมณะซีพราหมณ์อาณาประชาราษฎร์ ทว่าทั้งนั้นพระราชกุศลย่อมประมวลกันเป็นมงคลวิเศษ เหตุให้ทรงได้รับไมตรีหิตประเทศกัลยาณจิต น้อมถวายพระพรชัย จากสรรพเทพน้อยใหญ่และมนุษย์ ให้ทรงบริสุทธิสถาพรในพระสิริราชย์มไหสวรรยาธิปัตย์ เจริญพระชนมายุพระราชสิริสวัสดิ์เกษมจากสรรพโรค สรรพอุบัติเหตุ

อนึ่ง พระราชกุศลทั้งหลายที่ทรงบำเพ็ญแล้วด้วยดี ย่อมเป็นบุญราศีบุญนิริสุขุบายมงคลวิเศษปิยคสมบัติ วิวัฒน์ให้สัมฤทธิ์ อัญญกันตมนาปผล คืออายุ วรรณ สุข ยศ สวรรค์ สมด้วยนิคมคาถาประพันธ์แห่งพระสูตรพุทธภาษิตตรัสประทาน โอวาทแก่นาถปิณฑิกคฤหบดีว่า

อายุ วรรณ ยศ กิตติ สัคค อัจจาลินดี
 รัตโย ปตถยาเนน อุพารา อปราปรา

เป็นต้น มีความว่า เมื่อนรชนมาปรารถนาอายุ วรรณ ยศ เกียรติ สวรรค์ ความเกิดในตระกูลสูง และความยินดีเกษมสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป พึงบำเพ็ญความไม่ประมาทให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปในสันดานเกิด สามารถเป็นบ่อเกิดแห่งกุศลและคุณที่ประสงค์ บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญ ความไม่ประมาทในบุญกิริยา การทำบุญทั้งหลายอันเป็นไปในกาย วาจา จิต และกุศลสุจริตซึ่งเป็นไป ณ ภูมิ ๔ คือ กามาวจร รูปาวจร อรูปาวจร โลกุตระทุกประการ บัณฑิตชนผู้ไม่ประมาทแล้วย่อมยึดประโยชน์ทั้งสองไว้ได้ คือ ประโยชน์ในทิวฐธรรมภพนี้ และประโยชน์เป็นไปในสัมปรายภพหน้า เพราะอาศัยความบรรลุประโยชน์ที่ประสงค์ทั้งภพนี้และภพหน้า ท่านจึงสรรเสริญผู้ทรงปัญญาว่าเป็นบัณฑิต ดำเนินไปในประโยชน์กิจด้วยปัญญา ความไม่ประมาทเป็นเหตุให้บัณฑิตชาติยึดประโยชน์ทั้งสองไว้ได้ด้วยประการฉะนี้

พระราชกุศลบุญราศี ซึ่งสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงบำเพ็ญ โดยกำลังพระปัญญาบารมีและอัปมาทธรรม เป็นปฏิปทาให้อภิวุฒิวิบูลผล มีอายุเป็นต้น เป็นไปโดยชอบต้องตามสุคติวาทสัมมาปฏิบัติด้วยประการฉะนี้

อิโต ปริ ปวกขามิ	ตํ ตํ วิเสสมงคลํ
มหาราชาริราชสส	คุณาลงการสมมตํ
วุจจมานํ หิ สุตวาน	โยนิโส ปจจเวกขโต
อุปปชเชยย นรินทสส	โสมนสฺสมนบปกํ
ภิกฺขโย สมฺปาทเน จิตตํ	ปณฺเฑ ตทนนฺตรํ
เตนาปิจ ชนินทสส	โสตุถิ จ มงฺคลํ สียา

ลำดับนี้ จะรับพระราชทานพรณนาพระราชจริยาสาธูปปฏิบัติ ที่ตั้งแห่งสวัสดิมงคล อันพิเศษยิ่งซึ่งได้ชื่อว่ามงคลวิเสส เป็นพระคุณอลังการ มีพร้อมบริบูรณ์ในสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า เมื่อได้ทรงสดับแล้ว ทรงปัจจเวกชนถึงโดยกำลังพระปรีชา ก็จักเกิดพระปิติปราโมทย์มีกำลัง แต่นั้นก็จักตั้งพระราชหฤทัยบำเพ็ญเพิ่มพูนให้บริบูรณ์ยิ่ง สรรพสิ่งสิริสวัสดิพิพัฒนามงคลก็จักเกิดเป็นมหาผลแต่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ข้อนี้สมด้วยประพันธ์คาถาที่บัณฑิตรับพระราชทาน กล่าวถวายพระมหากษัตริย์ครั้งโบราณกาล กราบทูลให้ทรงพิจารณาพิชิตราชธรรม ที่ทรงบำเพ็ญอยู่ว่า

ทานํ สิลล์ ปริจจาคํ	อาชฺชวํ มทฺทวํ ตปํ
อกุโภธํ อวิหีสณฺจ	ชนฺตฺตฺตฺตฺต อวิโรธนํ
อิจฺเจเต กุสฺเส ฐมฺเม	จิตฺเต ปสฺสาหิ อุตฺตนิ
ตโต เต ชายเต ปีติ	โสมนสฺสณฺจนบปกํ

ขอสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพิจารณาพระธรรมส่วนชอบอันตั้งอยู่ในพระองค์ คือทาน ศีล บริจาค ความตรง ความอ่อนโยน ตบะ คือความเพียร เมตตาคือความไม่โกรธ กรุณาคือความไม่เบียดเบียน ความอดทน ความไม่ทำให้ผิดดั่งนั้น ๆ เกิด แต่นั้นพระปิติโสมนัสจักมีขึ้นในพระองค์มิใช่น้อย

ก็แลพระราชจริยาซึ่งเป็นคุณาภรณ์อลงกต สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ เจ้าอาวาสวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ พระราชาคณะผู้ใหญ่ของพระมหากษัตริย์ไทย ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย จะรับพระราชทานพรณานาในกถาธรรมเพียงกัณฑ์เดียวนี้ จะรับพระราชทานบรรยายแต่โดยเอกเทศ

ในศก (๒๕๒๙) นี้ จะขอรับพระราชทานถวายวิสัชนาพระคุณพิเศษ ส่วน อดีตสมภารวัดด้วยวิริยะและขันติ ส่วนปรหิตปฏิบัติ จะรับพระราชทานถวายวิสัชนาด้วย รัฐสภาภิบาลนโยบายพอเป็นนิตินัย

วิริยะ ความเพียร ตามศัพท์ว่าความเป็นผู้กล้า ทั้งในทางละไม่ทำ ทั้งในทาง ทำให้มีขึ้นเป็นขึ้น เมื่อแสดงโดยทั่วไปก็เป็นคำกลาง ๆ อาจเพียรทำชั่วก็ได้ ทำดีก็ได้ แต่ทางพระพุทธศาสนาสอนให้เพียรในทางดี คือให้เพียรละเว้นไม่ทำชั่ว ให้เพียรทำดี ดังที่สอน ให้มีประธานะ การตั้งความเพียร ๔ สถาน คือเพียรระวางบาปอกุศลที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น เรียกว่าสังวรประธาน เพียรละบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว เรียกว่าปราบประธาน เพียรทำบุญกุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น เรียกว่าภาวนาประธาน เพียรทำบุญกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งอยู่และเจริญยิ่งขึ้น เรียกว่าอนุรักษนาประธาน ในการตั้งความเพียร ดังกล่าว ให้มี ฉันทะ พอใจ วิริยะ เพียรพยายาม จิตตะ เอาใจใส่ไม่ทอดธุระ วิมังสา พิจารณาใคร่ครวญให้รู้จักผิดชอบควรละควรทำเป็นต้น ทั้ง ๔ นี้ เรียกว่าอิทธิบาท ธรรมที่ให้บรรลุถึงความสำเร็จ ตั้งต้นแต่สำเร็จประธานทั้ง ๔ เป็นเครื่องละโกศลชะ ความนอนใจ คือเกียจคร้าน ลักษณะอาการของความเพียรที่ตั้งขึ้นได้ทรงตัวอยู่ได้ ก้าวหน้าไปได้ เรียกว่าธาตุ กำหนดเป็น ๓ คืออาร์พธาตุ เริ่มต้นทรงตัวขึ้น นิกมธาตุ ทรงตัวดำเนินไป ปรักกมธาตุ ทรงตัวก้าวหน้าไป คือความเพียร ตั้งขึ้นได้ และดำเนินก้าวหน้าไป ไม่ล้มเลิกลง ในเมื่อมีลักษณะการทรงตัวทั้ง ๓ นี้ประคองอยู่ จนกระทั่งบรรลุความสำเร็จ

วิริยะ เป็นบารมีข้อที่ ๕ ที่พระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญมาเป็นอันมาก ในทศชาติ แสดงมหาชนกชาดกในทางเยี่ยมด้วยความเพียร มีเรื่องอยู่ว่า พระมหาชนก พระโอรส แห่งพระเจ้ากรุงมิถิลา ต้องพลัดถิ่นไปประทับในต่างประเทศตั้งแต่ทรงอยู่ในพระครรภ์ ของพระมารดา มีจิตใจกล้าหาญ มีความเพียรแรงกล้า ได้ขึ้นเรือบรรทุกสินค้าข้าม มหาสมุทรเพื่อไปสู่สุวรรณภูมิ เรือได้ถูกคลื่นลมร้ายแรงอับปางลงในท่ามกลางมหาสมุทร พระมหาชนกได้ว่ายน้ำนำมุงกรุงมิถิลาโดยไม่ย่อท้อจนถึงวันที่ ๗ เทพธิดารักขามหาสมุทร

ชื่อเมณิเมขลาได้ผ่านมาพบ จึงได้ตั้งปัญหาถามว่า เพียรว่ายน้ำไปเพื่อประโยชน์อะไร ผลสำเร็จคือความตาย พระมหาชนกได้ตอบโดยความว่า ข้าพเจ้าได้ตรองเห็นโลกวัตร ข้อวัตรปฏิบัติของโลก ตรองเห็นผลดีของความพยายาม จึงพากเพียรอยู่กลางมหาสมุทร ทั้งที่ไม่เห็นฝั่ง เมื่อเพียรทำกิจของบุรุษ ก็ชื่อว่าไม่เป็นหนี้ญาติ ไม่เป็นหนี้เทวดา ไม่เป็นหนี้มารดาบิดา ไม่ต้องเดือดร้อนในภายหลัง คนในโลกนี้ประกอบกิจการงานสำเร็จบ้างไม่สำเร็จบ้าง เห็นกันอยู่ คนอื่นจมไปแล้วก็ตาม ข้าพเจ้าจะว่ายน้ำข้ามต่อไป ข้าพเจ้าได้เห็นท่านผู้เป็นเทวดาในที่ไกล ก็จักเพียรพยายามต่อไปให้ถึงฝั่งสมุทร เทพธิดาได้ฟังถ้อยคำของพระมหาชนกอันแสดงถึงจิตใจที่ตั้งมั่นในความเพียรพยายามของตนเอง ทำกิจที่บุรุษพึงทำ ไม่ท้อถอย เพียรไปให้ถึงฝั่งสมุทร เทวดาจึงได้ช่วยนำพระมหาชนก ไปส่งถึงกรุงมิถิลา

เรื่องนี้ฟังเห็นสารคดีเป็นพิเศษได้ ว่าพระมหาชนกมิได้หวังฝั่งเทวดา แต่คิดฟังตนเองมาตั้งแต่ต้น เมื่อเห็นเรือจะอัปปาง ก็คิดเตรียมตนว่ายน้ำ แล้วก็เพียรว่ายน้ำ มุ่งให้ถึงฝั่งให้จงได้ตลอดเวลาหลายวัน เมื่อเทวดามาปรากฏกล่าวชักชวนให้ท้อแท้หมด กำลังใจ ก็ไม่ยอมทิ้งความเพียร คงมีใจเข้มแข็งมั่นคง มุ่งเพียรว่ายน้ำจนกว่าจะตายไป กับความเพียร ทั้งที่เห็นเทวดาอยู่เฉพาะหน้าก็ไม่ขอให้เทวดาช่วย ตั้งหน้าช่วยตนด้วย ตนต่อไป เทวดาจึงได้เข้าช่วย

บุคคลเช่นนี้เองเรียกว่าเป็นผู้ที่เทวดาช่วย คือความเพียรนี้เองที่ฟังเห็นว่า เป็นเทวดา เมื่อจับทำงานที่แรก มักเห็นความเพียรเป็นความยากลำบากน่าเบื่อหน่าย ต่อเมื่อเพียรไปจนใกล้สำเร็จ ก็เห็นว่าความเพียรนี้เป็นเทวดาขึ้นมาทันที ลืมความเหนื่อยยาก เพราะเห็นผลที่ทำให้ปลื้มใจอยู่เบื้องหน้าแล้ว ผู้ที่เคยพากเพียรเหนื่อยยาก ในการทำงานที่จะอำนวยผลที่ปรารถนาอย่างยิ่ง เมื่อใกล้จะสำเร็จผลย่อมจะรู้สึกเห็นดังนี้ อยู่ด้วยกัน เพราะงานที่จะสำเร็จผลแน่นอน ย่อมมีทางทะลุปรุโปร่งเป็นอานิสงส์ของความเพียรที่ผุดขึ้นมาให้เห็นชัด คนเกียจคร้านจะไม่มีโอกาสได้เห็นเทวดา คืออานิสงส์ของความเพียร

วิริยบารมีของพระโพธิสัตว์แบ่งออกเป็น ๓ ชั้น คือ

วิริยบารมี ได้แก่เพียรที่บำเพ็ญด้วยมุ่งหวังพระโพธิญาณ เป็นเบื้องหน้า รักเพียรเพื่อพระโพธิญาณยิ่งกว่าคนที่รักและทรัพย์สิน

วิริยอุปบารมี ได้แก่เพียรที่บำเพ็ญด้วยมุ่งหวังพระโพธิญาณเป็นเบื้องหน้า รักเพียรเพื่อพระโพธิญาณยิ่งกว่าอวัยวะร่างกายของตน

วิริยปรมัตตบารมี ได้แก่เพียรที่บำเพ็ญด้วยมุ่งหวังพระโพธิญาณเป็นเบื้องหน้า รักเพียรเพื่อพระโพธิญาณยิ่งกว่าชีวิตของตน

ขันติ ความอดทน ความทนทาน อย่างสามัญมีความอดกลั้นเป็นลักษณะ เรียกว่า อธิวาสนขันติ ขันติคือความอดกลั้น เช่นทนตรากตรำต่อหนาวร้อนหิวระหาย เป็นต้น ทนลำบากต่อทุกขเวทนาในเวลาเจ็บไข้ได้ป่วย ทนต่อเจ็บใจต่อถ้อยคำจาบจ้วง ล้วงเกิน เพราะสิ่งที่อดทนเหล่านี้มีเกิดขึ้นอยู่ที่กายใจ ปรากฏมีหนาวร้อนหิวระหาย มีทุกขเวทนา มีเจ็บใจ จึงอดกลั้นไว้ หนาวร้อนหิวระหาย ก็อดกลั้นตามที่ควรอดกลั้น เจ็บปวดก็อดกลั้น ไม่ร้องทูลทูลราย เจ็บใจก็อดกลั้น ไม่แสดงอาการโกรธร้ายแรง ทางกายวาจา อดกลั้นให้อยู่ในใจ และพิจารณาระบายออก ทำใจให้ผ่อนคลาย ไม่ให้ เครียด ให้สงบ ใจจึงแจ่มใสแจ่มขึ้น กายก็สงบเป็นปกติ อาการดังนี้เรียกว่าไสร้จจะ ที่แปลว่าความเสื่องม คือสงบปกติ ขันติที่สมบูรณ์จึงต้องมีไสร้จจะประกอบอยู่ด้วย การหัดอดกลั้นและทำใจให้สงบเป็นปกติในเวลาถูกต้องอนิฏฐารมณ์ คือเรื่องที่ไม่ชอบ ย่อมยากในตอนแรก แต่เมื่อหัดปฏิบัติไปบ่อยเข้า ก็จะง่ายขึ้น จนถึงทำจิตให้สงบเป็น ปกติได้ มีอาการมั่นคง มีอารมณ์อะไรมากระทบกระทั่ง ก็ไม่กระเทือน ขันติก็เลื่อน ขึ้นเป็นมีความทนทานเป็นลักษณะเรียกว่าสติทกขาขันติ ขันติคือความทนทาน ดังที่ตรัส ไว้ในโอวาทปาฏิโมกข์ว่า *ขันติ ปรมัตตไป สติทกขา* ขันติคือความทนทานเป็นตบะอย่างยิ่ง

ขันติเป็นอสังการวิเศษ อำนาจผลแก่ผู้ที่มีอยู่ทุกคน เพราะผู้ที่มีจิตใจเข้มแข็ง อดทน สงบเป็นปกติ ทนทานได้ในทุกสถานการณ์ ย่อมชื่อว่าได้ที่ตั้งรับอันมั่นคง เป็นผู้ชนะในขั้นที่ตั้งรับแล้ว ทำให้สามารถปฏิบัติกิจหน้าที่ให้สำเร็จ

ขันติเป็นบารมีข้อที่ ๖ ที่พระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญมาเป็นอันมาก ในทศชาติ แสดงจันทกุมารชาดกในทางเยี่ยมด้วยขันติ มีเรื่องย่อว่า พระจันทกุมาร โอรสพระเจ้า กรุงปุปผวัตติ ทรงตั้งอยู่ในธรรม ทรงวินิจฉัยคติความโดยธรรม เป็นเหตุให้ขัดประโยชน์ ของบุโรหิตผู้ร้ายผู้ติธรรม บุโรหิตจึงหาเหตุกลั่นแกล้งจนถึงให้เตรียมการเผาพระกุมาร บุษายัญญ พระจันทกุมารได้ทรงมีขันติตลอดมา แม้จะต้องถูกเผาบุษายัญญ ก็ไม่ทรงยอม

สยบให้อธรรม ประชาชนได้ประจักษ์ในความอดทนสละได้ของพระกุมารเพื่อรักษาธรรม เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน จึงพร้อมกันช่วยพระกุมารไว้

ขันติบารมีของพระโพธิสัตว์แบ่งออกเป็น ๓ ชั้น คือ

ขันติบารมี ได้แก่ขันติที่บำเพ็ญด้วยมุ่งหวังพระโพธิญาณ เป็นเบื้องหน้า รักขันติเพื่อพระโพธิญาณยิ่งกว่าคนที่รักและทรัพย์สิน

ขันติอุปปารมี ได้แก่ขันติที่บำเพ็ญด้วยมุ่งหวังพระโพธิญาณเป็นเบื้องหน้า รักขันติเพื่อพระโพธิญาณยิ่งกว่าอวัยวะร่างกายของตน

ขันติปรมัตถบารมี ได้แก่ขันติที่บำเพ็ญด้วยมุ่งหวังพระโพธิญาณเป็นเบื้องหน้า รักขันติเพื่อพระโพธิญาณยิ่งกว่าชีวิตของตน

สมเด็จพระมหาวชิราวุธทรงบำเพ็ญวิริยะความเพียรในพระราชกรณียกิจทั้งปวง ทั้งในส่วนที่เป็นไปตามราชประเพณี ทั้งในส่วนที่เป็นไปตามโครงการพระราชดำริเพื่อประโยชน์สุขแห่งประชาชนทั่วทุกภาคของประเทศ ทั้งที่เป็นโลกวัตรคติโลก ธรรมวัตรคตินิยมทั้งปวง พระวิริยะที่ทรงบำเพ็ญจึงยิ่งใหญ่ไพศาล ควรจัดเป็นพระวิริยบารมีได้ เช่นเดียวกับพระมหากษัตริย์ในมหาชนกษัตริย์ ซึ่งได้เพียรว่ายน้ำมุ่งไปกรุงมิถิลา ซึ่งเป็นเมืองของพระองค์เพื่อทรงช่วยประชาชนในเมืองนั้น และได้ทรงบำเพ็ญขันติอดทนตรากตรำต่อหนาวร้อนหิวระหาย อดทนลำบากต่อทุกขเวทนา ในเวลาทรงปฏิบัติงาน ในเวลาทรงพระประจักษ์ อดทนพระราชหฤทัยต่ออารมณ์ทั้งที่ น่าปรารถนาและไม่น่าปรารถนาต่าง ๆ ต่อบุคคลและเหตุการณ์ต่าง ๆ ทรงประกอบด้วยความเข้มแข็งอดทน ทนทาน สงบพระราชหฤทัย เป็นปกติได้ในสถานการณ์ทั้งปวง จึงทรงเป็นที่ตั้งรับที่มั่นคง พระขันติที่ทรงบำเพ็ญจึงยิ่งใหญ่ไพศาล ควรจัดเป็นพระขันติบารมีได้ เช่นเดียวกับพระจันทกุมารในจันทกุมารชาดก ซึ่งได้ทรงมีขันติในการทรงวินิจฉัยอรรถคดีโดยธรรม ทรงอดทนต่อการกลั่นแกล้งต่าง ๆ ของปุโรหิต ทรงรักษาธรรมแม้ว่าจะถูกเผาบูชาขยี้ย ทรงมุ่งให้เกิดความเป็นธรรมแก่ประชาชนเป็นที่ตั้ง ไม่หวั่นไหวต่ออันตรายแม้แห่งชีวิต นับเป็นพระราชปฏิบัติส่วนอัตตสมบัติ คือวิริยะ จัดเป็นมงคลวิเสสที่ ๑ ชั้นดี จัดเป็นมงคลวิเสสที่ ๒

พระราชจริยารัฐสภาภิบาลโนบายนั้น คือพระราชกรณียกิจ ที่ทรงปฏิบัติกระทำ เพื่อประโยชน์คุณแก่พระราชอาณาจักรและประชาชน จะขอรับพระราชทานถวายด้วย ทศพิธราชธรรมข้อ ๕ คือ มัททวะ ความอ่อนโยน และข้อ ๖ คือตปะ หรือตบะ คุณเป็นเครื่องเผผลาญกำจัดบาปอกุศล โดยปรหิตปฏิบัติปริยาย

มัททวะ แปลว่าความอ่อนโยน คือความเป็นผู้มีอัธยาศัยอ่อนโยน ไม่ดั่งดื้อ ถือตนด้วยอำนาจถัมภะ (คือดุจเสา) มีความอ่อนโยนไปตามเหตุผล ตามความสมควร ดังที่เรียกว่า การถนวล เป็นไปตามอำนาจแห่งเหตุที่ควรดำเนิน และมีสัมมาคารวะ ต่อท่านผู้ใหญ่ ผู้เจริญ อ่อนโยนต่อบุคคลที่เสมอกันและต่ำกว่า วางตนสม่ำเสมอ ไม่กระด้างดูหมิ่นผู้อื่นด้วยอำนาจมานะเพราะชาติ เพราะโคตร เพราะยศ เพราะทรัพย์ เป็นต้น

ข้อที่พระมหากษัตริยาราชเจ้าทรงมีพระราชอัธยาศัยอ่อนโยน เมื่อมีผู้มา กราบทูลด้วยข้ออรรถข้อธรรมที่ก่อปรด้วยเหตุผล ซึ่งเป็นวิสัยของบัณฑิตชน มิได้ทรง ห้ามปราม ทรงวิจารณ์โดยถ้วนถี่ ถ้าดีชอบก็ทรงอนุโมทนาอนุวัตรตาม ไม่ทรงถือ พระองค์ด้วยอำนาจมานะ ทรงสัมมาคารวะอ่อนน้อมแก่ผู้เจริญวัยโดยคุณ ไม่ทรงดูหมิ่น จัดเป็นมัททวะ

บารมีข้อที่ ๕ คือวิริยะ กับทศพิธราชธรรมข้อที่ ๕ คือมัททวะ ความอ่อนโยน ดูถ้อยคำต่างความหมายกัน แต่เมื่อพิจารณาจากหลายพระสูตร จะพบว่ามีความเนื่อง กันอยู่ในประการที่สำคัญ ยกตัวอย่างในกัณฑ์ทรกสูตร แสดงว่าจิตที่ตั้งมั่นเป็นสมาธิแล้ว บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ไม่มีเนิ่น ปราศจากอุปกิเลส เป็นจิตอ่อน ควรแก่การงาน ตั้งอยู่ ถึงความไม่หวั่นไหว ย่อมอ่อนโยนไปเพื่อญาณปริชา ซึ่งเป็นอภิญญาขั้นสูงได้ คือจิตที่จะ ควรแก่การงาน คือปฏิบัติงาน เพื่อญาณปริชาได้ จะต้องเป็นจิตที่มีสมาธิ มีลักษณะ อ่อน ใช้คำว่า มุทุกฐะ เป็นจิตอ่อน เมื่อพิจารณาดูก็จะเห็นว่าจิตที่ไม่มีสมาธิเป็นจิตที่ แข็งกระด้างด้วยอำนาจนิวรณ์ คือกิเลสที่เกิดขึ้นกลุ่มรุ่มอยู่ในจิต ทำจิตให้ลัดกลุ่ม วุ่นวาย ไม่อาจใช้จิตเช่นนี้ทำงาน ไม่อาจอ่อนโยนไป เพื่อพิจารณาเพื่อปัญญาได้ เป็นอันว่า ใช้ความเพียรไม่ได้ ไม่มีกำลังที่จะตั้งความเพียร จึงชื่อว่าไม่ควรแก่การงาน ต่อเมื่อจิต เป็นสมาธิ จึงควรแก่การงาน คือควรตั้งความเพียรทำงานได้เพราะเป็นจิตอ่อนโยน เรียกว่ายอมให้ยอมไปทำงาน แม้ในการทำงานทั่วไป ด้วยความเพียรจิตก็ต้องอ่อนยอม

ให้โน้มไปเพื่อตั้งความเพียรเพื่อทำงานนั้น เพียรเพื่อทำอะไรให้สำเร็จ จึงต้องมีความอ่อนโยนยินยอมพอใจของจิตประกอบอยู่ด้วย ในธาตุวิภังคสูตร แสดงอุปมาที่ทำให้เห็นได้ง่ายขึ้น ว่าเปรียบเหมือนช่างทองสุทองในแก้ว คือตั้งความเพียรสุทอง ก็ต้องใช้ความเพียรให้พอดี มิให้มากไปน้อยไป บางคราวก็ต้องสุบลมให้แรง บางคราวก็ต้องพรมน้ำให้ไฟลดลง เพื่อให้ทองละลายให้พอดี ทองจึงอ่อนเหลว ควรแก่การงาน ผุดผ่องได้ที่ จึงเททองที่อ่อนเหลวได้ที่ ทำทองรูปพรรณต่าง ๆ ได้ตามปรารถนา วิริยะกับมัททวะความอ่อนโยนจึงต้องประกอบไปด้วยกันดังนี้ มัททวะเป็นทศพิธราชธรรมข้อที่ ๕

ตปะ หรือตบะ แปลว่าเผาผลาญ หมายถึงกุศลสมาทาน อันเผาผลาญอกุศลวิตกบาปกรรม สมาทานวัตรตามแบบบัญญัติ เป็นอุบายอันจะสังหารอกุศลวิตกบาปกรรมแม้เพียงขณะหนึ่งสมัยหนึ่ง แต่ในพราหมณ์สมัย แสดงหมายถึงการปฏิบัติถูกต้องตามหน้าที่ เช่นการปกครองประชาชนเป็นตบะของพระมหากษัตริย์ มีคำเป็นคาถาหนึ่งแสดงว่า พระอาทิตย์มีตบะส่องแสงสว่างในกลางวัน พระจันทร์มีตบะในกลางคืน เป็นต้น ผู้บำเพ็ญตบะ คือปฏิบัติหน้าที่ให้บรรลุถึงความสำเร็จด้วยดี ย่อมเป็นผู้มีตบะปรากฏเป็นผู้มีสง่า เป็นที่ยำเกรง ดังที่พูดกันว่ามีตบะเดชะ ส่วนผู้ที่ไม่ปฏิบัติให้สมกับหน้าที่ ฐานะของตน ย่อมเป็นผู้ไม่มีตบะอย่างนั้น ไม่ปรากฏเป็นผู้มีสง่า ไม่เป็นที่ยำเกรง มีภาษิตกล่าวไว้ในมหาสุตโสมชาดกว่า

พระราชารู้เอาชนะผู้ที่ไม่ควรชนะ ไม่ชื่อว่าพระราช
 เพื่อนผู้เอาชนะเพื่อน ไม่ชื่อว่าเพื่อน
 ภริยาผู้ไม่ยำเกรงสามี ไม่ชื่อว่าภริยา
 บุตรผู้ไม่เลียงมารดาบิดาผู้แก่เฒ่า ไม่ชื่อว่าบุตร
 สภาที่ไม่มัสัตบุรุษ ไม่ชื่อว่าสภา
 ผู้ไม่พูดเป็นธรรม ไม่ชื่อว่าสัตบุรุษ
 ผู้ละ หรือสงบราคะ โทสะ โมหะ พูดเป็นธรรม ชื่อว่าสัตบุรุษ

ในการปฏิบัติตบะ จำต้องอาศัยวิริยะความเพียร เผาผลาญ กำจัดความเกียจคร้านและการปฏิบัติผิดหน้าที่ จึงมักแสดงอภิยาตบะด้วยความเพียร ตามนัยที่ได้ถวายเป็นวิธานมาในข้อวิริยบารมี

ข้อที่พระมหากษัตริย์ราชเจ้าทรงพระพิริยอุตสาหะ พร้อมทั้งพระขันติธรรมใส่พระราชหฤทัยในการปกครองพระราชอาณาเขต และประชาชนให้เกษมสุขปราศจากภัยอันตราย มีพระตบะเดชะเป็นที่ยำเกรงแห่งบุคคลทั่วไป ไม่อาจห่มันพระบรมเดชานุภาพได้ ทั้งทรงสมทานกุศลวัตร ทรมานพระกายพระกมล เพื่อระวังบาปอกุศล ที่ยังไม่เกิด ไม่ให้เกิดขึ้น เพื่อกำจัดบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้เสื่อมสูญ ไม่ตั้งอยู่ได้ จัดเป็นตบะหรือตบะ

บารมีข้อที่ ๖ คือขันติ กับทศพิธราชธรรมข้อที่ ๖ คือ ตบะหรือตบะ มีความหมายอันเดียวกัน เพราะตบะย่อหมายถึงขันติด้วย ดังพระโอรสทศพลกษัตริย์ว่า ขันติคือความทนทานเป็นตบะอย่างยิ่ง และข้อขันติได้รับพระราชทานถวายวิเศษนามมาแล้ว ในข้อขันติบารมี ตบะเป็นทศพิธราชธรรมข้อที่ ๖

สมเด็จพระมหารัชมงคลมุนีเจ้าคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ได้ทรงพระเจริญด้วยพระบารมีพร้อมพระราชาธรรมจริยา ยกโดยเฉพาะในกถาธรรมครั้งนี้ คือ วิริยะและขันติ เป็นส่วนอรรถสมบัตินี้กับทั้งมีทมะ ความอ่อนโยน และตบะคุณเป็นเครื่องเผาผลาญบาปอกุศล ทั้งทรงปฏิบัติหน้าที่อย่างเยียมยอด เป็นรัฐสภาภิบาลนโยบายส่วนประทีปปฏิบัติ คือเหตุสำคัญที่นำไปเข้าถึงความเจริญในการปกครองรัฐให้วิวัฒนาการ ดังจะพึงเห็นได้จากพระราชกรณียกิจนานัปการที่ได้ทรงปฏิบัติตลอดมา ซึ่งไม่อาจยกขึ้นแสดงสาธกด้วยกถาธรรมเพียงครั้งเดียวได้ จะรับพระราชทานยกสาธกถวายเพียงบางประการ เพื่อทรงพิจารณาพระธรรม ส่วนชอบอันตั้งอยู่ในพระองค์ เป็นเครื่องเจริญพระราชหฤทัยด้วยพระปิติโสมนัส

สมเด็จพระมหารัชมงคลมุนีเจ้า ได้เสด็จพระราชดำเนิน ทรงเยี่ยมเยียนประชาชน พระราชทานความช่วยเหลือในการแก้ไขปัญหาให้แก่ประชาชนในพื้นที่ต่าง ๆ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๕ เป็นต้นมา เพราะทรงถือว่า “การช่วยเหลือประชาชนเป็นหน้าที่ของสถาบันพระมหากษัตริย์ต้องทรงทำประจำอยู่แล้ว อนึ่ง การช่วยเหลือคนที่ตกทุกข์ได้ยากนั้น ก็สอดคล้องกับคำสอนพระพุทธศาสนาด้วย ผู้ที่ทำบุญย่อมได้รับความอิมอกอิมใจคือได้บุญ”

“การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน คือความพอมีพอกินพอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและใช้อุปกรณ์ที่

ประหยัดแต่ถูกต้องตามหลักวิชา เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควร และปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจให้ยิ่งขึ้นโดยลำดับ”

“สถาบันพระมหากษัตริย์ และพระราชกรณียกิจเกี่ยวกับโครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่เรียกว่า โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำรินั่นเอง ที่เป็นที่มาของความมั่นคงของชาติและความสงบสุขของสังคมไทย ทั้งในปัจจุบันและในอนาคต”

โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งเริ่มขึ้นตั้งแต่ปี ๒๔๙๔ - ๒๔๙๕ ได้มีบทบาทอย่างสำคัญในการยึดมั่นแนวทางที่สนับสนุนการรักษาความมั่นคงปลอดภัยของชาติมาโดยตลอด และจากบทบาทของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำรินี้ ในการแก้ปัญหาหลักต่าง ๆ ของชาติดังกล่าวนี้ อาจจะนำมาวิเคราะห์แยกแยะโดยสรุปให้เห็นถึงบทบาทในเชิงของการสนับสนุนการรักษาความมั่นคงของชาติที่ชัดเจนยิ่งขึ้นดังนี้ คือบทบาทในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า บทบาทในการเสริมโครงการปรกติ บทบาทในแง่ของการริเริ่ม บทบาทในการส่งเสริมการพัฒนาระบบบริหารดำเนินการพัฒนาในพื้นที่ บทบาทในการสนับสนุนการรักษาความมั่นคงของชาติ เกี่ยวกับโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำรินั้น ได้ทรงเน้นอยู่เสมอว่า “มิได้ทรงมีวัตถุประสงค์ที่จะเข้าไปแย่งงานของรัฐ หรือมีลักษณะซ้ำซ้อนกับงานของรัฐ ทั้งนี้ เพราะไม่มีพระราชประสงค์ที่จะให้แผนงานปรกติของหน่วยงานใด ๆ ที่มีอยู่เดิม ต้องหยุดชะงักหรือเสียหาย สิ่งใดที่รัฐทำอยู่และได้ผลดีอยู่แล้ว ก็จะทรงผ่านเลยไป ไปทรงทำในที่ที่เหมาะสมแห่งอื่น”

“เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” นี้คือพระปฐมบรมราชโองการแห่งสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ที่พระราชทานแก่ปวงชนชาวไทยในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณเมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๙๓ นับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา พระราชกรณียกิจใหญ่น้อยทุกประการที่ทรงปฏิบัติได้เป็นไปตามพระปฐมบรมราชโองการครบถ้วน และกล่าวได้ว่า เป็นพระบรมราชปณิธานที่ได้ทรงตั้งไว้ และทรงเริ่มปฏิบัติตั้งแต่เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ พระบรมราชปณิธานที่ทรงตั้งไว้ที่ปรากฏเป็นพระปฐมบรมราชโองการ จึงเป็นพระราชสัจจาธิษฐานและพระราชสัจจวาจา ตามพระพุทธานุชาตที่ตรัสไว้ว่า

“สัจจ เว อมตา วาจา คำสัตย์จริงเป็นอมตวาจา วาจาที่ไม่ตาย” ทำให้สถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ พร้อมทั้งประชาชนชาวไทย สถิตมั่นสถาพร ด้วยมีธรรม ดังทรงมีพระราชดำรัสประกาศในพระปฐมบรมราชโองการนั้นเป็นหลัก เป็นธงชัย เป็นไปตามอมตสัจจวาจาพุทธภาษิตว่า “ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารี ธรรมแลย่อมรักษา ผู้ประพฤติธรรม” อีกทั้งสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชโอรส พระราชธิดา พร้อมทั้งสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี และสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ ก็ได้ทรงดำเนินตามพระราชธรรมจริยา เพื่อประโยชน์สุขแห่งประชากรทุกประการ ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์ และพสกนิกรชาวไทย ซึ่งสนิท แน่นแฟ้นมาแต่โบราณกาล จึงคงดำรงอยู่และดียิ่งขึ้น ฝ่ายประชาชนชาวไทยตั้งมั่นอยู่บนพื้นฐานของความจงรักภักดี ศรัทธาเชื่อมั่น ด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ เป็นพันประมาณ ฝ่ายพระมหากษัตริย์ตั้งมั่นอยู่ในพระมหากรุณาธิคุณอันไม่มีที่สิ้นสุด ด้วยน้ำพระราชหฤทัยและพระราชจริยาวัตรประกอบไปด้วยทศพิธราชธรรม และพระราชธรรมจริยาทั้งปวง ดังที่รับพระราชทานยกสาธกถวายในกถามรรคนี้ เป็นส่วน ประทิตปฏิบัติ รัฐสภาภิบาลนโยบาย ๒ ข้อ คือ มัททวะ ความอ่อนโยน และตบะคุณเป็น เครื่องเผาผลาญกำจัดบาปอกุศล ประกอบด้วยวิริยะและขันติ จึงนับเป็นบุญยิ่งของ ประชาชนชาวไทย ที่นอกจากจะมีรัฐบาลรับผิดชอบในการบำบัดทุกข์บำรุงสุข ยังมี พระมหากษัตริย์ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงดูแลสอดส่องสุขทุกข์ส่งเสริมการ ปฏิบัติหน้าที่ของรัฐบาลอีกทางหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อพระราชประสงค์ยิ่งใหญ่ คือเพื่อความ อยู่ดีกินดีของพสกนิกรชาวไทยเป็นสำคัญ มัททวะ ความอ่อนโยน ประกอบด้วยวิริยะ ความเพียร และตบะคุณเป็นเครื่องเผาผลาญกำจัดบาปอกุศล ประกอบไปด้วยขันติ นับว่าเป็นรัฐสภาภิบาลนโยบายส่วนประทิตปฏิบัติ จัดเป็นมงคลวิเสสที่ ๓

พระราชธรรมจริยาส่วนอดีตสมบัติ คือวิริยบารมี ขันติบารมี และส่วน ประทิตปฏิบัติ คือมัททวาราชธรรม ตบราชธรรม เป็นรัฐสภาภิบาลนโยบาย ซึ่งเป็นที่ตั้ง แห่งสิริมงคลอันพิเศษมีเอกเทศดังได้รับพระราชทานถวายวิเศษนามาฉะนี้

สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ได้ทรงอบรมพระองค์ ให้ทรงสมบูรณ์ ด้วยธรรมเป็นมงคลวิเสสส่วนอดีตสมบัติ ทรงดำรงราชไชยสวรรยย์ปกครองอภิบาล ประเทศชาติประชาชนโดยธรรม เป็นมงคลวิเสสส่วนรัฐสภาภิบาลนโยบายให้วัฒนสถาพร

ในทุกทาง ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจทุกอย่าง เพื่อให้ประเทศไทยนี้เจริญด้วยอายุ วรรณ สุข พล ธนสารสมบัติทั้งปวง เป็นส่วนปรหิตปฏิบัติ แม้ในศาสนาจักรก็ได้ทรงปฏิบัติในฐานะทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก โดยควรทุกประการ ในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาปีนี้ ได้ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนาสมณศักดิ์พระราชทานเลื่อนและตั้งสมณศักดิ์ใหม่ และได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานสังคหวัดฤในสงฆ์ ในบุคคล โดยน่านับการ ตลอดกาละทั่วเทศะทั้งปวง ประชาชนทั้งชาติกับทั้งคณะสงฆ์ ต่างระลึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณพันประมาณ ถึงวันมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาจึงพร้อมกันเฉลิมฉลองทั่วประเทศ แสดงความจงรักภักดีด้วยวิธีต่าง ๆ บำเพ็ญกุศลสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ น้อมเกล้าฯน้อมกระหม่อมถวายด้วยจิตใจเคารพเทิดทูนศรัทธาในสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า พระมหาจักรพรรดิผู้ทรงเป็นองค์พระประมุขแห่งประเทศชาติ องค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ตั้งสัจจาธิษฐานเป็นอันเดียวกันถวายพระพรชัยมงคล

เดหิ เดหิ วิเสเสหิ	คุณเหหิ ปฏิมณฺหิตโต
จิรณฺชิวี มหาราชา	สุขปฺปตฺโต อนามโย
ยสสา เตชวา จาปี	วฑฺฒยนฺโต นรุตฺตโม
สทา ภาทรานิ สมฺปสฺสํ	จิริ รชเช ปตฺฏิจตุ

ขอถวายพระพรสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงประคับด้วยพระคุณสมุทัยอันพิเศษนั้น ๆ ทรงพระชนมพรรษายี่นนาน ทรงพระสำราญสมบุญพระอนามัย ทรงพระเจริญด้วยพระราชอิสริยยศเดชาานุภาพ ทอดพระเนตรเห็นแต่กิจการอันเจริญเป็นนิตยกาล เสด็จสถิตยี่นนานในพระราชมไหศวรรย์ ปกครองรัฐสีมามณฑลให้สมบุญสมพระราชประสงค์

ลำดับนี้ พระสงฆ์ผู้ได้มาในมหามงคลกาลนี้ มีสมานฉันท์ ตั้งสัตยาธิษฐานอัญเชิญพระศรีรัตนตรัยที่ปรากฏเป็นมงคลสูงสุดของทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย ประสิทธิ์ถวายแด่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า

อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ	อุตฺตมํ ฆมฺมชฺฌมฺคา
มหาสงฺฆํ ปโปเธสิ	อิจฺเจตํ รตนตฺตยํ

พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตรัสรู้ธรรมอันสูงสุด ยังพระสงฆ์หมู่ใหญ่ ให้เบิกบานตนจากกิเลสนิรทา นี้จัดว่าพระรัตนตรัย คือ วัตถุอันประเสริฐให้เกิดความดี ๓ ประการ ย่อมเป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์อย่างยิ่งใหญ่ไพศาลแก่ผู้เลื่อมใส ด้วยเดชานุภาพ พระศรีรัตนตรัยดลบันดาล ขออุปถัมภ์ตรายและอุปสรรคศัตรูทั้งหลาย จงอย่าบังเกิด ถูกต้องพ้องพานซึ่งไทยสยามรัฐมหาชนบทนี้ในกาลไหน ๆ จงบำราศไกลด้วยประการ ทั้งปวง ความเป็นผู้ไม่มีโรค สุขสบาย ความเป็นผู้มีอายุยืนนาน และความ บริบูรณ์แห่งวัตถุทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งวิบูลผลนั้น ทั้งสุขโสมนัสสวัสดิในที่ทุกสถาน จงเกิดมี จงเป็นไปแต่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงอภิบาลไทยสยามรัฐ มหาชนบทนี้ กับทั้งสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบรมราชชนนี พระราชโอรสธิดา พระบรมราชวงศ์ และคณะรัฐบาลมุขอำมาตย์ มนตรีสภาเสวกามาตย์ ทหารพลเรือนตำรวจ พสกนิกรประชาราษฎร สมณะชีพรามณ์ ขอเทพเจ้าทั้งหลาย ทั้งจักรราศีผู้สถิตอยู่ในไทยสยามรัฐมณฑล จงตั้งไมตรีจิตอภิบาลรักษาสากลไทยสยาม รัฐสีมาอาณาเขต ซึ่งสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงเป็นองค์พระประมุข ด้วยนำเข้าไปไกลซึ่งอิฏฐวิบูลผลอันเป็นहितานุหิตประโยชน์ คอยป้องกันซึ่งสรรพโทษ อันไม่เกื้อกูลแก่ความเจริญอย่าให้เกิดมี

สิทฺธมตฺถุ สิทฺธมตฺถุ

สิทฺธมตฺถุ อิทํ ผลํ

เอตฺตสมิ รตนตฺตยสมิ

สมปฺสาทนเจตฺตโส

ขอผลที่กล่าวนี้ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ แต่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้มีพระราชมนัสเลื่อมใสในพระรัตนตรัยนี้ สมพระบรมราชประสงค์ทุกประการ

รับพระราชทานถาวรวิสัยนาพระธรรมเทศนาในพระมงคลวิเสสสภา เป็นปสาทนีย- มังคลานุโมทนา เอว ก็มิด้วยประการฉะนี้

ขอถวายพระพร

ทศพิธราชธรรม
ของ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว*

อำนวยการจัดทำโดย คณาจารย์ และท่านผู้มีเกียรติทั้งหลาย

วันนี้ อาตมาภาพได้รับอาราธนาให้มาบรรยายในรายการ บรรยายพิเศษเรื่อง “พระราชจริยาวัตรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” ในหัวข้อย่อยที่ว่า “ทศพิธราชธรรมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” ซึ่งทางสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้จัดขึ้นเพื่อเฉลิมฉลองวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระชนมายุครบ ๖๐ พรรษา ในปีพุทธศักราช ๒๕๓๐ นี้ และเพื่อเฉลิมฉลองวโรกาสรัชมังคลาภิเษก ในปีพุทธศักราช ๒๕๓๑ หัวข้อที่กำหนดให้บรรยายในวันนี้ หากจะกล่าวกันอย่างกว้าง ๆ แล้ว ก็ได้แก่เรื่องพระราชจริยาวัตรในด้านที่เนื่องกับพระพุทธศาสนาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั่นเอง

* ทรงบรรยาย ณ ห้องประชุมสารนิเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๓๐.
ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระญาณสังวร

พระพุทธศาสนากับคนไทย

คงเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า พระพุทธศาสนาได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับคนไทยมาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ คืออาจจะกล่าวได้ว่า เริ่มตั้งแต่ได้ตั้งชาติไทยขึ้นมาเป็นปึกแผ่น และก็ได้รับการอนุรักษ์สืบทอดต่อ ๆ กันมากระทั่งถึงปัจจุบัน โดยมีได้ขาดสาย ความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับระหว่างพระพุทธศาสนากับคนไทยนั้น เราอาจจะกล่าวได้อย่างกว้าง ๆ ว่ามีทั้งในด้านการปกครอง การศึกษา การสังคม และจารีตประเพณี ซึ่งทั้งหมดนี้เมื่อประมวลเข้าด้วยกันแล้วก็รวมเรียกได้ว่า “วัฒนธรรมไทย” อันหมายความว่า ระบบหรือแบบแผนที่สร้างความวัฒนะคือความเจริญให้แก่คนไทยหรือของคนไทย ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมของไทย ทั้งในด้านการปกครอง การศึกษา การสังคม และจารีตประเพณีนั้น ได้สร้างสมหรือเจริญเติบโตขึ้นมาโดยอาศัยพระพุทธศาสนา หรือธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นรากฐานมาโดยตลอด ความจริงดังนี้ คงจะเห็นได้จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

พระพุทธศาสนากับพระมหากษัตริย์ไทย

การปกครองของไทยแต่โบราณมา มีศูนย์ของการปกครองรวมอยู่ที่องค์พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นพระประมุขแห่งรัฐ ฉะนั้น เมื่อกล่าวถึงความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับระหว่างพระพุทธศาสนากับการปกครองของไทย ก็คือการกล่าวถึงความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับระหว่างพระพุทธศาสนากับพระมหากษัตริย์นั่นเอง

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนา จึงมิได้แสดงระบบหรือระบอบการปกครองทางการเมืองอย่างใดอย่างหนึ่ง แสดงแต่ทางการศาสนา คือธรรม แต่ธรรมนี้เองพียงนำไปปฏิบัติในการทุก ๆ อย่างโดยเหมาะสม เช่น ในทางการปกครอง ทางการศึกษา ทางสังคม เป็นต้น เพื่อให้เกิดความสุขความเจริญ เป็นวัฒนธรรม อารยธรรม ในทางต่าง ๆ วิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมนั้น คือ ทรงแสดงธรรมเพื่อให้ผู้ฟังรู้อย่างเห็นจริงตามเหตุผล ตามความเหมาะสมแก่สภาพการณ์ ภาวะการณ์ เป็นต้นที่เกี่ยวข้อง โดยวิธีที่จะให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ฟัง ในทางแก้กฏ ในทางก่อให้เกิดสุข เรียกสั้นด้วยคำในปัจจุบันว่า

เพื่อความสุขความเจริญ นอกจากนี้ ยังเป็นหลักธรรมที่นำไปปฏิบัติได้ตลอดไป ทุกกาลสมัย ธรรมที่ตรัสสอนไว้ในครั้งพุทธกาล จึงปฏิบัติได้ผลเกื้อกูลให้เกิดความสุขความเจริญได้ในปัจจุบันบัดนี้ของทุกกาลสมัย เช่นเมื่อทรงแสดงธรรมแก่ผู้ปกครอง ก็ทรงแสดงทศพิธราชธรรม คือธรรมสำหรับพระราชา ๑๐ ประการ เพราะศูนย์รวมของการปกครอง หรือกลไกสำคัญอันจะนำไปสู่ความสำเร็จ หรือความล้มเหลวในการปกครองอยู่ที่ผู้ปกครอง ตั้งแต่ต้นแต่พระราชา ผู้เป็นพระประมุขของรัฐ ฉะนั้น หลักทศพิธราชธรรมจึงเน้นความสำคัญของผู้นำ หรือเน้นที่ตัวผู้นำ ว่าจะต้องมีคุณสมบัติ หรือมีคุณธรรมอะไรบ้าง จึงจะนำประเทศชาติไปสู่ความร่มเย็นเป็นสุขได้ ทรงแสดงอภิธานียธรรม คือธรรมอันจะไม่ก่อให้เกิดความเสื่อม แต่ก่อให้เกิดความเจริญอย่างเดียว ๗ ประการ^๑ แก่คณะเจ้าลิจฉวี ผู้ปกครองแคว้นวัชชี ซึ่งมีจุดสำคัญของการปกครองอยู่ที่การร่วมมือร่วมใจกันของคณะผู้ร่วมดำเนินการปกครอง หรือเรียกสั้น ๆ ว่า คณะปกครอง ฉะนั้น หลักอภิธานียธรรมจึงเน้นที่ความสามัคคี พร้อมเพรียงและความเป็นธรรมของคณะผู้ปกครอง นอกจากนี้ ก็ยังได้ทรงแสดงหลักธรรมปลีกย่อย อันเนื่องในการปกครองและเกี่ยวกับผู้ปกครองไว้อีกมาก

ดังเช่น ครั้งหนึ่งเมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ในแคว้นสักกะ ตอนเช้าเสด็จเข้าไปบิณฑบาตในศากยนิคมแห่งหนึ่ง ในขณะที่พราหมณ์คฤหบดีกำลังประชุมกันอยู่ในสภาด้วยกรณีบางอย่าง ขณะนั้น ฝนลูกเห็บตก พระพุทธเจ้าจึงเสด็จหลบฝนเข้าไปในสภา พวกเขาพราหมณ์คฤหบดีได้เห็นพระองค์แล้ว กล่าวว่า สมณะโล้นพวกไหน คงจะไม่รู้จักสภาธรรม คือธรรมบัณฑิตชนบธรรมนิยมของสภา พระพุทธองค์ได้ตรัสตอบว่า “สภาที่ไม่มีสัตบุรุษ (คือผู้สงบ) หรือคนดี ไม่ชื่อว่าสภา ผู้ไม่พูดเป็นธรรม ไม่ชื่อ

^๑ อภิธานียธรรม ๗ คือ ๑. หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์, ๒. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจทั้งหลายที่พึงร่วมกันทำ, ๓. เคารพบัญญัติหรือกฎเกณฑ์ของชาววัชชี ไม่เหยียบย่ำลบล้างของเก่าตั้งของใหม่ขึ้นมาตามอำเภอใจ, ๔. ให้ความเคารพนับถือวัชชีผู้ใหญ่ ด้วยการไต่ถามรับฟังความคิดเห็นของท่าน, ๕. ให้เกียรติและคุ้มครองสตรีไม่ให้ถูกข่มเหง, ๖. เคารพบูชาสิ่งอันเป็นที่เคารพนับถือของปวงชน, ๗. บำรุงและปกป้องผู้ประพฤติธรรม (บรรพชิต) เพื่อจักได้อยู่เป็นหลักในทางศีลธรรมแก่ประชาชน (ที. มหา. ๑๐/๖๘/๘๖).

ว่าสัตบุรุษ ผู้ละ (หรือสงบ) ราคะ โทสะ โมหะ พุดเป็นธรรม ย่อมชื่อว่าสัตบุรุษ”^๑
เป็นอันว่าได้ทรงประกาศว่า พระองค์ทรงรู้จักสภาวะธรรม

ดังนี้ จะเห็นได้ว่า หลักธรรมสำหรับการปกครองที่พระพุทธศาสนาได้แสดงไว้นั้นมีลักษณะเป็นกลาง ๆ สามารถนำมาปรับใช้ได้กับการปกครองทุกรูปแบบในทางทฤษฎีนั้น ดูเหมือนว่าคำสอนหรือหลักธรรมที่ทรงแสดงไว้แต่ละหมวดหรือแต่ละเรื่องเหล่านี้ ต่างกันหรือแยกจากกัน แต่ในทางปฏิบัติหลักธรรมต่าง ๆ ล้วนมีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงกันเสมอ ดังเช่นเรื่องทศพิธราชธรรมและอปริหานิยธรรมที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ก็หมายความว่า ผู้ปกครองควรปฏิบัติตนตามหลักทศพิธราชธรรมและหลักอปริหานิยธรรม รวมทั้งตามหลักปกครองประการอื่นเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมในการปกครอง อันอาจจะสรุปเข้าในคำเดียว คือ โดยธรรม เพื่อธรรม ได้แก่โดยความเป็นธรรม เพื่อความเป็นธรรม ฉะนั้น ธรรมทางการปกครองแม้จะมีเป็นอันมาก แม้ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ก็ดี ที่ศาสตร์การปกครองต่าง ๆ แสดงไว้ก็ดี ก็รวมเข้าในคำเดียวว่า โดยธรรม เพื่อธรรม ที่จะให้เกิดประโยชน์เกื้อกูล และความสุข อันเป็นความเจริญงอกงามไปพลุลักษณ์ต่าง ๆ

พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงพระเจ้าจักรพรรดิไว้โดยความว่า พระเจ้าจักรพรรดิทรงยังจักรคืออำนาจให้เป็นไปโดยธรรม จึงเป็นผู้ที่ใคร ๆ ปฏิบัติมิได้ หลักธรรมที่พระเจ้าจักรพรรดิทรงประกอบในการปกครองเพื่อให้เป็นไปโดยธรรมนั้น ก็คือ ทรงรู้เหตุ ทรงรู้ผล ทรงรู้ประมาณ ทรงรู้กาลเวลา ทรงรู้บริษัท แม้พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าก็เช่นเดียวกัน ทรงประกอบด้วยธรรม ทรงยังจักร คือธรรมอันยอดเยี่ยมให้เป็นไป ซึ่งจักรคือธรรมของพระพุทธเจ้านั้นก็ไม่มีใคร ๆ ที่จะปฏิบัติได้ พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงรู้จักเหตุ ทรงรู้จักผล ทรงรู้จักประมาณ ทรงรู้จักกาลเวลา ทรงรู้จักบริษัท^๒ ดังนี้ ได้มีภิกษุรูปหนึ่ง กราบทูลพระพุทธเจ้าว่าใครเป็นราชาของพระเจ้าจักรพรรดิ พระพุทธองค์ได้ตรัสตอบว่า คือ ธรรมนั่นเองเป็นราชาของพระเจ้าจักรพรรดิ พระเจ้าจักรพรรดิจึงได้ทรงเคารพนับถือธรรม มีธรรมเป็นธง มีธรรมเป็นใหญ่

^๑ ส.ส. ๑๕/๒๗๐/๗๒๔-๕.

^๒ อง. ปญจก. ๒๒/๑๖๖/๑๓๑

ตรัสใช้คำว่า ธรรมาธิปไตย มีธรรมเป็นใหญ่^๑ ฉะนั้น เมื่อทุกฝ่ายยอมรับ นับถือธรรม เป็นใหญ่ เป็นธรรมาธิปไตย ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสสรุปไว้อย่างย่อที่สุดนี้ ก็สำเร็จ ประโยชน์ของการปกครองได้ทั้งหมด

การปกครองแบบไทย

สำหรับประเทศไทยนั้น แต่โบราณกาลมา มีพระมหากษัตริย์ ทรงเป็นองค์ พระประมุขมีรูปแบบมาจากคตินิยมดั้งเดิมของไทยเองเป็นที่ตั้ง ประกอบกับธรรมใน พระพุทธศาสนาเป็นแกนและกวีวัฒนาการมาโดยลำดับตามคตินิยมแบบนานาประเทศ ที่เกี่ยวข้อง เช่น แบบพราหมณ์จากอินเดีย และแบบอื่น ๆ ที่เป็นมาโดยลำดับ จนถึง ปัจจุบันนี้ ตามความเหมาะสมแก่ประเทศไทย คนไทย โดยมีธรรมในพระพุทธศาสนา เช่น ทศพิธราชธรรม เป็นรากฐาน เป็นแกนมาโดยตลอด และมีพระมหากษัตริย์ เป็นองค์พระประมุขมาโดยตลอด ลักษณะที่พระมหากษัตริย์ไทยแต่โบราณมาทรง ปฏิบัติเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ทรงปฏิบัติธรรมอยู่เป็นประจำนั้น มีปรากฏใน ประวัติการณ์ของคนชาติไทย นับตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นต้นมา และปรากฏอย่าง ชัดเจนเป็นระบบขั้นเท่าที่ค้นได้ในประวัติศาสตร์ ก็คือในสมัยกรุงศรีอยุธยา ในรูปของ พระราชานุกิจที่กำหนดไว้ในกฎหมายมเหศวรบาล ดังเช่นกฎหมายมเหศวรบาลในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นต้น อันเป็นแบบแผนสำหรับพระมหากษัตริย์ทรงปฏิบัติเป็น ประจำวัน ในการปกครองแผ่นดิน พระราชานุกิจที่ได้ตราไว้ในกฎหมายมเหศวรบาลที่ตั้งขึ้น ครั้งกรุงศรีอยุธยาดังกล่าวนี้นี้ พระมหากษัตริย์ไทยได้ทรงปฏิบัติตามสืบ ๆ กันมา ทุกพระองค์ ตั้งแต่ครั้งปรากฏกฎหมายมเหศวรบาลในสมัยกรุงศรีอยุธยามาจนกระทั่งถึง สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ แม้จะมีเปลี่ยนแปลงไปบ้างก็เพียงรายละเอียด ส่วนสาระต่อนั้น ยังคงเดิม จะขอยกมาพอเป็นตัวอย่างเฉพาะที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ดังนี้

“๙ นาฬิกา เสด็จประทับหอพระฯ

ฯลฯ

^๑ อง. ปญจก. ๒๒/๑๖๗/๑๓๓

๒๓ นาฬิกา โหระและราชบัณฑิตเข้าเฝ้า ทรงสนทนาศาสนา^๑ มาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช มีเปลี่ยนแปลงไปบ้าง ดังนี้

“๙ นาฬิกา เสด็จจลทรงบาตร

๑๐ นาฬิกา เสด็จออกท้องพระโรง ถวายภัตตาหารเลี้ยงพระสงฆ์ในห้องพระโรง ฯลฯ

๑๙ นาฬิกา เสด็จออกท้องพระโรง ทรงสดับพระธรรมเทศนาภักดิ์หนึ่ง ฯลฯ”^๒

จากตัวอย่างที่ได้ยกมาพอเป็นสังเขปข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนาได้มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการปกครองของไทยอย่างแนบแน่นมาโดยตลอด ตั้งแต่อดีตกาลนานไกลมาจนกระทั่งถึงยุคปัจจุบัน และหลักธรรมสำคัญที่พระมหากษัตริย์ไทยทรงยึดถือปฏิบัติในการทรงปกครองแผ่นดินสืบ ๆ กันมาแต่โบราณกาลนั้นก็คือ ทศพิธราชธรรม และราชธรรมประการอื่น ๆ ที่พระพุทธศาสนาได้แสดงไว้ เช่น ราชสังคหวัตถุ ๕,^๓ จักรวรรดิวัตร ๑๒,^๔ พละ ๕^๕ เป็นต้น จากพระราชจริยาวัตร

^๑ *ยิ่งด้วยพระบารมี*. อนุสรณ์การตรวจพลและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ฯ, กองทัพบกจัดพิมพ์, ๗ ธันวาคม ๒๕๐๒. หน้า ๘๔.

^๒ เล่มเดียวกัน. หน้า ๘๖.

^๓ ราชสังคหวัตถุ ๕ คือ ๑. สัสสมณะ ความสามารถในการบำรุงข้าวกู้, ๒. บุริสมณะ ความสามารถในการบำรุงเลี้ยงคน, ๓. สัมมาปาสะ ความสามารถผูกมัดน้ำใจประชาชน, ๔. วาจาเปยะ มีวาจาควรดีมี, และ นิรักคพะ สงบราบคาบปราศจากโจรภัยจนถึงมีทหารเรือนไม่ต้องลงกลอนเป็นคำรบ ๕ (ส.ส. ๑๕/๑๑๐/๓๕๑).

^๔ จักรวรรดิวัตร ๑๒ คือ ๑. โอวาสสั่งสอนข้าราชการสำนัก, ๒. ผู้กมิตร์ไมตรีกับนานาประเทศ, ๓. สงเคราะห์พระราชวงศ์, ๔. เกื้อกูลคฤหบดีชน, ๕. อนุเคราะห์ประชาราษฎร, ๖. อุปการะสมณะพราหมณ์ผู้ประพฤติชอบ, ๗. อนุรักษ์ผู้สัตย์ไม่หิมีภัย, ๘. ปราบปรามการทุจริตส่งเสริมการสุจริต, ๙. สนับสนุนทุนทรัพย์แก่ผู้ประกอบสัมมาชีพ, ๑๐. เข้าใกล้ใต้ถามเรื่องบาปบุญคุณโทษกับสมณะพราหมณ์, ๑๑. หักห้ามจิตใจจากอธรรมทั้งปวง, ๑๒. พยายามเลิกละความละโมภโลกมากในทางที่ไม่ถูกไม่ควร (ที.ปาฎิ. ๑๑/๖๕/๓๕).

^๕ พละ ๕ คือ ๑. กายพละ กำลังพระกาย, ๒. โภคพละ กำลังคือโภคสมบัติ, ๓. อมัจจพละ กำลังคืออำมาตย์, ๔. อภิชัจจพละ กำลังคือพระชาติสูง, ๕. ปัญญาพละ กำลังคือพระปัญญา (ช.ชา. ๒๗/๕๓๒/๒๔๔๔).

ของพระมหากษัตริย์ไทยดังที่ปรากฏในพระราชานุกิจดังกล่าวแล้ว จะเห็นได้ว่าองค์พระประมุขของชาติทรงใฝ่พระราชหฤทัยในการศึกษาและการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นประจำจนมิได้ขาด พระราชจริยาวัตรอันนี้มิได้ก่อให้เกิดผลดีเฉพาะแต่ในทางการปกครองแผ่นดินเท่านั้น แต่ยังเป็นผลดีแก่พระพุทธศาสนาอีกด้วย กล่าวคือ การที่ทรงสนทนารธรรมหรือทรงสดับพระธรรมเทศนาเป็นประจำทุกวันนี้ เป็นเหตุให้พระเถรานุเถระต้องเรียบเรียงหรือแปลคำสอนของพระพุทธศาสนา จากพระคัมภีร์ต่าง ๆ เป็นบทเทศนาบ้าง เป็นบทวิสัชนาพระราชปุจฉาบ้าง ถวายเป็นประจำวันตาม ที่เห็นสมควรถวายหรือตามพระราชประสงค์ ด้วยเหตุนี้เอง ดำรับตำราทางพระพุทธศาสนา ในภาษาไทย อันเป็นอุปกรณ์สำคัญในการศึกษาพระพุทธศาสนา จึงได้เกิดมีขึ้นมา ตั้งแต่ครั้งโบราณ เช่น พระไตรปิฎกแปล พระปฐมสมโพธิ (พระพุทธประวัติ) พระวิสุทธิมรรคแปล มิลินทปัญหาแปล เป็นต้น อันนับได้ว่าเป็นการส่งเสริมการศึกษา และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาอีกส่วนหนึ่งด้วย

เหตุไฉนพระมหากษัตริย์หรือผู้ปกครองจึงจะต้องปฏิบัติทศพิธราชธรรม ตามคติทางพระพุทธศาสนานั้น ถือว่าการปฏิบัติทศพิธราชธรรมก็คือการบำเพ็ญบารมีของพระมหากษัตริย์ เช่นเดียวกับการปฏิบัติบารมีธรรม ๑๐ ประการอันเป็นการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ ต่างกันแต่ว่าการบำเพ็ญบารมีของพระมหากษัตริย์หรือผู้ปกครองนั้น มุ่งผลคือความสุขของประชาชนในปกครอง ส่วนการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์นั้น มุ่งผลคือความเป็นพระพุทธะหรือความหลุดพ้น ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า ทศพิธราชธรรมคือบารมีธรรมของผู้ปกครองแผ่นดิน เช่นเดียวกับบารมี ๑๐ คือบารมีธรรมของพระโพธิสัตว์ผู้มุ่งพระโพธิญาณหรือความหลุดพ้น ฉะนั้น ตามคติแห่งพระพุทธศาสนาจึงถือว่าทศพิธราชธรรมนั้นเป็นคุณธรรมจำเป็นสำหรับผู้ปกครองแผ่นดิน เพราะความผาสุกของแผ่นดินจะมีมากน้อยเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับบารมีของพระมหากษัตริย์และขึ้นอยู่กับธรรมของผู้ปกครองทั้งปวง

ทศพิธราชธรรมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน

ทั้งหมดที่กล่าวมาในตอนต้นนี้ ก็เพื่อแสดงให้เห็นถึงความเป็นมาแห่งความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับการปกครองของไทย ซึ่งถ้าจะกล่าวเจาะจงลงไปก็คือ เรื่องทศพิธราชธรรมกับองค์พระประมุขของชาติไทยนั่นเอง ในฐานะที่เป็นคุณธรรมหลักแห่งพระราชจริยวัตรในการทรงปกครองแผ่นดิน เพื่อประโยชน์สุขของพสกนิกรทั้งปวง คุณธรรมนี้ได้เป็นที่ทรงยึดถือปฏิบัติของพระมหากษัตริย์ไทยสืบเนื่องกันตลอดมาโดยมิได้ขาดสาย เพราะฉะนั้น การปกครองของเมืองไทยเราตั้งแต่โบราณกาลจึงกล่าวได้ว่า แม้องค์พระมหากษัตริย์จะทรงอยู่ในฐานะที่เรียกว่า “สมบูรณาญาสิทธิ” หรือ “ปริमितสิทธิ” ก็ตาม ก็จำกัดอยู่โดยธรรมคือทรงปกครองโดยธรรม คือธรรมปริमितะคือว่ากำหนดอยู่โดยธรรมทุกกาลสมัย ดังจะพึงเห็นได้ว่าองค์พระมหากษัตริย์ตั้งแต่สมัยโบราณกาลมาแล้วนั้น มิได้ทรงมีพระบรมราชโองการในทางปกครองที่เป็นหลักสำคัญโดยลำพังพระองค์เดียว แต่ย่อมมีมุขอำมาตย์มนตรีและมีกฎหมายต่าง ๆ ที่บัญญัติขึ้นไว้สำหรับในการปกครอง ทรงบัญชาให้การปกครองนั้นเป็นไปตามตัวบทกฎหมายเป็นต้น ที่ได้ตราขึ้นไว้ในสมัยนั้น ๆ ซึ่งกล่าวได้ว่า เพื่อให้เป็นไปโดยธรรมหรือที่เรียกว่า โดยยุติธรรมนั่นเอง เพราะฉะนั้น การปกครองแบบไทยตั้งแต่โบราณกาลมา คือ ตั้งแต่ก่อนสมัยกรุงสุโขทัยมาก็ดี จากกรุงสุโขทัยมาแล้วก็ดี เมื่อได้รับนับถือพระพุทธศาสนามาเป็นศาสนาประจำชาติแล้ว ก็ย่อมเป็นไปเช่นนี้ เป็นธรรมปริमितะอยู่เช่นนี้เสมอเหมือนกันหมด จะมียิ่งหรือหย่อนกันบ้างก็ตามยุคสมัยนั้น ๆ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในฐานะที่ทรงเป็นพระประมุขของชาติไทยก็ได้ทรงดำรงมั่นอยู่ในทศพิธราชธรรมตามเยี่ยงโบราณราชประเพณีมาโดยตลอด นับแต่ได้เสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติ เมื่อ วันที่ ๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๙ เป็นต้นมา และได้ทรงประกาศพระราชปณิธานในการปกครองแผ่นดินไว้อย่างชัดเจน ดังพระปฐมบรมราชโองการที่ได้พระราชทานในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๙๓ ว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรมเพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” คำว่า โดยธรรมในพระบรมราชโองการนี้ พึงเข้าใจว่า ตามครรลองแห่งทศพิธราชธรรม และพระคุณธรรมในทางพระพุทธศาสนานั่นเอง

คำสอนเรื่องทศพิธราชธรรมนั้น มีแสดงไว้ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาว่าเป็นของเก่า มีมาก่อนพุทธกาล โบราณบัณฑิตนิยมแสดงถวายพระราชกษัตริย์ปกครองประชาชน ครั้นพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เสด็จอุบัติขึ้น ทรงเห็นว่าเป็นคำสอนที่ดี มีประโยชน์จึงได้ทรงนำมาตรัสสอนโดยตรัสเล่าไว้ในคัมภีร์ชาดก อันเป็นที่รวมของเรื่อง เก่าก่อนพุทธกาล เรียกคำสอนหมวดนี้ว่า ราชธรรม มี ๑๐ ประการ คือ

๑. ทาน การให้ เพื่อสงเคราะห์ อนุเคราะห์ บูชา เป็นต้น
๒. ศีล การระงับรักษาความประพฤติทางกาย วาจา ตลอดถึงใจ ให้สงบเรียบร้อย
๓. ปริจาคะ การเสียสละ เช่นการเสียสละสุขส่วนตน เพื่อประโยชน์สุขส่วนรวม การเสียสละสุขที่พอประมาณเพื่อประโยชน์สุขที่เป็นส่วนใหญ่ การเสียสละทรัพย์ เพื่อรักษาอวัยวะ การเสียสละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต การที่ยอมเสียสละทั้งชีวิตทั้งทรัพย์ ทั้งอวัยวะเพื่อรักษาธรรม
๔. อาชชวะ ความซื่อตรง
๕. มัททวะ ความอ่อนโยน
๖. ตปะ ความเพียรพยายามเพื่อกำจัดความเกียจคร้านและความชั่ว ในอัน ปฏิบัติหน้าที่ให้สำเร็จด้วยดี ไม่ทอดทิ้งหน้าที่
๗. อักโกธะ ความไม่โกรธ ตลอดถึงไม่พยาบาทมุ่งร้ายผู้อื่น
๘. อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียนผู้อื่น ตลอดถึงสัตว์มีชีวิตให้ได้ทุกข์เดือดร้อน
๙. ขันติ ความอดทนต่อความทุกข์ยาก ต่อถ้อยคำ และเหตุการณ์อันไม่พึง ประสงค์ทั้งปวง
๑๐. อวิโรธนะ การปฏิบัติไม่ให้เกิดจากทางที่ถูกที่ควร ไม่ให้เกิดจากทำนอง คลองธรรม แต่ให้เป็นไปตามธรรม^๑

เนื่องจาก ราชธรรมมี ๑๐ ประการ จึงนิยมเรียกกันว่า ทศพิธราชธรรม ซึ่งแปลตรงตัวว่า ธรรมสำหรับพระราช ๑๐ ประการ

^๑ พุ. ชา. ๒๘/๒๔๐/๘๖

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชจริยาวัตรเนื่องในทศพิธราชธรรม อย่างเป็นไปบ้าง สำหรับประชาชนทั่วไปซึ่งส่วนใหญ่ก็ไม่ค่อยจะมีความรู้เกี่ยวกับทศพิชราชธรรมแล้ว ก็คงจะไม่เข้าใจ หรือมองไม่เห็น ว่า ทรงมีพระราชจริยาวัตรที่นับว่าเป็นการปฏิบัติทศพิชราชธรรมอย่างไรบ้าง แต่สำหรับผู้ที่มีรู้เรื่องทศพิชราชธรรมดี ก็คงประจักษ์ด้วยตนเองว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้นทรงมีพระราชจริยาวัตรที่มั่นคงอยู่ในหลักทศพิชราชธรรมอย่างไรบ้าง

พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในด้านต่าง ๆ เท่าที่ทรงปฏิบัติเป็นประโยชน์สุขแก่ประเทศชาติและประชาชน นับแต่เสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติ มาจนกระทั่งถึงบัดนี้ซึ่งเป็นเวลายาวนานถึง ๔๒ ปีนั้น มีมากมายเกินกว่าที่จะบรรยาย ได้ในที่นี้ และพระราชกรณียกิจเหล่านั้น ก็ล้วนแต่แสดงให้เห็นถึงพระราชจริยาวัตร อันนับเนื่องในทศพิชราชธรรมทั้งนั้น ในที่นี้จะขอนำมาแสดงพอเป็นตัวอย่าง เพื่อประกอบความเข้าใจในเรื่องทศพิชราชธรรม แต่เพียงบางประการเท่าที่เวลาจะอำนวยให้

พระราชกรณียกิจที่สำคัญประการหนึ่งของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่พวกเราคุ้นหูคุ้นตากันเป็นอย่างดี ก็คือการเสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมเยียนประชาชน ในที่ต่าง ๆ ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค และทุกครั้งที่เสด็จฯ ไปทรงเยี่ยมเยียนนั้น ก็จะมีพระราชทานสิ่งของต่าง ๆ แก่ประชาชนในถิ่นนั้น ๆ ตามความเหมาะสมแก่ปัญหา และความต้องการของพวกเขาเหล่านั้น เพื่อเป็นการช่วยบรรเทาหรือแก้ไขปัญหานั้น ๆ ของประชาชนบ้าง เพื่อเป็นการช่วยส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดียิ่งขึ้นบ้าง เช่น ในดินแดนที่ห่างไกลไร้สถานศึกษา ก็พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ ให้สร้างโรงเรียน ตลอดถึงพระราชทานอุปกรณ์การเรียนแก่นักเรียน ในที่ที่ประชาชน ชาติที่ทำมาหากิน ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการจัดสรรที่ดินให้ประชาชนเข้า ทำกินในรูปของโครงการจัดพัฒนาที่ดินตามพระราชประสงค์ เช่น โครงการฯ หุบกะพง จังหวัดเพชรบุรี โครงการฯ หุ่นลอย จังหวัดชัยภูมิ และพระราชทานที่ดินของสำนักงาน ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ในจังหวัดต่าง ๆ รวมกว่า ๕๐,๐๐๐ ไร่ สำหรับจัดสรร ให้ประชาชนผู้ยากจนทำกิน เป็นต้น ในบางท้องที่ที่ขาดแคลนอุปกรณ์เกษตร ก็ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานอุปกรณ์ที่จำเป็น พร้อมทั้งพันธุ์พืช

พันธุ์สัตว์เลี้ยวชนิดต่าง ๆ ในท้องถิ่นที่ขาดแคลนน้ำก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดสร้างเหมืองฝายบ้าง อ่างเก็บน้ำบ้าง พระราชทานหรือพระราชทานโครงการพัฒนาแหล่งน้ำบ้าง เป็นต้น นอกจากนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพัสดุสิ่งของอันจำเป็นแก่การยังชีพและการพัฒนาชีวิตให้ดีขึ้นในด้านต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วยังได้ทรงพระกรุณาพระราชทานพระราชดำริและพระราชดำรัสในทางวิชาการอันเป็นประโยชน์ต่อการสร้างสรรค์และพัฒนาการศึกษา การอาชีพ การสุขอนามัย และความ เป็นอยู่ของประชาชน อีกเป็นอเนกประการ ดังเป็นที่รู้จักกันอยู่ สิ่งที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานแก่ประชาชนในลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าวมานี้ ก็มีทั้งส่วนที่พระราชทานจากพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์และจากทุนทรัพย์ ที่มีผู้โดยเสด็จพระราชกุศล

ที่กล่าวมาพอเป็นตัวอย่างนี้ก็คือพระราชจริยาวัตรในส่วนที่เป็นการทรงปฏิบัติ ทศพิธราชธรรมข้อที่ ๑ คือ ทาน การให้ อันเป็นการเฉลี่ยความสุขแก่ผู้อื่นตามควรแก่ฐานะนั่นเอง และจะเห็นได้ว่า สิ่งที่พระราชทานแก่ประชาชนนั้น มีทั้งพัสดุสิ่งของและความรู้ความคิดอันเป็นประโยชน์ ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า พระราชจริยาวัตรในทศพิธราชธรรมข้อที่ ๑ คือทานนั้น ได้ทรงปฏิบัติอย่างครบถ้วน คือทั้งอามิสทาน การให้เป็นพัสดุสิ่งของ และธรรมทาน การให้เป็นธรรม คือ ความรู้ ความคิด และข้อแนะนำอันเป็นประโยชน์ต่อผู้รับในด้านต่าง ๆ

ผู้ที่มีโอกาสได้เฝ้าเห็นหรือใกล้ชิดพระยุคลบาท คงจะได้ประจักษ์ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น ทรงมีพระราชจริยาวัตร ทั้งทางพระกายและพระวาจาสงบเรียบร้อยงดงาม ทรงดำรงพระองค์อยู่ในความสงบและมั่นคง ไม่ว่าจะเสด็จฯ หรือประทับ ณ ที่ใด ๆ ไม่ว่าจะอยู่ท่ามกลางสถานการณ์ใด ๆ ไม่ทรงกระทำการใด ๆ ที่จะก่อให้เกิดเป็นทุกข์เป็นโทษแก่ผู้อื่น ตรงกันข้าม ทรงปฏิบัติแต่พระราชภารกิจอันจะก่อประโยชน์สุขทั้งแก่พระองค์เองและผู้อื่นเท่านั้น ไม่ตรัสพระวาจาอันจะก่อให้เกิดความแตกร้างและเสียหายต่อผู้อื่น แต่ตรัสเท่าที่จำเป็นและในสิ่งที่มีประโยชน์เท่านั้น อันแสดงถึงการที่ทรงควบคุมพระองค์ได้เป็นเลิศในทุกสถานการณ์ ฉะนั้น ไม่ว่าจะพระองค์จะเสด็จฯ หรือประทับอยู่ ณ ที่ใด จึงเป็นที่เยินใจของผู้ใกล้ชิด เป็นที่เคารพยำเกรงของผู้ประสบพบเห็น และเป็นที่ยื่นชมของพสกนิกรทั่วไป

พระราชจริยาวัตรอันสงบเยือกเย็นและงดงามดังนี้ นับได้ว่าเป็นการทรงปฏิบัติในทศพิธราชธรรม ข้อที่ ๒ คือ ศิล การระวังรักษาความประพฤติกาย ทางวาจา ให้สงบเรียบร้อย ด้วยทรงรักษาพระราชหฤทัยให้สงบเรียบร้อย นอกจากจะทรงดำรงพระองค์อยู่ในศีลอย่างมั่นคงแล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงใฝ่พระราชหฤทัยศึกษาและปฏิบัติธรรมทางพระพุทธศาสนาตลอดมามิได้ขาด ทำให้พระราชหฤทัยประกอบด้วยพระคุณธรรมอื่น ๆ อีกอเนกประการ อันเป็นผลสนับสนุนให้ทรงดำรงพระองค์อยู่ในศีลอย่างมั่นคงได้โดยไม่ว่างจนกลายเป็นพระปรกตินิสัย ซึ่งเป็นศีลแท้ ดังเป็นที่ปรากฏแก่เราท่านทั้งหลายแล้ว

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงใช้เวลาเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมเยียนประชาชนในถิ่นต่าง ๆ ทุกภาคของพระราชอาณาจักรประมาณปีละ ๘ เดือน ท้องถิ่นที่เสด็จฯ ไปทรงเยี่ยมเยียนนั้นบางแห่งก็ทุรกันดารมาก บางแห่งถึงต้องเสด็จพระราชดำเนินด้วยพระบาทเป็นระยะทางนับเป็นกิโลเมตร แต่ก็มิได้ทำให้ทรงย่อท้อพระราชหฤทัย เพราะทรงมีพระราชหฤทัยมุ่งมั่นในอันที่จะเสด็จฯ ไปให้ถึงที่ที่มีปัญหา ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะเสด็จฯ ไปทอดพระเนตรทุกข์สุขของประชาชนด้วยพระองค์เอง เพื่อที่จะได้ทรงประจักษ์ถึงปัญหาและความต้องการของประชาชนโดยตรงด้วยพระองค์ ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะได้พระราชทานความช่วยเหลือหรือที่จะพระราชทานพระราชดำริแนะนำได้อย่างถูกต้อง คราวหนึ่งได้ทรงมีพระราชดำรัสกับนักข่าวว่า “ในหลาย ๆ ประเทศสถาบันกษัตริย์ เปรียบเสมือนรูปพีระมิดที่มีประชาชนเป็นฐาน สูงขึ้นไปก็มีบรรดาศาสนาต่าง ๆ และกษัตริย์อยู่บนยอดพีระมิด แต่หน้าที่ของพระมหากษัตริย์ไทยในปัจจุบันกลับกัน เป็นพีระมิดที่คว่ำหัวลง คือ ประชาชนทั้งหลายอยู่ข้างบนและสถาบันกษัตริย์อยู่ที่จุดล่างสุด ทำหน้าที่บริการสนองความต้องการของประชาชนที่อยู่ข้างบน”^๑ จากพระราชดำรัสนี้แสดงถึงพระราชปณิธานในอันที่จะทรงปฏิบัติพระองค์

^๑ อ้างในหนังสือเรื่อง “สมเด็จพระภูมิพลมหาราช พระมหากษัตริย์ยอดนักพัฒนา” สมาคมส่งเสริมเอกลักษณ์ของชาติ พิมพ์เผยแพร่, พ.ศ. ๒๕๓๐ หน้า ๒๕-๒๖

เพื่อประโยชน์ของประเทศชาติและประชาชนตามพระปฐมบรมราชโองการ ที่พระราชทานแก่ประชาชนว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” ด้วยพระราชปณิธานตั้งมั่นนี้เอง ที่กระตุ้นเตือนให้พระองค์ทรงเสียสละความสุขสำราญส่วนพระองค์เสด็จฯ ไปทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ในที่ทุกสถานไม่ว่าจะใกล้ไกลหรือยากลำบากเพียงไร ดังเป็นภาพที่คุ้นตาของพวกเราทั้งหลายอยู่แล้ว ซึ่งอันที่จริงแล้วโดยฐานะที่ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ อันเป็นที่เคารพสักการะสูงสุดของชาติพระองค์ไม่จำเป็นต้องทรงปฏิบัติดังกล่าวมาแล้วข้างต้นก็ได้ แต่ด้วยพลังแห่งพระมหากรุณาและพระราชปณิธานอันแน่วแน่ จึงทำให้พระองค์ไม่อาจจะทรงเฉยเมยต่อความเป็นไปของพสกนิกรของพระองค์ได้

พระราชกรณียกิจในส่วนนี้นับได้ว่าเป็นการเสียสละประโยชน์สุขส่วนพระองค์เพื่อ ประชาชนและประเทศชาติโดยแท้ นับได้ว่าเป็นพระราชจริยวัตรในทศพิธราชธรรมข้อที่ ๓ คือ ปริจาคะ การเสียสละประโยชน์สุขส่วนตนเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม

การที่ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่าง ๆ อย่างเที่ยงตรงต่อภาระหน้าที่ ที่เที่ยงตรงต่อกาลเวลา และเที่ยงตรงต่อพระราชปณิธานในพระราชหฤทัยที่ทรงมีต่อพสกนิกรโดยมิได้ทรงละเลยและย่อท้อ นั้นนับว่าเป็นพระราชจริยวัตรในทศพิธราชธรรมข้อที่ ๔ คือ อาชชวะ ความซื่อตรงต่อตนเอง ต่อหน้าที่ และต่อประชาชน และด้วยพระราชสำนึกในพระคุณธรรมข้อนี้นั่นเอง บางครั้งแม้จะทรงพระประชวร หากไม่มีพระอาการมากจนเกินไป ก็จะเสด็จพระราชดำเนินไปทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจโดยมิได้ทรงผัดผ่อน

ในการเสด็จพระราชดำเนินไปทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ไม่ว่าจะในวโรกาสใด หรือ ณ สถานที่ใด จะทรงมีความละมุนละไมและอ่อนโยนเสมอ เป็นต้นว่า ทรงมีพระราชปฏิสันถารกับประชาชนตามควรแก่ฐานะด้วยพระพักตร์ที่ยิ้มแย้มด้วยพระสุรเสียงที่อ่อนโยนเป็นปกติโดยมิได้ทรงแบ่งชั้นวรรณะ และโดยที่มิได้ทรงถือพระองค์ บ่อยครั้งที่เราจะเห็นภาพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับราบบนพื้นดินเพื่อทรงสนทนากับประชาชน

พระราชจริยาวัตรในส่วนนี้นับได้ว่าทรงปฏิบัติในทศพิธราชธรรมข้อที่ ๕ คือ มัททวะ ความอ่อนโยน ไม่เย่อหยิ่งถือตัว และด้วยพระคุณธรรมข้อนี้นั่นเอง จึงทรงเป็นที่เคารพรักของประชาชนทั่วไป ไม่ว่าจะเสด็จ ที่ไหนประชาชนต่างก็พอใจที่จะเฝ้าชมพระบารมี โดยไม่รู้จักเบื่อ บางคนอาจจะเดินทางมาจากที่ไกล ๆ เพียงเพื่อขอให้ได้เฝ้าชมพระบารมีเท่านั้นก็พอใจแล้ว

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานโครงการและพระราชดำริไว้มากมายหลายสาขา ในอันที่จะบรรเทาหรือแก้ไขปัญหาคความทุกข์ยากเดือดร้อนของประชาชน ตลอดถึงได้ทรงติดตามตรวจสอบผลอันจะพึงได้จากโครงการและพระราชดำรินั้น ๆ โดยใกล้ชิดเสมอ ซึ่งส่วนใหญ่มักจะเสด็จ ไปทอดพระเนตรโครงการตามพระราชดำริต่าง ๆ นั้นด้วยพระองค์เองเสมอมิได้ขาด เมื่อทรงพบข้อบกพร่อง ก็จะทรงพยายามปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น เมื่อทรงเห็นว่าได้ผลดีมีประโยชน์ ก็จะพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ส่งเสริมให้พัฒนายิ่ง ๆ ขึ้น นี้ นับว่าเป็นพระราชวิริยะอุตสาหะในอันที่จะแก้ไขปัญหาและพัฒนาสิ่งที่จะเป็นประโยชน์สุขแก่ประเทศชาติและประชาชนโดยแท้ พระองค์ทรงมีพระราชวิริยะอุตสาหะในพระราชกรณียกิจส่วนนี้อย่างมีรู้จักหยุดยั้ง ฉะนั้น ในปัจจุบันจึงมีโครงการตามพระราชดำรินี้ออกมาต่าง ๆ เกิดขึ้นมากกว่า ๑,๐๐๐ โครงการ ซึ่งโครงการเหล่านี้มีลักษณะคล้ายเป็นการเริ่มต้นให้รัฐบาลก่อนเป็นแบบที่เรียกกันว่า Pilot Project เมื่อทรงริเริ่มแล้ว รัฐบาลเห็นว่าเป็นประโยชน์อย่างแท้จริงก็จะเข้ามาร่วมสนับสนุนในภายหลัง

เหล่านี้คือพระราชจริยาวัตรในทศพิธราชธรรม ข้อที่ ๖ คือ ตปะ ความเพียรพยายามเพื่อกำจัดสิ่งเลวร้ายและสร้างสรรค์สิ่งดีงาม อันจะต่อให้เกิดประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ทั้งในรูปของวัตรธรรมและนามธรรม

ส่วนพระราชจริยาวัตรอันแสดงออกซึ่งพระเมตตาต่อปวงพสกนิกรในทุกโอกาสที่เสด็จ ไปทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ไม่เคยทรงแสดงความเกรี้ยวกราดแข็งกระด้างต่อใคร ๆ แต่ทรงปฏิบัติต่อบุคคลต่าง ๆ ด้วยความสุภาพอ่อนโยนอย่างพอเหมาะพอควรแก่สถานะนั้น นับเป็นการทรงปฏิบัติในทศพิธราชธรรม ข้อที่ ๗ อักโกธะ ความไม่โกรธ ไม่แข็งกระด้างและไม่พยายาบหมุ่งร้ายต่อใคร ๆ พระคุณธรรมข้อนี้คงเป็นที่ประจักษ์แก่ทุกคนอยู่แล้วเช่นกัน

เนื่องจากทรงดำรงพระองค์มั่นอยู่ในทศพิธราชธรรมข้อ อักโกระ คือความไม่โกรธ ไม่พยาบาทมุ่งร้ายต่อใคร ๆ จึงเป็นการตัดทางที่จะนำไปสู่การกระทำใด ๆ ที่จะก่อให้เกิดความเดือดร้อน เสียหายต่อผู้อื่นอย่างปราศจากศีลธรรมและเหตุผลด้วย และก็ไม่เคยปรากฏว่า ได้ทรงกระทำการใด ๆ อันเป็นการเบียดเบียนผู้อื่น ตลอดไปถึงสัตว์ด้วย มีแต่พระราชทานความร่มเย็นอันเป็นพระมหากุณา ในลักษณะต่าง ๆ ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า ได้ทรงปฏิบัติพระองค์อยู่ใน *ทศพิธราชธรรม ข้อที่ ๘ คือ อวิหิงสา* ความไม่เบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อน อย่างบริบูรณ์

การปฏิบัติพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในโอกาสและสถานที่ต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาพอเป็นตัวอย่างทั้งหมดนี้ ล้วนแสดงให้เห็นพระคุณธรรมอีกข้อหนึ่งคือ *ขันติ ความอดทน อันเป็นทศพิธราชธรรม ข้อที่ ๙* เพราะในการทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจในหลาย ๆ โอกาส ในหลาย ๆ สถานที่ ต้องทรงบุกป่าฝ่าดง ไปเป็นระยะทางไกล ๆ บางครั้งก็ต้องทรงพระดำเนินไปท่ามกลางแสงแดดที่ร้อนระอุบ้าง ท่ามกลางสายฝนบ้าง และพระราชกรณียกิจที่ต้องทรงปฏิบัตินั้นก็มากมาย จนแทบจะไม่มีเวลาทรงพระสำราญส่วนพระองค์ แต่ถึงกระนั้น ก็ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่าง ๆ เหล่านั้นให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีโดยมิได้ทรงย่อท้อ ทั้งนี้ก็ด้วยพลังแห่งพระขันติธรรมอันเต็มเปี่ยมอยู่ในพระราชหฤทัยนั่นเอง

และเมื่อประมวลพระราชจริยาวัตรทั้งหมดที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นเข้าด้วยกัน ก็จัดได้ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงปฏิบัติพระองค์อยู่ในทำนองคลองธรรม และต้องตามพระราชประเพณี ที่พระมหากษัตริย์ราชาเจ้าทั้งหลายในอดีตได้ทรงปฏิบัติสืบ ๆ กันมาแต่โบราณ ไม่ทรงปฏิบัติพระองค์แยกเพี้ยนไปจากขัตติยราชประเพณีอันดีงาม และไม่ทรงละเลยคุณธรรมในทางพระศาสนา ไม่ทรงแสวงหาความสุขสำราญส่วนพระองค์โดยทรงละเลยพระราชภารกิจอันจะพึงปฏิบัติ หรือก่อให้เกิดความทุกข์ยากแก่ประชาชน แต่ตรงกันข้าม ทรงดำรงพระองค์มั่นอยู่ในทศพิธราชธรรม ทรงเฝ้าพระราชหฤทัยในการพระศาสนาและศีลธรรม ทรงปฏิบัติรักษาขนบประเพณีอันดีงามของชาติ และทรงปฏิบัติพระองค์เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ประชาชนในทุกด้าน ทั้งหมดนี้ นับได้ว่าเป็นพระราชจริยาวัตรใน *ทศพิธราชธรรมข้อสุดท้าย คือ อวิโรธนะ* การไม่ปฏิบัติ

ให้ผิดจากที่ถูกที่ควร ไม่ผิดจากทำนองคลองธรรมก็คือปฏิบัติให้เป็นไปตามธรรมดังที่ได้ตรัสไว้ในพระปฐมบรมราชโองการว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม” นั่นเอง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ดังตัวอย่างที่ได้กล่าวมานี้อย่างสอดคล้องกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับรัฐบาลและประชาชน โดยมีได้ทรงยกหรือแยกพระองค์ออกไปเป็นอีกส่วนหนึ่งต่างหากจากรัฐบาลและประชาชน โดยฐานที่ทรงเป็นองค์พระประมุขแห่งชาติ ก็ด้วยทรงปฏิบัติพระองค์ตามหลักของทศพิธราชธรรม เพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขของปวงพสกนิกร เช่นเดียวกับที่คนไทยทั้งปวงปฏิบัติตามหน้าที่ของตนเพื่อความเจริญก้าวหน้าของชาติบ้านเมืองนั่นเอง ทรงมีพระราชสำนักอยู่เสมอว่าคนไทยทุกคนไม่ว่าจะในฐานะเป็นองค์พระประมุขแห่งรัฐ คณะรัฐบาล หรือประชาชนสามัญทั่วไป ต่างก็จะต้องใช้สติปัญญาความสามารถให้เป็นประโยชน์ต่อชาติบ้านเมืองตามควรแก่สถานภาพของตน ด้วยสำนักในความเป็นชาติและโดยมีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักเป็นแกนแห่งการกระทำเสมอเหมือนกันไม่มียกเว้น ในการปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่าง ๆ นั้น จึงทรงปฏิบัติด้วยพระราชสำนักและตามพระคุณธรรมมีทศพิธราชธรรม เป็นต้น เยี่ยงที่คนไทยทั้งหลายในทุกฐานะปฏิบัติกันอยู่โดยฐานที่เป็นคนไทย เพราะฉะนั้น พระองค์จึงทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจน้อยใหญ่ตลอดมามีได้หยุดหย่อน นับแต่เริ่มรัชกาลเป็นต้นมาจนทุกวันนี้ ในปัจจุบันมีคณะกรรมการซึ่งมาจากหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐบาลปฏิบัติสนองพระราชดำริทุกแห่ง และมีคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่เรียกสั้นว่า กปร. มีนายกรัฐมนตรีนับเป็นประธาน นับเป็นพระมหากษัตริย์คุณแก่ปวงประชาชนชาวไทยอย่างหาที่สุดมิได้

ตามที่ได้กล่าวมาค่อนข้างจะยืดยาวนี้ เป็นเพียงส่วนหนึ่งของพระราชจริยาวัตรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน ที่แสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงปฏิบัติตามหลักทศพิธราชธรรมอย่างไรบ้าง และผลของการที่องค์พระมหากษัตริย์ทรงดำรงมั่นอยู่ในทศพิธราชธรรมนั้นก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ประเทศชาติและประชาชนอย่างไร ทั้งยังเป็นการชี้ให้เห็นอีกด้วยว่า สำหรับชาตินั้น ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เป็นสิ่งที่จะแยกจากกันไม่ได้ เพราะชาติก็คือเอกภาพแห่งปวงชน ปวงชนจะมีเอกภาพ

ได้ก็เพราะมีพระมหากษัตริย์หรือผู้นำเป็นจุดรวมใจ พระมหากษัตริย์หรือผู้นำที่จะเป็นจุดรวมใจของปวงชนได้นั้นจะต้องมีพระศาสนาคือคุณธรรมเป็นที่ยึดมั่น เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีและเป็นที่ยึดมั่นของปวงชน พระศาสนาที่คุณธรรมจึงเท่ากับเป็นจุดศูนย์กลางของเอกภาพแห่งชาติ เพราะจะต้องเป็นหลักยึดสำหรับทุกคนในชาตินับแต่พระมหากษัตริย์ ตลอดไปจนถึงประชาชนทั้งปวง โดยนัยนี้ แม้คำสอนเรื่องทศพิธราชธรรมก็เช่นเดียวกัน เป็นหลักธรรมที่ไม่เพียงแต่พระมหากษัตริย์เท่านั้นที่ควรปฏิบัติ แม้รัฐบาลข้าราชการ ประชาชนทั่วไป ก็ควรปฏิบัติ เพราะแต่ละคนก็มีส่วนในการปกครองด้วยกันทั้งนั้น ต่างกันแต่เล็กน้อยไปตามฐานะ เริ่มแต่ปกครองตน ปกครองสังคม ตลอดไปจนถึงปกครองประเทศ แต่ที่ทรงยกพระราชอำนาจขึ้นมาแสดง ก็เพราะว่าพระราชอำนาจหรือพระมหากษัตริย์ทรงเป็นธงของประเทศชาติ ทรงเป็นแบบอย่างของประชาชน และเป็นที่ยอมรับมากกว่าบุคคลใด ๆ ในสังคมเดียวกัน ฉะนั้น จึงทรงอยู่ในฐานะที่ต้องให้ความสำคัญและเน้นเป็นพิเศษ เพื่อเป็นเยี่ยงอย่างแก่คนทั่วไป ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของเราทั้งหลายได้ทรงปฏิบัติมาแล้ว เป็นอย่างดียอดเยี่ยม

ขอพระราชทานถวายพระพรชัยมงคล แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ และถ้าจะมีข้อผิดพลาดบกพร่อง ไม่ถูกไม่ควรประการใด ขอพระราชทานอภัย และขออภัยท่านผู้ฟังทั่วไป

ขออำนาจพรแก่ทุกท่านที่มาร่วมฟังการบรรยาย และขอเชิญให้ร่วมอธิษฐานจิตถวายพระพรให้ทรงพระเจริญ

ขออำนาจพร

ทศพิธราชธรรมและพระราชกรณียกิจ
ของ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว*

อำนวยการ ท่านผู้มีเกียรติทั้งหลาย

อาตมาพวู้สึกยินดีที่ได้มีส่วนร่วมบรรยายพิเศษในการสัมมนาครั้งนี้ซึ่งนับ
ได้ว่าเป็นการสัมมนาที่มีความสำคัญ เพราะเป็นการสัมมนาข้าราชการระดับบริหาร
และสมาชิกชมรมนักบริหาร ข้าราชการพลเรือน ซึ่งถ้าจะพูดอีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นการ
สัมมนาผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบทางการปกครองในสาขาและระดับต่าง ๆ ภายใต้
หัวข้อเรื่องว่า “การพัฒนาข้าราชการด้วยทศพิธราชธรรม” โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อเป็นการ
เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในมหามงคลวโรกาสทรงเจริญ
พระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ และเพื่อให้ข้าราชการพลเรือนมีความรู้ความเข้าใจ
ในเรื่องทศพิธราชธรรม ตลอดจนถึงเพื่อรณรงค์ให้ข้าราชการทุกระดับชั้นปฏิบัติตน
และบริหารราชการตามหลักธรรมในทศพิธราชธรรม

สำหรับหัวข้อที่อาตมาพวู้รับมอบหมายให้บรรยายในวันนี้คือ “ทศพิธราชธรรม
และพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” ตามหัวข้อที่กำหนดให้
ก็คงจะมีประเด็นสำคัญอยู่ ๒ ประเด็นคือ ทศพิธราชธรรมคืออะไร และ พระราช
กรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเกี่ยวเนื่องกับทศพิธราชธรรมอย่างไร ฉะนั้น
การบรรยายก็จะดำเนินไปใน ๒ ประเด็นนี้

* ปาฐกถาพิเศษ ณ ตึกสันติไมตรี ทำเนียบรัฐบาล ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๓๐. ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่
สมเด็จพระญาณสังวร

เมื่อพูดถึงทศพิธราชธรรม ก็มีคนเป็นจำนวนมากไม่น้อยเข้าใจว่าเป็นคุณธรรมสำหรับพระมหากษัตริย์หรือพระราชาทรงประพฤติปฏิบัติ ฉะนั้น สามัญชนคนทั่วไปจึงไม่มีสิทธิที่จะนำมาปฏิบัติหรือไม่ใช่หน้าที่ของประชาชนทั่วไปที่จะต้องปฏิบัติ ซึ่งเป็นความเข้าใจที่ยังคลาดเคลื่อน อันที่จริงนั้นธรรมทุกข้อเป็นของกลาง ใคร ๆ ก็สามารถนำมาประพฤติปฏิบัติได้ แต่ที่มีชื่อเรียกต่าง ๆ กันออกไปนั้น ก็เรียกไปตามโอกาสและบุคคลที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงหรือทรงสั่งสอนเท่านั้น ทศพิธราชธรรมก็เช่นเดียวกัน คำสอนหมวดนี้ ได้ชื่อว่า ราชธรรม ก็เพราะโบราณบัณฑิตทั้งหลายนิยมแสดงแก่พระราชาก็เป็นผู้ปกครองประชาชนมาตั้งแต่โบราณกาลก่อนพุทธกาล ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้น ก็ได้ทรงนำมาสั่งสอนต่อมา เพราะทรงเห็นว่าเป็นคุณธรรมที่จะก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ผู้ปฏิบัติได้จริง และเนื่องจากธรรมหมวดนี้ มี ๑๐ ประการ จึงนิยมเรียกกันว่า ทศพิธราชธรรม ซึ่งแปลว่า ราชธรรม ๑๐ ประการ นอกจากทศพิธราชธรรมแล้ว พระพุทธศาสนา ยังได้แสดงหลักธรรมทางการปกครองประการอื่น ๆ ไว้อีกมาก เช่น ราชสังคหวัตถุ ๕^๑ จักรวรรดิวัตร ๑๒,^๒ พละ ๕^๓ เป็นต้น แต่ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะเรื่องทศพิธราชธรรมเท่านั้น

^๑ ราชสังคหวัตถุ ๕ คือ ๑. สัสสมณะ ความสามารถในการบำรุงข้าวกล้า, ๒. บุริสมณะ ความสามารถในการบำรุงเลี้ยงคน, ๓. สัมมาปาสะ ความสามารถผูกมัดน้ำใจประชาชน, ๔. วาจาเปยะ มีวาจาควรดื่ม, และ นิรัคคพะ สงบราบคาบปราศจากโจรภัยจนถึงมีทหารเรือไม่ต้องลงกลอนเป็นค้ำรับ ๕ (ล.ส. ๑๕/๑๑๐/๓๕๑).

^๒ จักรวรรดิวัตร ๑๒ คือ ๑. โอวาทสั่งสอนข้าราชการ, ๒. ผูกมิตรไมตรีกับนานาประเทศ, ๓. สงเคราะห์พระราชวงศ์, ๔. เกื้อกูลคฤหบดีชน, ๕. อนุเคราะห์ประชาราษฎร, ๖. อุปการะสมณะพราหมณ์ผู้ประพฤติชอบ, ๗. อนุรักษ์ฝูงสัตว์ไม่ให้มีภัย, ๘. ปราบปรามการทุจริตส่งเสริมการสุจริต, ๙. สนับสนุนทุนทรัพย์แก่ผู้ประกอบสัมมาชีพ, ๑๐. เข้าใกล้แต่ถามเรื่องบาปบุญคุณโทษกับสมณะพราหมณ์, ๑๑. หักห้ามจิตใจจากอธรรมทั้งปวง, ๑๒. พยายามเลิกละความละโมภโลกมากในทางที่ไม่ถูกไม่ควร (ที.ปาฎิ. ๑๑/๖๕/๓๕).

^๓ พละ ๕ คือ ๑. กายพละ กำลังพระกาย, ๒. โภคพละ กำลังคือโภคสมบัติ, ๓. อมัจจพละ กำลังคืออำมาตย์, ๔. อภิชัจจพละ กำลังคือพระชาติสูง, ๕. ปัญญาพละ กำลังคือพระปัญญา (ขุ.ชา. ๒๗/๕๓๒/๒๔๔๔).

ทศพิธราชธรรมนั้น หากพิจารณาด้วยดีแล้วจะเห็นว่า มิใช่เป็นธรรมสำหรับผู้ปกครองสูงสุด คือพระราชารหรือพระมหากษัตริย์เท่านั้น แต่เป็นธรรมสำหรับผู้ทำหน้าที่ปกครองทั่ว ๆ ไป ตั้งแต่ระดับชาติ ตลอดลงมาจนถึงระดับประชาชนในชาติทั่วไป จะแตกต่างกันก็ตรงที่ขอบเขตแห่งความรับผิดชอบในการปกครอง ซึ่งก็คงมากน้อยแตกต่างกันไปตามฐานะของบุคคลนั้น ๆ ทั้งนี้เพราะความผาสุกของคนที่อยู่รวมกันเป็นหมู่เป็นคณะ นับแต่ครอบครัวไปจนถึงประเทศชาตินั้น ขึ้นอยู่กับผู้นำหรือผู้ปกครองเป็นสำคัญ แต่ทั้งนี้ก็มิใช่ว่า เฉพาะผู้นำหรือผู้ปกครองเท่านั้นที่จะต้องปฏิบัติธรรมหรือรับผิดชอบต่อความผาสุกของหมู่คณะ ผู้อยู่ในปกครองไม่ต้องปฏิบัติธรรมหรือไม่ต้องรับผิดชอบต่อ อันที่จริง ทุกคนที่รวมอยู่ในหมู่คณะ หรือประเทศชาติเดียวกัน ต่างต้องรับผิดชอบต่อความผาสุกของกันและกันด้วยกันทั้งนั้น แต่สำหรับผู้นำนั้น ในฐานะที่เป็นผู้นำ จำต้องปฏิบัติตนให้เป็นเยี่ยงอย่างที่ดีแก่ผู้ตามหรือผู้อยู่ในปกครองเป็นอันดับแรก จึงจะสมกับที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้นำ ฉะนั้น ผู้นำจึงอยู่ในฐานะที่ต้องรับผิดชอบต่อหนักกว่าผู้อื่นในหมู่เดียวกัน ด้วยเหตุนี้เอง ในทางพระพุทธศาสนาจึงเน้นการปฏิบัติธรรมของผู้ที่เป็นผู้นำหรือผู้ปกครอง หมู่คณะหรือประเทศชาติมาก ดังมีพระพุทธพจน์ตรัสแสดงไว้ในที่แห่งหนึ่ง แปลความว่า

“เมื่อฝูงโคกำลังข้ามฟากอยู่ ถ้าโคจ่าฝูงนำฝูงไปตรง โคทั้งปวง ก็ย่อมไปตรงตามกัน ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ถ้าผู้ที่เขาสมมุติว่า ประเสริฐสุด (คือผู้นำ) ประพฤติเป็นธรรม (คือประพฤติถูกต้อง ยุติธรรม) ประชาชนนอกนี้ก็ย่อมประพฤติเป็นธรรมตามกัน ถ้า พระราชา (คือผู้นำ) ตั้งอยู่ในธรรมประเทศชาติตลอดพระราช อาณาเขตย่อมอยู่เป็นสุข” ดังนี้^๑

เพราะฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า ทศพิธราชธรรมนั้น เป็นคุณธรรมที่ทุกคนผู้อยู่ร่วมในสังคมเดียวกัน ทั้งในฐานะผู้ปกครอง ทั้งในฐานะผู้อยู่ในปกครอง ควรประพฤติโดยเสมอหน้ากัน เพื่อความผาสุกและความเจริญก้าวหน้าของสังคมของตน และเพราะฉะนั้น คุณธรรมหมวดนี้จึงอาจจะเรียกชื่อได้หลายอย่างตามฐานะของผู้นำไปปฏิบัติ เช่น หากพระราชารหรือพระมหากษัตริย์ทรงนำไปปฏิบัติ ก็เรียกว่า ราชธรรม

^๑ อจ. จตุฎก. ๒๑/๙๙/๗๐ ; ชุ.ชา. ๒๘/๒๐/๕๐.

หากคณะรัฐบาลนำไปปฏิบัติ ก็เรียกว่า รัฐบาลธรรม (หรือ รัฐบาลธรรม) หากผู้นำหรือผู้บริหารในระดับต่าง ๆ นำไปปฏิบัติ ก็เรียกได้ว่า บริหารธรรม หรือบริหารกธรรม ธรรมสำหรับการบริหารหรือสำหรับนักบริหาร หากพ่อบ้านแม่เรือนนำไปปฏิบัติ ก็เรียกได้ว่า คหบดีธรรม หรือถ้าประชาชนทั่วไปนำไปปฏิบัติ ก็เรียกได้ว่า ประชาธรรม เป็นต้น ฉะนั้น ทศพิธราชธรรมจึงกล่าวได้ว่าเป็นคุณธรรมสำหรับผู้ปกครอง หรือนักบริหารทุกระดับชั้น หรือถ้าจะกล่าวกันอย่างกว้าง ๆ เป็นกลาง ๆ ก็กล่าวได้ว่าเป็นคุณธรรมสำหรับทุกคน ซึ่งความจริงข้อนี้จะเห็นได้ชัดเจนขึ้น เมื่อได้พิจารณา ทศพิธราชธรรมเป็นข้อ ๆ ไป

ทศพิธราชธรรม หรือราชธรรม ๑๐ ประการนั้น ดังนี้

- (๑) ทาน การสละวัสดุสิ่งของและให้วิชาความรู้เพื่อเกื้อกูลผู้อื่น และให้ประการอื่น ๆ เช่น กำลังกาย กำลังความคิด ตลอดถึงให้การอบรมแนะนำที่รวมเรียกว่า ธรรมทาน
- (๒) ศีล ควบคุมพฤติกรรมทางกายวาจาตลอดถึงใจให้เป็นปกติเรียบร้อย
- (๓) ปริจาคะ เสียสละประโยชน์สุขส่วนตนเพื่อประโยชน์สุขส่วนรวม
- (๔) อาชชวะ ความซื่อตรง
- (๕) มัททวะ ความสุภาพอ่อนโยน
- (๖) ตบะ ความเพียรพยายามในหน้าที่การงานจนกว่าจะสำเร็จโดยไม่ลดละ
- (๗) อักโกธะ ความไม่แสดงความเกรี้ยวกราด โกรธแค้น ต่อใคร ๆ
- (๘) อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียนผู้อื่นให้ได้ทุกข์เดือดร้อน
- (๙) ชันติ ความอดทนต่อความยากลำบากทั้งที่เนื่องมาจากวิตุธรรมและนามธรรม
- (๑๐) อวิโรธนะ ความไม่ประพฤติปฏิบัติผิดไปจากทำนองคลองธรรม^๑

^๑ พ.ชา. ๒๘/๒๔๐/๘๖.

คุณธรรม ๑๐ ประการดังที่กล่าวมานี้ ท่านทั้งหลายในฐานะที่เป็นนักบริหาร ก็คงจะเห็นได้ว่า มีความจำเป็นสำหรับผู้ปกครองหรือผู้บริหาร และมีความจำเป็นแม้แก่ผู้อยู่ในปกครองหรือผู้ร่วมงานอย่างไร เพราะคุณธรรมแต่ละข้อมีความชัดเจนในตัวแล้วจนเกือบจะไม่ต้องอธิบายอะไรเพิ่มเติมอีก แต่บางท่านอาจจะยังไม่ค่อยคุ้นกับหัวข้อธรรมเหล่านี้สัก ในที่นี้จึงจะขอขยายความเพิ่มเติมอีกสักเล็กน้อย

คุณธรรมข้อที่ ๑ คือ ทาน นับว่ามีความสำคัญสำหรับผู้ปกครองเป็นอันดับแรก เพราะในฐานะที่เป็นผู้นำหรือผู้ปกครองนั้น หากมองในแง่ของคุณธรรม ก็ควรจะเป็นผู้เอื้ออารีต่อคนในปกครอง รู้จักเอื้อเพื่อแบ่งปันสงเคราะห์ช่วยเหลือคนในปกครองของตนตามควรแก่โอกาสและเหตุการณ์ หากมองในแง่ของหน้าที่ผู้ปกครอง ก็มีหน้าที่จะต้องบำบัดทุกข์บำรุงสุขคนในปกครองของตน ด้วยการให้วัตถุสิ่งของบ้าง ด้วยการให้วิชาความรู้บ้าง ด้วยการให้สิ่งที่ต้องการอื่น ๆ ตลอดถึงให้การอบรมแนะนำบ้าง เพื่อเขาเหล่านั้นจะได้ใช้เป็นเครื่องยังชีพและสร้างสรรค์ชีวิตให้มีความสุขตามควรแก่อัตภาพ สิ่งเหล่านี้ก็รวมอยู่ในคุณธรรมข้อที่เรียกว่า ทาน การให้นั่นเอง ส่วนผู้อยู่ในปกครอง เมื่อได้รับจากผู้ปกครองแล้ว ก็ควรจะให้ตอบด้วย ความมีความสุขของส่วนรวมจึงจะเป็นไปได้ เช่น เสียภาษีอากรแก่รัฐตามฐานะและหน้าที่ ให้ความร่วมมือช่วยเหลือเมื่อได้รับการขอร้อง เป็นต้น ฉะนั้น ทุกฝ่ายจึงควรให้แก่กันและกันตามฐานะและหน้าที่ของตน ๆ เพราะถ้าฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดให้แต่ฝ่ายเดียว หรือรับแต่ฝ่ายเดียว สุดท้ายก็คงจะไม่มีใครให้ เพราะไม่มีอะไรจะให้อีกต่อไป

คุณธรรมข้อที่ ๒ คือ ศีล นั้นก็หมายความว่า ผู้ปกครองจะต้องประพฤติตนอยู่ในศีลในธรรม มั่นคงหนักแน่นอยู่ในระเบียบ วินัย กฎหมายและขนบประเพณีอันดีงามของบ้านเมือง วางตนให้เป็นหลักเป็นที่เชื่อถือของประชาชนได้ ในฐานะที่เป็นหลักเป็นประธานของหมู่คณะหรือประเทศชาติ ส่วนประชาชนก็ต้องประพฤติเช่นเดียวกัน เพราะถ้าผู้นำทำดีอยู่คนเดียว แต่ประชาชนไม่เอาด้วย สังคมก็จะสงบเรียบร้อยไม่ได้ หรือถ้าประชาชนพยายามทำดี แต่ผู้นำไม่เอาด้วย ประชาชนก็เดือดร้อน ฉะนั้น ทุกฝ่ายจึงต่างต้องมีศีลต่อกัน สังคมจึงจะสงบสุข

คุณธรรมข้อที่ ๓ คือ บริจาคะ ความเสียสละ โดยหน้าที่แล้วผู้ปกครองย่อมต้องเป็นคนเสียสละ หากไม่มีคุณธรรมข้อนี้ ก็เป็นผู้ปกครองที่ดีไม่ได้ เป็นผู้นำที่ดีไม่ได้

เพราะจะกลายเป็นผู้ใช้อำนาจหน้าที่เพื่อกอบโกยประโยชน์สุขส่วนตนถ่ายเดียว กล่าวสั้น ๆ ผู้ปกครองจะต้องพร้อมเสมอที่จะเสียสละเพื่อประโยชน์สุขของคนในปกครองของตนหรือเพื่อประเทศชาติของตน ส่วนประชาชนก็ต้องเสียสละ เพื่อสนองนโยบายที่เป็นธรรม หรือความปรารถนาดีของผู้ปกครองด้วยเช่นกัน เช่น เมื่อถึงคราวควรอดก็อดด้วยกัน เมื่อถึงคราวควรออม ก็ออมด้วยกัน การแก้ปัญหาของหมู่คณะหรือชาติบ้านเมืองจึงจะเป็นไปได้ แต่ถ้าฝ่ายหนึ่งกำลังประสบปัญหา แต่อีกฝ่ายหนึ่งกลับแสวงหาแต่ความสุขใส่ตัวเอง โดยไม่อาทรห่วงใยต่อใคร หมู่คณะหรือชาติบ้านเมืองก็คงไปไม่รอดแน่ ฉะนั้น ทุกคนจึงต้องเสียสละตามควรแก่ฐานะและความรับผิดชอบ

คุณธรรมข้อที่ ๔ คือ อาชชวะ ความซื่อตรง ข้อนี้ไม่ต้องอธิบายมาก เพราะคงเป็นที่เข้าใจกันดีอยู่แล้ว กล่าวโดยสรุปก็คือ กิจการทุกอย่างหากผู้ที่มีส่วนร่วมไม่ว่าจะในฐานะผู้นำหรือผู้ตามต่างไม่มีความซื่อสัตย์ต่อกัน ไม่ซื่อตรงต่อเวลา ไม่ซื่อตรงต่อหน้าที่ ไม่ซื่อตรงต่อความถูกต้องความควร ความสัมฤทธิ์ผลก็เป็นไปได้ยาก และจะถึงความล้มสลายในที่สุด แต่ถ้าทุกฝ่ายต่างซื่อตรงต่อกัน ซื่อตรงต่อเวลา ซื่อตรงต่อหน้าที่ และซื่อตรงต่อความถูกต้องความควร ก็หวังได้ว่า กิจการย่อมจะประสบความสำเร็จด้วยดี หากแม้จะมีอุปสรรคก็จะสามารถช่วยกันแก้ไขให้สำเร็จได้ไม่ยาก

คุณธรรมข้อที่ ๕ คือ มัททวะ ความอ่อนโยน คุณธรรมข้อนี้มีความจำเป็นอย่างไรคงเห็นได้ไม่ยาก คนที่เย่อหยิ่งจองหอง หรือแข็งกระด้างหยาบคายนั้น ย่อมเป็นที่เกลียดชังของคนทั่วไป หากเป็นผู้ปกครองด้วยแล้ว ก็ย่อมจะก่อให้เกิดผลเสียหายต่อการปกครองเป็นอย่างยิ่ง เพราะจะทำให้คนในปกครองขาดความเคารพนับถือ และเสื่อมศรัทธา และบางครั้งอาจจะก่อให้เกิดความหายนะอย่างร้ายแรงขึ้นก็ได้ ฉะนั้น ผู้ปกครองที่ดีย่อมจะสุภาพอ่อนโยนต่อทุกคนและในทุกโอกาสด้วยความจริงใจเสมอ ประชาชนก็จะให้ความเคารพรักและเคารวะอ่อนน้อมเป็นการตอบแทนเช่นกัน โดยสรุปแล้วก็คือ ทุกคนควรมีความสุภาพอ่อนโยนต่อกันและกันตามควรแก่ฐานะ

คุณธรรมข้อที่ ๖ คือ ตบะ ความเพียร ลักษณะของผู้หน้าที่จะขาดเสียมิได้ก็คือความกล้าหาญเด็ดเดี่ยวในการปฏิบัติหน้าที่ หรือในยามที่ต้องเผชิญกับปัญหาความยุ่งยากต่าง ๆ จึงจะก่อให้เกิดความเชื่อมั่นและยำเกรงขึ้นในประชาชนได้ ความกล้าหาญเด็ดเดี่ยวจะมีได้ก็ต่อเมื่อมีพลังภายในคือตบะ ความเพียรพยายามอย่าง

เด็ดเดี่ยวมันคงจนกว่าจะบรรลุความสำเร็จในหน้าที่การงานนั่นเอง ตบะ จึงเป็นที่มาแห่งอำนาจของผู้นำ ดังที่มักเรียกกันว่า “มีตบะเดชะ” ผู้นำที่ไร้ตบะไม่เป็นที่เชื่อมั่นยำเกรงของคนในปกครอง ฉะนั้น ตบะ จึงเป็นคุณธรรมจำเป็นสำหรับผู้ปกครอง ผู้บริหาร และในเมื่อผู้ปกครองผู้บริหารมีความเพียรพยายามแล้ว ผู้อยู่ในปกครองหรือผู้ตาม ก็จะต้องสนองตอบด้วย คือจะต้องมีความเพียรพยายามไปตามฐานะ และหน้าที่อย่างเต็มความสามารถด้วย กล่าวสั้นก็คือ ทุกคนต้องมีความเพียรพยายามอย่างเด็ดเดี่ยวมันคงร่วมกันในการแก้ปัญหาหรือสร้างสรรค์ความเจริญให้แก่หมู่คณะหรือชาติบ้านเมือง

คุณธรรมข้อที่ ๗ คือ อักโกธะ ความไม่โกรธนั้น ก็หมายถึงว่า ผู้ปกครองไม่ควรปฏิบัติต่อคนในปกครองของตนด้วยอำนาจบาทใหญ่ หรือด้วยความเกรี้ยวกราดอย่างไร้เหตุผล เพราะจะทำให้กลายเป็นที่เกลียดกลัวและเกลียดชังของคนในปกครอง อันจะทำให้ขาดความร่วมมือร่วมใจในการปฏิบัติหน้าที่การงาน แต่ถ้าผู้ปกครองหรือผู้บริหารเป็นคนไม่วู่วามใช้อารมณ์ แต่เป็นคนเยือกเย็นมีเหตุผล และแสดงความเมตตาอาหารต่อทุกคนโดยเสมอหน้า ก็ย่อมจะเป็นที่รักที่พอใจของทุกคน และย่อมจะได้รับความร่วมมือร่วมใจในกิจการทุกอย่างด้วยดีโดยไม่ต้องบังคับขอร้อง ฉะนั้น ทุกฝ่ายจึงควรปฏิบัติต่อกันด้วยความไม่วู่วามและมีเหตุผล พร้อมทั้งมีเมตตาอาหารต่อกันตามฐานะกิจการทุกอย่างจึงจะดำเนินไปด้วยดี

คุณธรรมข้อที่ ๘ คือ อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียนนั้นก็ ได้แก่ ผู้ปกครองจะต้องไม่เป็นผู้โหดร้ายทารุณประชาชน ไม่กระทำการใด ๆ อันจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนทุกข์ยากแก่ประชาชน ทั้งในด้านทรัพย์สินและชีวิตร่างกาย หากผู้ปกครองโหดร้ายปราศจากกรุณา ปราณี ประชาชนก็จะมีแต่ความหวาดผวาคความมั่นใจในชีวิตและทรัพย์สินไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็คงจะไม่มีใครคิดสร้างสรรค์อะไรให้สังคมหรือส่วนรวม เพราะแต่ละคนก็จะมัวแต่ระวังภัยอันอาจจะเกิดขึ้นกับตนเองได้ทุกเมื่อ ฉะนั้น ผู้ปกครองที่ที่จะต้องไม่สร้างความหวาดกลัวให้เกิดขึ้นแก่ประชาชน แต่จะต้องพยายามสร้างความสุขกายเย็นใจให้แก่ทุกคนในปกครองของตนเท่าที่สามารถจะทำได้ ส่วนประชาชนก็ต้องไม่หาเหตุสร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้ปกครองด้วยเช่นกัน กล่าวสั้นก็คือ ทุกฝ่ายจะต้องไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่กันและกัน จึงจะอยู่ด้วยกันได้อย่างเป็นสุข

คุณธรรมข้อที่ ๙ คือ ขันติ ความอดทน ภารกิจของผู้ปกครองนั้นเป็นสิ่งที่หนักยิ่ง ผู้ปกครองจึงจำเป็นต้องมีความอดทนอย่างยิ่งจึงจะสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้เป็นผลสำเร็จ คือจะต้องอดทนต่อความทุกข์ยากในการปฏิบัติหน้าที่ ทนเสียสละเพื่อประชาชน ทนต่อปัญหาและอารมณ์อันไม่พึงประสงค์ของคนเป็นจำนวนมาก ตลอดถึงทนต่อความรู้สึกและความต้องการอันไม่ถูกไม่ควรของตนเองไม่ให้เห็นแสดงออกมาด้วย กล่าวสั้นก็คือ จะต้องเป็นผู้หนักแน่นมั่นคงในทุกสถานการณ์เพื่อให้ภาระหน้าที่ในความรับผิดชอบดำเนินไปด้วยดี แม้ประชาชนก็จะต้องมีความอดทนด้วยเช่นกัน เช่น ทนกระทำในสิ่งที่ดีงามควรกระทำ ทนลำบากได้ในเมื่อบ้านเมืองอยู่ในภาวะลำบาก ทนเสียสละได้ในเมื่อบ้านเมืองต้องการความช่วยเหลือ หรือทนอดทนอ้อมได้เพื่อผลดีแก่ส่วนรวม เป็นต้น กล่าวสั้นก็คือ ทุกฝ่ายจะต้องร่วมกันทนร่วมกันทำ การแก้ปัญหาหรือสร้างสรรค์ความเจริญของบ้านเมืองจึงจะเป็นไปได้

ผู้ปกครองที่ประกอบด้วยคุณธรรม ๙ ประการดังกล่าวมาแล้วข้างต้นก็เชื่อได้ว่าได้ปฏิบัติคุณธรรม ข้อที่ ๑๐ คือ อวิโรธนะ ความปฏิบัติไม่ผิด ได้แก่ปฏิบัติหรือกระทำการต่าง ๆ ไม่ผิดไปจากทำนองคลองธรรมของผู้ปกครองที่ดี แต่กระทำการต่าง ๆ ไปตามที่ถูกที่ควร โดยยึดถือคุณธรรมมีทศพิธราชธรรมเป็นต้นเป็นหลักในการบริหารหรือปกครอง กล่าวสั้นก็คือ ปกครองโดยธรรม ที่ทางพระพุทธศาสนารวมเรียกว่า ธรรมาธิปไตย ถือธรรมคือความถูกต้องยุติธรรมเป็นใหญ่ ไม่เอาประโยชน์สุขส่วนตัวหรืออำนาจบาปใหญ่ หรืออารมณ์อันไร้เหตุผลมาเป็นหลักเป็นใหญ่ในการบริหารหรือปกครอง แม้ผู้อยู่ในปกครอง หรือผู้ร่วมงานก็เช่นเดียวกัน จะต้องยึดถือธรรมคือความถูกต้อง ยุติธรรมเป็นหลักในการปฏิบัติสนองตอบต่อผู้ปกครองหรือปฏิบัติต่อกันและกัน กล่าวโดยสรุปก็คือ ทุกฝ่ายจะต้องยึดถือธรรม คือ ความถูกต้องยุติเป็นหลักในการปฏิบัติต่อกันและกัน ไม่เอาประโยชน์สุขส่วนตัวหรืออคติความลำเอียงเพราะเหตุใดเหตุหนึ่งมาเป็นเกณฑ์ในการวินิจฉัยตัดสิน ความเป็นธรรมในสังคมจึงจะเกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้

ดังที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าคุณธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้เป็น คุณธรรมที่ทั้งฝ่ายผู้ปกครองและผู้อยู่ในปกครอง หรือทั้งฝ่ายผู้บริหารและผู้ร่วมงาน จะต้องประพฤติปฏิบัติด้วยกัน จึงจะเกิดผลคือ ประโยชน์สุขแก่ส่วนรวมได้ คุณธรรม ๑๐ ประการนี้

หากจะกล่าวกันโดยสาร์ตละหรือโดยใจความสำคัญแล้ว ก็คือเรื่องของการให้ การบริจาค ความเสียสละ (ทาน บริจาค), ความซื่อสัตย์สุจริต (ศีล อาชวะ) ความอ่อนโยนมีไมตรีเอื้ออาทรต่อกัน (มัทวะ อักโกระ อวิหิงสา) ความเพียรพยายามอดทน (ตปะ ขันติ), และความถูกต้องยุติธรรม (อวิโรธนะ) นั่นเอง เมื่อย่นย่อลงดังนี้ ก็ยิ่งจะทำให้เห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่า คนที่อยู่รวมกันเป็นหมู่เป็นคณะโดยที่แต่ละคนต่างก็ไม่มีคุณธรรมเหล่านี้ จะอยู่รวมกันอย่างเป็นผาสุกได้หรือไม่? กิจการใด ๆ ก็ตาม ที่ผู้ร่วมกิจการ ทั้งผู้บริหารและผู้ร่วมงาน ต่างก็ไม่มีคุณธรรมเหล่านี้ จะดำเนินไปจนเป็นผลสำเร็จได้หรือไม่? คำถามเหล่านี้ก็คงจะให้คำตอบที่ตรงกันไม่ได้ ฉะนั้น ตามคติแห่งพระพุทธศาสนาจึงถือว่า ทศพิธราชธรรมนี้เป็นคุณธรรมเพื่อยังประโยชน์สุขให้เกิดขึ้นแก่ประชาชน โดยมีพระราชาหรือผู้ปกครองเป็นผู้นำในการประพฤติปฏิบัติ โดยนัยนี้ คุณธรรมหมวดนี้จึงอาจเรียกได้อีกอย่างหนึ่งตามลักษณะของผลที่มุ่งหมายว่า สุขุบายธรรม คือธรรมเป็นอุบายคือนโยบายนำไปสู่ความสุขความเจริญ

นอกจากทศพิธราชธรรมดังกล่าวมาแล้ว พระพุทธศาสนายังได้แสดงหลักธรรมเกี่ยวกับผู้ที่ทำหน้าที่ปกครองประชาชนจะพึงประพฤติปฏิบัติไว้อีกหลายประการ เพื่อเป็นการสนับสนุนการปฏิบัติทศพิธราชธรรมให้ได้ผลสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เช่น หลักอคติ ๔^๑ หลักสังคหัตถ์ ๔^๒ และหลักพรหมวิหาร ๔^๓ เป็นต้น แต่ถ้าจะกล่าวเฉพาะที่เกี่ยวกับผู้ปฏิบัติหน้าที่ในทางราชการ ซึ่งเรียกสั้นว่า ข้าราชการ แล้วพระพุทธศาสนาก็ได้แสดงไว้ว่า ควรจะมีคุณธรรมอีก ๕ ประการ เพื่อความสัมฤทธิ์ผลในการปฏิบัติหน้าที่ราชการ ที่ตนรับผิดชอบ กล่าวคือ

-
- ^๑ อคติ ๔ คือ ๑. ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะรัก, ๒. โทสาคติ ลำเอียงเพราะชัง, ๓. โมหาคติ ลำเอียงเพราะเขลา, ๔. ภยาคติ ลำเอียงเพราะกลัว, (อง. จตุกก. ๒๑/๒๓/๑๗).
- ^๒ สังคหัตถ์ ๔ คือ ๑. ทาน ให้ปันสิ่งของ, ๒. ปิยวาจา เจรจาอ่อนหวาน, ๓. อัถถจริยา ประพฤติสิ่งที่เป็นการประโยชน์, ๔. สมานัตตตา วางตนเสมอไม่ถือตัว (อง. จตุกก. ๒๑/๒๔/๓๒).
- ^๓ พรหมวิหาร ๔ คือ ๑. เมตตา प्रารถนาให้เขาเป็นสุข, ๒. กรุณา คิดจะช่วยให้พ้นทุกข์, ๓. มุทิตา พลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี, ๔. อุเบกขา ความวางเฉย (อภิ. วิภังค. ๓๕/๓๖๙/๗๔๑).

๑. *มีปัญหา* คือความฉลาดสามารถในการรู้การคิดและการทำ เพื่อพัฒนาตนเองและหน้าที่การงานที่รับผิดชอบให้เจริญก้าวหน้าอยู่เสมอ

๒. *มีความรู้พร้อม* คือมีความรอบรู้ในวิชาการต่าง ๆ อย่างพร้อมมูล อย่างน้อย ก็จะต้องมีความรู้ดีในสาขาวิชาที่ตนมีหน้าที่ที่รับผิดชอบหรือประกอบกิจกรรมอยู่

๓. *มีความฉลาดในวิธีการ* ได้แก่มีความฉลาดสามารถในการจัดการ หรือ ดำเนินการในอันที่จะให้หน้าที่การงานที่ตนรับผิดชอบนั้น ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย เหมาะสม และประสบความสำเร็จตามเป้าหมาย

๔. *รู้จักกาลเวลา* คือรู้จักกาลเทศะว่า เวลาใดควรทำอะไร เวลาใดไม่ควรทำอะไร เป็นต้น ตลอดถึงรู้จักคุณค่าของเวลา ไม่ปล่อยให้เวลาและโอกาสอันควรล่วงเลยไปโดยเปล่าประโยชน์

๕. *รู้จักบุคคลสมัย* คือต้องเป็นคนทันโลก ทันสังคมและทันเหตุการณ์ สามารถปรับตัวและปรับปรุงแก้ไขกิจการในหน้าที่รับผิดชอบของตนให้เหมาะสมกับสถานการณ์ และสภาพแวดล้อมได้ เป็นอย่างดี^๔

เมื่อได้ทำความเข้าใจในเรื่องทศพิธราชธรรมและคุณธรรมอื่น ๆ อีกบางประการ ที่เกี่ยวข้องแล้ว คราวนี้ลองมาพิจารณาคุณพระราชากรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน ว่านับเนื่องในทศพิธราชธรรมอย่างไรบ้าง เพื่อความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับเรื่องนี้ ขอนำข้อความบางตอนจากปาฐกถาพิเศษของราชเลขาธิการ (ม.ล.ทวีสันต์ ลดาวัลย์) ที่ได้แสดง ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งกล่าวถึงพระราชากรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไว้อย่างกว้างขวางได้ความชัดเจน มาแสดงซ้ำอีกครั้งหนึ่ง ดังนี้

^๔ พ. ช.า. ๒๘/๓๓๙/๙๖๙

“พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงประพุดิปฏิบัติพระองค์ อยู่ภายใต้กรอบแห่งรัฐธรรมนูญ จาริตประเพณี คือ ทศพิธราชธรรม ราชสังคหวัตถุ ๔^๑ จักรวรรดิวัตร ๑๒ และทรงยึดมั่นอยู่ในราชธรรม เหล่านี้อย่างแน่นแฟ้น... ทรงสนพระหทัยและศึกษาธรรมะขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างลึกซึ้ง และทรงถือปฏิบัติธรรมะเหล่านั้นด้วยพระองค์เอง ทรงยึดมั่นในธรรมะเหล่านั้น แล้วก็ใช้ธรรมะเหล่านั้นในการดำเนินพระบรมราชาบายหรือพระราชดำริต่าง ๆ ได้อย่างแนบเนียน....

ทรงเอาพระทัยใส่ในทุกข์สุขของประชาชนคนไทย ทรงพยายามที่จะแก้ไขปัญหาเดือดร้อนต่าง ๆ ของประชาชน การแก้ไขปัญหเหล่านี้ จึงทำให้เกิดมีโครงการตามพระราชดำริต่าง ๆ เกิดขึ้น เป็นจำนวนมากมายเกินกว่าที่จะนำมาพรรณนาในที่นี้...

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงทราบปัญหา(ของประชาชน)เป็นอย่างดี เพราะได้เสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมราษฎรในภูมิภาคต่าง ๆ เป็นประจำอย่างเสมอมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งถิ่นทุรกันดารที่เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลอาจเข้าไปได้ไม่ทั่วถึง จึงมีพระราชหฤทัยมุ่งมั่นที่จะแก้ไขปัญหาคความเดือดร้อนให้ประชาชนเหล่านี้ เสมือนเป็นความทุกข์ส่วนพระองค์ และที่สำคัญที่สุดก็คือ ไม่ได้ทรงนึกว่าเป็นองค์พระประมุขเหมือนอย่างประมุขประเทศอื่น ๆ แต่พระองค์ทรงนึกว่า พระองค์เป็นคนไทยที่จะต้องร่วมทุกข์ร่วมสุขกับคนไทยทุกคนทั่วประเทศ จึงมีพระราชดำริที่จะพัฒนากลุ่มชนผู้ยากไร้เหล่านี้อยู่ตลอดเวลา โดยทรงเน้นการพัฒนาให้เกิดความพออยู่พอกิน...

จากการที่ได้ทรงมีโอกาสไปเยี่ยมเยียนราษฎรประชาชนในที่ต่าง ๆ ทำให้ทรงทราบปัญหาต่าง ๆ ของประชาชนเป็นอย่างดี พระราชประสงค์อันแรงกล้าที่จะมุ่งแก้ไขปัญหให้ประชาชนมีความอยู่ดีกินดีนั้น ทำให้มีพระราชดำริในลักษณะเป็นการริเริ่มสิ่งใหม่ ๆ ในการแก้ปัญหอยู่เสมอ ทั้งนี้ โดยที่จะใช้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เพื่อศึกษาค้นคว้าทดลอง และทรงปรึกษากับผู้เชี่ยวชาญในเรื่องนั้น ๆ จนกระทั่งแน่พระทัยว่า

^๑ ในบางแห่งเรียกว่า สังคหวัตถุ ๔ ในบางแห่งเรียกว่า สังคหวัตถุ ๕ แต่เนื้อความเป็นอันเดียวกันที่เรียกว่า สังคหวัตถุ ๕ คือเติม นริศคพะ สงบราบคาบปราศจากโจรภัยจนถึงมีทวารเรือนไม่ต้องลงกลอน เป็นข้อคำรบ ๕.

โครงการนั้น ๆ จะให้ผลดีเป็นประโยชน์แก่ประชาชนและประเทศชาติอย่างแท้จริงแล้ว จึงมีพระราชดำริให้มีการนำไปปฏิบัติเป็นโครงการในที่ต่าง ๆ โดยที่มีลักษณะคล้าย เป็นการเริ่มต้นให้รัฐบาลก่อน เมื่อทรงริเริ่มไปแล้ว รัฐบาลเห็นว่าเป็นประโยชน์อย่าง แท้จริง ก็จะเข้ามาร่วมสนับสนุนในภายหลัง คล้าย ๆ กับทรงทำเป็นแบบที่เรียกว่า Pilot Project เป็นการที่จําให้รัฐบาลได้ไปพิจารณาแล้วจัดทำที่หลัง เพราะฉะนั้น สิ่งที่พระองค์ท่านทำ จึงเป็นการให้แต่ฝ่ายเดียว โดยมีได้ทรงหวังสิ่งใดตอบแทน นอกจาก ความสบายพระราชหฤทัยที่ได้ทรงทำเช่นนั้น นี่เป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ทรงคิดค้นหา วิธีการสำคัญ ๆ ที่มีผลต่อการยังประโยชน์อย่างกว้างขวางต่อประชาชนส่วนใหญ่ของ ประเทศอยู่เสมอ”^๑

โครงการตามพระราชดำรินั้น ๆ มีวัตถุประสงค์ที่พึงทำตามสภาพพื้นที่แต่ละแห่ง มีพระราชดำริที่ทรงเน้นเป็นพิเศษ มีคณะกรรมการปฏิบัติสนองพระราชดำริทุกแห่ง ทั้งมีคณะกรรมการพิเศษ เพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เรียก สั้นว่า กปร. มีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน

จากข้อความบางตอนที่แสดงถึงพระราชกรณียกิจบางส่วน ดังกล่าวมานี้ ท่านทั้งหลายก็คงจะเห็นได้แล้วว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชกรณียกิจ ที่ยิ่งใหญ่ไพศาลเพียงไร และพระราชกรณียกิจเหล่านั้นก็ล้วนเป็นสิ่งแสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงประพฤติปฏิบัติอยู่ในทศพิธราชธรรมอย่างไรบ้าง แต่เพื่อความกระจ่าง ยิ่งขึ้น ก็จะขอสรุปให้เห็นเป็นข้อ ๆ โดยสังเขป ดังนี้

ในการทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจแต่ละโอกาสนั้น ได้ชื่อว่าทรงปฏิบัติพระคุณ ธรรมในทศพิธราชธรรมหลาย ๆ ประการไปพร้อม ๆ กัน กล่าวคือ การที่เสด็จ พระราชดำเนินไปทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจในที่ต่าง ๆ โดยมิได้หยุดหย่อน ทั้งใน ที่ใกล้และในที่ไกล ทั้งในที่ที่ไปมาได้สะดวกและในที่ที่แสนจะทุรกันดารชนิดที่ไม่มีใคร

^๑ ปาฐกถาพิเศษเรื่อง “พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับปวงชนชาวไทย” โดย ม.ล. ทวีศักดิ์ ลดาวัลย์ ราชเลขาธิการ ณ ศูนย์สารนิเวศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันอังคารที่ ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๒๙, ในวารสาร แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๕ (พ.ศ. ๒๕๒๙). หน้า ๗-๑๐.

เขาอยากไปกันก็ยิ่งเสด็จไป นี่นับว่าทรงปฏิบัติพระคุณธรรมข้อบริจาคจะ ความเสียสละ คือทรงเสียสละความสุขสำราญส่วนพระองค์เพื่อประชาชน นับได้ว่าทรงปฏิบัติพระคุณธรรมข้อขันติ ความอดทน คือทรงอดทนต่อความเหนื่อยยาก ความลำบาก และความทรมานของภูมิภาคประเทศ และนับได้ว่าทรงปฏิบัติพระคุณธรรมข้อตบะ ความเพียรพยายาม คือทรงมีพระราชวิริยะอุตสาหะอย่างแรงกล้าในอันที่จะทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจนั้น ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปจนได้ ฉะนั้น ไม่ว่าจะพระราชกรณียกิจนั้น ๆ จะเป็นอย่างไร หรือไม่ว่าจะอยู่ ณ ที่ไกล ๆ ลำบากยากเย็นเพียงไร ก็จะต้องเสด็จ ไปให้ถึงและทรงกระทำให้สำเร็จจริงได้ ดังที่เราทั้งหลายก็ได้เห็นกันอยู่เป็นประจำแล้ว

การปฏิบัติพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น เป็นการพระราชทานพระมหากรุณาแก่ประชาชนในทุก ๆ ด้าน ซึ่งกล่าวโดยสรุปก็คือ ทั้งในด้านวัตถุธรรมและในด้านนามธรรม เป็นต้นว่า พระราชทานพัสดุสิ่งของตลอดถึงทุนทรัพย์เพื่อการต่าง ๆ ในโอกาสต่าง ๆ และพระราชทานพระราชดำริ พระบรมราโชวาท อันเป็นประโยชน์ต่อการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิต ความเป็นอยู่ของประชาชน เหล่านี้คือการทรงปฏิบัติพระคุณธรรม ข้อทาน การสละการให้ และทรงปฏิบัติได้อย่างครบถ้วนทั้งวัตถุทาน และธรรมทาน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชจริยาวัตรที่เป็นปกติเรียบร้อย ละมุนละไมทั้งทางพระวรกายและทางพระวาจา ตลอดไปถึงทรงมีพระราชหฤทัยที่สงบเยือกเย็นด้วยพระคุณธรรม ไม่ว่าจะในเวลาที่กำลังทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจ หรือในเวลาที่ยังทรงพระสำราญเป็นการส่วนพระองค์ ฉะนั้น ไม่ว่าจะเสด็จ ไปทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจ ณ ที่ใด หรือประทับอยู่ ณ ที่ใด ก็เป็นที่ชื่นชมยินดีของคนทั่วไป และเป็นทีที่เคารพยำเกรงของผู้ได้พบเห็น นี่คือการทรงปฏิบัติพระคุณธรรมข้อศีล ความสำรวมหรือควบคุมพฤติกรรมทางกายวาจาตลอดไปถึงใจให้เป็นปกติเรียบร้อย และเนื่องจากทรงสำรวมพระราชอิริยาบถทางพระวรกายและทางพระวาจา ตลอดถึงพระราชหฤทัยด้วยให้สงบเรียบร้อยเป็นปกติอยู่เสมอ ฉะนั้น จึงไม่ปรากฏว่าได้ทรงแสดงพระอาการเกรี้ยวกราดโกรธแค้นต่อใคร ๆ นี่ก็คือทรงปฏิบัติพระองค์อยู่ในพระคุณธรรมข้อ อักโกระ ความไม่โกรธแค้นเกรี้ยวกราด แต่ตรงกันข้าม ทุกคนย่อมประจักษ์ว่า

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ด้วยความสุภาพ อ่อนโยนต่อทุกคนในทุกโอกาสเสมอ แม้บางครั้งจะทรงกรากกราพระวรกายอยู่ท่ามกลาง แสงแดดหรือสายฝนก็ตาม นี่คือการทรงปฏิบัติอยู่ในพระคุณธรรมข้อมัทวะ ความสุภาพ อ่อนโยนตามเหมาะสมตามควรแก่สถานภาพ

พระราชกรณียกิจต่าง ๆ นั้นล้วนเป็นการพระราชทานพระมหากรุณา เป็นการพระราชทานประโยชน์สุขแก่ประชาชน ไม่มีพระราชกรณียกิจอันใดที่ทรงปฏิบัติไปเพื่อ สร้างความเดือดร้อนเสียหายให้แก่ประชาชน ไม่ว่าจะเป็นในทางทรัพย์สินร่างกายหรือ ชีวิต จิตใจ ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า ทรงปฏิบัติพระองค์มั่นคงอยู่ในพระคุณธรรม ข้ออวิหิงสา คือความไม่เบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับความทุกข์ เดือดร้อนโดยประการทั้งปวง

และในการทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น ทุกคนก็คงจะสังเกตเห็นได้ว่า ทรงปฏิบัติด้วยความซื่อตรงและเที่ยงตรงเสมอ กล่าวคือ ซื่อตรงต่อพระองค์เอง ซื่อตรงต่อพระราชภารกิจ และซื่อตรงต่อประชาชน และยังทรง ปฏิบัติพระองค์เป็นผู้เที่ยงตรงต่อเวลาเที่ยงตรงตามธรรม คือตรงตามความถูกต้อง ยุติธรรมด้วย นี่คือการทรงปฏิบัติพระคุณธรรมข้อ อาชชวะ ความซื่อตรง

พระราชกรณียกิจทั้งปวงที่ได้ทรงปฏิบัติไปด้วยพลังแห่งพระคุณธรรมดังกล่าว มานั้น เมื่อประมวลเข้าด้วยกันแล้ว ก็ได้ชื่อว่า ทรงปฏิบัติพระคุณธรรมข้อสุดท้าย คือ อวิโรธนะ ความไม่ปฏิบัติให้ผิดไปจากทำนองคลองธรรม ความหมายโดยตรงก็ได้แก่ การที่ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ไปตามครรลองแห่งทศพิธราชธรรมอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ ความหมายโดยอ้อมก็หมายรวมไปถึง การที่ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจ และการที่ทรงมีพระราชจริยาวัตรในด้านต่าง ๆ ไปตามที่ถูกที่ควร ตามครรลอง ของกฎระเบียบของสังคม จารีตประเพณีอันดีงามของชาติ และพระราชประเพณีที่ พระมหากษัตริย์ราชเจ้าทั้งหลายได้ทรงปฏิบัติสืบ ๆ กันมาโดยมิได้คลาดเคลื่อน กล่าวโดยสรุปก็คือ ทรงปฏิบัติถูกต้องเป็นธรรมตามธรรม สมดังพระราชปณิธาน ในการปกครองแผ่นดิน ที่ได้พระราชทานเป็นพระปฐมบรมราชโองการในพระราชพิธี บรมราชาภิเษกว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม”

หากจะถามว่า ผลแห่งการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติดำเนินอยู่ในครรลองแห่งทศพิธราชธรรม ทั้งในการทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจและพระราชจริยวัตรส่วนอื่น ๆ นั้น มีเป็นประการใดบ้าง ก็คงจะตอบได้ด้วยคำถวายอาศิรวาทราชสดุดี และถวายชัยมงคล ของท่านนายกรัฐมนตรี ในงานสโมสรสันนิบาตในวโรกาสวันฉัตรมงคล อันกล่าวได้ว่าเป็นสุนทรพจน์ถ้อยคำที่งดงามถูกต้องเหมาะสม เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๓๐ ณ ทำเนียบรัฐบาล ซึ่งขอคัดมาบางตอน ดังนี้

“พระราชจริยวัตรและพระราชกรณียกิจที่ทรงบำเพ็ญ ล้วนบริสุทธิ์บริบูรณ์ทุกสถาน ด้วยบุญญาธิการบารมีอันยิ่งใหญ่ ทรงสถิตสถาพรในราชอาณาจักรไทยตลอดจนชาวต่างประเทศทั้งปวง ได้พึงพระบรมโพธิสมภารร่มเย็นเป็นสุขตราบเท่าทุกวันนี้ พระมหากรุณาธิคุณและพระมหาบารมี แผ่ปกเกล้าปกกระหม่อม ประดุจดวงประทีปส่องวิถีทางสว่างสวัสดิ์วัฒนาแก่ปวงอาณาประชาราษฎร์

นับแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงประกาศพระบรมราชปณิธานในอันที่จะปกครองแผ่นดินโดยธรรม ได้ทรงพระวิริยะ อุตสาหะตรากตรำบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเพื่อประโยชน์สุขแห่งพสกนิกร ทรงเอื้ออาทรค้ำนึ่งในทุกข์สุขของทวยราษฎร์เสมอเหมือนทุกข์สุขแห่งพระองค์ ทรงพระราชอุตสาหะเสด็จพระราชดำเนินไปศึกษาสภาพชีวิตของพสกนิกรทั่วทุกภูมิภาค แม้นในถิ่นทุรกันดารห่างไกลคมนาคม ก็มีได้ย่อก่อนต่อความลำบากตรากตรำพระวรกาย มีพระประสงค์งานในพระราชหฤทัยที่จะให้อณาประชาราษฎร์มีความเกษมสุข มีวิถีทางดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับการปกครองระบอบประชาธิปไตย เป็นคุณแก่การธำรงรักษาเอกราชและการพัฒนาประเทศชาติ ให้เจริญรุ่งเรืองทัดเทียมอารยประเทศ โครงการตามพระราชดำริจึงขยายออกไปในหลายสาขา นับได้กว่า ๑,๐๐๐ โครงการ สอดคล้องด้วยหลักวิชาการพัฒนาชนบท ช่วยให้พสกนิกรได้มีอาชีพ ทำกิน มีการศึกษา และมีความเป็นอยู่ที่ถูกสุขลักษณะ โปรดเกล้าฯ ให้พัฒนาการชลประทานและการคมนาคม พัฒนาพื้นดินให้กลับคืนสู่ความอุดมสมบูรณ์สมกับคำว่า “แผ่นดินทอง” พระราชจริยวัตรในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรากฏเป็นที่ประจักษ์แจ้ง เป็นบุญแห่งพสกนิกรที่ได้มีถิ่นพำนักอยู่ในสยามรัฐสีมา พระมหากรุณาธิคุณยิ่งวันยิ่งทวี ประดุจดวงประทีปชัชวาล ดุจดั่ง

มหาสมุทรอันไพศาลมิเคยเหือดแห้ง แม้ในบางครั้ง บ้านเมืองเกิดวิฤตการณ์ขัดแย้ง อันอาจนำไปสู่ความจลาจลวุ่นวาย ก็ทรงแผ่พระบรมเดชานุภาพพระงับดับเรื่องร้าย คลีคลายปัญหา นำสันติสุขและความร่มเย็นคืนสู่สยามรัฐสีมา ด้วยเดชะพระมหาบารมี และพระปรีชาสามารถ

พิจารณาจากโครงการพระราชดำริทั้งหลาย พระราชดำรัส พระราชวินิจฉัย และพระบรมราโชวาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจ สำเร็จลุล่วงด้วยพระราชอัจฉริยภาพอันล้ำเลิศ ทรงรอบรู้เชี่ยวชาญในศาสตร์ต่าง ๆ หลายสาขาด้วยกัน เป็นที่ยกย่องเทิดทูนของนักวิชาการและผู้ชำนาญเฉพาะวิชา มหาวิทยาลัยต่าง ๆ ได้ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ แต่พระองค์เป็นจำนวนมาก พระเกียรติคุณขจรขยายเป็นที่แซ่ซ้อง สดุดีทั้งในและนานา ประเทศทั่วโลก”

เมื่อได้พิจารณาคุณพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตามที่ได้กล่าวมา พอเป็นสังเขป และประมวลสรุปด้วยคำถวายอาศิรวาทราชสดุดีของท่านนายกรัฐมนตรีข้างต้นนี้ ก็จะเห็นได้ว่า ความเป็นผู้ปกครองหรือผู้นำของประชุมนั้น เป็นภารกิจที่หนักอึ้งยิ่ง ทั้งทางกายและทางใจ ผู้ที่จะนำภารกิจนี้ไปสู่เป้าหมายหรือทำให้ประสบความสำเร็จได้อย่างแท้จริง จะต้องเป็นผู้มีพลังสมบูรณ์ ทั้งพลังกาย และพลังใจ หรือพลังภายนอกและพลังภายใน โดยเฉพาะ คือพลังใจหรือพลังภายใน และพลังใจหรือพลังภายในนั้นก็ให้แก่พลังแห่งคุณธรรมนั่นเอง เป็นต้นว่า พลังแห่งความเสียสละ พลังแห่งเมตตากรุณา พลังแห่งความพากเพียรพยายาม พลังแห่งความอดทน พลังเหล่านั้นเองที่ทำให้ผู้นำทนสู้ ทนทำ ทนเสียสละ ทนแบกภาระอันเนื่องด้วยประโยชน์และความสุขของคนอื่นอยู่ได้ และปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ เหล่านั้นโดยไม่รู้สีกว่าเป็นสิ่งหนักหนาและเหน็ดเหนื่อยแต่อย่างใด สามารถกระทำได้เหมือนสิ่งปกติธรรมดาทั่วไป ซึ่งความจริงข้อนี้ เราทั้งหลายก็คงจะเห็นได้จากการปฏิบัติพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นตัวอย่างนั่นเอง

การที่ได้มีความดำริจัดการสัมมนาในหัวเรื่องที่ว่า “การพัฒนาข้าราชการด้วย ทศพิธราชธรรม” เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในวโรกาส

พิเศษดังกล่าวและเพื่อให้ข้าราชการมีความรู้ความเข้าใจ ตลอดถึงรณรงค์ให้ปฏิบัติ ในทศพิธราชธรรมนั้น นับว่าเป็นความดำริที่ดี เพราะการเฉลิมพระเกียรติที่แท้จริงนั้น คือการร่วมกันดำเนินตามรอยพระยุคลบาทในด้านต่าง ๆ ดังที่ปรากฏแล้วในพระราชกรณียกิจ เพราะเป็นสิ่งที่จะทำให้ผลดีได้กว้างขวางและยั่งยืนนาน ทั้งเป็นการกระทำที่จะ ทำให้แนวพระราชดำริและพระราชประสงค์สัมฤทธิ์ผลแผ่ไพศาลยิ่งขึ้นด้วย ฉะนั้น การพัฒนาข้าราชการด้วยทศพิธราชธรรม ซึ่งเริ่มพัฒนาความรู้และความคิดนำขึ้นแล้ว ก็ต้องพัฒนาตลอดไปถึงการกระทำด้วย เพราะคำว่า พัฒนา นั้น มิได้หมายถึงเพียง พัฒนาความรู้หรือพัฒนาความคิดให้เจริญเท่านั้น แต่หมายเน้นถึงพัฒนาการกระทำ ให้เจริญ กล่าวคือ เพียงแค่รู้หรือคิด ความเจริญไม่ปรากฏ แต่ความเจริญปรากฏขึ้น จากการกระทำ คนส่วนมากเมื่อพูดถึงเรื่องคุณธรรมหรือธรรมมักจะเกิดความรู้สึก ขยาดกลัวว่า เป็นเรื่องยากหรือเป็นเรื่องที่ทำไม่ได้ เมื่อรู้สึกขยาดกลัว ก็ทำให้ถอยห่าง และถอยหนี จึงไม่มีโอกาสได้สัมผัสคุณธรรม และไม่มีโอกาสได้รับรสของคุณธรรม พระพุทธเจ้าจึงตรัสเตือนว่า “ท่านทั้งหลายอย่ากลัวบุญ คือความดี เพราะ คำว่า บุญ เป็นชื่อแห่งความสุข”^๑ ฉะนั้น เมื่อได้กล้าและเริ่มลงมือปฏิบัติด้วยตนเองอย่างจริงจัง ต่อเนื่อง ก็จะประจักษ์ด้วยตนเองว่า คุณธรรมทั้งหลายที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแนะนำ ให้ปฏิบัติเป็นข้อที่ปฏิบัติได้และให้เกิดความสุขความเจริญ การพัฒนาข้าราชการ ซึ่งถ้า จะพูดให้ตรงเป่าจริง ๆ แล้ว ก็คือการพัฒนาตนเองของแต่ละคน ด้วยถือคุณธรรม มีทศพิธราชธรรมเป็นหลักสำคัญจึงจะประสบความสำเร็จ

อนึ่ง เรื่องของคุณธรรมนั้น หากดูที่ชื่อหรือจำนวนข้อของคุณธรรมตามที่แสดง ไว้แล้วก็จะรู้สึกว่ามากมายจนไม่น่าจะปฏิบัติได้หมดครบถ้วนเป็นแน่ แต่ความจริงแล้ว คุณธรรมต่าง ๆ นั้น มีความเกี่ยวเนื่องกันในทางปฏิบัติ กล่าวคือ ถ้าปฏิบัติคุณธรรม ข้อหนึ่งได้ ก็จะส่งผลให้ปฏิบัติคุณธรรมข้ออื่น ๆ ต่อไปได้สะดวกขึ้น ง่ายขึ้นหรือครบ ถ้วนสมบูรณ์ยิ่งขึ้นด้วย เช่น ถ้ามีศีล ก็จะทำให้มีทาน มีบริจาคจะมีอาชชวะ ตลอดไป ถึงอภิกโรธ อวิหิงสา ได้โดยง่าย หรือดีขึ้น เป็นต้น แต่ตรงกันข้าม คือ ถ้าขาดคุณธรรม

^๑ อจ. สตุกก. ๒๓/๙๐

ข้อหนึ่ง ก็มักจะส่งผลให้ขาดคุณธรรมข้ออื่น ๆ ตามกันไปด้วย เพราะฉะนั้น ข้อสำคัญ จึงอยู่ที่ต้องลองทำและพยายามทำ ก็จะได้โดยไม่รู้สึกลำบาก และเมื่อทำได้แล้ว ก็ารู้สึกเป็นเรื่องปกติธรรมดา แล้วการพัฒนาทางคุณธรรมของท่านก็จะก้าวหน้าขึ้นไปเรื่อย ๆ โดยไม่ยาก

ในที่สุดนี้ ขอเจริญพรทุกท่านปฏิบัติและชวนกันปฏิบัติ พัฒนาด้วยทศพิธ-
ราชาธรรม น้อมเกล้าฯ ถวายเป็นราชสักการะ เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
โดยพร้อมเพรียงกัน

ขอพระราชทานถวายพระพรชัยมงคลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรง
พระคุณอันประเสริฐ และถ้าจะมีข้อผิดพลาด บกพร่องไม่ถูกไม่ควรประการใด
ขอพระราชทานอภัย และขออภัย ท่านผู้ฟัง ณ ที่นี้ด้วย

ขออำนาจพระแต่ทุกท่านที่ร่วมฟังบรรยายในวันนี้ และขอเชิญชวนทุกท่าน
ร่วมอธิษฐานจิตถวายพระพรให้ทรงพระเจริญ

ขออำนาจพร

เฉลิมพระเกียรติ มหารัชฌ์มังคลาภิเษก

๒๕๓๑

ธนาคารแห่งเวลา*

อำนวยการ ท่านผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย ท่านรองผู้ว่าการ และ พนักงานธนาคารแห่งประเทศไทยทั้งหลาย

ในโอกาสวันสิ้นปีเก่า ขึ้นปีใหม่ใหม่ อากาศมาภาพได้รับอาราธนาให้มาแสดงธรรมกถา อำนวยการแก่ท่านทั้งหลาย และโดยที่พนักงานแห่งธนาคารนี้ ได้จัดตั้งชมรมศึกษาและ ปฏิบัติธรรมขึ้น ตั้งแต่ปีที่แล้ว และได้ดำเนินมาโดยลำดับ ดังที่ท่านทั้งหลายได้ฟังใน คำรายงานเมื่อสักครู่นี้แล้ว จึงขออนุโมทนา และในวันนี้ก็ใคร่ที่จะได้ขออิมชื่อธนาคาร นี้มาเป็นชื่อของธรรมกถาที่จะแสดงว่า “ธนาคารแห่งเวลา” โดยที่ทุกคนผู้เกิดมาใน โลกนี้ กล่าวได้ว่ามีเวลาของตนเหมือนอย่างฝากไว้ใน “ธนาคารแห่งเวลา” ด้วยกันทุกคน เพราะทุกคนมีเวลาของชีวิต สั้นบ้าง ปานกลางบ้าง ยืนยาวบ้าง เป็นไปตามควรแก่เวลา แห่งชีวิตของตนที่ฝากไว้ใน “ธนาคารแห่งเวลา” และเมื่อเกิดมาแล้ว การล่วงไปของเวลา อาจเทียบได้กับการถอนเงินจากธนาคารแห่งเวลาของตนมาใช้อยู่ทุกขณะ จะเรียกว่า ทุกวินาที ทุกนาที ทุกชั่วโมง ทุกวัน ทุกคืน ทุกเดือน ทุกปี ดังนี้ก็ได้ ก็ทำให้เวลา แห่งชีวิตของตนที่ฝากไว้ในธนาคารของเวลามีน้อยลงไปทุกที เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้า จึงได้ตรัสสอนให้หมั่นพิจารณา ว่าวันคืนล่วงไป ๆ บัดนี้เราทำอะไรอยู่ เท่ากับเดือน ให้อู้จักค่าของเวลาที่ต้องสิ้นไปหมดไปผ่านไป ถ้าหากว่ารู้จักค่าของเวลา ใช้เวลาให้เป็น

---

* ทรงบรรยาย ณ ธนาคารแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ ๒๗ ธันวาคม ๒๕๒๘ ขณะดำรง สมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระญาณสังวร.

ประโยชน์ที่สุดเท่าที่จะทำได้ ก็ยอมได้ประโยชน์จากเวลาที่ผ่านไปนั้นมาก หมายความว่า ใช้เวลาต่อประโยชน์ แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้าเวลาต่อโทษต่อทุกข์ ก็ต่อโทษ ต่อทุกข์ ได้มากเช่นเดียวกัน เช่นเดียวกับการที่ถอนเงินออกจากธนาคาร แต่ใช้เงินที่ถอนออกมา นั้นให้เป็นประโยชน์ ก็ยอมจะได้ประโยชน์มาก แต่เมื่อใช้ในทางไม่เป็นประโยชน์ เงินนั้นจะเสียไปเปล่า ๆ เช่นไปเล่นการพนัน เสียการพนันไปเปล่า ๆ หรือใช้เงินไปในทางต่อทุกข์โทษ ก็ต่อทุกข์โทษได้มากเช่นเดียวกัน

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสเตือนไว้ดังที่กล่าวมาแล้ว และยังได้มีพุทธศาสนสุภาษิตกล่าวไว้ว่า “พึงประกอบธุระการงานให้เหมาะสมให้สมควรแก่กาลเวลา” ดังนี้ เช่นว่าในเวลาที่เป็นเด็กก็เล่าเรียนศึกษา ในเวลาที่จะจบการเล่าเรียนศึกษาแล้วก็ประกอบการทำงานอาชีพต่าง ๆ และนอกจากนี้ก็ใช้เวลาพักผ่อนให้เป็นประโยชน์ เช่น การศึกษาปฏิบัติธรรมะ ฝึกทำสมาธิหัดปล่อยวางขัดเกลาจิตใจของตนเองให้บริสุทธิ์สะอาดยิ่งขึ้น และแม้ว่าในขณะที่ยังมีอายุไม่ถึงวัยพักผ่อน ยังทำงานอยู่ก็ตาม ก็ใช้เวลาในการที่จะศึกษาปฏิบัติธรรมะ สำหรับที่จะขัดเกลาจิตใจและความประพฤติทางกายทางวาจา ทางใจ ให้บริสุทธิ์สะอาดด้วยศีล ด้วยสมาธิ ด้วยปัญญา ตามสมควร ดังนี้ ก็เป็นการใช้เวลาให้เป็นประโยชน์

ค่าของเวลานั้น เมื่อใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ดังกล่าวแล้ว จะรู้สึกว่าคุณเวลานั้นมีค่ามาก เหมือนอย่างการใช้เงินให้เป็นประโยชน์ เงินก็จะมีค่ามาก แต่ถ้าไม่ใช้ให้เป็นประโยชน์ ก็รู้สึกว่าคุณไม่มีค่ามาก และหากว่ารู้จักประหยัดในการใช้เงิน ก็สามรถเก็บหอมรอมริบเงินตั้งตัวได้โดยไม่ขัดข้อง เวลาที่เช่นเดียวกัน ถ้าหากว่ารู้จักค่าของเวลา ใช้เวลาให้เป็นประโยชน์และรู้จักประหยัดเวลา อันหมายความว่า แทนที่จะใช้เวลาไปในทางสนุกสนานเฮฮาเกินจนเกินไป หรือใช้เวลาไปในการเที่ยวเตร่หาหมรุ่งหามค่าจนเกินไป อยากจะเที่ยวเตร่บ้าง อยากจะสนุกสนานบ้าง ก็เที่ยวเตร่สนุกสนานไปตามสมควร ใช้เวลาไปในเรื่องเหล่านี้พอสมควรเรียกว่าประหยัดเวลาไปในทางที่ไม่เป็นประโยชน์ให้น้อยลง มาใช้เวลาในทางที่เป็นประโยชน์ให้มากขึ้น ทั้งในด้านการพักผ่อนทั้งในด้านการทำการงาน ด้านการทำการงานนั้น ก็ใช้เวลาทำการงานอันเป็นหน้าที่ของตนให้เสร็จสิ้นไปทุก ๆ วัน ไม่ให้ค้างคั่ง และเมื่อถึงเวลาที่จะพักผ่อน เช่นเวลาที่จะหลับนอน ตลอดถึงเวลาที่จะรับประทานอาหาร เวลาที่จะนั่งพักผ่อนพัก อันเป็นความต้องการของร่างกาย

ก็ใช้เวลาไปในเรื่องเหล่านี้ให้เพียงพอ และใช้เวลาไม่ให้ผัดเจียงหะกัน เช่นว่า เมื่อเวลาที่ทำงานก็ใช้เวลาตั้งใจทำงาน ไม่ใช่ทำงานไปด้วย จิตใจก็คิดอะไรเรื่อยเรื่อยไปด้วย งานก็ทำไม่ได้ดี เวลาที่เสียไป ในเวลาที่พักผ่อนก็ต้องวางเรื่องทั้งหลายที่จะทำให้เกิดความเครียดในใจ คือพักก็ต้องพักกัน เวลานอนก็ต้องวางเรื่องราวที่เป็นกังวลทั้งหลายเอาไว้ก่อน ธุระอะไรที่จะต้องทำ ก็ทำในเมื่อหลังจากได้พักผ่อนแล้วเป็นวันพรุ่งนี้ ไม่ใช่เวลาที่จะนอน ก็ต้องนำเอาอะไรมาคิดเครียดอยู่ นอนไม่หลับ ไม่ได้รับการพักผ่อนเพียงพอ ในเวลาที่ทำงานแทนที่จะเอาจิตใจมาประกอบกรงานให้ดี ก็นั่งโง่ก่วงบ่าง คิดฟุ้งซ่านไปบ้าง งานก็ไม่มี เหล่านี้เป็นต้น เรียกว่าใช้เวลาผิด ไม่ถูกเรื่อง เป็นการใช้เวลาที่ไม่เกิดประโยชน์

เพราะฉะนั้น การหดใช้เวลาให้เกิดประโยชน์ และทำอะไรให้ถูกเหมาะแก่เวลา ดังที่กล่าวมานี้ เวลาที่จะมีค่ามาก และจะเป็นประโยชน์ และสามารถที่จะเอาเวลาไปฝากธนาคารแห่งเวลา เพิ่มเติมอายุของตัวเองได้อีกด้วย เช่น บุคคลที่มีหน้าที่ประกอบกรงานทั้งหลาย รู้จักแบ่งเวลา เวลาที่จะบริโภคก็ให้ถูกเวลา ตรงเวลา เวลาที่จะทำงานก็ให้ตรงเวลา ถูกเวลา และเมื่อทำงานก็ตั้งใจทำ เมื่อเสร็จจากงานแล้วจะพักผ่อนก็เลิกคิด เลิกกังวล พักกันจริง ๆ เมื่อเป็นดังนี้แล้ว ก็จะเป็นผู้เรียกว่ากินได้นอนหลับ ร่างกายก็จะมีสุขภาพดี ทำให้เกิดสมรรถภาพในการงานที่จะทำ ทำให้สุขภาพของร่างกายและสุขภาพของจิตใจดี ทั้งเป็นการประหยัดเวลาด้วย เพราะเมื่อประกอบกรกระทำให้เหมาะดังนี้แล้ว ก็จะทำกรงานเสร็จได้รวดเร็ว และเมื่อจะพักผ่อนก็ให้หลับได้จริง ๆ ไม่ฟุ้งซ่าน หลับสบายจริง ๆ ไม่ก็ชั่วโง่ ก็เพียงพอต่อความต้องการของร่างกาย เป็นการประหยัดเวลา และแทนที่จะเที่ยวเตร่สนุกสนานจนเกินไป และลดเวลาที่จะเที่ยวเตร่ให้น้อยลง ให้ร่างกายได้รับความพักผ่อนไปพอสมควร ก็เรียกว่าจะมีเวลาเหลือ และเมื่อมีเวลาเหลือก็เท่ากับว่าเอาเวลาที่เหลือนี้ไปฝากธนาคารแห่งเวลาเพิ่มเข้าอีก จะทำให้เป็นผู้เจริญอายุ เจริญวรรณะ เจริญสุขะ เจริญพละ ยิ่ง ๆ ขึ้นไป

ดังนี้ เป็นการที่ทำให้อายุยืนด้วย ร่างกายมีสุขภาพดีด้วย จิตใจมีสุขภาพดีด้วย การงานที่ประกอบกรกระทำก็ดีด้วย เพราะฉะนั้น ความรู้จักค่าของเวลาและประกอบกรกระทำอะไรให้เหมาะให้ควรแก่เวลา ดังเช่นตัวอย่างที่กล่าวนี้ จึงเป็นประโยชน์มาก พระพุทธเจ้าเมื่อยังมิได้ตรัสรู้ ก็ทรงประสูติในราชตระกูล ได้มีความสุขเพลิดเพลินหรือ

เรียกว่า ทรงใช้เวลาอยู่ในราชตระกูล ประกอบการงานและเสวยสุขต่าง ๆ มีความเพลิดเพลินให้เวลาล่วงไป ๆ จนถึงพระชนมายุ ๒๙ พรรษา จึงเสด็จออกทรงผนวช และเมื่อเสด็จออกผนวชแล้ว ก็ทรงใช้เวลาทั้งหมดพากเพียรปฏิบัติแสวงหาความตรัสรู้ อยู่เป็นเวลา ๖ ปี เรียกว่าทรงใช้เวลา ๖ ปีนี้อย่างเต็มที่ ในการแสวงหาความตรัสรู้ เท่ากับว่าใช้เวลา ๖ ปีนี้ศึกษาและได้ตรัสรู้เมื่อพระชนมายุได้ ๓๕ พรรษา เวลา ๖ ปี ที่ทรงใช้ปฏิบัติศึกษาเพื่อตรัสรู้เพียง ๖ ปีเท่านั้น แต่หาความตรัสรู้ของพระองค์นั้นมีประโยชน์มหาศาล บังเกิดขึ้นแก่พระองค์เองและบังเกิดขึ้นแก่โลกสืบมาเป็นเวลากว่า ๒๕๐๐ ปีเศษในบัดนี้ เป็นผลของงานที่พระองค์ได้ทรงปฏิบัติค้นคว้าเพียง ๖ ปีเท่านั้น และก็ทรงใช้ผลของงาน คือ ความตรัสรู้ของพระองค์นั้น แม้พระพุทธศาสนาอยู่อีก ๔๕ ปี พระพุทธศาสนาก็บังเกิดขึ้นพร้อมทั้งพุทธบริษัททั้งหลายสืบต่อมาถึงเราทั้งหลาย บัดนี้เป็นพัน ๆ ปี

ดังนี้ จะเห็นว่า เวลามีค่านักหนา ถ้ารู้จักใช้เวลาให้มีค่า รู้จักค่าของเวลา ทุกท่านที่นั่งอยู่ที่นี้เมื่อระลึกดูอดีตของตน ก็จะได้เห็นว่า ได้ใช้เวลาในการศึกษาต่าง ๆ เมื่อเป็นเด็ก น้อยปีบ้าง นานปีบ้าง แต่ก็นับปีได้ไม่มากนัก แต่ก็สามารถที่จะใช้ผลของ เวลาที่ได้ศึกษานั้นมาปฏิบัติงานการจนถึงบัดนี้ ทำให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองด้วย แก่ผู้อื่นด้วย น้อยหรือมากตามควรแก่ความรู้ความสามารถในหน้าที่ตำแหน่งที่ปฏิบัติ นั้น และจะได้รับผลเรื่อยไปจนตลอดชีวิต ดังนี้เป็นผลของการใช้เวลาในการศึกษาเพียง ๕ ปี ๗ ปี ๘ ปี และก็ได้รับประโยชน์ของเวลาที่ใช้นั้นมาเป็นสิบ ๆ ปี หรือจนตลอดชีวิต จึงทำให้มองเห็นว่าเวลามีค่ามากดังกล่าแล้ว

อนึ่ง การใช้เวลาที่นี่ย่อมเกี่ยวแก่ชีวิตของทุก ๆ คน ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ว่า คนนั้นแบ่งออกเป็น ๓ จำพวก

จำพวกหนึ่ง	ทุชีวิตะ	ชีวิตชั่ว
จำพวกที่สอง	สุชีวิตะ	ชีวิตดี
จำพวกที่สาม	โมขชีวิตะ	ชีวิตเปล่า

จำพวกแรก *ทุชีวิตะ* ชีวิตชั่วนั้น คือใช้เวลาของชีวิตประกอบความชั่วต่าง ๆ บาปอกุศลทุจริตต่าง ๆ เมื่อเป็นดังนี้ ก็ทำชีวิตให้เป็นชีวิตชั่ว

จำพวกที่สอง *สุชีวิตะ* นั้น คือใช้เวลาของชีวิตประกอบความดีต่าง ๆ ใช้ในการศึกษาให้สำเร็จให้มีความรู้ความสามารถ เสร็จแล้วก็ตั้งใจประกอบกรณงานต่าง ๆ ให้ดี ปฏิบัติตนให้ดี ตั้งอยู่ในศีลในธรรมตามควรแก่ภาวะฐานะของตน ดังนี้ทำชีวิตให้เป็นสุชีวิตะ คือชีวิตดี

อีกจำพวกหนึ่งนั้น ชั่วก็ไม่ทำ ดีก็ไม่ทำ ปล่อยให้ล่วงไปโดยเปล่าปราศจากประโยชน์ ก็เป็น*โมฆชีวิตะ* ชีวิตเปล่า

เพราะฉะนั้น จึงขอให้ทุก ๆ คนได้พิจารณาดูว่าชีวิตของตนในปีที่ล่วงไป ๆ จนกระทั่งปีที่จะผ่านพ้นไปนี้มีชีวิตเช่นไร ใช้เวลาไปในทางใด เช่นไร และตั้งใจว่า ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป จะใช้เวลาเว้นจากความชั่วทุจริต ความประพฤติดีต่าง ๆ ไม่ให้เป็นชีวิตที่ชั่ว คือไม่ใช้เวลาไปในทางที่ชั่ว ที่ผิด และก็จะไม่ปล่อยให้ล่วงไปโดยเปล่าปราศจากประโยชน์ แต่ว่าจะใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ด้วยการประกอบคุณงามความดีต่าง ๆ ตั้งใจศึกษาปฏิบัติกรณงานของตนให้ดี ตลอดจนถึงตั้งใจศึกษาปฏิบัติธรรมะที่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้เป็นสุชีวิตะ ชีวิตที่ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป ดังนี้เป็นพรปีใหม่ที่อาตมาภาพขอมอบให้ในธรรมสมาคมนี้

ในที่สุดนี้ ก็ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย อำนาจบุญกุศลทั้งหลาย ได้อภิบาลรักษาทุก ๆ ท่านให้เจริญอายุ วรรณะ สุขะ พละ และเจริญด้วยคุณงามความดี เจริญในธรรมะที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประกาศไว้แล้วยิ่ง ๆ ขึ้นไป เทอญ

ธนาคารแห่งบุญ*

ขออำนวยการ ท่านผู้ว่าราชการ ท่านรองฯ และพนักงาน พร้อมทั้งชมรมผู้ศึกษา และปฏิบัติธรรม ธนาคารแห่งประเทศไทยทั้งหลาย

ในโอกาสใกล้วันขึ้นปีใหม่ ท่านทั้งหลายได้จัดให้มีการแสดงธรรมกถา อำนวยการ ปรปีใหม่ ประพรมนำพระพุทธรูป เพื่อเป็นมงคลแก่ทุก ๆ ท่าน ตามประเพณีนิยม และด้วยจิตใจที่มุ่งให้ประสบความสำเร็จตลอดปีใหม่ที่กำลังจะมาถึงในวันนี้ จึงขอแสดงธรรมกถาเรื่อง “ธนาคารแห่งบุญ” พอเป็นเครื่องประดับสติปัญญาและ สัมมาปฏิบัติ เป็นปรปีใหม่แก่ท่านทั้งหลาย

คำว่า “ธนาคารแห่งบุญ” นี้ อันที่จริงเป็นถ้อยคำใหม่เท่านั้น แต่ว่าตามความ มุ่งหมาย พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงไว้แล้วตั้งแต่ครั้งพุทธกาล แต่ทรงใช้ถ้อยคำว่า “นริ” บัดนี้ก็นำมาใช้ในเรื่อง ของมูลนริ หรือตั้งนริการกุศลทั้งหลาย พระพุทธเจ้าได้ตรัส แสดงให้สร้าง บุญนริ นริคือบุญ และคำว่า นริ นี้ มักจะแปลกันในตอนหลังว่า ชุมทรัพย์ เป็นถ้อยคำที่ใช้สำหรับประชาชนมาก่อน โดยที่ในครั้งก่อนนั้น หรือแม้กระทั่งใน สมัยหลัง ก่อนที่จะมีธนาคาร ผู้มีทรัพย์มักจะรักษาทรัพย์ของตนที่มีอยู่ด้วยวิธีฝังไว้ใน ดิน หรือฝังซ่อนเอาไว้ ซึ่งเป็นวิธีที่เก็บรักษาทรัพย์ที่เห็นกันว่าปลอดภัยกว่าอย่างอื่น

* ทรงบรรยาย ณ ธนาคารแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่จันทร์ที่ ๒๙ ธันวาคม ๒๕๒๙ ขณะดำรง สมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระญาณสังวร

ที่ว่าฝังซ่อนเอาไว้ นั่น ในการฝังทรัพย์จะต้องปกปิดเป็นความลับด้วย จึงใช้คำว่า ฝังซ่อนเอาไว้ ก่อนที่จะมีธนาคารขึ้นดังในปัจจุบัน คนไทยเราก็ใช้วิธีนี้ฝังทรัพย์ซ่อนเอาไว้กันอยู่เป็นอันมาก ดังที่ปรากฏว่า ได้ขุดค้นพบทรัพย์ที่ซ่อนอยู่ในดินที่โน่นบ้าง ที่นี้บ้างมาจนถึงในปัจจุบันนี้ และคำว่า “นิธิ” นี้ ก็แปลว่า ฝัง นั่นเอง ตามศัพท์แปลว่า ฝัง คือ ฝังเก็บเอาไว้ ฝังรักษาเอาไว้ ฝังซ่อนเอาไว้ เพราะฉะนั้น นิธิ ก็คือ ทรัพย์ที่ฝังไว้ดังที่กล่าว ในปัจจุบันนี้ ได้มีธนาคารสำหรับเป็นที่ฝากทรัพย์ รักษาทรัพย์ ซึ่งเป็นวิธีที่ปลอดภัยที่สุด เท่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน และก็มาใช้คำว่า ธนาคาร ในภาษาไทย ซึ่งเป็นสถานที่สำหรับจะนำทรัพย์มาฝาก อันเป็นที่รักษาทรัพย์เอาไว้ของผู้ที่มีทรัพย์ทั้งหลาย เพราะฉะนั้น เมื่อมีธนาคารขึ้นดังนี้ การที่จะฝังดินเพื่อเก็บรักษาไว้จึงไม่จำเป็น คนจึงนิยมหันมาฝากทรัพย์ไว้กับธนาคารแทน

พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนให้ทุก ๆ คนประกอบการบุญ การกุศล เท่ากับว่า เป็นการที่ได้ฝัง หรือได้ฝากการบุญการกุศลที่ได้กระทำไว้ในตนเอง ซึ่งเป็นผู้กระทำ บุญกระทำกุศลให้ตนเป็นที่ฝังเป็นที่เก็บ เป็นที่รักษาบุญกุศลที่ได้กระทำไว้ เทียบกับการที่ฝังทรัพย์สินที่มีอยู่ไว้ในดินของประชาชน หรือเทียบกับการฝากทรัพย์ไว้ในธนาคาร ในปัจจุบัน คือ การทำบุญ ทำกุศลนั้นถือว่าการที่ได้ฝากบุญ ฝากกุศลไว้ในตนเอง ก็เท่ากับว่าฝากทรัพย์ไว้ในธนาคาร แต่เมื่อเป็นการบุญการกุศลก็เป็นการฝากบุญกุศลไว้ในธนาคาร คือ ตัวเองเป็นธนาคารที่ตั้งอยู่ในตัวเอง และได้ตรัสเอาไว้ว่า ทรัพย์ที่ฝังดินเอาไว้ หรือทรัพย์ที่ฝากธนาคารไว้ ในปัจจุบันนี้ ยังอาจเป็นอันตรายได้เพราะเหตุต่าง ๆ เช่น เป็นอันตรายเพราะเหตุที่ผู้มีอำนาจหน้าที่ปฏิบัติมิชอบ หรือเพราะภัยที่เกิดจากผู้มีอำนาจปกครอง ซึ่งอาจที่จะทำให้ทรัพย์ที่ฝังดินไว้ก็ดี หรือที่ฝากไว้ก็ดี เป็นอันตรายได้ แต่ว่าบุญกุศลที่ทุก ๆ คนทำเอาไว้ ฝากธนาคารตัวเองเอาไว้ จะไม่เป็นอันตรายเพราะเหตุต่าง ๆ โจรก็มาลักเอาไปไม่ได้ น้ำไฟก็ทำลายไม่ได้ ผู้มีอำนาจต่าง ๆ ก็มายึดหรือนำไปไม่ได้ สำหรับที่เป็นอันตรายเพราะน้ำ เพราะไฟเป็นต้นนั้น เมื่อครั้งที่ยังฝังดินไว้ก็เห็นได้ชัด น้ำท่วมมาพัดเอาดินที่ฝังทรัพย์ไว้พังทลาย ทรัพย์นั้นก็พลอยหายสูญ หรือมีผู้พบเห็นนำเอาไปเหล่านี้เป็นต้น แต่ว่าบุญกุศลที่ทำไว้นั้นหาเป็นอันตรายเพราะเหตุต่าง ๆ ไม่ เพราะฉะนั้น ทุกคนจึงควรทำความเข้าใจในเรื่อง ธนาคารของบุญ และเรื่องบุญเรื่องกุศลกันตามสมควร

อันคำว่า *บุญกุศล* นั้น เรามักใช้พูดคู่กันเสมอ ทำบุญทำกุศล แม้ที่แสดงธรรมกถานี้ก็ใช้เรียกคู่กันไป ตามศัพท์นั้น คำว่า *บุญ* มี ๒ อย่างคือ *บุญโดยเหตุ* และ *บุญโดยผล* บุญโดยเหตุนั้น ได้แก่การกระทำทางกาย วาจา ใจ ของทุก ๆ คน อันเป็นเครื่องชำระ ฟอกล้างเครื่องเศร้าหมองทั้งหลาย โดยตรงก็คือว่า ชำระ ฟอกล้าง โลกะ มัจฉริยะ ความโลภ ความตระหนี่ ชำระฟอกล้างโทสะ ความโกรธเคืองประทุษร้าย โมหะ ความหลง การปฏิบัติกระทำซึ่งเป็นไปเพื่อชำระฟอกล้างเครื่องเศร้าหมองจิตใจ ทั้งปวง ชำระกาย วาจา ใจ ให้สะอาดบริสุทธิ์นี้ เรียกว่าบุญโดยเหตุ และเมื่อได้กระทำบุญโดยเหตุแล้ว ก็ย่อมจะได้บุญที่เป็นผล ที่พระพุทธเจ้าตรัสเอาไว้ว่าได้แก่ ความสุข ดังที่ตรัสไว้เป็นพุทธภาษิต แปลความว่า “ท่านทั้งหลายอย่ากลัวต่อบุญเลย คำว่าบุญนี้เป็นชื่อของความสุข” ดังนี้ นี่เป็นบุญโดยผล

สำหรับ *บุญโดยเหตุ* นั้น เมื่อจับความได้ว่า คือการกระทำทางกาย ทางวาจา ทางใจ ทุกอย่างซึ่งเป็นเครื่องชำระเครื่องเศร้าหมองจิตใจ เป็นต้นว่า โลกะ มัจฉริยะ ดังที่กล่าวมา จะทำอย่างไรจึงจะเป็นบุญ พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนว่าวัตถุที่ตั้งของการทำบุญคือ การชำระฟอกล้างดังกล่าวมานั้นไว้ สรุปรูปเข้าในทานข้อหนึ่ง ศีลข้อหนึ่ง และภาวนา คือ การอบรมให้จิตใจนี้ได้สมาธิ ได้ความสงบ และได้ปัญญา คือ ความรู้ สัจจะที่เป็นตัวความจริงต่าง ๆ ทาน ศีล ภาวนา ทั้ง ๓ ข้อนี้จึงเป็นหลักของการทำบุญเป็นส่วนเหตุ

ทานนั้นเรารู้จักกันแล้ว ดังที่คนทั้งหลายได้บริจาคทานกันอยู่ เช่น บริจาค วัตถุ ทรัพย์สิน เงินทอง เพื่อการกุศลต่าง ๆ เพื่อสงเคราะห์ อนุเคราะห์ เพื่อบูชาท่านที่ควรบูชาต่าง ๆ แต่ว่าก็พึงทำความเข้าใจให้กว้างว่า สิ่งที่พึงบริจาคนั้น ไม่เพียงแต่ทรัพย์สินเงินทองอย่างเดียว แม้ว่าการช่วยกันด้วยกำลังกาย เช่น ช่วยทำการทำงาน ด้วยกำลังความคิด ช่วยคิดอ่านให้ต่าง ๆ ด้วยกำลังปัญญา ให้ความรู้ต่าง ๆ รวมความเข้าว่า ควรจะช่วยกันได้ด้วยประการใด หรือว่าถ้าสามารถจะช่วยด้วยประการใด ก็ช่วยด้วยประการนั้น เป็นอาการที่เรียกว่า มีความเอื้อเฟื้อ เจือจาน เฉลี่ยแบ่งปันความสุขของตนแก่ผู้อื่น หรือว่าการทำเพื่อให้ผู้อื่นมีความสุข เหล่านี้เป็นทานทั้งนั้น

พระพุทธเจ้ายังได้ตรัสอีกว่า ทานนั้นมี ๒ อย่างคือ *อามิสทาน* การให้อามิส คือ วัตถุสิ่งของต่าง ๆ และ *ธรรมทาน* การให้ธรรม ก็ตรัสสอนว่าทานทั้ง ๒ นี้ เป็น

สิ่งที่พึงกระทำด้วยกัน แต่ว่าเมื่อเทียบกันแล้ว ธรรมทานเป็นเลิศ อันธรรมทานนั้นก็ได้อธิบายเป็นการช่วยเหลือตนเอง เช่น ช่วยแนะนำสั่งสอน ซึ่งช่องทางให้ปฏิบัติกระทำในสิ่งที่ถูกต้องต่าง ๆ ด้วยปัญญา การช่วยด้วยปัญญาคือ ความรู้ นี่แหละคือตัวธรรมทาน พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมะสั่งสอนแท้จริง ก็คือทรงให้ธรรมทาน ก็เป็นการทรงช่วยด้วยปัญญา คือพระองค์ตรัสรู้ธรรม และนำธรรมะที่ตรัสรู้นั้นมาสั่งสอน เพราะฉะนั้น บรรดาผู้ที่ทำงาน ดังเช่น ทำงานในธนาคารแห่งประเทศไทย อันเป็นแหล่งสำคัญของชาติต่างก็ได้ชื่อว่า ได้ทำทานประกอบไปด้วยกับการปฏิบัติหน้าที่การทำงานไปตามปกติ เช่น ต้องใช้กำลังกายบ้าง กำลังความคิดบ้าง กำลังปัญญาบ้าง ทานที่เป็นหัวหน้า ก็ต้องใช้กำลังปัญญาเป็นส่วนใหญ่ ในอันที่จะวางรูปงานปฏิบัติงานต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุเป็นความสำเร็จตามเป้าหมายที่ต้องการ และผู้ที่รอง ๆ ลงมาก็ต้องใช้ปัญญาเป็นหลักเหมือนกัน และต้องใช้กำลังต่าง ๆ เช่น กำลังกาย กำลังวาจา ที่พูดจาให้สำเร็จผลตามเป้าหมายที่ปฏิบัติกันนั้น ๆ และทานนี้เองดังที่กล่าวมา จะทำให้บุคคลไม่ได้มุ่งทำงานเพื่อเงินเดือนเท่านั้น

ดังนั้นแล้ว ทุก ๆ คนก็ได้ชื่อว่า ได้ทำทานที่เป็นบุญประกอบไปด้วยกับการปฏิบัติหน้าที่ราชการ หรือหน้าที่การงานไปตามหน้าที่ ตามกำหนดไปวันหนึ่ง ๆ และทานที่บุคคลกระทำ พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนไว้ด้วยว่า ควรจะให้เป็นกุศลด้วย คือให้เป็นกิจของคนฉลาดด้วย เพราะ *กุศล* นั้นแปลว่า *ฉลาด* และกิจของคนฉลาดในพระพุทธศาสนานั้นไม่ได้หมายความว่า ฉลาดในทางคดโกงต่าง ๆ ในทางทำความชั่วร้ายต่าง ๆ เพราะถือว่าคนที่ใช้ความฉลาด ความรู้ความสามารถไปปฏิบัติผิดต่าง ๆ นั้น ไม่ชื่อว่ากุศล ไม่ชื่อว่าฉลาด แต่ได้ชื่อว่าโง่หรือชื่อว่าเขลา เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า พาลชน คนพาล อันคนพาลนั้นในภาษาไทย เรามักจะหมายถึง คนเกเรเกะกะ แต่ตามศัพท์นั้นแปลว่า คนเขลา คือ คนโง่ อันคนพาลนั้น อาจจะเรียนมาสูง อาจจะมีความรู้ ความฉลาด ความเข้าใจ ความสามารถสูงในศิลปวิชาการต่าง ๆ แต่เมื่อไปกระทำความชั่วแล้ว ทางพระพุทธศาสนาก็ไม่เรียกว่าเป็นคนฉลาด แต่เรียกว่าเป็นคนโง่หรือพาล ถ้าคนฉลาดแล้วจะต้องเป็นผู้ที่ฉลาดรู้จักเหตุรู้จักผลอันถูกต้อง ต้องรู้จักว่าความชั่วร้ายต่าง ๆ นั้น เป็นเหตุที่ชั่วอันจะให้ผลเป็นความทุกข์เดือดร้อนต่าง ๆ

แก่ตนเอง แก่ผู้อื่น เพราะฉะนั้น คนที่รู้จักเหตุผลตามเป็นจริงดังนี้ว่า อะไรดี อะไรชั่ว อะไรดีจริง อะไรชั่วจริง แล้วก็ปฏิบัติในอันที่จะละชั่วกระทำดี จึงจะเรียกว่าคนฉลาด ที่เรียกว่ากุศล และก็เรียกผู้ที่มีความฉลาดดังนี้ว่า ปัญญาชน อันแปลว่า ผู้อำนวยประโยชน์ด้วยปัญญาอันถูกต้อง ตรงกันข้ามกับพาลชนหรือคนพาล นี่เป็นความหมายทางพระพุทธศาสนา เพราะฉะนั้น แม้การให้ทานตามที่กล่าวมา พระพุทธเจ้าก็ตรัสสอนให้ทำด้วยความฉลาด อันเรียกว่ากุศล เป็นต้นว่า ตรัสสอนให้รู้จักเลือกให้ ไม่ใช่สักแต่ว่าให้ก็ให้กันไป แต่ให้รู้จักเลือกให้ เลือกวัตถุที่ควรให้ เลือกบุคคลที่ควรเป็นผู้รับการบริจาค และเลือกกาลเวลาที่ควรบริจาค เป็นต้น ให้เหมาะสม

วัตถุที่จะให้ทานก็ต้องเป็นวัตถุที่ควรให้ อันจะสำเร็จประโยชน์แก่ผู้รับ และผู้รับก็เป็นผู้ที่ควรจะรับ และทั้งตนเองที่เป็นผู้ให้เองก็ไม่เดือดร้อน เพราะไม่ใช่หมายความว่า มีเท่าไรก็ให้หมด พระพุทธเจ้าไม่ตรัสสอนอย่างนั้น ตรัสสอนให้รู้จักทำเสียก่อน ดังที่ตรัสสอนไว้ในหมวดทิวฐธรรมิกัตถะ คือ ประโยชน์ปัจจุบัน แล้วจึงตรัสสอนให้ใช้ และในการใช้นั้นท่านยังตรัสสอนไว้ให้ใช้เลี้ยงตัวและครอบครัวให้มีความสุข ใช้สำหรับที่จะสงเคราะห์เพื่อนมิตรสหายทั้งหลาย ใช้สำหรับบำบัดอันตราย อันเกิดจากเหตุต่าง ๆ ใช้สำหรับที่จะเป็นทุนรอนต่าง ๆ ใช้สำหรับที่จะเสียส่วยสาอากรต่าง ๆ ให้แก่ประเทศชาติที่เรียกว่าราชพลีถวายเป็นหลวง และใช้สำหรับที่จะทำบุญทำกุศลต่าง ๆ แก่สมณะพราหมณ์ทั้งหลายตามที่ควรจะบริจาค ให้รู้จักเลือกใช้ให้เหมาะสม ดังนั้น จึงเป็นกุศลทานที่เป็นกุศลที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนเอาไว้

ต่อไปคือ สูงกว่าทานขึ้นมา เพราะว่าเป็นการปฏิบัติตั้งแต่นั้นจากความประพฤติที่เป็นภัย เป็นเวรทั้งหลาย ดังที่ได้แสดงไว้ในศีล ๕ ที่สมาทานกันไปแล้ว ภัยเวรที่พึงเว้นนั้น ๆ ก็ล้วนเป็นภัยเวรจริง ๆ ฆ่าเขาก็เป็นภัยเป็นเวร ลักทรัพย์เขาก็เป็นภัยเป็นเวร ประพฤติผิดในกามก็เป็นภัยเป็นเวร พูดเท็จหลอกหลวงเขาก็เป็นภัยเป็นเวร ดื่มสุราเมรัยอันเป็นฐานของความประมาทก็เป็นภัยเป็นเวร เพราะสุราเป็นตัวเหตุสำคัญทำให้ขาดสติ เพราะฉะนั้น เมื่อมาถึงศีลจึงเป็นความประพฤติที่งดเว้นจากสิ่งที่เป็นภัยเป็นเวรเหล่านี้ และมาถึงภาวนาก็เป็นการปฏิบัติทางจิตใจให้ได้สมาธิสงบใจให้ตั้งมั่นอยู่ในกุศลธรรม คือ ในทางดีทั้งหลาย มีใจที่มั่นคงอยู่ในความดี ในทางดี ทางถูกต้อง

และอบรมปัญญา คือตัวความรู้ให้เป็นความฉลาดขึ้นมา รู้จักทางเจริญ รู้จักความเสื่อม รู้จักทางที่จะปฏิบัติให้พ้นจากความเสื่อม บรรลุความเจริญ อันเรียกว่า นโยบายในปัจจุบัน นี่เป็นความฉลาดขึ้นมา ดังนี้เป็นตัวปัญญา หรือตัวกุศลอันแท้จริง การปฏิบัติในศีลก็ต้องเป็นกุศล คือเป็นความฉลาด เพราะฉะนั้น บุญจึงขาดกุศลไม่ได้ และกุศลนั้นเองก็ขาดบุญไม่ได้ ต้องประกอบกันอยู่ดังนี้

บุญกุศลที่ทำไว้เนื้อเป็นทานก็ดี เป็นศีลก็ดี เป็นภาวนาก็ดี เมื่อกระทำแล้ว ครั้งหนึ่ง ๆ ก็ชื่อว่าได้ฝากบุญไว้ในธนาคารคือตัวเองครั้งหนึ่ง ๆ และเมื่อกระทำบ่อย ๆ ก็ชื่อว่าได้ฝากบุญไว้ในธนาคารของตนนี้มากขึ้น ๆ จนกระทั่งเต็มด้วยบุญ จึงได้มีพระพุทธรูปที่ตรัสเอาไว้ว่า “หมอน้ำหรือตุ่มน้ำย่อมเต็มไปด้วยหยาดน้ำที่ตกลงไปที่ละหยาด ๆ ผู้ทรงปัญญาเมื่อสั่งสมบุญแม้ทีละน้อย ๆ ก็เต็มไปด้วยบุญ” ดังนี้ บุญที่ได้ปฏิบัติกระทำครั้งหนึ่ง ๆ ดังที่ได้กระทำกันอยู่ เช่นว่าเมื่อใส่บาตรพระ ก็ต้องเตรียมอาหารสำหรับที่จะใส่บาตร ต้องมีการหยิบเอาวัตถุนั้นใส่ลงในบาตรพระ เป็นกิริยาที่ทำบุญ กิริยาที่ทำบุญนี้เมื่อเสร็จแล้วก็หยุดไปหายไป แต่ว่าตัวบุญที่กระทำไว้นั้นไม่หายไป ยังเก็บรักษาไว้ในธนาคารแห่งบุญคือตัวเอง และเมื่อทำบุญบ่อย ๆ ในข้อทาน ก็จะทำให้บุญคือทานนี้ได้ฝากเข้าในธนาคารบุญมากขึ้น ๆ ทุกวันแม้ว่าวันละน้อย และทีละน้อยก็ตาม ก็เพิ่มเติมขึ้นอยู่เสมอ และเมื่อปฏิบัติในศีล เช่นว่าเมื่อสมาทานศีล รักษาศีลกัน จะเป็นชั่วโมงหนึ่ง สองชั่วโมง วันหนึ่ง สองวัน หรือนานกว่านั้นก็ ศีลที่สมาทานรักษานี้ เมื่อเสร็จไปคราวหนึ่ง ๆ แล้ว ก็ยังเก็บรักษาไว้ในธนาคารบุญ คือที่ตัวเองนี้มากยิ่งขึ้น ๆ เมื่อปฏิบัติทำภาวนา เช่น ทำสมาธิหรืออบรมปัญญา เมื่อทำแต่ละคราว ๆ แล้วก็หยุดไป เช่น ทำสมาธิกันคราวหนึ่ง ๆ พอหมดเวลาแล้วก็เลิกกัน อบรมทางปัญญากันเวลาหนึ่ง ๆ แล้วก็เลิกกัน แต่ว่าภาวนาที่ได้ปฏิบัติกระทำไปนี้ ก็ยังชื่อว่าได้ฝากไว้ในธนาคารของบุญในตัวเองนี้สั่งสมขึ้นอยู่เสมอ

ในข้อนี้อาจจะยกตัวอย่างหรือเปรียบเทียบให้เห็นได้ง่าย ในด้านการอบรมทางปัญญาทั่วไปของคนเรา คือการเรียนหนังสือ ตั้งแต่เป็นเด็กเข้าโรงเรียน ยังไม่รู้ ก. ข. อะไรแม้สักตัวเดียว ก็หัดเขียนหัดอ่านในโรงเรียนทุกวัน จนถึงเทอมหนึ่ง ปีหนึ่งก็เลื่อนชั้นขึ้นไป ๆ จากชั้นอนุบาลไปชั้นประถม ชั้นมัธยม ชั้นอุดมศึกษาโดยลำดับ ความรู้

ที่ได้ในวันหนึ่ง ๆ ความสามารถที่ได้ในวันหนึ่ง ๆ นั้น ไม่ได้หายไปไหน ยังฝากไว้ใน
 ธนาकारของตัวเอง เป็นความรู้ที่สะสมเพิ่มพูนขึ้นมาโดยลำดับ จนถึงในบัดนี้ที่ทุก ๆ
 คนมีความรู้ความสามารถกัน รู้ภาษาไทย รู้ภาษานั้นภาษานี้ รู้วิชานั้นวิชานี้ และ
 มีความสามารถในการปฏิบัติกระทำงานต่าง ๆ เหล่านี้เป็นสิ่งที่ได้มาจากการเรียน
 การศึกษา การฝึกหัดในวันหนึ่ง ๆ ตั้งแต่เข้าไปโรงเรียน เย็นก็กลับบ้าน การเรียน
 ก็หยุดกัน รุ่งขึ้นก็เหมือนกัน ทำอย่างนั้น แต่ความรู้ความสามารถที่ได้ในวันหนึ่ง ๆ นั้น
 ไม่หายไปไหน ยังเก็บตัวสั่งสมอยู่ในตัวเองให้มากขึ้น ๆ โดยลำดับจนถึงทุก ๆ คน
 สำเร็จกันอยู่ในปัจจุบันนี้ มีความรู้ความสามารถกันอยู่ในปัจจุบันนี้ ก็ได้มาจากที่เป็น
 ความรู้ความสามารถที่ฝากธนาकारคือตัวเองไว้เนือง ๆ เพิ่มเติมสะสมขึ้นมา

เพราะฉะนั้น ทุก ๆ คนนี้จึงได้ชื่อว่าเป็นธนาकारของบุญ และในขณะเดียวกัน
 ก็เป็นธนาकारของบาปด้วย เมื่อทำบาปไว้ บาปที่ทำในคราวหนึ่ง ๆ ก็ไม่หายไปไหน
 ยังเก็บสั่งสมอยู่ในธนาकारของตัวเอง บาปและบุญที่ทุกคนกระทำและฝากอยู่ในธนาकार
 ของตัวเองนี้ ก็มาปรากฏเป็นนิสัยสันดาน ภาษาพระก็เป็นอนุสัยเป็นอาสวะ หรือ
 เป็นนิสัยหรืออุปนิสัยที่ชั่วร้ายต่าง ๆ แต่ถ้าเป็นบุญ ก็ให้ปรากฏเป็นบารมี เป็นอุปนิสัย
 สันดานในฝ่ายดีของตัวเอง ดังที่ปรากฏกันอยู่ เพราะฉะนั้น ที่เรียกกันว่าผู้มีบารมีนั้น
 ก็คือผู้ที่ได้มีความดี มีบุญกุศลที่ได้กระทำไว้ ฝากไว้ในธนาकारตัวเองนี้มากขึ้นมา
 แต่เก่าก่อนจนถึงปัจจุบันนั่นเอง และในเก่าก่อนนั้น ก็ไม่ต้องอ้างไปถึงชาติอดีต
 เอาเพียงในชาตินี้นั้นแหละ คือบุญที่ทำไว้ตั้งแต่ต้น ๆ มากี่มาเป็นบารมีอยู่ในปัจจุบัน
 ก็แปลว่าได้เก็บความดีนั้นฝากธนาकारตัวเองไว้มาก จึงทำให้เป็นผู้ที่มีความดี
 ความสามารถเป็นที่รับรองส่งเสริมในการที่จะได้เลื่อนยศ เลื่อนตำแหน่ง เลื่อนฐานะ
 ทั้งหลายขึ้นมา ก็ตามอำนาจของคุณงามความดีที่ทุกคนได้ปฏิบัติมา ที่ฝากไว้ในธนาकार
 ของตัวเองนี้แหละ ไม่ใช่ที่ไหน นอกจากนี้แล้ว พระพุทธเจ้ายังได้ตรัสไว้อีกว่า ในเวลา
 ที่ตายไปนั้น ทุก ๆ คนก็พาเอาบุญบาปที่กระทำไว้แล้วนี้ไป ก็คือเราเอาบุญบาปที่ฝาก
 ไว้ในธนาकारตัวเองนี้ไป ส่วนอื่น ๆ แล้วเอาไปไม่ได้ ต้องทอดทิ้งไว้ในโลกนี้หมด แต่ว่า
 บุญบาปที่กระทำเอาไว้ที่ฝากไว้ในธนาकारของตัวเองนี้เอาไปได้ ต้องติดตัวไป จะไปทิ้ง
 ไว้ที่ไหนก็ไม่ได้ แต่เมื่อเป็นบาปก็ให้ผลที่ไม่ดี ให้ความทุกข์ ถ้าเป็นบุญก็ให้ผลที่ดี

เพราะฉะนั้น ตามที่ได้กล่าวมานี้ก็พอสมควรที่จะทำให้เข้าใจว่า ธนาคารบุญ นั้นเป็นสิ่งที่สำคัญ ซึ่งก็เกิดจากที่ทุก ๆ คนทำบุญที่สำเร็จจากทานบ้าง ศีลบ้าง ภาวนาบ้าง ไว้อยู่ทุก ๆ วัน วันละเล็กวันละน้อย และให้เว้นจากบาปทั้งหลายเสีย อย่าไปทำบาปฝากรณาการตัวเองไว้ เพราะธนาคารตัวเองนี้รับฝากทั้งสอง ไม่รับก็ไม่ได้ ทำแล้วก็ต้องฝากไว้ที่ธนาคารของตัวเองทั้งบุญทั้งบาป ต้องพยายามเว้นจากบาปทั้งหลาย ทำบุญคือความดีทั้งหลาย และการทำบุญนั้นไม่ยาก มีทรัพย์ก็ทำบุญได้ ไม่มีทรัพย์ก็ทำบุญได้ แม้ในข้อทาน แม้ว่าไม่มีทรัพย์จะให้เป็นทาน ก็ให้ความช่วยเหลือ อย่างอื่น ให้ความช่วยเหลือทางกายบ้าง ทางความคิด ทางปัญญาบ้าง หรือแม้กระทั่ง ว่าเป็นเห็นสิ่งแหลมคมตกอยู่บนถนน เช่น กระจเบื้องแตก กระจกแตก เป็นต้น หากคนเดินไปเหยียบเข้าก็จะบาดเจ็บ ก็เก็บของนั้นทิ้งเสีย ไว้ในที่อันสมควร เพื่อช่วยไม่ไห้คนต้องเดินมาเหยียบเป็นบาดแผลที่เท้า แม้ทำด้วยกิจเพียงเท่านี้ เพื่อจะช่วยไม่ไห้เขาต้องเดือดร้อน ก็เป็นทานเหมือนกัน และศีลนั้นก็รักษาได้ทุกขณะ ปฏิบัติได้ทุกขณะ ตั้งใจให้เป็นศีลขึ้นมาที่ตัวเอง เมื่อเป็นศีลขึ้นมา หากจะต้องขาดไป บ้าง เพราะเหตุจำเป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อขาดไปแล้วก็ตั้งใจสมาทานศีลขึ้นใหม่ ภาวนาก็ทำได้เสมอ ทำความสงบใจ ทำสมาธิก็ทำเรื่อย ๆ อบรมปัญญาก็ทำเรื่อย ๆ ด้วยความหมั่นที่จะค้นคว้าไต่ถามพิจารณาก่อนที่จะเชื่ออะไรก่อน จะทำอะไรให้รู้จัก เหตุผลที่ถูกต้อง แล้วปฏิบัติให้ถูกต้อง แม้ในเรื่องทั่ว ๆ ไปอย่างนี้ก็เป็นบุญทั้งนั้น เมื่อรู้จักจริงในสิ่งใดก็เป็นบุญในสิ่งนั้น แม้ว่าจะเป็นเรื่องทางโลก ทางธรรม ขอให้รู้จัก รู้จักดี รู้จักชั่วจริง ก็เป็นปัญญาได้ เพราะฉะนั้น การทำบุญจึงไม่ยาก ทั้งให้ผลเป็น ความสุข พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า “อย่ากลัวต่อบุญเลย บุญเป็นข้อของความสุข” ดังนี้

เพราะฉะนั้น ทุกคนจึงสมควรที่จะละชั่วเสีย อย่าทำชั่วฝากรณาการไว้ แต่ว่า ให้ทำดี แม้สำเร็จด้วยทานบ้าง ศีลบ้าง ภาวนาบ้าง ฝากรณาการตัวเองไว้ แล้วจะเจริญ ด้วยบุญ เหมือนอย่างน้ำ ที่ตกลงในตุ่มทำให้ตุ่มเต็มได้ บุญที่ทำไว้ทีละน้อย ๆ ทุกวัน ๆ ก็ทำให้เต็มด้วยบุญได้เช่นเดียวกัน ก็เป็นอันว่าจะมีธนาคารของบุญอยู่ที่ตัวเองนี้ อันนำไปเกิดความสุขในปัจจุบันด้วย ในภายหน้าด้วย แปลว่าไม่ขัดสนจนยาก แต่ถ้าขาดธนาคารบุญในตัวเองแล้ว จะทำให้ขัดสนจนยาก ยิ่งในเวลาที่ต้องการสิ่งอันใครช่วย

ไม่ได้ เช่นในขณะที่เจ็บ ในขณะที่ตาย ก็จำเป็นต้องอาศัยธนาคารบุญของตน เพราะในวาระเช่นนั้น มีทรัพย์สินเท่าใด ถ้าไม่มีธนาคารบุญในตัวเองก็ช่วยไม่ได้

ในโอกาสที่จะสิ้นปีเก่าขึ้นปีใหม่นี้ จึงขอแสดงธนาคารแห่งบุญแก่ท่านทั้งหลาย และในโอกาสขึ้นปีใหม่ก็เชื่อว่า ท่านทั้งหลายต่างได้ทำความดีฝากธนาคารบุญของตัวเองไว้ไม่น้อยบ้างมากบ้าง ในปีใหม่ ก็ขอให้ทำบุญฝากธนาคารบุญในตัวเองให้มากขึ้น ๆ และขอให้เจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ พละ ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ขออำนาจพรด้วยธนาคารบุญนี้แก่ทุก ๆ ท่าน เทอญ

ธนาคารแห่งประเทศไทย*

ท่านผู้ว่าการ เจ้าหน้าที่และท่านสาธุชนทั้งหลาย

วันนี้ได้รับอาราธนาให้มาแสดงธรรมกถา เนื่องในวาระใกล้สิ้นปีเก่าขึ้นปีใหม่ เพื่อท่านทั้งหลายจะได้สดับรับฟังธรรม เพื่อเป็นมงคลแก่ตนเอง ปีทั้ง ๒ นี้ คือปีที่กำลังจะสิ้นไป และปีใหม่ที่ย่างเข้ามา นับว่าเป็นปีสำคัญของชาวไทย โดยที่ปี ๒๕๔๐ ได้เป็นปีที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ เจริญพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ ๖๐ พระชันษา ทางรัฐบาลพร้อมด้วยคณะสงฆ์และประชาชนทั้งปวง จึงได้ร่วมกันเฉลิมฉลองถวายด้วยวิธีการต่าง ๆ ทั่วประเทศ และโดยเฉพาะก็ได้มีการชักชวนกันปฏิบัติธรรมถวายเป็นพระราชกุศล ซึ่งการเฉลิมฉลองครั้งสำคัญนี้ก็กำลังจะผ่านพ้นไป ส่วนในปีที่จะย่างเข้ามา คือปี ๒๕๔๑ ก็เป็นปีที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ จะได้เสด็จครองราชย์มาเสมอด้วยพระปิยมหาราชเจ้า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ซึ่งกำหนดว่าจะตกในวันที่ ๒ กรกฎาคม ๒๕๔๑ และก็จะเริ่มมีอายุกาลแห่งการเสด็จครองราชย์สมบัตินานยิ่งกว่าพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ ที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ของชาวไทย เพราะฉะนั้น แม้ในปีที่จะมาถึงนี้ ก็นับว่าเป็นปีที่สำคัญของประชาชนชาวไทยอีกปีหนึ่ง จึงขอให้เราทั้งหลายได้ร่วมกันเฉลิมฉลองถวายในโอกาสที่จะมีเวลาแห่งการครองราชย์เสมอพระบาทสมเด็จพระ

* ทรงบรรยาย ณ ธนาคารแห่งประเทศไทย เมื่อวันอังคารที่ ๒๙ ธันวาคม ๒๕๔๐ ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระญาณสังวร.

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช และเริ่มที่จะทรงมีระยะเวลาแห่งการครองราชย์ที่ยืนยาว ซึ่งในวาระนั้นก็จะได้มีพระราชพิธีสมโภชมงคลภิเษกสมโภช

ในวันนี้จะได้แสดงธรรมกถา เรื่อง “ธนาคารแห่งน้ำใจ” อันคำว่า “น้ำใจ” นี้เป็นคำที่เราคนไทยทั้งหลายได้รู้จักกัน แล้วก็พูดกันว่า คนนั้นคนนี้มีน้ำใจ คนนั้นคนนั้นไม่มีน้ำใจ ซึ่งคำนี้มีความหมายที่ตรงกันข้ามกับคำว่า “ใจดำ” “ใจจืด” “ใจคับแคบ” เป็นต้น ทุก ๆ คนนั้นย่อมมีเวลาที่บางคราวก็มีน้ำใจ บางคราวก็ไม่มีน้ำใจ บางคนอาจจะมืออย่างใดอย่างหนึ่งมาก เช่นไม่มีน้ำใจเป็นส่วนมาก ดังนั้น เราทั้งหลายจึงควรที่จะทราบว่ ความมีน้ำใจกับความไม่มีน้ำใจนั้นแตกต่างกันอย่างไร

ความมีน้ำใจดังที่ได้แสดงให้ความหมายมาโดยย่อนั้น เมื่อพิจารณาดูแล้ว ทุกคนก็อาจจะเข้าใจในความหมายของคำนี้ได้เป็นอย่างดีอยู่ด้วยกันว่า ความมีน้ำใจนั้น คือ ความร่วมใจเอื้ออาทร เอื้ออารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ในคราวที่ประสบพบเห็นใคร ๆ มีความทุกข์ยาก ก็ไม่เฉยเมย แต่ว่าได้แสดงการช่วยเหลือเอื้ออารีตามที่สามารถจะพึงทำได้ โดยเฉพาะระหว่างมิตรต่อมิตรสหายต่อสหาย ญาติต่อญาติ ตลอดจนถึงแก่บุคคลทั่วไปแม้ไม่ใช่ญาติไม่ใช่คนรู้จักกัน ยกตัวอย่างเช่น บางคราวเห็นคนกำลังประสบอันตรายเฉพาะหน้า เช่น คนตกน้ำ หรือเด็กตกน้ำ ก็แสดงความช่วยเหลือตามที่สามารถจะช่วยให้ได้ ไม่เฉยเมย หนึ่งดูตายว่าช่างเขา เขาจะขึ้นจากน้ำได้หรือเขาจะจมน้ำตายก็สุดแต่เขา เราไม่เกี่ยว ตรงกันข้ามย่อมแสดงอาการอย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็น การช่วย แม้ช่วยไม่ได้ทางกายก็ช่วยทางใจ ให้เขาปลอดภัย แม้ในเรื่องอื่นก็เช่นเดียวกัน ความมีน้ำใจดังนี้ แสดงถึงความเป็นผู้ที่มีเมตตาจิตนั่นเอง

อันเมตตา นี้ เป็นคุณธรรมสำคัญที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงสั่งสอนไว้ ตรัสสอนให้ทุกคนแผ่ใจประกอบด้วยเมตตาออกไปในสรรพสัตว์ทั่วโลก และเมื่อสามารถแผ่ใจประกอบด้วยเมตตาออกไปเสมอ ๆ แล้ว เมตตาจะเริ่มปลูกฝังลงในจิต และจิตที่มีเมตตาดังนี้ เมื่อประสบกับอารมณ์ที่ไม่ชอบใจ อันจะก่อให้เกิดความโกรธแค้นขัดเคือง พยาบาทมุ่งร้าย ก็สามารถที่จะนำเมตตาที่มีอยู่ในจิตนี้มาสงบได้ ก่อให้เกิดจิตเจตนา มุ่งดีปรารถนาดี ไม่ได้ตอบด้วยความประทุษร้าย แต่ว่าได้ตอบด้วยความเกื้อกูล แม้ด้วยจิตใจที่เกื้อกูล

เพราะฉะนั้น จิตนี้เองกล่าวได้ว่า เป็นตัวธนาคาร คือเป็นคลังแห่งทรัพย์คือเมตตา ที่ทุก ๆ คนควรอบรมให้มีขึ้นในจิตใจอยู่ทุกวัน เท่ากับเป็นการเติมน้ำใจเข้าสู่จิตใจ เพราะเมตตานั้นเปรียบเท่ากับน้ำ ซึ่งมีความเย็นอันเป็นเครื่องดับไฟ คือความร้อนที่บังเกิดขึ้นในจิตใจได้ แต่ว่าเมตตานี้ก็เหมือนอย่างป็นต้นไม้ ซึ่งจะต้องมีการปลูกลงไปในพื้นที่ดิน รดน้ำพรวนดินรักษา ต้นไม้ก็จะฝังรากลงไปดิน และจะเติบโตใหญ่ขึ้น เมตตาก็เหมือนกันจะต้องมีการฝึกหัด ปลูกฝังลงในจิตใจ การเจริญเมตตาให้บังเกิดคราวหนึ่ง ก็เหมือนกับฝากทรัพย์คือเมตตานี้เข้าไป ในธนาคารคือจิตใจนี้คราวหนึ่ง พยายามฝากให้ได้ทุก ๆ วัน ด้วยวิธีนั่งทำใจสงบ แล้วก็คิดแผ่ใจออกไปว่า ขอให้ท่านผู้นั้นท่านผู้นี้เป็นที่เคารพนับถือ ซึ่งอาจเป็นบิดามารดา เป็นญาติผู้ใหญ่ เป็นผู้ปกครอง มีความสุข ไม่มีทุกข์ รักษาตนให้สวัสดิ เป็นการแผ่โดยเจาะจง แล้วก็คิดแผ่ไปถึงบุคคลที่เป็นญาติมิตรทั้งหลาย ที่เป็นคนกลาง (คนที่เราไม่รักและไม่เกลียด) ทั้งหลาย ตลอดจนถึงคนที่เป็นศัตรูกัน ผู้ที่ไม่ชอบหน้ากันเพราะเหตุใดเหตุหนึ่ง ก็คิดแผ่ใจออกไปด้วยเมตตา ดังนี้ เป็นการหัดปลูกเมตตา หัดทำเมตตา และหัดแผ่ออกไปในสรรพสัตว์ทุกถ้วนหน้า ทั้งมนุษย์ ทั้งสัตว์เดรัจฉาน ทั้งเทพยดา มารพรหม ทั้งปวง ในทิศตะวันออก หรือในทิศเบื้องหน้า ในทิศเบื้องขวา ในทิศเบื้องหลัง ในทิศเบื้องซ้าย ในทิศเบื้องบน ในทิศเบื้องล่าง และในทิศท่ามกลางเบื้องขวางโดยรอบ ให้สรรพสัตว์มีความสุข ไม่มี ความทุกข์ รักษาตนให้สวัสดิด้วยกัน

การหัดปฏิบัติทำจิตดังนี้เป็นการหัดทำเมตตา ปฏิบัติเมตตาที่จิตใจ ด้วยจิตใจ และเมื่อทำคราวหนึ่ง ๆ ก็เท่ากับว่าได้ฝากน้ำใจ คือ เมตตานี้เข้าไปในธนาคารคือจิตใจนี้เอง อันคราวหนึ่ง ๆ และเมื่อทำบ่อย ๆ ก็สะสมน้ำใจ คือเมตตานี้ให้มากขึ้น ๆ เมื่อเป็นดังนี้ จิตใจก็จะมึนน้ำใจคือเมตตา มาก จะทำให้สามารถที่จะรับอารมณ์ที่เคยไม่ชอบใจและเกิดความโกรธขึ้น เกิดพยาบาลขึ้น ด้วยจิตใจที่สงบ และแทนที่จะมีโทษะมีพยาบาล ก็มีแต่ความเมตตาขึ้นมาแทน เพราะว่ามีเมตตาอยู่ในจิตใจอย่างเพียงพอ เพราะมีทรัพย์คือเมตตานี้อยู่เป็นต้นน้ำใจฝากไว้ในธนาคารคือจิตใจนี้เพียงพอ แต่ว่าถ้าไม่ปฏิบัติดังนี้ จิตใจนี้มีเมตตาอยู่น้อยไม่มากพอ ก็เรียกว่ามีน้ำใจน้อย เมื่อเป็นดังนี้เมื่อประสบอารมณ์ที่ไม่ชอบใจ ก็มักจะโกรธ พยาบาทขึ้นทันที คิดหงุดหงิด เคียดแค้น

มุ่งหมายล้างผลาญในคนนั้นคนนี้ให้ย่อยยับไป คิดอยู่ในใจจนถึงกับแสดงออกไปทางกาย ทางวาจา เช่นด่าว่า หรือประทุษร้าย การประทุษร้ายซึ่งกันและกัน ทางร่างกายก็ดี ทางชีวิตก็ดี ทรัพย์สินก็ดี จะเกิดจากโทสะพยาบาทนั่นเอง และนอกจากนี้ก็ยังเกิดจากกิเลสกองโลภ กิเลสกองหลง ซึ่งบรรดากิเลสเหล่านี้เองมีอยู่ในจิตใจมาก ก็ย่อมแสดงออกมาก เป็นอาการของคนในโลก ของคนที่โกรธ ของคนที่หลง และแสดงกรรม คือ การงานที่จะต้องออกมาทางกาย ทางวาจา ทางใจ เป็นการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ดังที่ปรากฏอยู่ในโลกเป็นอันมาก ดังนั้นก็เพราะว่ามีกองไฟของกิเลส คือกิเลสเหล่านี้เองอยู่มาก แต่เครื่องดับไฟ คือน้ำใจอันประกอบด้วยเมตตาที่มีน้อยไม่พอเพียง

ดังนั้น คนเราจึงไม่มีอะไรเป็นเครื่องดับไฟ คือกิเลสที่บังเกิดขึ้นในใจ ไฟก็เผาไหม้ใจของตัวเองให้เดือดร้อน กระทบกระส่าย จนถึงประทุติออกไปเป็นการเบียดเบียนซึ่งกันและกันต่าง ๆ ฉะนั้น จึงจำเป็นที่ทุกคนผู้เกิดมาเป็นมนุษย์ มีใจสูง มีปัญญา ทั้งได้พบพระพุทธศาสนา ได้ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่ตรัสสอนให้เจริญเมตตา ให้แผ่เมตตา ให้ทำเมตตา จะพึงตั้งใจปฏิบัติ ทำเมตตาให้บังเกิดขึ้นในจิต ด้วยการที่ตั้งใจคิดแผ่เมตตาดังกล่าวนั้น ทั้งโดยเจาะจง ทั้งโดยไม่เจาะจงอยู่ทุกวัน เช้าหนหนึ่ง ก่อนนอนหนหนึ่งก็ได้ หรือมากกว่านั้นก็ได้ ซึ่งก็เหมือนเป็นการฝากเมตตา ซึ่งเป็นตัวนำใจนี้แก่ธนาการ คือจิตใจของตนเองไว้ทุก ๆ วัน วันละเล็กวันละน้อย เข้าฝากไว้สักหนหนึ่ง เย็นหรือกลางคืนฝากไว้สักหนหนึ่ง เมื่อเป็นดังนี้แล้วจิตใจนี้จะมีน้ำใจมาก เมื่อน้ำใจมาก แล้วหากมีไฟบังเกิดขึ้นในจิตใจ คือกิเลสกองโลภ กองโกรธ กองหลงดังกล่าว น้ำใจที่มีอยู่นี้ก็จะดับไฟที่บังเกิดขึ้นได้ แม้ว่าจะเกิดไฟขึ้นมาวูบหนึ่ง แต่ก็มีเมตตาซึ่งเป็นตัวนำใจนี้ดับได้ ไม่ทำให้ลุกลามเป็นกองไฟกองโต ถึงขั้นประหัตประหารทำร้ายซึ่งกันและกัน

ฉะนั้น ผู้ที่หัดทำเมตตาดังที่กล่าวมานี้บ่อย ๆ แล้วฝากไว้ที่ธนาการ คือจิตใจนี้ของตนเองอยู่ทุก ๆ วัน แล้วจะรู้สึกตนเองว่า ก่อนที่ตนจะปฏิบัติธรรมข้อนี้ ตนเป็นผู้ที่มีใจร้อนใจแรง เป็นคนทีโลภง่าย โกรธง่าย หลงง่าย และยับยั้งใจ ยับยั้งอาการทางกาย ทางวาจาไว้ไม่ได้ และตนมักจะไม่มึน้ำใจที่จะเอื้อเฟื้อแผ่เจือจาน เห็นทุกข์ของผู้อื่น ก็เกิดความรู้สึกไม่อยากจะช่วย เป็นแบบตัวใครตัวมันไม่สนใจ ดังที่เรียกกันว่าใจคับแคบ

หรือใจจิต ไม่มีน้ำใจ ในส่วนมิตรสหาย ญาติหรือแม่บุคคลและสัตว์ทั่วไป เมื่อเขา ประสบทุกข์อันควรจะช่วยได้อย่างไม่ยาก ก็ไม่ช่วย เมื่อเป็นดังนี้แล้วจิตใจนี้จึงกลายเป็นจิตใจดั่งกล่าว คือ จิตใจจิต จิตใจคับแคบ ไปจนถึงจิตใจต่ำ คือที่แสดงอาการโลก โกรธ หลงออกมา เป็นพฤติกรรมอันเป็นการเบียดเบียนกันและกัน แต่ว่าเมื่อมาหัด ทำเมตตาอยู่เสมอแล้ว เก็บความเมตตาใส่ไว้ในจิตใจวันละเล็กวันละน้อย จะทำให้น้ำใจคือเมตตานั้นมากขึ้น ๆ ก็จะทำให้ตนเองนั้นมีภาวะทางจิตใจเปลี่ยนไปในทางที่มีความเป็นผู้มีน้ำใจเอื้อเฟื้อ โอบเอื้ออารี และทนไม่ได้เมื่อเห็นผู้อื่นเป็นทุกข์ ต้องชวนช่วย ช่วยเหลือ หรือให้คำแนะนำล่องหน้า เพื่อไม่ให้เขาต้องประสบทุกข์ อันเป็นการแสดงออก ที่ดีงามต่าง ๆ มากขึ้น ๆ เพราะเรามีน้ำใจคือเมตตาฝากไว้ในธนาคาร คือจิตใจ ของตัวเองมากขึ้น ๆ จนมีพอใช้ สามารถจะดับไฟในจิตใจได้ สามารถที่จะปฏิบัติกิจ ที่เป็นการเกื้อกูลต่าง ๆ โดยไม่หวังสินจ้างรางวัล ทำด้วยความบริสุทธิ์ใจ มุ่งช่วยเหลือ เขาให้ประสบความพ้นทุกข์ มีความสุข และดีใจในความเจริญความสุขของเขา

ความมีน้ำใจดั่งกล่าวมานี้ จึงเป็นเหตุให้มีการปฏิบัติธรรมอันเรียกว่า สังคห-
วัตถุธรรม คือ ธรรมะอันเป็นที่ตั้งแห่งความสงเคราะห์ คือ ยึดเหนี่ยวน้ำใจของกัน
และกันไว้ได้ อันคำว่า สงเคราะห์นี้หมายถึงว่า การปฏิบัติที่เป็นเหตุให้ยึดเหนี่ยวน้ำใจ
ของกันและกันไว้ได้ และการปฏิบัติดังกล่าวนี้

ข้อ ๑ ทาน อันได้แก่ การให้ เช่น การให้ การช่วยเหลือ
ต่าง ๆ ด้วยกำลังทรัพย์บ้าง ด้วยกำลังปัญญาบ้าง

ข้อ ๒ ปิยวาจา เจรจาถ้อยคำที่เป็นที่รัก คือถ้อยคำที่สุภาพ
อ่อนหวาน ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดถ้อยคำที่เรียกว่าเป็นคำด่าว่า
เสียดสีต่าง ๆ อันทำให้เกิดการระคายเคือง อันวาจาหยาบวาจา
ที่เสียดสีต่าง ๆ เป็นต้น ดังกล่าวมานี้ ซึ่งรวมเรียกว่า เป็นถ้อยคำ
ไม่สุภาพ ไม่เรียบร้อย ย่อมเป็นถ้อยคำที่ไม่ให้เกิดความรักแก่ผู้ฟัง
ทำให้บังเกิดความเคียดแค้น ให้บังเกิดความไม่เคารพนับถือต่าง ๆ
แต่ว่าถ้อยคำซึ่งสุภาพย่อมทำให้เกิดความรักเคารพในผู้พูด เพราะฉะนั้น
ปิยวาจาจึงหมายความว่า กล่าวถ้อยคำซึ่งทำให้เกิดความรัก เคารพ

ในผู้พูด เป็นคำที่สุภาพ มีเหตุผล และเป็นถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน ตามควรแก่ภาวะฐานะนั้น ๆ

ข้อ ๓ *อัตถจริยา* ประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่าง ๆ แก่ใคร เมื่อเห็นว่ากระทำสิ่งใดจะไม่ก่อโทษแก่ใคร ๆ แต่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ใคร ๆ แล้วก็กระทำสิ่งนั้น แม้เป็นสิ่งเล็กน้อย เช่น เห็นว่ามีของมีคмวางอยู่ที่ทางเดินที่คนจะต้องเดินไปมา เห็นเข้าก็เก็บเสีย เพื่อไม่ให้คนที่เดินไปมาเหยียบเป็นบาดเจ็บเหล่านี้เป็นต้น คือแม้เป็นสิ่งเล็กน้อย แต่เมื่อทำแล้วไม่บังเกิดโทษ แต่ให้บังเกิดประโยชน์แก่ใคร ๆ แล้ว ก็กระทำการอันนั้น ฉะนั้น ความประพฤติประโยชน์แก่ใครเหล่านี้ จึงเป็นสิ่งที่ทำไม่ยาก ทำได้ในทุกเมื่อทุกขณะ คือเมื่อเห็นว่าอะไรที่ควรจะทำที่จะเป็นประโยชน์แก่ใคร ๆ แล้วก็กระทำแม้เล็ก ๆ น้อย ๆ ไม่ทิ้งผ่านไป คือนึกว่าใครจะเป็นอะไรไปก็ช่างแบบนี้ เรียกว่าไม่มีน้ำใจ

ข้อ ๔ *สมานัตตตา* วางตนสม่าเสมอ ไม่กระด้างถือตัว อันการวางตนสม่าเสมอนี้มีความหมายที่กว้างขวาง มีความวางตัวสม่าเสมอปฏิบัติในระเบียบแบบแผนต่าง ๆ ตลอดขึ้นถึงในกฎหมายของบ้านเมืองให้สม่าเสมอ ไม่ใช่คิดว่าเราเป็นผู้ย่อยไม่ต้องทำก็ได้ หรือเป็นผู้ใหญ่ไม่ต้องทำก็ได้ แต่เมื่อเป็นกฎเป็นระเบียบที่จะพึงปฏิบัติแล้ว ก็รับปฏิบัติให้สม่าเสมอกัน เมื่อพูดให้กว้างออกไปก็คือ รับปฏิบัติในกฎหมายบ้านเมืองให้สม่าเสมอกัน รับปฏิบัติในศีล คือความประพฤติทางกายทางวาจา อันเป็นข้อที่ควรประพฤติปฏิบัติ คือศีล ๕ ให้สม่าเสมอกัน และก็ไม่ดูหมิ่นกัน ไม่เหยียดหยามกันเพราะความประพฤติว่าคนนั้นทำดี คนนี้ทำไม่ดี แต่ว่าพยายามที่จะให้ตัวเองนั้นทำดีให้สม่าเสมอกัน หรือทำดีให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป แล้วก็ไม่ได้ดูหมิ่นใครด้วยความประพฤติดังกล่าว หรือแม้ด้วยชาติ ด้วยยศ ด้วยทรัพย์สินเงินทองเป็นต้น ถือว่าสิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องประกอบภายนอก เมื่อเป็นดังนี้แล้ว

ก็เรียกว่ามีความสม่ำเสมอโดยธรรมในกิจนั้น ในที่นั้น ๆ ตามสมควร และก็จะเครื่องผูกใจซึ่งกันและกัน ให้มีความรักเคารพกัน

ดังนั้น ธรรมะทั้ง ๔ ข้อนี้ คือ (๑) ทานการให้ การช่วยเหลือ (๒) ปิยวาจา เจริญถ้อยคำที่ทำให้เกิดความเคารพรัก (๓) อุตถจริยา ประพฤติสิ่งที่ประโยชน์แก่ใคร ๆ และ (๔) สมานัตตตา วางตัวสม่ำเสมอ จึงเป็นสังคหัตถุธรรม คือเป็นธรรมะที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของกันและกันได้ ทั้งหมดนี้ก็เกิดจากความมีน้ำใจ คือเมตตาตัวเองเป็นข้อชักนำ อันทำให้เกิดความประพฤติปฏิบัติซึ่งเป็นพฤติกรรมเป็นทาน เป็นปิยวาจา เป็นอุตถจริยา เป็นสมานัตตตา ทำให้เป็นที่รักเคารพกันยิ่งขึ้น เพราะน้ำใจที่ดีคือเมตตาตัวเองแสดงออกมา

เพราะฉะนั้น น้ำใจนี้จึงเป็นสิ่งสำคัญมาก เป็นสิ่งที่เราทุกคนควรจะอบรม ประพฤติปฏิบัติให้มีขึ้น คือ ความมีเมตตาให้แก่ และ ผากธนาการคือจิตใจของตัวเองไว้ทุก ๆ วัน ๆ ละเล็กวันละน้อย และเมื่อมาก ๆ ขึ้นแล้วจะรู้สึกตัวเองว่า ตนเองนั้นมีภาวะทางจิตใจและทางพฤติกรรมต่าง ๆ ดีขึ้น ประณีตขึ้นแสดงความเป็นผู้มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เจือจาน เป็นต้น ดีขึ้น ตัวเองก็มีความสุข ผู้ที่อยู่ร่วมกันก็มีความสุข

ในวันนี้จึงขอฝากเรื่อง ธนาการแห่งน้ำใจ นี้ให้แก่ท่านสาธุชนทั้งหลาย ก็ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย อำนาจบุญกุศลได้อภิบาลรักษาทุก ๆ ท่านให้เจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ พละ ในกาลเวลาซึ่งจะสิ้นปีเก่าและขึ้นปีใหม่ไปโดยตลอด และขอให้เจริญด้วยทรัพย์คือ น้ำใจ ที่จะผากธนาการคือ จิตใจของตัวเองอยู่ทุกวัน ๆ อันจะทำให้เพิ่มความเป็นผู้มีอายุ วรรณะ สุขะ พละ ให้แก่ตนเองยิ่ง ๆ ขึ้น และขอให้หมั่นจิตถวายเมตตาแด่องค์พระประมุขของชาติ คือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ พร้อมทั้งสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พระราชโอรสธิดา พระราชวงศ์ พร้อมทั้งคณะรัฐบาลหน่วยราชการทั้งหลาย หน่วยรัฐวิสาหกิจทั้งหลาย พร้อมทั้งประชาชนทั้งปวง สรรพสัตว์ทั่วโลก เพื่อให้ต่างมีความสุขสวัสดิ์ มีความรักเคารพกัน เกื้อกูลอุดหนุนกัน ไม่เบียดเบียนกัน โดยสันติคือความสงบยิ่ง ๆ ขึ้นไป เทอญ

พระพุทธศาสนากับสังคมไทย
และเรื่องของความเชื่อ

พระพุทธศาสนากับสังคมไทย*

พระพุทธศาสนา ความเกิดขึ้น

พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงปฐมเทศนาหรือเทศน์ครั้งแรกเมื่อก่อนพุทธศักราช ๔๕ ปี พระพุทธเจ้าได้ประสูติขึ้นในโลกเมื่อก่อนพุทธศักราช ๘๐ ปี เป็นโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะและพระนางสิริมหามายา มีพระนามว่าสิทธัตถราชกุมาร ทรงศึกษาสำเร็จในสำนักอาจารย์วิศวามิตร ทรงอภิเษกกับพระนางพิมพาธิดาของพระเจ้าสุทโธทนะ มีพระโอรส ๑ องค์ ทรงพระนามว่า ราหุล พระอาจารย์ได้พรรณนาพระประวัติของพระพุทธเจ้าเมื่อก่อนจะตรัสรู้ ยังทรงเป็นพระราชกุมารว่า ทรงเพียบพร้อมด้วยความสุขทุกอย่าง ทั้งทรงเป็นที่รักใคร่ปรารถนาที่จะให้เสด็จอยู่ครองฆราวาส เพราะเป็นพระราชโอรสพระองค์โต เป็นรัชทายาทที่จะสืบพระราชสมบัติแทนพระราชบิดา และทรงเพียบพร้อมด้วยพระคุณสมบัติต่าง ๆ แต่ว่าพระองค์เป็นบุคคลที่เรียกว่า พระโพธิสัตว์ ที่แปลว่า ผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เพราะได้ทรงบำเพ็ญพระบารมีคือความดีมาช้านาน จนถึงเวลาที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว เพราะฉะนั้น ผลต่าง ๆ ที่ทรงได้รับ เป็นต้นว่า ความที่มีชาติกำเนิดในตระกูลสูง

* ทรงบรรยายแก่นักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔ ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ พระศาสนโสภณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔.

มีรูปลักษณะที่ต้องด้วยตำรับลักษณะแห่งมหาบุรุษ และมีพื้นปัญญาที่เฉลียวฉลาด ทั้งมีปัญญาที่สำเร็จจากการศึกษาชั้นสูง ตลอดจนถึงทรงสมบูรณ์ด้วยสมบัติของฆราวาส ทุกอย่าง เป็นต้นว่ามีพระชายาพระโอรส มีทรัพย์สมบัติ มีอนาคตที่แจ่มใส ก็เรียกว่า ล้วนแต่เป็นผลของความดีที่ได้ทรงบำเพ็ญมา แต่ว่าจุดมุ่งนั้นก็คือ มุ่งที่จะทรงประสบ ธรรมอย่างสูงสุด หรืออีกอย่างหนึ่งเรียกว่าทรงประสงค์พระปัญญาที่สูงที่สุด ซึ่งในการ ที่จะทรงประสบปัญญาอันสูงสุดนั้น ก็จะต้องมีการเสียสละต่าง ๆ ตามขั้นของปัญญา เหมือนอย่างเช่นนักศึกษาทั้งหลายต้องการปัญญาจึงมาศึกษา ก็ต้องมีการเสียสละต่าง ๆ เสียสละเวลา เสียสละทรัพย์ และความสุขสนุกต่าง ๆ แต่เมื่อต้องการปัญญาที่ละเอียด ยิ่งขึ้นไปอีก การเสียสละเพื่อปัญญานั้นก็ต้องมากขึ้น พระโพธิสัตว์นั้นท่านต้องการ ปัญญาสูงสุด ซึ่งนักศึกษาทั้งหลายควรจะต้องทำความเข้าใจในข้อนี้เมื่อถึงเวลา เพราะ ฉะนั้น การเสียสละของพระองค์ก็ต้องมีมาก ถ้าหากว่าพระองค์ไม่เสียสละแล้ว การประสบปัญญาที่ตกมาเป็นมรดกของโลกคือพระพุทธศาสนา ก็จะไม่ขึ้นในโลกได้ เพราะฉะนั้น สิ่งต่าง ๆ ที่พระองค์ทรงปฏิบัติที่คนทั้งหลายอาจจะเห็นว่าเป็นการแปลก เหมือนอย่างเช่นว่า คนก็ต้องการความสุข ต้องการทรัพย์สมบัติ ต้องการบุตรภรรยา แต่พระองค์กลับทรงสละหมดทั้งสิ้น จนคนที่ติดในวัตถุที่เป็นอย่างยิ่งกล่าวหาว่าเป็น โรคเส้นประสาทก็มี ก็เพราะไม่เข้าใจ แต่ความจริงเป็นการสละเพื่อปัญญา ซึ่งเป็น ปัญญาอย่างสูงสุด เพราะได้ทรงบำเพ็ญพระบารมีมากก็เพื่อผลอันนี้ ผลอื่น ๆ นั้นเรียกว่า ผลพลอยได้ เป็นผลของความดีที่ได้มาโดยลำดับ เพราะฉะนั้น ท่านจึงได้แสดงไว้ว่า ได้ทรงเห็นเทวทูตทั้ง ๔ คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย และสมณะ ทรงสลดพระหฤทัย เมื่อทรงเห็นเทวทูต ๓ ข้างต้น ทรงปรารถนาโมกขธรรม คือ ธรรมเป็นเครื่องหลุดพ้น จากความแก่ เจ็บ ตาย ทรงเห็นว่าธรรมเช่นนี้มีอยู่เหมือนอย่างมีมืดก็มีสว่าง มีร้อน ก็มีเย็นแก่กัน ทรงพอพระหฤทัยในการบวช ทรงเห็นว่าสมณะมีโอกาสดีคือช่องว่าง ที่จะปฏิบัติเพื่อประสบธรรมอันลุ่มลึกนั้นได้ จึงได้เสด็จออกผนวชด้วยพระองค์เอง คือ ตัดพระเมาฬีด้วยพระขรรค์ ทรงนุ่งห่มผ้ากาสาอะหรือกาสาเยะ คือ ผ้าย้อมน้ำฝาด (คือน้ำแก่นขนุนเป็นต้นต้มเคี่ยว) และเสด็จไปทรงศึกษาในสำนักของ ๒ อาจารย์ คือ อาฬารดาบสกาลามโคตร และอุททกดาบสรามบุตร ทรงศึกษาจบแล้ว ทรงเห็นว่าไม่ใช่ ทางที่ทรงประสงค์ ก็เสด็จหลีกออกไป ทรงทำทุกรกิริยา คือ ทรมานกายให้ลำบาก

ต่าง ๆ ทรงทำไปอย่างยิ่งยวด แล้วก็ทรงเห็นอีกว่าไม่ใช่ทางจึงทรงเลิก แล้วก็ได้ทรงพบทางปฏิบัติขึ้นด้วยพระองค์เอง ดังที่ได้ตรัสเรียกภายหลังว่ามีมัชฌิมาปฏิปทาคือข้อปฏิบัติอันเป็นทางกลาง เหตุที่จะให้ทรงพบนั้น คือทรงระลึกขึ้นได้ถึงสมาธิจิตที่ทรงได้เมื่อเป็นพระราชกุมารตามเสด็จพระราชบิดาไปในพิธีแรกนาขวัญ ประทับได้ร่มหว่า ทรงรวมจิตเข้ามาก็ได้สมาธิแน่วแน่ในขณะนั้น แต่ต่อมา สมาธินั้นก็เสื่อมไป ทรงคิดว่าสมาธินั้นที่จะเป็นทาง จึงทรงเริ่มทำสมาธิเป็นอันทรงเข้าทางถูก คือ มัชฌิมาปฏิปทา ทรงดำเนินปฏิบัติไปตามทางนั้นสมบูรณ์แล้ว ก็ได้ตรัสรู้พระธรรม คือสัจจะอย่างประเสริฐสูงสุด บริสุทธิ์ บริบูรณ์ สิ้นเชิง เมื่อราตรีแห่งวันวิสาขปุณณมี ก่อนพุทธศักราช ๔๕ ปี ต่อจากนั้นอีก ๒ เดือน ก็ได้ทรงแสดงปฐมเทศนาโปรดพระภิกษุ ๕ รูป ในวันอาสาฬหปุณณมี พระพุทธานุภาพได้เริ่มขึ้นตั้งแต่ปฐมเทศนานั้นเป็นต้นมา พระพุทธเจ้าได้เสด็จจาริกทรงแสดงธรรมโปรดหมู่ชนทุกชั้นในรัฐต่าง ๆ ในชมพูทวีป ในครั้งนั้น ทรงตั้งพระพุทธานุภาพและพุทธบริษัททั้ง ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ขึ้นในโลก ตลอดเวลา ๔๕ ปี นับแต่ได้ตรัสรู้ จึงได้เสด็จปรินิพพานในวันวิสาขปุณณมี เมื่อมีพระชนมายุ ได้ ๘๐ ปี นี่คือพุทธประวัติย่อที่แสดงพอเป็นบทบาท และได้ทิ้งข้อความที่ควรจะบรรยายไว้หลายแห่งเป็นต้นว่า เรื่องมัชฌิมาปฏิปทา และเรื่องการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า แต่ว่าจะยังไม่แสดงในโอกาสนี้

คำสั่งสอนและคัมภีร์

พระพุทธเจ้าเสด็จเที่ยวจาริกไปทรงสั่งสอนอยู่ถึง ๔๕ ปี คำสั่งสอนของพระองค์จึงมีมาก ในขั้นแรกจัดรวมเข้าเป็น ๒ หมวด คือ ธรรมเป็นคำสอนแนะนำว่าควรเว้นสิ่งนี้ ควรทำสิ่งนี้ หรือเป็นคำสอนให้รู้ในสัจจะ คือความจริงหรือของจริง ไม่มีการวางบทลงโทษ วินัยเป็นคำสั่ง ให้เว้น ไม่ทำ หรืออนุญาตให้ทำ มีการวางบทลงโทษผู้ละเมิดหนักเบาต่าง ๆ เมื่อพระพุทธเจ้าจะปรินิพพานได้ทรงตั้งธรรมที่ทรงแสดงแล้ว และวินัยที่ทรงบัญญัติแล้วให้เป็นศาสนาดำเนินพระองค์เมื่อทรงล่วงไปแล้ว มิได้ทรงตั้งบุคคลใดบุคคลหนึ่งขึ้นแทนพระองค์

ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ ๕ จึงมีการจารึกคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าลงเป็นตัวอักษรที่ลังกาทวีป และจัดแบ่งเป็น ๓ หมวด เรียกว่า ตปิฎก หรือ ไตรปิฎก แปลว่า ตะกร้า ๓ ใบ คือ ๓ หมวดใหญ่ ได้แก่ วินัยปิฎก หมวดวินัย สุตตันตปิฎก หมวดสูตร คือคำสอนที่ปรารภบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แสดงในโอกาสต่าง ๆ ที่พระอาจารย์รวบรวมมาจัดแบ่งออกเป็นเรื่อง ๆ เป็นตอน ๆ เหมือนอย่างเก็บดอกไม้มาร้อยด้วยด้ายเป็นพวง ๆ อภิธรรมปิฎก หมวดอภิธรรม อธิบายธรรม โดยตั้งหัวข้อใหญ่ขึ้น ๔ ข้อ จำแนกออกไปอย่างละเอียด โดยเก็บเอาธรรมต่าง ๆ ในสุตตันตปิฎกนั้นแหละมาประมวลเข้า ถือกันว่าเป็นธรรมที่ลุ่มลึก ปิฎกต้นก็คือวินัย ๒ ปิฎกหลัง ก็เห็นได้ว่าแยกออกมาจากธรรมที่คู่กับวินัยนั่นเอง ไตรปิฎกนี้เป็นคัมภีร์ที่หนึ่งในพระพุทธศาสนาสำหรับพระพุทธศาสนาสายเถรวาทหรือทักษิณิกาย ดังที่นับถือกันอยู่ในประเทศลังกา ไทย พม่า ลาว เขมร นับถือคัมภีร์ไตรปิฎกที่จารึกในลังกาดังกล่าวเป็นอันเดียวกัน และนับถือภาษาบาลีที่ใช้จารึกพระไตรปิฎก ที่เรียกกันในปัจจุบันนี้ว่า ภาษาบาลี เป็นภาษาทางพระศาสนา ส่วนสายอจาริยวาทหรืออุตตรนิกาย หรือที่เรียกว่า มหายาน นับถือคัมภีร์ต่างออกไป เดิมใช้ภาษาสันสกฤตจารึก แต่ต่อมาใช้ภาษาแห่งชาติที่นับถือสายนี้แผ่ไปและนับถือกันในทิเบต จีน ญี่ปุ่น เป็นต้น

ตามที่กล่าวมานี้เป็นคำสั่งสอนและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาโดยสังเขป แต่ก็ได้เว้นข้อที่จะกล่าวถึงไว้อีกหลายข้อ เช่น เรื่องพระพุทธศาสนา ที่แยกออกมาเป็นสายเถรวาท ดังที่ได้นับถือในประเทศไทย หรือสายอจาริยวาทหรือที่เรียกว่ามหายาน ดังที่นับถือกันในญวน จีน ญี่ปุ่น ในที่นี้จะกล่าวโดยสังเขปเท่านั้นเป็นความรู้ประกอบคือ ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะปรินิพพานนั้น ได้ทรงอนุญาตไว้ว่าเมื่อทรงล่วงไปแล้ว เมื่อสงฆ์ปรารณาก็ให้ถือนสิกขาบทเล็กน้อยที่ทรงบัญญัติไว้เสียได้ ครั้นเมื่อเสด็จนิพพานแล้ว พระสงฆ์ได้ประชุมกันสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งแรก เรื่องสังคายนานี้ก็เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมสอนด้วยพระโอษฐ์ และผู้ฟังก็ฟังด้วยหูและจำกันไว้ ยังไม่มีการจารึกเป็นตัวอักษร ผู้ที่สามารถจำไว้ได้หมดย่อมมีอยู่น้อย ส่วนมากก็จำได้คนละท่อนคนละตอน เพราะฉะนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องประชุมกันชำระเป็นคราว ๆ เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วใหม่ ๆ พระสงฆ์ก็ได้ปรารภถึงเหตุนี้แล้ว ก็ชำระความจำของกันและกัน และทำความตกลงกันว่าอันไหนถูกต้องแล้วก็จำกันไว้เป็นแบบเดียว

ในการทำสังคายนาครั้งที่ ๑ นั้นก็ได้ยกกันขึ้นมาอภิปรายว่า ที่ทรงอนุญาตให้ถอนสิกขาบทเล็กน้อยได้นั้นคือสิกขาบทเช่นไร ที่ประชุมก็มีความเห็นต่าง ๆ กัน แต่รวมความก็คือว่าเว้นแต่สิกขาบทที่บัญญัติโทษหนักถึงปาราชิกคือให้ขาดจากภิกษุอย่างเดียวนั้น นอกจากนั้นเป็นสิกขาบทเล็กน้อย เพราะฉะนั้น ประธานในสงฆ์ที่ชื่อว่า พระมหากัสสปะจึงเสนอญัตติขึ้นขอมติสงฆ์ ว่าไม่ให้ถอนทั้งหมด สงฆ์ที่ประชุมในครั้งนั้นกว่า ๕๐๐ รูปก็มีมติเป็นเอกฉันท์ว่าไม่ถอน เพราะฉะนั้น พระสงฆ์สายที่นับถือมติของพระเถระในครั้งนั้นจึงเรียกว่า *เถรวาท* คือนับถือวาทะของพระเถระที่ประชุมกันในครั้งนั้น ที่ถือรักษาตามของเก่าของเดิมไม่ถอน เหมือนอย่างที่น่าถือกันในประเทศไทยเป็นต้น แต่พระที่ไม่ได้เข้าประชุมในครั้งนั้นยังมีอีกมาก ก็ปรากฏว่ามีมากท่านที่ไม่เห็นด้วย เพราะเมื่อพระพุทธเจ้าอนุญาตให้ถอนได้ ก็ควรจะถอนเสียได้ตามกาลเทศะ ท่านที่ไม่เห็นด้วยนี้จึงได้รวมกันเข้าเป็นอีกคณะหนึ่งที่เรียกว่า *อากัรียวาท* คือ วาทะของอาจารย์ หรือเรียกในบัดนี้ว่า *มหายาน* แล้วก็ถอนสิกขาบทกันตามหมู่ตามคณะต่าง ๆ จนถึงปรากฏเป็น พระจีน พระญี่ปุ่น เป็นต้น ในบัดนี้ แล้วฝ่ายมหายานนี้ก็ตั้งชื่อเรียกคณะของตนว่า *มหายาน* ซึ่งแปลว่า ยวดยานที่ใหญ่ และเรียกฝ่ายที่ไม่ถอนสิกขาบทว่า *หินยาน* ซึ่งแปลว่า ยานที่คับแคบ นี้เป็นมูลเหตุที่ทำให้พระพุทธศาสนาแยกออกมาเป็น ๒ นิกายใหญ่

คำสอนที่สำคัญบางข้อในพระพุทธศาสนา

เกี่ยวกับความเชื่อถือ ให้ใช้ปัญญาพิจารณา แม้พระพุทธศาสนาเองก็ไม่บังคับให้เชื่อถือ ดังเช่นที่ตรัสว่ามีให้เชื่อโดยอาการ ๑๐ อย่างในกาลามสูตร ข้อนี้ควรขยายความว่า *ศรัทธา* คือความเชื่อในพระพุทธศาสนานั้น ต้องการให้เชื่อโดยปัญญาคือความรู้ และพระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในที่หลายแห่ง เน้นให้ใช้ปัญญาคือความรู้เป็นประการสำคัญ สำหรับใน *กาลามสูตร* นั้น ก็ควรจะขยายความในที่นี้ว่า ก็คือเป็นพระสูตรที่เล่าถึงพระพุทธเจ้าเสด็จในแคว้นหนึ่งของพวกกาลามชน และพวกชาวบ้านก็ได้มาเฝ้า และได้กราบทูล ว่าได้มีสมณะพราหมณ์ต่าง ๆ มาถึงถิ่นนี้แล้วก็สอนให้ทำอย่างนั้น เว้นอย่างนี้ และอีกพวกหนึ่งก็มาสอนอีก ซึ่งปรากฏว่าขัดแย้งกัน ในเมื่อเป็นเช่นนั้น

จะปฏิบัติอย่างไร พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนว่าให้ใช้ปัญญาพิจารณา อย่าได้ถือโดยได้ ฟังตามกันมา อย่าได้ถือโดยลำดับสืบ ๆ กันมา อย่าได้ถือโดยความตื่นว่าไฉนอย่างนี้ ๆ อย่าได้ถือโดยอ้างตำรา อย่าได้ถือโดยเหตุนี้กเดาเอา อย่าได้ถือโดยนัยคือคาดคะเน อย่าได้ถือโดยตริกตามอาการ อย่าได้ถือโดยชอบใจว่าต้องกับลัทธิของตน อย่าได้ถือโดยเชื่อว่าผู้พูดสมควรจะเชื่อได้ อย่าได้ถือโดยถือว่าสมณะผู้นี้เป็นครูของเรา เมื่อใดพิจารณาเห็นว่าข้อนี้เป็นสิ่งที่มีโทษก็ควรละเสีย พิจารณาเห็นข้อนี้เป็นสิ่งที่มีคุณก็ควรทำ แต่ว่าในการพิจารณานั้นก็ให้พิจารณาโดยใช้เหตุผล

เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม สอนไม่ให้คบคนพาล ให้คบบัณฑิต ให้บูชาคนที่ควรบูชา ให้อยู่ในถิ่นที่สมควรเป็นปฏิรูปเทศ ดังสอนไว้ในมงคลสูตร

เกี่ยวกับความประพฤติปฏิบัติของตน สอนให้เว้นความชั่ว ให้ทำความดี ให้ชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้วบริสุทธิ์ เกี่ยวแกข้อนี้มีคำสอนไว้มากมายถึงถ้วน หลักของกรรมดีกรรมชั่ว ของบุญบาป ตลอดจนถึงของสิกขา ๓ ก็รวมอยู่ในข้อนี้

เกี่ยวกับหมู่หรือสังคม เช่น ทิศ ๖ สังคหวัตถุ ๔ พรหมวิหารธรรม ๔ สาราณียธรรม ๖ เป็นต้น

เกี่ยวกับการปกครอง เช่น ทศพิธราชธรรม อปริหานิยธรรม ๗ เป็นต้น

เกี่ยวกับประโยชน์สุข เช่น ประโยชน์ ๒ เว้นอบายมุขต่าง ๆ เป็นต้น

เกี่ยวกับสัจจะทางปัญญา รวมเข้าในอริยสัจจทั้ง ๔

คำสอนในพระพุทธศาสนาไม่อาจจะยกมากล่าวให้หมดสิ้นได้ แต่เมื่อใครได้ศึกษา ก็ารู้สึกเหมือนว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงรู้จักตัวของเราเองดีกว่าตัวเรารู้จัก และสอนให้เรารู้จักตัวของเราเองและรู้จักโลก และได้ทรงบอกให้มองเห็นทางที่ถูกแห่งการดำเนินชีวิต เพื่อที่จะได้เดินทางที่ถูกที่เกษมสวัสดิ์มีความสุขความเจริญ

การแผ่เข้ามา

พระพุทธศาสนาแผ่ออกจากชมพูทวีปลงมาทางใต้ ในสมัยหลังจากสังคายนาครั้งที่ ๓ ที่กรุงปาฏลิบุตร ในพุทธศตวรรษที่ ๓ คือเมื่อพระเจ้าอโศกมหาราชทรง

อุปถัมภ์พระสงฆ์สายเถรวาทให้ทำสังคายนาแล้ว ก็ทรงส่งพระสงฆ์ออกไปประกาศ พระพุทธรูปศาสนานอกประเทศชมพูทวีป สำหรับทางนี้ ทรงส่งพระมหินทเถระผู้เป็น พระราชโอรสไปประเทศลังกา ทรงส่งพระโสณะและพระอุตตระไปประเทศสุวรรณภูมิ ส่วนสายอจาริยวาทหรือมหายานแผ่ออกไปทางเหนือ คือ ธิเบต จีน เป็นต้น ไทยเราน่าจะได้รับมาทั้ง ๒ สาย โดยเฉพาะเมื่อได้ตั้งถิ่นฐานประเทศลงที่ตรงนี้แล้ว ก็ได้มี พระพุทธรูปศาสนาสายหรือสาขาต่าง ๆ แผ่เข้ามาอีกหลายครั้ง รวมทั้งลัทธิศาสนา พราหมณ์ด้วย แต่ในที่นี้จะไม่กล่าวถึงประวัติการแผ่เข้ามาแห่งพระพุทธรูปศาสนา จะกล่าวรวม ๆ เพียงว่าพระพุทธรูปศาสนาสายเถรวาทนี้ ได้เข้ามาตั้งอยู่อย่างมั่นคง ในถิ่นประเทศไทยและคนไทยส่วนใหญ่นับถือพระพุทธรูปศาสนา จนมีบัญญัติไว้ใน รัฐธรรมนูญว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะ มีวัดตั้งอยู่ทั่วไป มีพระภิกษุ สามเณรประจำอยู่ในวัดทั้งหลายทั่วทุกแห่ง กล่าวได้โดยไม่ผิดว่าคนไทยได้รับพระพุทธรูปศาสนา ก่อนศาสนาใหญ่อื่น ๆ ต่อมาเมื่อมีศาสนาอื่นแผ่เข้ามา คนไทยผู้นับถือพระพุทธรูปศาสนา ก็มีได้ถือว่าเป็นศัตรู เพราะพระพุทธรูปศาสนาไม่สอนให้ก่อศัตรู แต่สอนให้ผูกมิตร คนไทยจึงต้อนรับอย่างมิตร และใครจะนับถือศาสนาอะไรก็สุดแต่ศรัทธาของแต่ละคน เพราะพระพุทธรูปศาสนาสอนไม่ให้บังคับศรัทธาของใคร สุดแต่ใครจะมีศรัทธา นับถือ จึงไม่มีการแบ่งแยกเพราะเหตุนับถือศาสนาต่างกัน คงมีความรักใคร่ เป็นอันหนึ่งอัน เดียวกัน

สังคมไทย

คนไทยที่รวมกันเข้าเป็นสังคมเล็ก เช่น ครอบครัว เพื่อนมิตรสหาย จนถึง เป็นสังคมใหญ่ คือเป็นชาติไทยทั้งหมด ได้มีระบบหรือเงื่อนไขแห่งสังคมเนื่องมาจาก พระพุทธรูปศาสนาเป็นอันมาก แต่ก็ควรจะกล่าวไว้ในที่นี้ด้วยว่า มิใช่เนื่องมาจากศาสนา นี้เพียงอย่างเดียว แต่เนื่องมาจากเหตุอย่างอื่นด้วย จะลองพิจารณาตั้งเป็นข้อสังเกต เสนอแนะไว้บางข้อ ดังต่อไปนี้

ระบบความเชื่อถือ

ได้เกิดระบบความเชื่อถือในพระรัตนตรัย ในกรรมหรือในบุญบาป ความดี ความชั่ว หรือ ผิด ชอบ ชั่ว ดี ตามหลักพระพุทธศาสนา ตลอดถึงโลกนี้โลกหน้า นรก สวรรค์ แม้จะมีความเชื่อถือเดิมอยู่ แต่ความเชื่อในพระพุทธศาสนาตั้งมั่นยิ่งกว่า และแม้จะมีได้เชื่อถือไปทั้งหมด แต่ก็กล่าวได้ว่าเชื่อถืออยู่ในหลักใหญ่ ๆ เรื่องระบบความเชื่อถือนี้นับว่าเป็นความเปลี่ยนแปลงของคนไทยเมื่อพระพุทธศาสนาได้เข้ามา และได้รับนับถือพระพุทธศาสนา และความเชื่อถือที่สำคัญนั้นก็คือความเชื่อถือในพระรัตนตรัย ที่แปลว่า รัตนะ ทั้ง ๓ คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อันเป็นสิ่งที่ยิ่งเคารพสูงสุดในพระพุทธศาสนา เรื่องพระรัตนตรัยนี้ ความจริงก็มีข้อที่ควรจะพูดกันให้เข้าใจอีกต่างหาก และนอกจากนี้ก็คือกรรมหรือบุญบาป ความดี ความชั่ว ตลอดจนถึงผลของกรรม และก็กินความไปถึงโลกนี้ โลกหน้า นรก สวรรค์

ระบบความเชื่อนี้ เมื่อครั้งโบราณบุพพการีของเราแล้วได้ว่ามีศรัทธา คือความเชื่ออยู่ในหลักเหล่านี้เป็นส่วนใหญ่ ตลอดจนถึงในเรื่องนรก สวรรค์ แต่ว่าในบัดนี้ระบบความเชื่ออาจจะเปลี่ยนแปลงจิตใจกันไป ซึ่งมีผลให้เกิดพฤติกรรมต่าง ๆ ขึ้นอีกหลายอย่าง เพราะฉะนั้น นักศึกษาก็ควรที่จะได้สนใจศึกษาในเรื่องเหล่านี้ แต่ว่าการศึกษานั้น สำหรับในฐานะเป็นนักศึกษาก็ควรจะเน้นหนักไปทางด้าน**ปัญญาคือการใช้เหตุผล** ในระบบความเชื่อถือทางพุทธศาสนานั้น ก็ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าต้องการให้ใช้ปัญญา คือความรู้ในเหตุและผล เป็นข้อสำคัญ แต่ก็เป็นความจริงอยู่ว่า มีปัญหาหลายอย่างที่เราไม่มีปัญญาของเราเองที่จะวินิจฉัยตัดสิน ต้องอาศัยปัญญาของผู้มีปัญญาทั้งหลาย เช่นว่า เด็กที่เกิดมาก็ต้องอาศัยพ่อแม่ช่วยสั่งสอน และต่อมาก็ต้องอาศัยครูบาอาจารย์ เพราะไม่มีปัญญาของตัวเอง ต้อง**อาศัยศึกษา**เพื่อให้เกิดปัญญา เพราะฉะนั้น ข้อที่จะฝากไว้ให้ในที่นี้ก็คือว่า **ขอให้เราศึกษาเสียก่อนแล้วจึงวินิจฉัย** ไม่ใช่**วินิจฉัยก่อนที่จะมีการศึกษา** คือ ก่อนที่จะรับรองหรือจะคัดค้านเรื่องใดเรื่องหนึ่งนั้น ก็ให้ศึกษาให้มีความรู้ความเข้าใจให้ดี และโดยเฉพาะพระพุทธศาสนาที่ตกมาเป็นมรดกของคนไทยส่วนใหญ่ในบัดนี้ ก็เท่ากับว่าเป็นสมบัติอันหนึ่งของเราที่เราทำอยู่ในมือแล้ว ก่อนที่เราจะรับรองหรือคัดค้านอย่างหนึ่งอย่างใดนั้น ก็ควรจะศึกษาเสียก่อนให้มีความรู้จริงในหลักการณ์นั้น ๆ

ระบบความเคารพนับถือเชื่อฟัง

ในสังคมไทยเมื่อรับพระพุทธศาสนาแล้ว ระบบความเคารพนับถือได้เป็นไปตามหลักพระพุทธศาสนา เช่น ความเคารพนับถือในมารดาบิดา ในญาติผู้ใหญ่ ในตระกูล ในครูอาจารย์ ในผู้เจริญด้วยคุณ ด้วยวัย หรือด้วยชาติวุฒิ ตลอดถึงเคารพนับถือในพระรัตนตรัย ในปูชนียวัตถุทั้งหลาย และบุตริดาเชื่อฟังบิดามารดา ศิษย์เชื่อฟังครูอาจารย์ ผู้น้อยเชื่อฟังผู้ใหญ่ และกิจการที่แสดงความเคารพแบบคนไทย ก็ใช้ตามแบบในพระพุทธศาสนา เช่น การไหว้ การกราบ การลูกรับ การให้ทาง การให้ผู้ใหญ่ออกหน้า ดังนี้ เป็นต้น

ระบบตั้งสังคมขึ้นด้วยการปฏิบัติหน้าที่ที่เกื้อกูลต่อกัน ตามหลักทศ ๖ และยึดเหนี่ยวไว้มิให้สังคมแตกด้วยธรรม ยกตัวอย่างในพระพุทธศาสนานั้น ได้กล่าวถึงทศ ๖ คือ ทศเบื้องหน้าหมายถึงบิดามารดา ทศเบื้องหลังหมายถึงภรรยา ทศเบื้องขวาหมายถึงอาจารย์ ทศเบื้องซ้ายหมายถึงมิตร ทศเบื้องต่ำหมายถึงบ่าวหรือคนรับใช้ และทศเบื้องบนหมายถึงสมณะพราหมณ์ และแสดงหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อกัน ดังเช่นแสดงถึงทศเบื้องหน้า คือ บิดา มารดา พระพุทธศาสนาสอนให้อนุเคราะห์บุตริดาด้วยสถาน ๕ คือ

- (๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว
- (๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี
- (๓) ให้ศึกษาศิลปวิทยา
- (๔) หาภรรยาที่สมควรให้
- (๕) มอบทรัพย์ให้ในสมัย

และสอนให้บุตริดาบำรุงบิดามารดาด้วยสถาน ๕ คือ

- (๑) ท่านได้เลี้ยงมาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ
- (๒) ทำกิจของท่าน
- (๓) ดำรงวงศ์ตระกูล

(๔) ประพฤติตนให้เป็นคนควรรับทรัพย์มรดก

(๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ท่าน

และต่อจากนั้นก็ได้นำแสดงถึงทิศเบื้องขวาและทิศอื่น ๆ ในที่นี้จะยกมาอีกหนึ่งทิศ คือ ทิศเบื้องหลัง คือ ภรรยา พระพุทธศาสนาสอนให้สามีบำรุงด้วยสถาน ๕ คือ

(๑) ยกย่องนับถือว่าเป็นภรรยา

(๒) ไม่ดูหมิ่น

(๓) ไม่ประพฤติล่วงใจ

(๔) มอบความเป็นใหญ่

(๕) ให้เครื่องแต่งตัว

และสอนให้ภรรยาอนุเคราะห์สามีด้วยสถาน ๕ คือ

(๑) จัดการงานดี

(๒) สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามีดี

(๓) ไม่ประพฤติล่วงใจ

(๔) รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ไว้

(๕) ขยันไม่เกียจคร้านในกิจการทั้งปวง

อันที่จริงเรื่องการเป็นสามีภรรยากัน และการมีลูกไว้สืบพันธุ์ เป็นเรื่องธรรมดาของโลก และเรื่องความรักลูกก็เป็นธรรมชาติอย่างหนึ่ง ทั้งมนุษย์ ทั้งเดรัจฉานต่างก็มีลักษณะในเรื่องนี้คล้ายคลึงกัน แต่ในมนุษย์มีธรรมเข้าประกอบเป็นพิเศษ คือ ความรู้จักปฏิบัติหน้าที่ที่เกื้อกูลต่อกันดังกล่าว และยังมีธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว ดังจะยกธรรมในพระพุทธศาสนามาแล้ว ๒ หมวด คือ หมวดหนึ่ง สอนให้เป็นผู้พหุการี คือสอนผู้ที่ควรจะช่วยผู้อื่นให้ช่วยทำอุปการะก่อนที่เดียว เช่น สอนมารดาบิดาให้ทำอุปการะบุตรธิดาด้วย เมตตา กรุณา เป็นต้น ดังที่แสดงไว้ในหมวดพรหมวิหารธรรม กับสอนผู้ที่ได้รับอุปการะของท่านให้เป็นกตัญญูกตเวทิต่อท่าน คือให้รู้คุณ

ท่านผู้มีคุณ และตอบแทนคุณของท่าน อีกหมวดหนึ่ง สอนให้มีสังคหวัตถุ คือ ธรรม เป็นเครื่องสงเคราะห์ยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน ได้แก่

- (๑) ทาน ให้ปันสิ่งของของตน
- (๒) ปิยวาจา เจรจาวาจาที่อ่อนหวาน
- (๓) อุตถจริยา ประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์
- (๔) สมานัตตตา วางตนเสมอไม่ถือตัว

สี่ข้อนี้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจกันไว้ได้ เปรียบเหมือนเพลแห่งรถที่แล่นไปด้วยเหตุนี้ มนุษย์จึงมีระบบการตั้งตระกูล ระบบครอบครัวต่างจากสัตว์เดรัจฉานมากมาย สามีภรรยาผู้ปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา จะครองรักยั่งยืนตลอดไป จะเป็นบิดามารดาที่ดี คือ เป็นบุพพการี เป็นพระพรหมของบุตรธิดา ฝ่ายบุตรธิดาก็จะเป็นผู้มีความกตัญญูทเวทต่อมารดาบิดา เกิดเป็นสังคมตระกูลหรือครอบครัวที่ยั่งยืน อบอุ่นด้วยอำนาจธรรม

พระพุทธศาสนาได้มีส่วนตั้งสังคมขึ้นด้วยธรรมดังนี้ในทุกสังคมไทย ส่งผลจนถึงสร้างอภินิหารของคนไทยส่วนใหญ่ให้มีลักษณะคล้ายคลึงกันในทางมีความเอื้อเพื่อเพื่อแผ่ เป็นต้น ในเรื่องระบบตั้งสังคมขึ้นด้วยการปฏิบัติหน้าที่ที่เกื้อกูลต่อกัน ตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา นี้ ควรจะทำความเข้าใจว่า สังคมที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาตินั้นย่อมมีอยู่คล้าย ๆ กันทั้งมนุษย์ทั้งเดรัจฉาน แต่ว่าคนเรานั้นได้มีธรรมเข้าช่วยสร้างสังคมเข้าอีกชั้นหนึ่ง พระพุทธศาสนาได้มีส่วนสร้างสังคมด้วยธรรมให้แก่สังคมไทยตั้งต้นแต่ในครอบครัวดังที่ได้กล่าวมาแล้ว และในขั้นนี้ถ้าทุกคนได้พิจารณาจึงจะรู้สึกได้ เช่นว่า เมื่อสามีภรรยาพบกัน และมีความรู้สึกทางจิตใจที่เกื้อกูลกันตามหลักสังคหวัตถุหรือตามหน้าที่สามีภรรยา นี้ก็ด้วยอำนาจในพระพุทธศาสนาที่สอนสืบเนื่องกันมา พ่อแม่กับลูกพบกันมีความรู้สึกจิตใจต่อกันตลอดจนถึงแสดงกิริยาอาการต่อกันและเกื้อกูลกัน ก็ด้วยอำนาจพระพุทธศาสนาที่ปฏิบัติสืบ ๆ กันมา แม้ว่าจะไม่ปรากฏชัดอยู่อย่างอื่น แต่ว่าความเชื่อถือในความประพฤติปฏิบัติที่ได้สืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านานนั้น ได้มาเป็นนิสัยอภินิหารที่ทำให้เกิดผลเป็นการปฏิบัติ ปรากฏออกมาเช่นนั้น

ระบบความประพฤติ

ระบบความประพฤติ คือถือว่าดีหรือชั่วตามหลักพระพุทธศาสนา แม้ว่าจะเป็นผู้ใดสั่งสอน เช่นว่า พ่อแม่อบรมลูก ครูบาอาจารย์อบรมศิษย์ ผู้ใหญ่อบรมผู้น้อย หรือมิตรสหายที่ปรารถนาดีต่อกัน แนะนำต่อกันในเรื่องของความดีความชั่วทั้งหลาย ส่วนใหญ่ก็แนะนำกันตามหลักพระพุทธศาสนาที่แสดงไว้ชัดเจนดีว่าอะไรเป็นความดี อะไรเป็นความชั่ว และส่วนมากนั้นเมื่อยังต้องทำผิดหรือทำไม่ดีอยู่ ก็มักจะยอมรับผิดชอบว่ายังมีบาปอยู่มาก หรือยังมีกิเลสอยู่มาก จึงยังทำดีอย่างนั้นไม่ได้ หรือยังต้องทำชั่วอยู่ แม้ใครจะมีความเชื่อมากเชื่อน้อยอย่างไรก็ตาม แต่ว่าสิ่งที่ได้ยึดถือปฏิบัติกันในเรื่องของความดีความชื่อนั้นส่วนใหญ่อีกเป็นไปตามหลักในพระพุทธศาสนา

ระบบแสงบุญ

กล่าวได้ว่าชาวไทยส่วนใหญ่แสงบุญ คือทำบุญกันในพระพุทธศาสนา หรือตามหลักแห่งการทำบุญที่สอนไว้ในพระพุทธศาสนาตั้งแต่เกิดจนตาย

ระบบบ้านและวัด

ได้เกิดมีบ้านและวัดขึ้น มีคฤหัสถ์และบรรพชิต หรือชาวบ้านและชาววัด ต่างก็ปฏิบัติกรรมกิจเกี่ยวกันตามหลักพระพุทธศาสนา และวัดได้เป็นโรงเรียนของเด็กไทยมาตั้งแต่เก่าก่อน และเป็นทีบวชเรียนตลอดไป หรือชั่วคราวของชาวไทยตั้งแต่โบราณตลอดมาถึงปัจจุบัน

ระบบการปกครอง

คนชาติไทยได้มีการปกครอง โดยมีพระมหากษัตริย์ ทรงเป็นองค์พระประมุขมาเก่าก่อน เมื่อได้รับพระพุทธศาสนาอันแสดงว่า พระราชาทรงเป็นประมุขของมนุษย์ทั้งหลาย และสอนพระราชารวมทั้งผู้ปกครองทั้งหลายให้ปกครองด้วยธรรมเป็นต้น

ว่าทศพิธราชธรรม และสอนให้ประชาชนทำราชพลี คือ ถวายเงินของหลวงมีภาษีอากร เป็นต้น พระพุทธศาสนาจึงมีส่วนช่วยเสริมสร้างระบบการปกครองโดยธรรม แม้แบบการปกครองจะเปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย แต่ก็เป็นการเปลี่ยนแปลงไปในรูปแบบบางอย่าง พระมหากษัตริย์ก็คงเป็นองค์ประมุข ผู้ทรงปกครองโดยธรรม ยิ่งในสมัยปัจจุบันที่แยกอำนาจต่าง ๆ ออกไปตามระบอบประชาธิปไตย พระมหากษัตริย์ก็ยังทรงใช้ธรรมปกครองมากขึ้น เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวผูกพันชาติไทยทั้งหมดให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน พระพุทธศาสนาได้มีส่วนสร้างความเป็นปึกแผ่นของชาติไทยเป็นอันมาก

ระบบความเป็นคนไทยซึ่งเป็นไทแก่ตน

ระบบต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น กล่าวได้ว่าเป็นลักษณะต่าง ๆ ของความเป็นคนไทย ซึ่งเนื่องมาจากพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก แม้ลักษณะอื่น ๆ ที่ไม่อาจจะกล่าวให้หมดสิ้นได้ก็เช่นเดียวกัน และมีลักษณะหนึ่งที่น่าจะเป็นลักษณะที่เด่น คือรักความเป็นไทแก่ตน ลักษณะนี้น่าจะเป็นลักษณะประจำคนชาติไทยมาเก่าก่อน เมื่อได้มาพบพระพุทธศาสนาซึ่งให้ความเป็นไทแก่ผู้นับถือเต็มที่ จึงเป็นที่ถูกอัธยาศัย เพราะพระพุทธศาสนาได้ให้ความเป็นไทตั้งแต่ความเชื่อถือ คือไม่บังคับให้เชื่อ แต่ให้เชื่อด้วยปัญญา (ตามหลักกาลามสูตร) และแม้จะสอนให้สละพัสดุต่าง ๆ แต่ก็สอนไม่ให้สละตน ให้รักษาดน ให้รักตนในทางที่ถูก ให้ชนะตน ตลอดจนถึงสอนให้รู้จักทำตนให้เป็นไทไม่เป็นทาสแห่งตัณหา

ฉะนั้น พระพุทธศาสนากับสังคมไทยจึงเกี่ยวดองกันอย่างใกล้ชิดสนิทสนม คนไทยทุกคนจะไปข้างไหนจะพบกับใคร ก็จะต้องพบกับพระพุทธศาสนาเสมอ ไม่โดยตรงก็โดยอ้อม เช่น ตื่นนอนขึ้นมารดาบิดากับบุตรธิดา มาพบกันก็จะประพฤติต่อกันตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ทั้งทางกาย ทั้งทางใจ จะทำอะไรเมื่อเกิดปัญหาเกี่ยวกับความดีความชั่ว ก็จะยุติด้วยลักษณะความดีความชั่วตามหลักพระพุทธศาสนา ดังนี้ เป็นต้น

แต่ว่าความเจริญและความเสื่อมของสังคมไทยด้วยเหตุต่าง ๆ ก็ยังมีอยู่ ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไปพร้อมทั้งวิธีแก้ไข

ความเจริญและความเสื่อมแห่งสังคมไทย

สังคมไทยเกี่ยวดองอยู่กับพระพุทธศาสนาอย่างที่ไต่ยกขึ้นกล่าวถึงระบบสังคมต่าง ๆ ไว้แล้ว ถ้าจะถามว่าการที่สังคมไทยมีระบบความเชื่อถือเป็นต้นเช่นนั้น นับว่าเป็นความเจริญหรือความเสื่อม ก็น่าจะต้องพิจารณาว่าที่เรียกเจริญนั้นอย่างไร เสื่อมนั้นอย่างไร คนชาติไทยเราที่รวมอยู่เป็นสุข ตั้งแต่ครอบครัวขึ้นไปจนถึงประเทศชาติ และดำรงความเป็นไทยเจริญยั่งยืนอยู่ตลอดมา ทั้งเจริญเติบโตขึ้น ก็ควรจะเรียกว่าเจริญได้ และควรจะกล่าวว่า พระพุทธศาสนาได้มีส่วนสร้างความเจริญดังกล่าวให้เกิดแก่คนชาติไทย พิจารณาตามประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นลำดับมา ประเทศไทยต้องเดือดร้อนระส่ำระสาย จนถึงต้องสูญเสียเอกราชในบางครั้งบางคราวเพราะอะไร จะเห็นว่ามิใช่เพราะพระพุทธศาสนา แต่เพราะขาดการปฏิบัติธรรมบางข้อ เช่น ความสามัคคี ความไม่ประมาท หรือจะกล่าวว่าขาดอธิปไตยที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่กษัตริย์ลิจฉวีก็ได้ จะขอโอกาสกล่าวไว้ในที่นี้ว่า ในสมัยพุทธกาล เมืองเวสาลีปกครองโดยกษัตริย์ลิจฉวีซึ่งประชุมกัน เป็นคณะอำนวยการปกครอง พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนให้ปฏิบัติในธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อมเรียกว่า *อธิปไตยธรรม ๗* ข้อ คือ

- (๑) หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์
- (๒) พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันช่วยทำกิจที่ควรทำของรัฐ
- (๓) ถือประเพณีตามพระราชบัญญัติกฎหมายของบ้านเมือง
- (๔) สักการะเคารพนับถือเชื่อฟังผู้ใหญ่
- (๕) ไม่จุดคร่าข่มขืนกุลสตรี
- (๖) สักการะเคารพนับถือบูชาเจดีย์ของรัฐทั้งภายในทั้งภายนอก
- (๗) จัดอารักขาคุ่มครองในพระอรหันต์ทั้งหลาย

ตรัสว่าตราบใดที่กษัตริย์ลิจฉวีปฏิบัติอยู่ในธรรม ๗ ข้อนี้ก็หวังได้ว่าไม่เสื่อมฝ่ายพระเจ้าอชาตศัตรูแห่งรัฐมคธ มีกรุงราชคฤห์เป็นนครหลวง ได้ทรงส่งวัสสการพราหมณ์ไปทำ*สามัคคีเภท* คือ ยุแหย่ให้แตก*สามัคคี*กัน ในคณะกษัตริย์ลิจฉวีได้สำเร็จ จึงทรงยกกองทัพไปยึดเมืองเวสาลีได้โดยง่ายตาย

ตามหัวข้อธรรมในอภิธานิยธรรมทั้ง ๗ ข้อนี้ เป็นข้อธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนแก่กษัตริย์ลิจฉวีในทางปกครอง ส่วนอภิธานิยธรรม ๗ ข้อนี้ให้ไว้เป็นหัวข้อธรรมในตอนก่อนคือข้อที่ตรัสสอนภิกษุ แต่ก็คล้ายคลึงกัน เว้นไว้แต่บางข้อที่สอนจำเพาะภิกษุ ฟังสังเกตไว้เป็นพิเศษว่า การศึกษาธรรมในพระพุทธศาสนานั้น แม้จะเป็นธรรมหมวดเดียวกัน เมื่อสอนแก่คฤหัสถ์หรือแก่โลกทั่วไป มีคำสอนเป็นอย่างหนึ่ง แต่เมื่อสอนแก่ภิกษุก็มีคำสอนเป็นอีกอย่างหนึ่ง ให้ลองเทียบกันดูในระหว่างอภิธานิยธรรม ๗ ข้อทั้ง ๒ หมวดนี้ และให้ถือเป็นข้อกำหนดในการศึกษาว่า การทำความเข้าใจในธรรมในพระพุทธศาสนานั้น ให้ถือเอาบุคคลที่จะปฏิบัติธรรมเป็นประมาณด้วยว่าเป็นใคร และการที่จะใช้ธรรมสำหรับปฏิบัตินั้น ก็ต้องให้เหมาะสมแก่ภาวะของแต่ละบุคคล

อีกประการหนึ่งในอภิธานิยธรรมที่ตรัสสอนแก่กษัตริย์ลิจฉวีข้อ ๖ ที่ว่า สักการะเคารพนับถือบูชาเจดีย์ของรัฐทั้งภายในทั้งภายนอก แสดงว่าพระพุทธเจ้าเมื่อเสด็จไปประกาศพระพุทธศาสนานั้น ไม่ได้ทรงแสดงธรรม หรือสั่งสอนให้ทำลายสิ่งที่เคารพนับถือของบ้านเมือง หรือว่าของประชาชนที่ทรงผ่านไป สิ่งใดที่บ้านเมืองหรือประชาชนนับถือบูชาว่าเป็นเจดีย์ คือเป็นวัตถุที่จงใจเป็นที่เคารพนับถือ ก็ทรงสั่งสอนให้คงเคารพนับถือบูชาต่อไป ข้อนี้เป็นการแสดงลักษณะแห่งพระพุทธศาสนาประการหนึ่งว่า ไม่ย่ำยีทำลายสิ่งที่เคารพนับถือบูชาของบ้านเมืองหรือประชาชนในถิ่นนั้น ๆ แต่กลับส่งเสริมให้รักสิ่งเหล่านั้นไว้ และในข้อ ๗ ที่ว่า จัดอารักขาคุ้มครองในพระอรหันต์ทั้งหลาย ก็กล่าวไว้เพียงกลาง ๆ คำว่า พระอรหันต์ นั้น ก็หมายถึง ผู้ที่ประพฤติดีปฏิบัติชอบเป็นที่นับถือว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ ไม่ได้ทรงจำกัดว่าศาสนาไหนรวมความก็คือว่า ให้ทางบ้านเมืองจัดอารักขาคุ้มครองในศาสนาทั้งหลายนั่นเอง นี่ก็แสดงถึงลักษณะแห่งการประกาศศาสนาของพระพุทธเจ้า ไม่ได้มุ่งย่ำยีทำลายศาสนาทั้งหลาย แต่กลับส่งเสริมให้ทางบ้านเมืองให้อารักขาในทุกศาสนา ดังที่ในประเทศไทยเราได้ปฏิบัติอยู่ในปัจจุบันนี้ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกของทุกศาสนา และอภิธานิยธรรม ๗ ข้อที่ตรัสสอนแก่กษัตริย์ลิจฉวีนี้ เป็นธรรมที่ทรงสั่งสอนในทางการปกครองบ้านเมือง ที่ส่งเสริมให้มีความสามัคคีพร้อมเพรียงกัน และเมื่อคณะกษัตริย์ลิจฉวีแตกความสามัคคีกัน เพราะวัสสการพราหมณ์เข้าไปยุ่มย่าม พระเจ้าอชาตศัตรูก็ยกทัพเข้าไปยึดเอาโดยง่าย

แต่ได้มีบางคนกล่าวว่า พระพุทธศาสนาทำให้ประเทศไทยเจริญช้า เพราะมีธรรมบางข้อสอนให้คนหยุดคิดสร้างความเจริญ เช่น สันโดษ และคนไทยที่มีลักษณะเฉื่อยชา ชอบเก็บตัวไม่สังคม เพราะพระพุทธศาสนาที่สอนให้มีอุเบกขา ให้อยู่ในที่สงบ เป็นต้น นอกจากนี้ศีล ๕ ยังเป็นเครื่องขัดขวางต่ออาชีพและกิจการหลายอย่าง พระสงฆ์ที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก เป็นเครื่องถ่วงความเจริญ

อันที่จริงสันโดษเป็นธรรมสำคัญข้อหนึ่งในพระพุทธศาสนา ถ้าเป็นบุคคลก็เป็นผู้ที่ได้ถูกหาความไม่มานาน จึงควรจะทำให้ความเข้าใจสันโดษกันสักที่ว่า หมายถึงปฏิบัติอย่างไร พระพุทธศาสนาสอนให้ปฏิบัติในประโยชน์ปัจจุบัน ๔ ประการ คือ ให้ขยันหมั่นเพียรเล่าเรียนศึกษาประกอบกิจเครื่องเลี้ยงชีพ ทำธุระหน้าที่ของตน ให้รักษาทักษะที่หามาได้ รักษาการงานของตน ไม่ให้เสื่อมเสีย ให้มีเพื่อนเป็นคนดี ไม่คบคนชั่ว นี่คือให้มีสังคมดีนั่นเอง และให้เลี้ยงชีพตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ไม่ให้ผิดเคืองนัก ไม่ให้พุ่มเฟือยนัก และสอนให้เว้นจากอบายมุขทั้ง ๖ คือ ดื่มน้ำเมา เที่ยวกลางคืน เที่ยวดูการเล่น เล่นการพนัน คบคนชั่วเป็นมิตร เกียจคร้าน ทำการงาน ทั้งยังสอนมิให้สันโดษในกุศลธรรม คือในความดีทั้งหลาย คือมิให้ยินดีพอใจว่าทำดีพอแล้ว เพราะยังมีความดีที่จะต้องทำยิ่งขึ้นไปอีก แต่ให้มีสันโดษคือความยินดีพอใจผลที่ได้รับจากการงานที่ทำ เป็นต้น เพราะจะทำให้มีความสุขและไม่ประพฤติทุจริต คนเรามักจะขาดสันโดษในผลที่ตนได้รับ ขาดความเพียรในการทำเหตุเพื่อผลนั้น จึงประพฤติทุจริตต่าง ๆ ฉะนั้น ผู้ที่โทษสันโดษจึงเป็นเพราะไม่รู้จักสันโดษในความหมายที่ถูกต้อง โดยที่แท้ เพราะขาดความเพียรและขาดสันโดษ ความเจริญทางเศรษฐกิจ เป็นต้นจึงเกิดช้า และพระพุทธศาสนาสอนให้รีบเร่งประกอบกรณียะ มิได้สอนให้เฉื่อยชาดังเช่นที่สอนว่า “ความเพียรควรรีบทำแต่ในวันนี้ทีเดียว ใครเล่าจะรู้ความตายจะมาต่อวันพรุ่งนี้ ขณะอย่าได้ล่วงท่านทั้งหลายไปเสีย”

และข้อที่กล่าวว่า ชอบเก็บตัวไม่สังคมนั้น พระพุทธศาสนาสอนให้สังคมกับคนดี แต่มิให้สังคมกับคนชั่ว ดังเช่นในมงคลสูตรที่สอนว่า “ไม่คบคนพาล คบบัณฑิตบูชาผู้ควรบูชา นี่เป็นมงคลอันอุดม” และว่า “อย่าสังคมด้วยคนพาล เพราะว่าสังคมด้วยคนพาลให้เกิดทุกข์” ส่วนที่สอนมิให้คลุกคลีด้วยหมู่คณะ ก็ทรงสอนแก่ภิกษุผู้ที่จะบำเพ็ญเพียรเพื่อผลพิเศษทางจิตใจเท่านั้น และแม้แต่คฤหัสถ์ในบางขณะที่ต้องการ

ศึกษาจะทบทวนวิชาความรู้ ไม่ไปคลุกคลีด้วยหมู่คณะ จึงจะสามารถอ่านหนังสือทบทวน วิชาความรู้ของตนได้ แต่ถ้ามัวคลุกคลีอยู่ในหมู่คณะแล้ว ก็ไม่สามารถที่จะทำเช่นนั้น เพราะฉะนั้น ในบางขณะก็ต้องการความสงบที่ต้องอยู่ผู้เดียว ดังเช่นในการจะทบทวน วิชาดังกล่าว

อันลักษณะที่เฉื่อยชาเป็นต้น หาได้เป็นลักษณะของอุเบกขาที่สอนให้มีไม่ เช่น อุเบกขาในพรหมวิหาร พรหมวิหารนั้น มี ๔ คือ เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาให้ เป็นสุข สอนให้หัดแผ่ใจมีเมตตาออกไปได้ทุกเมื่อ กรุณา ความสงสารคิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ ทางพระพุทธศาสนาสอนให้ใช้เมื่อพบเห็นผู้อื่นมีทุกข์ และเมื่อสมควรจะช่วยได้ก็ให้ช่วย มุทิตา ความพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี โมริชยา พระพุทธศาสนาสอนให้ใช้เมื่อได้เห็น ได้ทราบว่าเขาได้ดีมีสุข ความเจริญ และอุเบกขา ความวางเฉยไม่ติใจไม่เสียใจ เมื่อผู้อื่นถึงความวิบัติ โดยพิจารณาปลงลงในกรรมและผลของกรรม เขาได้รับผลเช่นนี้ก็ เพราะกรรมของเขาที่ได้ทำไว้ พระพุทธศาสนาสอนให้ใช้ในเมื่อไม่สามารถจะช่วยได้ ยกตัวอย่างง่าย ๆ เช่น เห็นนักโทษต้องโทษตามกฎหมาย ก็ต้องมีอุเบกขา เพราะการ จะช่วยนักโทษให้แหกคุกหนีเป็นการไม่สมควรทำ แต่เมื่อเห็นคนตกน้ำ พอจะช่วยได้ ก็ต้องใช้ความกรุณา คือช่วยสุดความสามารถ จะใช้อุเบกขาคือวางเฉยเสียก็ผิด กลายเป็นคนใจดำ หาใช้อุเบกขาไม่ ฉะนั้น

คนที่มีลักษณะเฉื่อยชาเป็นต้น จึงมิใช่เพราะธรรมในพระพุทธศาสนา แต่เป็น เพราะขาดธรรมมีความเพียรเป็นต้น และจะกล่าวหาว่าคนไทยส่วนรวม มีลักษณะดังนั้นก็หาถูกไม่ ควรจะว่าเป็นคน ๆ ไป

ส่วนที่เกี่ยวกับพระสงฆ์นั้น อันพระสงฆ์ในเมืองไทยก็เป็นผลมาจากการรับ นับถือพระพุทธศาสนา ที่ทำให้เกิดมีบ้านและวัด และการที่เกิดมีวัดขึ้นนั้น ก็โดยที่ทาง บ้านนั่นเองอุปถัมภ์บำรุงทั้งวัดวาอาราม ทั้งพระภิกษุ สามเณร ก็เพื่อที่จะให้ได้ศึกษา พระพุทธศาสนา ตลอดจนถึงศึกษาภาษาไทย เป็นต้น และต้องการให้อบรมให้เป็นผู้ ประพฤติดีปฏิบัติชอบ สามารถที่จะปกครองตนเองและผู้อื่นได้ เพราะฉะนั้น การที่มี พระสงฆ์ขึ้นในเมืองไทย ก็โดยที่สังคมไทยนั่นเองต้องการให้มี มารดาบิดาสงบุตรเข้า บวชเรียน หรือญาติผู้ใหญ่ ตลอดถึงผู้ที่อุปการะทั้งหลาย ได้ส่งญาติและผู้ที่ต้องการ

บวชเรียน ให้เข้าบวชเรียนปฏิบัติก็ด้วยมุ่งผลให้เป็นผู้ที่มีโอกาสเข้าศึกษาให้ได้มีความรู้ ความประพฤติดีดังกล่าว กุลบุตรของประเทศชาติจึงนิยมเข้าบวชเรียน แม้จะเพียงชั่วคราวดังที่ได้ปฏิบัติกันอยู่ทั่วไป และได้เรียกผู้ที่บวชเรียนและสึกออกไปแล้วว่า ทิด ซึ่งมาจากคำว่า *บัณฑิต* อันมีความหมายถึงว่าได้เข้ามาอบรมให้เป็นผู้ที่มีความรู้ และความประพฤติดี เป็นที่เชื่อถือว่าจะครองบ้านเรือนให้มีความสุขความเจริญได้ เพราะฉะนั้น พระสงฆ์นั้นก็ดำรงอยู่ได้ แต่ถ้าสังคมไทยไม่ต้องการพระสงฆ์แล้ว พระสงฆ์ในเมืองไทยก็อยู่ไม่ได้ต้องหมดไป เพราะไม่มีใครบำรุง และการที่สังคมไทย ยังบำรุงพระสงฆ์อยู่นั้น ก็ย่อมต้องเห็นประโยชน์ของพระสงฆ์ดังกล่าว และเมื่อเป็นเช่นนี้ พระสงฆ์จึงเป็นสังคมไทยสังคมหนึ่ง และได้มีส่วนช่วยสร้างสรรค์ความเจริญของสังคมไทย โดยเฉพาะก็คือในด้านการศึกษาและในด้านความประพฤติดี และตราบไต่ที่คนไทยเรายังนับถือความดีอยู่ ตราบนั้นพระสงฆ์ก็จะดำรงอยู่ได้ และเมื่อสังคมไทยยังนับถือความดีอยู่ ยังรักษาความดีอยู่เป็นส่วนใหญ่ ก็ย่อมจะมีความสุขและดำรงอยู่ได้ แต่แม้เช่นนั้นในวงการคณะสงฆ์เองก็ต้องมีการปรับปรุงให้เหมาะสมกันอยู่เสมอ และก็มี การเว้นการกระทำบางอย่างที่ทำให้เกิดความเสื่อม แปลว่า ก็มีความเสื่อม ความเจริญเหมือนกัน และก็ต้องมีการปรับปรุงอยู่เสมอ เพื่อให้บังเกิดประโยชน์เป็นผลแก่บุคคลส่วนรวมมากยิ่งขึ้น

ในปัจจุบันขอบเขตแห่งสังคมได้ขยายออกไปทั่วโลก เพราะได้มีการไปมาหาสู่กันได้โดยสะดวก และรวดเร็วทั่วโลก ดูคล้ายกับโลกนี้แคบเข้าระบบแห่งสังคมต่างประเทศจึงได้ไหลบ่าเข้ามาโดยรวดเร็ว ทำให้ระบบสังคมไทยเปลี่ยนไปจากเดิม ดังที่มีคำเรียกว่า “สมัยใหม่ สมัยเก่า” นอกจากระบบแห่งสังคมที่ดี ระบบสังคมที่ต่ำทรามที่ชั่วร้ายต่าง ๆ ก็ไหลเข้ามาด้วย

อันที่จริงความเปลี่ยนแปลงแห่งสังคมจะต้องมีอยู่เสมอ คนชาติไทยเราแต่เดิมก็ยังไม่มีการพุทธศาสนา แต่ก็จะต้องมีระบบสังคมของตนที่เกิดขึ้นจากคนไทยเราเอง และจากคนเผ่าอื่นหรือประเทศอื่นที่อยู่ใกล้เคียง คบหากันไปมาหาสู่กัน ซึ่งจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงมาเรื่อย ๆ เมื่อได้รับพระพุทธศาสนา สังคมไทยก็เปลี่ยนแปลงมาตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นคำสั่งสอนที่ทำให้เป็น “อารยะ” ให้ “วัฒนธรรม”

ยิ่งกว่าระบบเก่า นับว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่แห่งสังคมไทยในสมัยกว่าพันปี พระพุทธศาสนาได้มาเป็นศาสนาประจำชาติไทย ได้หยั่งรากลงลึก กล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาเป็นโครงสร้างเป็นเลือดเนื้อของสังคมไทยมากกว่าพันปี

แต่สังคมก็จะต้องมีความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ สิ่งที่เข้ามาทำให้เปลี่ยนแปลงไปเช่น

ทางจิตใจ คือศาสนาต่าง ๆ ที่เข้ามาภายหลัง ลัทธิความเชื่อถือต่าง ๆ เป็นต้น

ทางปัญญา คือการศึกษาที่จัดขึ้นเป็นระบบการศึกษาตลอดจนถึงความรู้ต่าง ๆ ที่เจริญขึ้น

ทางวัตถุ คือสิ่งต่าง ๆ ที่ประดิษฐ์ขึ้นใช้

ทางระบบต่าง ๆ แห่งสังคมต่างประเทศ

ศาสนาต่าง ๆ นั้น พิจารณาดูให้ดีจะเห็นว่า ไม่เข้ามาทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอะไรนัก ควรจะเรียกว่าเข้ามาช่วยมากกว่า เช่น ช่วยทางการศึกษา การรักษาพยาบาล และช่วยรับรองระบบความเชื่อในกรรม หรือในบาปบุญคุณโทษ ตามหลักแห่งพระพุทธศาสนา ที่ฝังแน่นอยู่ในความรู้สึกของคนไทยทั่วไปแล้ว ถึงใครจะไปนับถือศาสนาอื่น แต่ก็ได้เปลี่ยนความรู้สึกในเรื่องบาปบุญคุณโทษ ยังคงนับถือผู้ใหญ่มีกตัญญูทเวทิต่อผู้มีพระคุณ ตามหลักคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาอยู่นั่นเอง

ส่วนสิ่งที่เป็นเหตุปัจจัยอื่น ๆ นั้น มีเป็นอันมากที่เปลี่ยนแปลงไปเพื่อความเจริญของประเทศชาติ หรือของสังคมไทยโดยส่วนรวม จับพิจารณาดูตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ เป็นต้น

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงศึกษา มีความรู้ในพระพุทธศาสนาและได้ทรงเริ่มปรับปรุงระบบศรัทธาคือความเชื่อ และความประพฤติปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาขึ้นเป็นอันมาก เมื่อก้าวโดยสรุป ก็คือ ทรงนำเข้าทางปัญญาอันประกอบด้วยเหตุผล อันเป็นหลักสัจจะในพระพุทธศาสนา ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า แม้แต่ในวงการพระพุทธศาสนาหรือคณะสงฆ์เองก็มีการปรับปรุงเป็นครั้งคราวมาโดยลำดับ เพราะก็มีความเสื่อมความเจริญเหมือนกัน

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเริ่มศึกษาปรับปรุงให้ศรัทธาเข้าหาปัญญาตามเหตุผล ซึ่งมีอยู่อย่างสมบูรณ์ในพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น และทรงส่งเสริมความประพฤติปฏิบัติในธรรม ซึ่งยุติด้วยเหตุผลอันอำนวยการประโยชน์แก่บุคคลตามฐานะ มิใช่ว่าจะส่งเสริมการปฏิบัติธรรมชั้นสูงเท่านั้น แต่ว่าได้ทรงส่งเสริมธรรมปฏิบัติสำหรับประชาชนทั่วไป ที่จะได้เป็นพลเมืองที่ดี และประพฤติประโยชน์แก่ประเทศชาติ ในด้านทางประเทศชาติ ก็ได้ทรงเริ่มเปิดสังคมกับประเทศฝ่ายตะวันตก ทรงศึกษาภาษาและความรู้ของฝ่ายตะวันตก

ทรงเริ่มแก้ไขปรับปรุงขนบธรรมเนียมในราชสำนัก ในการปกครองประเทศหลายอย่างเป็นการเริ่มนำประเทศชาติให้เปลี่ยนแปลงมาสู่ยุคปัจจุบัน

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงดำเนินการเปลี่ยนแปลงอย่างขนานใหญ่ ตามแนวริเริ่มของสมเด็จพระบรมชนกนาถ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งในทางปกครองทางการศึกษา และทางอื่นทุกทาง เพื่อให้ประเทศชาติก้าวหน้าไปสู่ความเจริญ ในด้านศาสนาก็ได้ทรงอาศัยสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ซึ่งเป็นพระอนุชาได้ทรงเริ่มช่วยจัดการศึกษาทั้งทางพระศาสนาทั้งทางประเทศชาติ สมเด็จพระมหาสมณเจ้าพระองค์นั้น ได้ทรงรจนานหนังสือที่เป็นตำรับตำราต่าง ๆ ขึ้นเป็นอันมาก ทำให้พระสงฆ์และประชาชนได้รู้ธรรมที่พึงใช้ปฏิบัติสำหรับในการดำเนินชีวิตของตนในทุกฐานะ

ในรัชกาลต่อมาถึงปัจจุบัน ก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปเพื่อความเจริญ ด้วยมีแบบอย่างจากทางตะวันออกบ้าง ตะวันตกบ้าง สุดแต่ว่าที่ไหนจะมีความเจริญในทางไหนที่จะถือเอาเป็นตัวอย่างเป็นแบบได้

รวมความว่า ไทยเราได้เปิดสังคมกับชาวโลกทั้งหมด และมักจะนิยมสิ่งทีมาจากต่างประเทศ ในสมัยโบราณที่ยังไม่เปิดสังคมกับฝรั่ง สิ่งอะไรที่มีค่ามากมักจะต้องมาจากลังกา เช่น พระแก้วมรกต พระพุทธสิหิงค์ก็ว่ามาจากลังกา แต่ต่อมานิยมฝรั่งก็นิยมของนอก คือที่ส่งมาจากเมืองฝรั่ง ถ้าพระแก้วท่านมาเมืองไทยในสมัยนี้ก็คงจะไม่มาจากเมืองลังกาเป็นแน่ แบบที่ทำตามอย่างตะวันตกนี้ คงมิใช่ทำตามอย่างแต่ในเมืองไทย ในประเทศอื่น ๆ อีกมากก็คงทำตามอย่างเช่นเดียวกัน จึงมักเรียกว่าแบบสากล เช่น แต่งกายแบบสากลนิยม

การเอาอย่างในสิ่งที่ดีที่ถูกไม่เป็นการทำผิด แต่เป็นการทำถูก สิ่งที่ดี เช่น วิชาความรู้ การแต่งกาย วิธีการปฏิบัติในเรื่องต่าง ๆ ไม่ว่าจะ เป็นของตะวันตกหรือ ตะวันออก ควรศึกษาและเลือกนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งนั้น แต่การเอาอย่างในทาง ที่ผิดนั้น เป็นการทำผิดแน่นอน เป็นเหตุให้เกิดความเสื่อม นอกจากนี้ยังมีสาเหตุแห่ง ความเสื่อมทางสังคมอย่างอื่นอีก

ฉะนั้น ในขณะที่ประเทศชาติกำลังดำเนินไปในทางเจริญอยู่ นี้ จึงปรากฏว่า สังคมไทยก็กำลังเปลี่ยนไปในทางเสื่อมอยู่หลายประการ และข้อสำคัญกำลังเสื่อมจาก ศรัทธาและปัญญาในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นโครงสร้างของตนเอง จะลองเสนอสาเหตุ สำหรับพิจารณาดังต่อไปนี้ เป็นบางประการ

(๑) *ทิ้งของเดิมรับของใหม่ที่ผิด* ไทยเรามีของเดิมที่ดีที่งดงามอันแสดงถึง อารยะและวัฒนธรรมอยู่เป็นอันมาก ที่รวมกันสร้างความเป็นไทย ประกอบด้วยสถาบัน ทั้ง ๓ อันเป็นไตรรงค์ของชาติไทย ทำให้คนไทยมีลักษณะของตนเองดังกล่าวในตอนต้น การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงรับของใหม่เข้ามา ก็เพื่อเสริมสร้างความเจริญแก่สถาบันที่เป็น หลักของชาติ ตามควรแก่กาลเทศะ มิใช่หมายความว่า จะทิ้งของเดิมที่ดีอยู่ ในสมัย ที่ขอบเขตแห่งวงสังคมแผ่ออกไปทั่วโลก ดังปัจจุบันเราจะต้องพบความรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ จะต้องพบสิ่งที่เรียกว่าวัฒนธรรม อารยธรรม และอะไรอื่นของคนในนานาประเทศ ก็จะต้องเกิดการเปรียบเทียบกันขึ้นว่าของใครจะดีกว่ากัน โดยเฉพาะของเรากับของ เขาจะต้องเกิดปัญหาขึ้นดังนี้

- (ก) ทิ้งของเรา รับของเขา
- (ข) ไม่ทิ้งทีเดียว แต่ปรับปรุงของเราเสียใหม่
- (ค) รักษาของเราไว้ไม่เปลี่ยนแปลง

(ก) ถ้าของเราเก่าแก่ไปเสียแล้วและไม่สุภาพงดงามไม่เหมาะสมต่าง ๆ ควรทิ้งเสียได้ก็เลิกเสีย เปลี่ยนใหม่ ไทยเราได้เลิกแบบเก่ามาใช้แบบใหม่ที่ดีที่สุภาพ เหมาะสมกว่าเป็นอันมาก เช่นในรัชกาลที่ ๔ ทรงเลิกธรรมเนียมไม่สวมเสื้อเข้าเฝ้า เป็นให้สวมเสื้อเป็นต้น การเลิกของเดิมที่ไม่เหมาะสมมาเป็นแบบใหม่ที่เหมาะสม เป็นการควรทำเพื่อความเจริญก้าวหน้า การที่คนในโลกนี้เจริญขึ้นจากแบบคนป่ามาเป็น

คนเมือง ก็เพราะเปลี่ยนจากแบบคนป่ามาโดยลำดับ ถ้าจะเลิกอะไรไม่ได้ก็ต้องเป็นคนป่าอยู่เหมือนอย่างเดิม แต่ถ้าของเดิมคืออยู่จะทิ้งหรือเลิกเสียก็เป็นการทำผิด เช่น สถาบันที่เป็นหลักของชาติ ระบบความเชื่อถือเป็นต้นที่เป็นหลักสำคัญ เมื่อทิ้งเสียก็คือทิ้งตัวเราเอง

(ข) ของเดิมที่ไม่เหมาะในบางประการ เมื่อปรับปรุงเสียบ้างก็จะเป็นประโยชน์ ดังนั้นก็ปรับปรุงให้เหมาะสมขึ้น มีอยู่เป็นอันมากที่ไทยเราได้ปรับปรุงจากของเดิม ในรัชกาลที่ ๔ ได้ทรงปรับปรุงพิธีการทางพราหมณ์ ให้มีทางพระพุทธศาสนาเข้าแทรกหลายอย่าง ในบัดนี้ คนไทยทั่วไปก็ได้ปฏิบัติพิธีกรรมต่าง ๆ โดยมากมีรูปพิธีเป็นพราหมณ์ แต่มีการบำเพ็ญกุศลเป็นทางพุทธปนกันอยู่ สิ่งปรับปรุงของเดิมให้ดีขึ้นนี้มีอยู่ทั่วไปตั้งแต่สิ่งเป็นธรรมชาติไปจนถึงสิ่งที่คนประดิษฐ์ขึ้น เช่น ร่างกายนี้เกิดมาที่แรกก็ตัวนิดเดียว แต่ปรับปรุงให้โตใหญ่ขึ้นจากเดิมนั้นแหละจนถึงแก่เฒ่าใช้ไม่ได้จึงทิ้งคือตายกันเสียทีหนึ่ง เครื่องนุ่งห่มก็ยุติกันว่าคนเมืองต้องนุ่งต้องห่ม ส่วนการที่จะปรับปรุงให้ยาว ๆ สั้น ๆ อย่างไรนั้น ไม่ยุติ ยวดยานพาหนะเดิมก็เป็นเกวียน เป็นรถม้า ต่อมาก็ปรับปรุงเป็นรถยนต์ เป็นเรือบินเรือเหาะเป็นต้น แต่ถ้าของเดิมเหมาะอยู่ไปปรับปรุงแก้ไข ก็เป็นการเสีย เพราะไปแก้ดีให้เสีย เช่น ระบบหรือแบบที่เป็นลักษณะของคนไทยที่ลงตัวอยู่แล้ว จะเปลี่ยนทำเป็นทำจีนแขกฝรั่งไปอย่างไร ก็เป็นการเสียมากกว่าดี แบบโบสถ์วิหารและลวดลายไทยต่าง ๆ ที่นับว่าเป็นศิลปะชั้นยอดเป็นแบบที่ลงตัวแล้ว จะเปลี่ยนแก้อย่างไรก็ไม่ดีไปกว่าของเดิม

(ค) การรักษาของเราไว้ไม่เปลี่ยนแปลงอะไร ถ้าเป็นสิ่งที่ไม่ควรรักษาก็เท่ากับเป็นการหยุดความเจริญของตนเองให้ชะงักงัน ดังเฝ้าคนที่ไม่ยอมเปลี่ยนแปลงอะไรในปัจจุบัน กลายเป็นเฝ้าคนป่า ที่ยังมีให้เห็นอยู่ในที่บางแห่ง แต่ถ้าของเราดีอยู่แล้ว ไม่รักษาไว้ ก็เท่ากับไม่รักษาตัวเอง

(๒) ความมัวเมาในวัตถุ ความเจริญส่วนใหญ่ในปัจจุบันนี้ เป็นความเจริญทางวัตถุ ซึ่งเป็นเครื่องบำรุงความสุขสะดวกทางกาย ตลอดถึงเครื่องบำรุงตา บำรุงหู ตลอดถึงบำรุงใจให้เพลิดเพลินด้วยวัตถุต่าง ๆ วัตถุเหล่านี้ ทำให้เกิดความมัวเมาได้ง่าย เมื่อมีความมัวเมาต้องการในวัตถุ ก็จะทำศีลธรรม ทิ้งศาสนาเสียได้ ทำอะไรก็ได้โดยไม่

เลือกทาง เพื่อให้ได้วัตถุที่ต้องการมาเท่านั้น ในข้อนี้ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า *กาม* มี ๒ คือ *กิเลสกาม* กิเลสเป็นเหตุให้ใคร่ ให้ปรารถนา *วัตถุกาม* พัสตุอันน่าใคร่ น่าปรารถนา เมื่อโลกเจริญด้วยวัตถุกาม ก็ยั่วกิเลสกามของคนให้มากขึ้น

(๓) *ความปล่อยตัว* เมื่อเกิดความมัวเมา ก็ขาดสติ จึงปล่อยตัวให้ทำอะไร ก็ได้โดยปราศจากความระมัดระวัง มนุษย์เรานั้นแม้พัฒนามาจากคนป่าเป็นคนเมือง ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า “*โปรี*” หรือที่เรียกว่า “*ศิวิไลซ์*” แต่ก็ยังมีสันดานเป็นคนป่าหรือเป็นสัตว์อยู่ แต่อาศัยที่มนุษย์เรามีใจสูง มีปัญญารู้สึกนึกในผิดชอบชั่วดี มี *หิริโอตตตัปปะ* คือ *รู้จักละอาย* *รู้จักเกรงกลัวความผิด* จึงได้สร้างกฎระเบียบศีลธรรม หรือศาสนาขึ้นสำหรับประพฤติปฏิบัติตนให้เรียบร้อยงดงาม *รู้จักปกปิดซ่อนเร้น*สิ่งที่ควรปกปิดซ่อนเร้น *รู้จักเว้นการควรเว้น* ประพฤติการควรประพฤติ แต่ถ้าปล่อยตัว เพราะความมัวเมอดังกล่าว สันดานเก่าก็จะออกมา จะกลายเป็นมักได้โดยไม่จำเป็น จะชั่วร้ายยิ่งกว่าสัตว์ป่าเสียอีก

(๔) *ความจำเป็นและเหตุอื่นบางอย่าง* เช่น ความยากแร้นแค้น ความถูกข่มเหง ความไม่ได้รับความยุติธรรม ความทอดธุระ ความปฏิบัติไม่ถูกต้อง เป็นต้น

ทางแก้ไข เนื่องด้วยปัญหาทางสังคม เป็นเรื่องที่ครอบคลุมไปทั้งหมด การแก้ปัญหาทางสังคมจึงต้องอาศัยทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง แต่ในพระพุทธศาสนา วิธีแก้สังคมได้ มีแสดงธรรมไว้สำหรับใช้ทุกแห่งทุกมุม แต่ขอให้นำไปปฏิบัติใช้ทุกแห่งทุกมุมก็แล้วกัน เช่น *สติ* ความระลึกได้ *ความสำนึก* *ธัมมวิจยะ* ปัญญาเลือกเฟ้นธรรม *วิริยะ* ความเพียร ในการทำเหตุ *สันโดษ* ความพอใจในผลที่ได้รับ แม้เพียงเท่านี้จะทำให้มีสติปัญญา รู้จักยับยั้งชั่งใจ เลือกรับสิ่งที่ควรรับ เป็นต้น และไม่เฉื่อยชาเกียจคร้าน มีความขยันหมั่นเพียร ในการประกอบกรณียกิจต่าง ๆ และจะไม่ท้อจิตคอรัปชั่น และมีข้อเพิ่มเติมด้วย ธรรมที่เป็นหลักสังคมโดยตรง ตามมงคลคาถาแรกของพระพุทธเจ้าว่า “*การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต การบูชาผู้ควรบูชา*” *ไม่คบคนพาล* ก็คือไม่สังคมกับคนเขลาหมายถึงคนชั่วคนผิด *คบบัณฑิต* คือ สังคมกับคนฉลาดหมายถึงคนดี *บูชาผู้ควรบูชา* คือ *บูชาคนดี* ไม่บูชานับถือคนชั่ว

อนึ่ง แต่ละคนตั้งใจปฏิบัติตามพระโอวาท ๓ ข้อ ที่ว่า *ละความชั่ว ทำความดี* *ชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้ว*

ทั้งนี้จะต้องมีศรัทธาในสิ่งที่ถูก ประกอบด้วยปัญญาแม้ในพระพุทธศาสนาเอง และในสิ่งแวดล้อมทั้งหลาย จึงควรจะต้องศึกษาให้มีความรู้เหตุผล แม้ที่เป็นเบื้องต้นของพระพุทธศาสนา และในสิ่งที่ประสบจะเชื่อถืออะไรก็ให้มีเหตุผล คือ คิดพินิจพิจารณาเสียก่อน จะต้องมีความเพียร สมาธิ ความตั้งใจมั่น โดยไม่เฉื่อยชา ผลัดเพี้ยนในกิจที่ควรทำ และจะต้องมีสติเป็นหางเสือประจำอยู่เสมอ ดังนี้ ก็จะไม่ทิ้งของเดิมที่ดีอยู่ไปรับของใหม่ที่ผิด จะไม่มัวเมาในวัตถุ จะไม่ปล่อยตัว

พระพุทธศาสนากับสังคมไทยที่เป็นส่วนสำคัญนั้น ได้กลมกลืนกันอย่างลึกซึ้ง วัดทั้งหลายที่มองเห็นกันอยู่ทั่วไป คิดว่าเป็นที่ตั้งพระพุทธศาสนานั้น คิดดูให้ดี จะเห็นว่าที่แท้เป็นสังคมไทยลักษณะหนึ่ง ลักษณะโบสถ์วิหารเป็นต้น ก็เป็นศิลปะแบบไทย พระพุทธรูปเองก็เป็นศิลปะแบบไทย ตัวพระพุทธศาสนาเอง เป็นหลักธรรมอันบริสุทธิ์ที่ปรากฏอยู่ในความรู้และความประพฤติ ฉะนั้น แม้ในบ้านเองซึ่งเป็นสังคมไทย อีกลักษณะหนึ่ง ก็มีพระพุทธศาสนาซึมซาบอยู่ เป็นระบบความเชื่อถือ ความเคารพ เชื่อฟัง เป็นต้น ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

ระบบสังคมไทยที่พระพุทธศาสนาสร้างขึ้นดังกล่าว เป็นระบบสังคมที่ดี ให้เกิดความสุขความเจริญ *พระพุทธศาสนาไม่เคยทำให้สังคมไทยเสื่อม แต่ที่เสื่อมก็เพราะขาดพระพุทธศาสนาหรือใช้ธรรมไม่ถูกทาง*

จึงควรศึกษาให้มีความรู้จักพระพุทธศาสนาโดยเหตุผล เช่น ให้อรรถกถาสนธิสังคหว่ามุ่งให้ปฏิบัติอย่างไร และปฏิบัติธรรมให้สมควรแก่ธรรม คือให้เหมาะแก่ความมุ่งหมาย ให้เหมาะแก่ภาวะของตน เหมือนอย่างใช้ยาให้เหมาะแก่โรค เช่น เป็นคฤหัสถ์ก็ปฏิบัติในคหิปฏิบัติดังหัวข้อต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ทุกคนจะมีความสุขความเจริญ และสังคมไทยก็จะมีสุขความเจริญ

ความเชื่อถือในพระรัตนตรัย

คนไทยได้รับนับถือพระพุทธศาสนามาตลอดเวลาช้านาน สังคมไทยทุกระดับได้รับหลักในพระพุทธศาสนาเข้าไว้มาก จนกล่าวได้ว่าหลักธรรมในพระพุทธศาสนาได้มาเป็นหลักปฏิบัติที่เป็นเนื้อหาสำคัญของสังคมไทย บังเกิดเป็นระบบความเชื่อถือ ระบบความเคารพนับถือเชื่อฟัง ระบบตั้งสังคมขึ้นด้วยการปฏิบัติหน้าที่เกื้อกูลต่อกัน ระบบความประพฤติ ระบบแสงบุญ ระบบบ้านและวัด ระบบการปกครอง ระบบความเป็นไทยซึ่งเป็นไทแก่ตน เป็นต้น

ระบบความเชื่อถือนั้น ที่สำคัญก็คือความเชื่อถือในพระรัตนตรัย กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือระบบการมีพระรัตนตรัยเป็นสรณะหรือการถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ

เรื่องสรณะนี้เป็นเรื่องสำคัญสมควรที่จะกล่าวให้เป็นที่เข้าใจกัน เพราะสรณะในพระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่สังคมไทยเป็นอันดับแรก สังคมไทยจะเป็นสังคมพุทธขึ้นก็เพราะถึงหรือมีสรณะนี้เอง ทุกคนคงจะเคยได้เห็นพิธีทำบุญในพระพุทธศาสนาต่าง ๆ เริ่มแรกจะมีการขอสรณะและศีลแล้วพระภิกษุรูปหนึ่งจะเป็นผู้ให้สรณะและศีล ด้วยกล่าวนำให้ว่า นโม พุทฺธํ ไปโดยลำดับดังนี้

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺทสฺส (ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น) (ว่า ๓ จบ)

พุทฺธิ สฺรณํ คจฺจนามิ (ข้าพเจ้าถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ)^๑

ธมฺมํ สฺรณํ คจฺจนามิ (ข้าพเจ้าถึงพระธรรมเป็นสรณะ)

สงฺฆํ สฺรณํ คจฺจนามิ (ข้าพเจ้าถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ)

ทุติยมฺปิ พุทฺธิ สฺรณํ คจฺจนามิ (แม้วาระที่ ๒ ข้าพเจ้าถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ)

ทุติยมฺปิ ธมฺมํ สฺรณํ คจฺจนามิ (แม้วาระที่ ๒ ข้าพเจ้าถึงพระธรรมเป็นสรณะ)

ทุติยมฺปิ สงฺฆํ สฺรณํ คจฺจนามิ (แม้วาระที่ ๒ ข้าพเจ้าถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ)

ตติยมฺปิ พุทฺธิ สฺรณํ คจฺจนามิ (แม้วาระที่ ๓ ข้าพเจ้าถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ)

ตติยมฺปิ ธมฺมํ สฺรณํ คจฺจนามิ (แม้วาระที่ ๓ ข้าพเจ้าถึงพระธรรมเป็นสรณะ)

ตติยมฺปิ สงฺฆํ สฺรณํ คจฺจนามิ (แม้วาระที่ ๓ ข้าพเจ้าถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ)

สรณคมณํ นิฏฺฐจิตฺติ (การถึงสรณะจบแล้ว)

ต่อจากนี้เป็นการให้ศีล โดยทั่วไปก็คือศีล ๕ ซึ่งจะยังไม่กล่าวในตอนนี การให้และการรับสรณะเริ่มตั้งแต่ โนม ใช้ให้และรับกันด้วยภาษาบาลี ไม่แปลก น่าจะเป็นเพราะถือว่าเข้าใจความกันทั่วไปแล้วทั้งใช้อยู่บ่อย ๆ ในการบำเพ็ญกุศลที่มี พระสงฆ์หรือเมื่อพระภิกษุจะแสดงพระธรรมเทศนา โดยปกติมีการขอและรับสรณะ และศีลก่อนเสมอ เรื่องการใช้แต่ภาษาบาลีนี้ ในสังฆกรรมของพระสงฆ์ต้องใช้ภาษาบาลี ตามพระวินัย และโดยปกติก็ไม่แปลกกัน ในการสวดมนต์หรือเจริญพระพุทธมนต์ในพิธี ต่าง ๆ ของพระสงฆ์ก็ใช้สวดด้วยภาษาบาลี โดยปกติก็ไม่แปลกเช่นเดียวกัน ผู้ที่มีได้ ศึกษาภาษาบาลีหรือศึกษาให้รู้ความมาก่อน ทั้งพระผู้สวดทั้งผู้ฟังก็ย่อมจะไมู้เรื่อง แต่ก็คงนิยมให้สวดกันอย่างนี้มากกว่าจะให้สวดด้วยภาษาไทย ดูเหมือนจะมีได้ประสงค์ ฟังกันให้รู้ธรรมในบทสวด เมื่อประสงค์จะรู้ธรรมก็ฟังพระธรรมเทศนาหรืออ่านศึกษา อีกทางหนึ่ง การสวดมนต์ก็กลายมาเป็นพิธีทำบุญหรือบำเพ็ญกุศล การขอและรับ สรณะกับศีลซึ่งเป็นเบื้องต้นของพิธี ก็เลยกลายเป็นขอและรับเป็นพิธีไปด้วย คือ ไม่ประสงค์จะรู้ความ ว่าตาม ๆ ไปพอเป็นพิธีเท่านั้น ทำให้ไม่ได้ผลตามความมุ่งหมาย

^๑ วิธีอ่านคำภาษาบาลี ที่อยู่ข้างล่างตัวอักษร แสดงว่าตัวอักษรเป็นตัวสะกด (หรือเป็นอักษรกล้ำ ตามอักษรวิธี) เช่น พุฑฺ อ่านว่า พุด, ส่วน ุ ที่อยู่บนตัวอักษร เรียกว่า นิคหิต อ่านว่า อัง เช่น (พุฑฺ) ธิ อ่านว่า (พุด) ธิง

ในคำถึงสรณะนั้น มีวัตถุประสงค์ที่ถึงเป็นสรณะ ๓ คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ทุกคนคงเห็นว่า คำเหล่านี้มิใช่ภาษาไทย คือ สรณะ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ถึงที่ว่าแปลออกไปเป็นภาษาไทย ก็คงมิใช่ภาษาไทยแท้ ๆ เรียกว่าแปลทับศัพท์ คือนำศัพท์บาลีนั้นแหละมาใช้เป็นภาษาไทยหรือในภาษาไทย คำแปล นโม ที่ว่า "...แต่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น" พระนามของพระพุทธเจ้า ในคำแปลนี้ก็ภาษาบาลีเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ หนังสือธรรม พระธรรมเทศนา ย่อมมีศัพท์ธรรมเป็นภาษาบาลีอยู่เป็นอันมาก นี่เป็นเหตุอันหนึ่งที่ทำให้คนทั่วไปไปอ่านหรือฟังไม่รู้ไม่เข้าใจ ทำให้เกิดความเบื่อหน่าย และโดยปกติก็ไม่ชอบอ่านไม่ชอบฟังธรรมอยู่แล้ว ก็เลยยังเป็นเหตุให้อ้างเป็นข้อสำคัญ อยากรักดีข้อนี้ก็เหตุอันหนึ่งที่ทำให้คนเป็นอันมากไม่รู้ไม่เข้าใจพระพุทธศาสนา

ทางแก้นั้นจะต้องช่วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย คือ

๑. ฝ่ายพระภิกษุสงฆ์ผู้มีหน้าที่แสดงธรรม พยายามใช้ศัพท์แสงให้น้อยลง พยายามแสดงด้วยภาษาไทยที่คนทั่วไปเข้าใจง่าย แต่จะไม่ให้ใช้ศัพท์ธรรมบ้างเลยนั้น หาได้ไม่ เพราะศัพท์ธรรมหรือแม้คำพูดที่ใช้ศัพท์บาลีสันสกฤตก็มีอยู่ไม่น้อย

๒. ฝ่ายบุคคลทั่วไปก็พยายามศึกษาหาความเข้าใจในศัพท์ธรรมหรือศัพท์ต่าง ๆ ที่ใช้บ่อย ๆ ในภาษาไทย เพราะเหตุดังกล่าวในข้อ ๑

ยกตัวอย่าง คำว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ คำเหล่านี้แปลออกมาเป็นไทยให้เป็นคำสั้น ๆ และกินความทั้งหมดหาได้ไม่ เช่นจะแปลพระพุทธว่า "พระผู้รู้" ก็กินความไม่หมด ทั้งฟังดูเป็นคำพื้น ใคร ๆ ที่มีความรู้อะไรดีสักหน่อยก็เรียกกันว่า ผู้รู้ ไม่เป็นสาธารณะจริง ๆ จึงสู้แปลทับศัพท์ลงไปว่าพระพุทธะไม่ได้ ถึงอย่างนั้น พระพุทธะก็มีหลายจำพวก จึงเติมคำว่า "เจ้า" เข้าข้างท้ายเป็นพระพุทธเจ้า หมายถึง พระสัมมาสัมพุทธะ คือ พระผู้ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบแล้วสอนให้ผู้อื่นรู้ตามตั้งพระพุทธศาสนาขึ้น ได้แก่องค์พระบรมศาสดาของพุทธศาสนิกชนทั้งหลายแต่พระองค์เดียว ตามพุทธประวัติพระองค์ทรงเป็นเจ้าของด้วย ไม่หมายถึงพระปัจเจกพุทธะ คือ พระผู้ตรัสรู้เองแล้วไม่สั่งสอนใครตั้งเป็นพระศาสนาขึ้น และพระอนุพุทธะ คือ พระผู้ตรัสรู้ตามคือพระอรหันตสาวกทั้งหลาย คำว่าพระธรรมยิ่งมีความหมายกว้างขวาง

มาก ยากที่จะหาคำแปลอะไร ๆ มาใช้ให้กินความทั้งหมดได้ ส่วนคำว่า พระสงฆ์ ถ้าแปลว่า “หมู” ฟังดูก็เป็นคำดาษตื่นสสารณะทั่วไป สู้ทับศัพท์ลงไปว่าพระสงฆ์ ไม่ได้ อีกคำหนึ่ง คือคำว่า “สธณะ” แปลกันสั้น ๆ ว่า “ที่ฟัง” ก็เป็นคำที่เป็นสสารณะ ไปอีกเหมือนกัน เพราะที่ฟังของแต่ละคนย่อมมีอยู่เป็นอันมาก ซึ่งอาจเรียกว่าที่ฟังได้ แต่จะเรียกว่า “สธณะ” ไปทั้งหมดหาได้ไม่ ฉะนั้น จึงสู้ใช้ทับศัพท์ว่า “สธณะ” หาได้ไม่ ศัพท์ธรรมเป็นต้นดังกล่าวนี้ จำเป็นต้องศึกษาหาความเข้าใจ ในที่นี้จะอธิบายเรื่อง สธณะที่เข้ามาสู่สังคมไทย จึงจะเริ่มอธิบายความหมายของคำว่าสธณะก่อน แล้วจะ ขยายออกไปถึงพระรัตนตรัยที่เข้ามาสู่สังคมไทยโดยฐานเป็นสธณะในลักษณะอย่างไร

คำว่า “สธณะ” แปลตรงกันโดยมากกว่า “ที่ฟัง” มีคำแปลเก่าขยายออกไปว่า “ที่ฟังกำจัดภัย” ก็มี แปลเป็นคำคู่ว่า “ที่ฟังที่ระลึก” ก็มี แปลว่า “ที่ฟังที่นับถือ” ก็มี “ที่ระลึกนับถือ” ก็มี อันที่จริงคำแปลเหล่านั้น ก็มีเหตุผลมีหลักฐานที่อ้างอิงอยู่ เหมือนกัน คือ ทำไม คนเราจึงต้องมีสธณะ “ที่ฟัง” ข้อนี้พระพุทธเจ้าและนักปราชญ์ อื่น ๆ เป็นอันมากแสดงว่าเพราะ “ภัย” คือ ความกลัว หรือ สิ่งที่ฟังกลัว ความกลัว นี้เองทำให้คนเราแสวงหาที่ฟังหรือสธณะเพื่อช่วยให้พ้นภัย ได้มีพระพุทธภาษิตตรัสไว้ แปลความว่า “มนุษย์ทั้งหลายถูกภัยคุกคามแล้ว จึงถึงสธณะกันเป็นอันมาก คือ ภูเขา ป่า สวน และต้นไม้ที่เป็นเจดีย์ทั้งหลาย” ฉะนั้น จะแปลว่า ที่ฟังกำจัดภัย หรือที่ฟัง ป้องกันภัย ที่ฟังเพื่อช่วยให้พ้นภัยก็ใช้ได้ แต่ถ้าใช้คำว่ากำจัด ก็ต้องทำความเข้าใจว่า หมายความว่ากำจัดความกลัวในจิตใจ ทำให้ภัยกลัว กล้าหาญ ยกตัวอย่าง ทำให้ ภัยความกลัวตาย ให้ภัยความกลัวผี เป็นต้น

บัดนี้จึงโยงมาถึงเหตุผลในคำว่า “ที่ระลึก” คือ เมื่อเกิดความกลัวขึ้น ถ้าจิตใจ มีที่ฟังยึดเหนี่ยว ก็จะหายกลัวได้ เปรียบเหมือนคนตกน้ำ เมื่อได้พบเกาะ ขึ้นเกาะได้ ก็พ้นภัย ไม่ต้องจมน้ำตาย ที่ฟังดังนั้นจึงเป็นเหมือนเกาะสำหรับเป็นที่พ้นภัยของคนเรือ ตกในทะเล ทำให้จิตใจจึงจะพบที่ฟังได้ ก็ต้องนึกขึ้นได้ถึงที่ฟังและระลึกถึง คือ จิตใจ แล่นไปถึงที่ฟังเป็นที่ฟังหรือเป็นเกาะกู้จิตใจจากความกลัว ในพระสูตรหนึ่ง กล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงเล่าเรื่องเทवासुरสงคราม คือ สงครามระหว่างเทพและอสูร ในสงคราม นั้น ท้าวสักกะจอมแห่งเทพได้เรียกประชุมพวกเทพทหารตรัสอบรมวิธีแก้ความกลัวใน เมื่อเข้าสู่สนามรบ ด้วยให้มองดูยอดธงของพระองค์ผู้ทรงเป็นจอมทัพหรือของเทพผู้ใหญ่ รong ๆ ลงมา ฝ่ายพระพุทธเจ้าทรงสอนภิกษุผู้เกิดความกลัวเมื่อเข้าไปอยู่ป่า เป็นต้น

ให้ระลึกถึงพระองค์ หรือพระธรรม หรือพระสงฆ์ แล้วจะหายกลัว ฉะนั้น คำว่า สรรณะ จะแปลว่า “ที่พึ่งที่ระลึก” ก็ใช้ได้เหมือนกัน และเพราะเหตุดังกล่าว จึงเป็นที่นับถืออย่างสูงสุด ฉะนั้น จะแปลว่า “ที่พึ่งที่นับถือ” หรือ “ที่ระลึกนับถือ” ก็ไม่ขัดข้อง แต่ควรถือคำว่า “ที่พึ่ง” เป็นคำแปลที่เป็นหลัก

ที่พึ่ง ซึ่งเป็นสรณะนี้โดยตรง หมายถึงที่พึ่งทางจิตใจ และสิ่งที่จะเป็นที่พึ่งได้จริงก็ต้องเป็นสิ่งที่เชื่อได้ตามเหตุผล เป็นสิ่งที่รู้ได้ตามเหตุผล ตามเป็นจริง คือเป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาและปัญญาได้ นอกจากนี้ จะต้องเป็นสิ่งที่เคารพนับถือได้อย่างสนิทใจ และสิ่งที่จะเป็นที่พึ่งได้จริงนั้น จะเป็นที่พึ่งได้ในสถานอะไรบ้าง เป็นข้อที่ควรจะต้องกล่าว

ดังที่ได้ทราบอยู่แล้ว สรรณะในพระพุทธศาสนา คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ทั้ง ๓ นี้เป็นวัตถุ คือเป็นสิ่งที่พึ่งถือว่าเป็นสรณะคือที่พึ่ง ทั้ง ๓ นี้เป็นที่เชื่อเป็นที่รู้จักกันในสังคมไทยอย่างไรและนับถือเป็นที่พึ่งในสถานอะไร

จะว่าถึงเป็นที่เชื่อกันก่อน พระพุทธศาสนาที่เข้ามาสู่คนไทยเรามี ๒ สาย คือ สายเถรวาทหรือที่อีกฝ่ายหนึ่งเรียกว่า “หินยาน” กับสายอักษรวาท หรือที่ฝ่ายนี้เรียกตนเองว่า “มหายาน” แต่บัดนี้คนไทยส่วนใหญ่ นับถือสายเถรวาท จึงกล่าวได้ว่าคนไทยส่วนใหญ่เชื่อว่าพระพุทธเจ้าได้มีพระองค์อยู่จริงดังที่แสดงไว้ในพุทธประวัติ ประสูติที่ลุมพินีวัน บัดนี้อยู่ในประเทศเนปาล เป็นโอรสกษัตริย์ศากยวงศ์ ได้ทรงสละโลกออกบวชแสวงหาทางพ้นทุกข์ ที่แรกทรงปฏิบัติตามทางที่สั่งสอนกันในลัทธิศาสนาต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้ว แต่ไม่ทรงพอพระหฤทัย ทรงเห็นว่าไม่ใช่ทางพ้นทุกข์ได้จริง จึงทรงแสวงหาทางใหม่ด้วยพระองค์เอง ในที่สุดทรงพบทางที่เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” แปลว่า “ข้อปฏิบัติเป็นทางกลาง” ทรงปฏิบัติในทางนี้จึงได้ตรัสรู้พระธรรม คือ ความจริงรวมเข้าในอริยสัจ ๔ จึงทรงพอพระหฤทัยว่า “รู้ละ” เป็นเหตุให้ได้พระนามที่เรียกกันต่อมาว่าพระพุทธะแปลว่า “พระผู้ตรัสรู้” ซึ่งคนไทยเราเรียกว่า “พระพุทธเจ้า” แล้วได้เสด็จเที่ยวไปประกาศพระธรรมที่ได้ตรัสรู้ สั่งสอน ดังที่เรียกต่อมาว่า พระพุทธศาสนา แปลว่า คำสั่งสอนของพระพุทธะ ได้มีผู้ฟังที่ได้ความรู้ในธรรมขึ้นประกาศตนนับถือพระองค์เป็นพระศาสดา บางจำพวกก็ออกบวชตามพระองค์ บางจำพวกก็มีได้ออกบวชคงอยู่ครองเรือนเป็นชาวบ้าน จึงได้เกิดมี “รัตนะ” คือ “วัตถุ หรือสิ่งที่เป็นยินดีปลื้ม

ใจอันประเสริฐสูงสุด” หรือที่ไทยเราเรียกว่า “แก้ว อันประเสริฐสูงสุด” ขึ้น ๓ อย่าง คือ ๑. พระพุทธรูป คือ พระพุทธเจ้า ๒. พระธรรม คือ ความจริงที่พระองค์ได้ตรัสรู้ แล้วทรงแสดงสั่งสอนจึงรวมถึงคำสั่งสอนด้วย ๓. พระสงฆ์ คือ หมู่แห่งผู้ฟังของพระองค์ กำหนดด้วยความรู้เข้าใจถึงธรรมเป็นสำคัญ แต่ต่อมามักพูดหมายกันถึงหมู่แห่งพระภิกษุ ซึ่งเป็นผู้ออกบวชตามพระองค์และได้ช่วยสั่งสอน รักษาสืบต่อพระพุทธศาสนาเรื่อยมา จนถึงปัจจุบัน

รัตนะทั้ง ๓ นี้เนื่องกันอิงอาศัยกัน สมดังพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในคาถาที่ขึ้นต้นว่า “อรหํ สมมาสมพุทฺโธ” (อ่านว่า อะระหัง สัมมาสัมพุทฺโธ) ตอนหนึ่ง แปลว่า “ทั้ง ๓ นี้ แม้จะต่างกันโดยวัตถุว่า พุทธะ อัมมะสังฆะ แต่ก็เป็นอันเดียวโดยเนื้อความเพราะไม่พราจากกันและกันไปได้ พระพุทธเจ้า เป็นผู้ตรัสรู้พระธรรม พระธรรมอันพระสงฆ์ดำรงรักษาไว้ พระสงฆ์ก็เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ทั้ง ๓ นี้จึงเนื่องเป็นอันเดียวกันดังนี้” และในอีกแห่งหนึ่ง ได้ทรงเปรียบเทียบไว้ว่ารัตนะทั้ง ๓ นี้ต่างอิงอาศัยกันเหมือนอย่างไม้ ๓ อันที่ตั้งอิงกันอยู่ ชักออกเสียอันหนึ่ง อีก ๒ อันที่ตั้งอยู่ไม่ได้ คนไทยเราก็เชื่อในรัตนะทั้ง ๓ อันเรียกกันว่า “ไตรรัตน” บ้าง “รัตนตรัย” บ้าง ตามเรื่องดังที่กล่าวมาโดยย่อนี้ และได้เลื่อมใสเคารพนับถือเป็นสรณะ คือที่พึ่งทางจิตใจอย่างสูงสุด ดังจะเห็นได้ว่าได้พากันสร้างวัตถุที่พึงเคารพในพระพุทธศาสนาไว้เป็นอันมาก เช่น พระสถูปเจดีย์พระพุทธรูปเป็นต้น ได้สร้างพระธรรม คือได้จารึกพระธรรมลงในใบลานตั้งแต่ก่อนมีการพิมพ์หนังสือ และได้พิมพ์เป็นเล่มหนังสือขึ้นรักษาไว้ และเผยแพร่มากมายเช่นเดียวกัน ได้สร้างพระสงฆ์ (หมายถึงภิกษุสงฆ์ตามที่พูดเข้าใจกัน) คือได้ออกบวชเองหรือได้ส่งบุตรหลานญาติเป็นต้นออกบวชเป็นภิกษุสามเณรและสร้างวัดให้อยู่ ทั้งให้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปและคัมภีร์หรือหนังสือพระธรรมเป็นต้นมากมาย เหล่านี้เกิดขึ้นด้วยแรงศรัทธาของคนไทย นับตั้งแต่องค์พระประมุขของประเทศชาติลงมา การสร้างวัตถุที่พึงเคารพในพระพุทธศาสนานี้ได้สร้างกันอย่างประณีตบรรจงโดยมากเพราะเกิดขึ้นจากแรงศรัทธาอย่างสูงยิ่ง จึงสร้างด้วยความคิดและมีมืออันประณีต มีมือทางศิลปะอันประณีตสวยงามแสดงถึงความคิดอันละเอียดบรรจงของคนชาติไทยแต่โบราณมา ได้ฝากไว้ที่พระพุทธรูปสมัยต่าง ๆ ที่โบสถ์ วิหาร ที่เจดีย์ และสิ่งอื่น ๆ อันรวมเรียกว่าที่วัดมากมาย อีกแห่งหนึ่ง

ก็คือที่ “วัง” วัดและวังนี้เป็นที่รวมศิลปวัตถุอันประณีตของชาติ เป็นที่น่าดูน่าชม น่าศึกษา ได้ยินว่าในทุก ๆ ประเทศในโลกก็คล้าย ๆ กัน วัดและวังเป็นที่รวมศิลปวัตถุอันประณีตที่น่าดูน่าชม น่าศึกษา

ว่าถึงพระพุทธรูปก็ได้มีสร้างขึ้นมาจากด้วยวัตถุต่าง ๆ ใช้หินหรือแก้วมีค่าสูงและสลักก็มี ใช้ไม้แกะสลักก็มี ใช้หล่อด้วยโลหะชนิดต่าง ๆ ตลอดถึงด้วยเงิน นาก และทองคำก็มี ใช้สร้างด้วยดินหรือผงดอกไม้ต่าง ๆ ก็มี มีแบบและขนาดต่าง ๆ กันมากมาย เช่นขนาดใหญ่มากสำหรับประดิษฐานไว้กับที่ ขนาดย่อมสำหรับยกไปมาได้ หรือขนาดเล็กสำหรับติดตนไปได้จนถึงสำหรับห้อยคอหรือติดกระเป๋าไปได้ ความประสงค์ในการสร้างพระพุทธรูปก็เพื่อเป็นที่สักการบูชาเป็นที่ระลึกถึงพระพุทธเจ้า เพราะได้นับถือพระองค์เป็นสรณะอันสูงสุด ลำพังระลึกถึงด้วยใจก็ไม่ถนัดเหมือนอย่างสร้างให้เป็นรูปร่างตัวตนขึ้นมา แต่เมื่อได้สร้างให้เป็นรูปร่างตัวตนขึ้นมาแล้วก็ให้เกิดผลอีก ๒ อย่างตามมา คือ ๑. ความศักดิ์สิทธิ์ ๒. ความมีวิญญูณจิตใจ

ความศักดิ์สิทธิ์นั้น คือเป็นที่นับถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น เป็นเครื่องคุ้มครองป้องกันให้อยู่คงกระพัน หรือให้แคล้วคลาดจากภัยอันตราย หรือส่งเสริมให้เจริญด้วยลาภเป็นต้น ดังเช่นที่นักแฉวนพระเครื่องทั้งหลายนับถือกัน อีกอย่างหนึ่งเป็นที่อำนาจให้สำเร็จตามอธิษฐานขอ คล้ายอธิษฐานขอต่อเทพหรือวิญญาณที่ศักดิ์สิทธิ์ และเมื่อสำเร็จก็นำสิ่งของไปบูชาคล้ายไปแก้บนตามแต่จะคิดเอาว่าพระพุทธรูปที่ศักดิ์สิทธิ์องค์นั้นท่านโปรดอะไร เช่นว่า พระแก้วมรกตท่านโปรดไข่ บางคนยังว่าท่านโปรดปลาร้า เพราะเคยประทับอยู่ที่เวียงจันทน์นาน พระพุทธชินสีห์ (วัดบวรนิเวศฯ) เมื่อก่อนนี้ว่าท่านโปรดละคร หัวหมู เดียวนี้ว่าท่านโปรดไข่ พระร่วง (วัดมหารณพาราม) ท่านโปรดตะกร้อ เป็นต้น ดังนั้น ความศักดิ์สิทธิ์จึงเนื่องมาถึงข้อ ๒ คือ

ความมีวิญญูณจิตใจ คือ เป็นที่นับถือเหมือนอย่างพระพุทธรูปนี้มีวิญญูณ มีชีวิตจิตใจซึ่งรับรู้อะไร ๆ ได้ เหมือนอย่างบุคคลหรือเทพ แต่คติทางพระพุทธศาสนา สายเถรวาทนี้แสดงว่าพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลายเมื่อดับขันธปรินิพพานแล้ว ไม่มีวิญญูณไปเกิดอีก เพราะสิ้นภพสิ้นชาติ ถึงดังนั้น ผู้ที่นับถือทางวิญญูณอันศักดิ์สิทธิ์ก็ยกกล่าวว่า พระพุทธรูปที่ศักดิ์สิทธิ์สำคัญมีเทพรักษา ดังที่เรียกว่าเทพสิงสถิตอยู่ และเทพนี้เองเป็นผู้ช่วยดลบันดาลอะไรต่าง ๆ

อันที่จริง ความมีวิญญานหรือความมีชีวิตจิตใจ น่าจะเป็นหลักของปฏิมากรรมอย่างหนึ่งคือ ในการปั้น แกะสลัก หรือหล่อรูปบุคคล ให้ดูเหมือนอย่างมีวิญญานหรือชีวิตจิตใจ เป็นสิ่งที่ต้องการในปฏิมากรรม เมื่อนายช่างใส่วิญญานหรือชีวิตจิตใจเข้าไปในรูปปั้นรูปแกะหรือรูปหล่อได้สำเร็จ ก็เป็นความสำเร็จในประการสำคัญอย่างหนึ่งหมายความว่าทำให้ดูเหมือนอย่างมีวิญญานหรือชีวิตจิตใจ ในการสร้างพระพุทธรูปต้องประสบปัญหาทั้งส่วนพระกายและจิตใจ ว่าถึงส่วนพระกายย่อมเป็นดั่งที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงไว้ในหนังสือตำนานพระพุทธรูปเจดีย์ว่า “ด้วยการทำพระพุทธรูปมีข้อสำคัญบังคับอยู่ ๒ อย่างคือ อย่างหนึ่ง จะต้องคิดให้แปลกจากรูปภาพของคนอื่น ๆ ใครเห็นให้รู้ได้ทันทีว่าเป็นรูปพระพุทธรูปเจ้า กับอีกอย่างหนึ่งจะต้องให้งามชอบใจคนทั้งหลายที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา...ที่สามารถให้คนทั้งหลายนิยมยอมรับถือว่าเป็นรูปพระพุทธรูปเจ้าได้ ต้องนับถือว่าเป็นความคิดฉลาดแท้ทีเดียว” ส่วนทางจิตใจ ก็ต้องบรรจุวิญญานหรือชีวิตจิตใจเข้าไปในพระพุทธรูปเช่นเดียวกันคือให้ดูเหมือนมีวิญญานหรือชีวิตจิตใจ พุดง่าย ๆ ว่าให้ดูเหมือนคนเป็นให้มากที่สุด และจะต้องให้ดูว่ามีจิตใจประกอบด้วยพระคุณ คือพระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ พระกรุณาคุณ คือให้ดูเหมือนกับว่าทรงเป็นผู้รู้ เป็นผู้บริสุทธิ์ และเต็มด้วยกรุณา ทั้งนี้ก็ต้องประกอบด้วยลักษณะทางพระกาย เช่น พระพักตร์ และท่วงท่าเป็นต้นของพระพุทธรูป ความสำเร็จดังกล่าวทั้งปวงมีอยู่ในพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยมากที่สุด ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ได้กล่าวไว้ในเรื่องศิลปะสมัยสุโขทัยตอนหนึ่งว่า “เศียรพระพุทธรูปแบบที่ดีที่สุดของสมัยสุโขทัยนั้นปั้นขึ้นอย่างวิจิตรงดงามยิ่งทำให้บังเกิดความรู้สึกนึกคิดคล้ายภาพทิพย์ในสรวงสวรรค์ ช้ำยังเน้นให้เห็นความมีชีวิตจิตใจของพระพุทธรูปเด่นชัดยิ่งขึ้นด้วยเส้นขนานอันพวยพุ่งอ่อนหวานของรอยยิ้มพระโอษฐ์ฐานพระนาสิก และเส้นขอบพระเนตร” ฉะนั้น พระพุทธรูปอันเกิดจากปฏิมากรรมอย่างประณีตบรรจงดังกล่าว ประกอบกับสันดานแห่งจิตใจคนทั้งปวงยังมีความเชื่อถือวิญญานและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ฝังอยู่ จึงทำให้เกิดความเชื่อถือในความศักดิ์สิทธิ์และความมีวิญญานจิตใจ และเชื่อว่าเพราะมีความศักดิ์สิทธิ์และมีวิญญานจิตใจ จึงเป็นสรณะคือ ที่พึ่งกำจัดภัย หรือป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ ได้จริง

อนึ่ง ยังมีพิธีพุทธาภิเษก หรือ ปลุกเสกพระพุทธรูป ที่ช่วยให้เกิดความเชื่อถือในความศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น คำว่า “พุทธาภิเษก” เป็นคำที่ใช้เลียน “ราชาภิเษก” ราชาภิเษก คือ ถวายน้ำรดหรือสร่งให้เป็นพระราชาราช พุทธาภิเษก จึงแปลตามศัพท์ว่า รดน้ำให้พระพุทธเจ้า แต่มิได้หมายความว่ารดน้ำตรง ๆ แต่หมายความว่าตรัสรู้ คือ บรรลุความตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า พระอาจารย์ได้รวบรวมข้อความที่กล่าวถึงพระรูปกายและพระธรรมกายทั้งหมดของพระพุทธเจ้ามาตั้งชื่อว่า “พุทธาภิเษก” พุดย่าง ๆ ก็คือ ประมวลพระพุทธรูปคุณสวดพุทธาภิเษก ก็คือสวดพระพุทธรูปคุณบทใหญ่ หรือสวด อิติปิโส บทใหญ่นั้นเอง ปลุกเสก ก็คือ พระอาจารย์นั่งระลึกถึง พระพุทธรูปคุณพระธรรมคุณ พระสังฆคุณ เฟ่งตรงไปที่พระพุทธรูป การทำพิธีพุทธาภิเษก หรือปลุกเสกดังนั้นก็เพื่อประกอบพิธีรับรองว่าวัตถุนี้สมมุติขึ้นเป็นพระพุทธปฏิมา แต่ผู้ที่ปรารถนาความศักดิ์สิทธิ์ก็มุ่งให้พระคุณทั้งปวงประดิษฐานเข้าไปในวัตถุ คือพระพุทธปฏิมานั้น ๆ ด้วยอำนาจจิตพระอาจารย์ผู้ปลุกเสก

ยังมีพิธีอีกอย่างหนึ่ง เรียกว่า “เบิกพระเนตรพระ” คือ เมื่อสร้างพระพุทธรูปขึ้นใหม่ก็นิยมมีพิธีเบิกพระเนตร บทสวดในการนี้ว่าดังนี้ “จกฺขํ อุทฺปาติ (จักขุผุดขึ้น) ฅาณํ อุทฺปาติ (ฅญาณผุดขึ้น) ปญฺญา อุทฺปาติ (ปัญญาผุดขึ้น) วิชฺชา อุทฺปาติ (วิชาผุดขึ้น) อาโลโก อุทฺปาติ (ความสว่างผุดขึ้น)” อันที่จริง ก็เป็นการแสดงรับรองว่าวัตถุนี้เป็นพระพุทธรูปขึ้นแล้ว เพราะเมื่อจักขุเป็นต้นเกิดขึ้นในอริยสัจจ ๔ ก็เป็นพระพุทธเจ้าดังบทสวดนั้นที่คัดมาจากธรรมจักรปฐมเทศนา

ความเชื่อที่กลายมาเป็นความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์และในความมีวิญญานจิตใจแม้จะกลายมาไกลจากหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนา แต่ก็กลายมาหาสันดานทางจิตใจเดิมของบุคคลทั้งปวง จำต้องแก้ไขด้วยศึกษาปรับปรุงความเชื่อของตน ๆ ให้เข้าหาหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนาอันเป็นศรัทธาที่ถูกต้อง คือ เชื่อในความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า หมายรวมถึงเชื่อธรรมคำสั่งสอนของพระองค์ และโดยเฉพาะก็คือเชื่อในกรรม เชื่อในผลของกรรม เชื่อในความที่ทุก ๆ คนมีกรรมเป็นของของตน ตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนไว้

สรณะ ๓

ต่อไปนี้จะว่าถึงสรณะทั้ง ๓ เป็นที่รู้จักกันในสังคมไทยอย่างไร คนไทยคงรู้จักสรณะทั้ง ๓ นี้มาช้านานจากการแผ่มาถึงแห่งพระพุทธศาสนา ซึ่งนักประวัติศาสตร์หลายท่านได้เขียนไว้ว่า พระพุทธศาสนาทั้งสายเถรวาทและสายอักษริยวาทหรือมหายานได้แผ่ออกมาจากอินเดียมาสู่นานาประเทศ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงแสดงไว้ในตำนานพระพุทธเจดีย์ว่า “พระพุทธศาสนาได้มาประดิษฐานในประเทศสยามนี้แต่เมื่อใด ข้อนี้กล่าวกันเป็นหลายอย่าง บ้างว่ามาประดิษฐานในคราวเมื่อพระเจ้าอโศกมหาราชให้เที่ยวสอนพระพุทธศาสนามายังนานาประเทศ บ้างว่ามาต่อภายหลังสมัยนั้นช้านาน ถ้าว่าตามหลักฐานอันมีโบราณวัตถุปรากฏประกอบกับเรื่องพงศาวดารรู้ได้แน่ชัดว่าพระพุทธศาสนามาประดิษฐานในสยามประเทศแต่สมัยเมื่อยังเป็นถิ่นฐานของชนชาติลาว (ละว้า) ราชธานีตั้งอยู่ ณ เมืองนครปฐมซึ่งเรียกนามในสมัยนั้นว่าเมือง ทวารวดี ด้วยมีพุทธเจดีย์ใหญ่น้อยเช่น พระปฐมเจดีย์เป็นต้นปรากฏอยู่เป็นสำคัญ...เมื่อเกิดลัทธิมหายานแพร่หลายในอินเดีย พวกชาวอินเดียก็พาลัทธิมหายานมาเที่ยวสอนตามประเทศเหล่านี้เหมือนเคยสอนศาสนามาแต่หนหลัง แต่มาสอนที่เกาะสุมาตราก่อนแล้วจึงเลยไปสอนที่เกาะชวาและประเทศกัมพูชา บางทีจะมีชาวอินเดียอีกพวกหนึ่งมาจากมณฑลรัฐพาพระพุทธศาสนา ลัทธิมหายานมาเที่ยวสั่งสอนในประเทศพม่า มอญ ตลอดจนกรุงทวารวดี” ในหนังสือเรื่องวัฒนธรรม โดย พระยาอนุমানราชชน ได้กล่าวถึงชนชาติไทยสมัยในประเทศจีนไว้ว่า “ไทยเป็นชื่อรวมของชนชาติหนึ่งซึ่งเดิมทีภูมิลำเนาอยู่ในประเทศจีน ได้แม่น้ำแยงซีเกียงลงมา เพราะในดินแดนที่กล่าวนี้ยังมีชนชาติไทยเหลือตกค้างอยู่...ต่อมา

สมัยหลังในระยะเวลา ๑,๓๐๐ ปีที่ล่วงมานี้ ไทยในตอนใต้ของประเทศจีน คือ แคว้นยูนนานในปัจจุบันนี้ สามารถรวมกันเป็นประเทศชาติขึ้นได้ จีนเรียกว่าประเทศน่านเจ้า แปลว่าเจ้าทิศใต้...ในจดหมายเหตุของจีนกล่าวเรื่องวัฒนธรรมของน่านเจ้าใต้โดยพิสดาร...ในจดหมายเหตุของจีนที่อ้างมาข้างต้นนี้ ไม่กล่าวถึงเรื่องศาสนาและเรื่องหนังสือว่ามีอย่างไร ไปได้ความจากหนังสือฝรั่งเรื่องหนึ่ง ว่าประเทศน่านเจ้านับถือพุทธศาสนาในลัทธิมหายานเพราะพบรูปหล่อเป็นรูปโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรอยู่หลายรูป...ชนชาติไทยจึงได้อพยพกันลงมาตั้งภูมิลำเนาอยู่ในแหลมอินโดจีนเห็นจะเป็นเวลานานอย่างน้อยก็ตั้ง ๑,๕๐๐ ปีขึ้นไป การอพยพเป็นธรรมดาที่ย่อมเป็นพวกน้อย ๆ ททยอยกันมาเป็นคราว ๆ ตามยุคสมัยแล้วแต่เหตุการณ์ทางภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์บังคับ และจะอพยพกันมาเป็นครั้งใหญ่ก็คงเป็นในสมัยอาณาจักรน่านเจ้าถูกกองทัพของพระเจ้ากุบไลข่านยกมาตีแตก...”

ตามหนังสือที่อ้างมารวมความว่า คนชาติไทยได้รู้จักสระณะทั้ง ๓ จากพระพุทธศาสนาที่แผ่เข้ามาถึงถิ่นที่อยู่โดยมีพระสงฆ์นำเข้าไปหรือชาวประเทศข้างเคียงคือจีนนำเข้าไปก็ตามทั้งจากถิ่นที่อพยพเข้ามา เพราะได้มีพระพุทธศาสนาแผ่เข้ามาตั้งอยู่ก่อนแล้ว ทั้งได้มีพระพุทธศาสนาสายต่าง ๆ แผ่เข้ามาในอันดับต่อมาอีกหลายครั้ง ดังมีกล่าวสรุปรวมในตำนานพระพุทธเจดีย์ว่า “และยังมีพุทธเจดีย์ที่แห่งอื่นในประเทศสยามนี้ ซึ่งลักษณะต่างกันพอเป็นที่สังเกตว่าลัทธิต่าง ๆ อันเกิดขึ้นในการถือพระพุทธศาสนาได้มาถึงประเทศสยามต่อมาโดยลำดับเป็น ๔ ยุคด้วยกัน”

ในขั้นแรก พระภิกษุสงฆ์หรือบุคคลผู้นำพระพุทธศาสนาเข้ามาหรือผู้สอนพระพุทธศาสนาคงจะได้แสดงแนะนำให้รู้จักสระณะทั้ง ๓ เมื่อว่าตามคติทางเถรวาทดั่งที่นับถือกันในประเทศไทยปัจจุบัน ก็คงจะได้เล่าพระประวัติของพระพุทธเจ้า แสดงถึงพระธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้และทรงสั่งสอน และแสดงถึงพระสงฆ์ว่าคือหมู่แห่งสาวกคือศิษย์ของพระพุทธเจ้า ซึ่งได้สืบต่อพระพุทธศาสนามาอย่างไร ข้อสำคัญนั้น คือต้องแสดงให้รู้และให้เกิดศรัทธาคือความเชื่อและปสาทะ คือความเลื่อมใสว่าวัตถุทั้ง ๓ คือพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์เป็นรัตนะ คือ เป็นสิ่งประเสริฐ และรับนับถือเป็นสรณะ การรับนับถือรัตนะทั้ง ๓ เป็นสรณะนี้แหละ คือ การนับถือพระพุทธศาสนา เป็นวิธีที่ได้ปฏิบัติมาแล้วตั้งแต่ครั้งพุทธกาล วิธีปฏิบัติมีดังนี้

แสดงประกาศตนเองถึงรัตนะทั้ง ๓ เป็นสรณะ วิธีนี้มีใช้ตั้งแต่สมัยต้นพุทธกาล คือ เมื่อพระพุทธเจ้าได้เสด็จไปทรงแสดงธรรมสั่งสอนคนทั้งหลาย ผู้ฟังที่ได้ความรู้ซาบซึ้งในรสพระธรรม ก็กล่าวแสดงประกาศตนอย่างนั้นเช่นที่เล่าไว้ในพุทธประวัติ พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสว่า เมื่อพระพุทธเจ้าทรงจำพรรษาแรกอยู่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี บุตรแห่งเศรษฐีผู้หนึ่งชื่อยายสะ ได้ออกไปเฝ้าฟังธรรมไม่กลับบ้าน “ฝ่ายมารดาของยสกุลบุตร เวลาเข้าขึ้นไปบนเรือนไม่เห็นลูก จึงบอกแก่เศรษฐีผู้สามีให้ทราบ เศรษฐีใช้คนให้ไปตามหาใน ๔ ทิศ ส่วนตนออกเที่ยวหาด้วย เผลอเดินไปในทางที่ไปป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ได้เห็นรองเท้าของลูกตั้งอยู่ ณ ที่นั้นแล้วเข้าไปใกล้ ครั้นเศรษฐีเข้าไปถึงแล้ว พระศาสดาตรัสเทศนานุพุพิภคาและอริยสัจ ๔ ให้เศรษฐีได้เห็นธรรมแล้ว เศรษฐีทูลสรรเสริญธรรมเทศนา แล้วแสดงตนเป็นอุบาสกว่า “ข้าพเจ้าถึงพระองค์กับพระธรรม และภิกษุสงฆ์ เป็นสรณะที่ระลึกที่นับถือ ขอพระองค์จงจำข้าพเจ้าว่า เป็นอุบาสก ผู้ถึงพระรัตนตรัย เป็นสรณะตลอดชีวิตตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป “เศรษฐีนั้นได้เป็นอุบาสกอ้างพระพุทธพระธรรม พระสงฆ์ครบทั้ง ๓ เป็นสรณะก่อนกว่าชนทั้งปวงในโลก” ในการแสดงตนเป็นพุทธมามกะ พุทธมามิกา ในบัดนี้ ก็ใช้วิธีนี้ คือผู้แสดงกล่าววาจาแสดงตนต่อหน้าพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นภาษาบาลีดังนี้ “เอสาหิ ฆนฺเต สฺจิริปรินิพฺพุตฺตมปิ ตํ ภควนฺตํ สรณํ คจฺฉามิ, ฐมฺมญฺจ สงฺฆญฺจ พุทฺธมามโกติ มํ สงฺโฆ ธาเรตุ” คำแปล ท่านเจ้าข้า ข้าพเจ้าถึงพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น แม้ปริณิพานานมาแล้วและพระธรรมพระสงฆ์ เป็นสรณะ (คือที่ระลึกที่นับถือ) ขอพระสงฆ์จงจำข้าพเจ้าไว้ว่ารับเอาพระพุทธเจ้าเป็นของตน (คือผู้นับถือพระพุทธเจ้า)

วิธีแสดงตนเป็นพระพุทธมามกะ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงวางไว้เพราะทรงปรารถนาตามที่ปรากฏในคำนำหนังสือพุทธมามกะ^๑ ว่า “การแสดงตนให้ปรากฏว่าเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา ได้ทำกันมาตั้งแต่ครั้งพระพุทธกาล เป็นกิจจำทำในสมัยนั้น อันเป็นคราวที่พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นใหม่เพื่อแสดงให้รู้ว่าตนละลัทธิเดิมรับเอาพระพุทธศาสนาไว้เป็นที่นับถือ วิธีแสดงมีต่างกันโดยสมควรแก่บริษัท ดังนี้

^๑ วันที่ ๒๕ เมษายน ๒๔๖๒

๑. ผู้เป็นบรรพชิตภายนอกมาก่อนแล้ว กราบทูลขอบรรพชาอุปสมบทในพระธรรมวินัยนี้ พระศาสดาทรงรับด้วยพระวาจาว่า “มาเถิด ภิกษุ ธรรมกล่าวดีแล้ว จงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด” หรือไม่ว่าเพียงว่า “มาเถิดภิกษุ ฯลฯ จงประพฤติพรหมจรรย์เถิด” ภิกษุที่ทรงรับใหม่นั้นถือเพศตามเป็นเสร็จ คฤหัสถ์ผู้ปรารถนาจะเป็นภิกษุ แสดงตนแลทรงรับเหมือนอย่างนั้น

๒. ผู้ขอบรรพชาอุปสมบทต่อพระสาวก รับถือเพศตามก่อนแล้ว ลั่นวาจาถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ คือที่ระลึกนับถือสามหนเป็นเสร็จ

๓. ภายหลังใช้วิธีที่สองรับเป็นสามเณร สงฆ์ประกาศรับเป็นภิกษุ

๔. คฤหัสถ์ผู้ไม่ปรารถนาจะบวช ลั่นวาจาถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ ปฏิญญาตน ชายเป็นอุบาสก หญิงเป็นอุบาสิกา ลั่นวาจาอย่างอื่นอันมีใจความอย่างเดียวกัน เช่น ขอถวายตัว ขอรับเอาเป็นที่พำนัก ขอเข้าเป็นศิษย์ หรือไม่ได้ลั่นวาจาแต่สำแดงความนับถืออย่างสูงให้ปรากฏ เช่นในบัดนี้ กราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์ท่านว่าใช้ได้ ทำข้อหลัง ดูเหมือนเพียงได้ความรับรองว่าเป็นผู้นับถือ

การปฏิญญาตนเป็นผู้นับถือพระศาสนา ไม่จำทำเฉพาะคราวเดียว ทำซ้ำ ๆ ตามกำลังแห่งศรัทธาแลเลื่อมใสก็ได้ เช่น พระสาวกบางรูป ภายหลังแต่อุปสมบทลั่นวาจาว่า พระผู้มีพระภาคเป็นพระศาสดาของข้าพระพุทธเจ้า ๆ เป็นสาวก ดังนี้ก็มี อุบาสกประกาศตนหนหนึ่งแล้ว ประกาศซ้ำก็มี

เมื่อการถือพระศาสนาไม่เป็นเพียงเฉพาะตัว ถือกันทั่วทั้งสกุลแลสืบชั้นกันลงมา มารดาบิดาย่อมนำบุตรธิดาของตนให้เข้าพระศาสนาที่ตนนับถือตั้งแต่ยังเป็นเด็กก่อนไม่รู้จักเดียงสา มีเรื่องเล่าไว้ในอรรถกถาว่า นิมนต์พระสำหรับสกุลไปแล้ว ขอให้ชานช่อแลให้สักขาบทแก่เด็ก ขอให้ชานช่อไม่เคอะ ขอให้สักขาบทเคอะอยู่ หรือให้พอเป็นพิธีเท่านั้น ธรรมเนียมเมืองเรา เจ้านายประสูติใหม่ นำเข้าเมื่อสมโภชเดือน เชิญเสด็จออกมาหาพระสงฆ์ ถ้าเป็นพระกุมาร พระสงฆ์เถระผูกพระหัตถ์ด้วยสายสิญจน์ ถ้าเป็นพระกุมารี พาดสายสิญจน์ไว้ที่มุมเบาะข้างบน แล้วพระสงฆ์สวดอำนวยการด้วยบาลีว่า โส อตถลทุโร หรือว่า สา อตถลทุธา โดยสมควรแก่ภาวะ

บุตรธิดาที่ไม่ได้ทำขวัญเดือน ดูเหมือนนำมาขอให้พระผูกมือให้เท่านั้น ความรู้สึกก็ไม่เป็นไปในทางเข้าพระศาสนา เป็นไปทางรับมงคลเนื่องด้วยพระศาสนา

นำเข้าพระศาสนาแต่ยังเล็ก เด็กไม่รู้สึกด้วยตนเอง เมื่อโตขึ้น ที่เป็นชายจึงนำเข้าบรรพชาเป็นสามเณร แลอุปสมบทเป็นภิกขุ ที่เจ้าตัวได้ปฏิญญาแลได้ความรู้สึก การนำแลสำแดงซ้ำอย่างนี้ เป็นทัฬหีกรรม คือทำให้มัน เช่นเดียวกับอุปสมบทซ้ำ

เมื่อความนิยมในการบวชเณรจืดจางลง พร้อมกันเข้ากับการส่งเด็กออกไปเรียนในยุโรปก่อนแต่มีอายุสมควรบวชเณร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชปริวิตกว่า เด็ก ๆ จักหาได้ความรู้สึกทางพระศาสนาไม่ จึงโปรดให้พระราชโอรสผู้มีได้เคยทรงผนวชเป็นสามเณร ทรงปฏิญญาพระองค์เป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา ก่อนเสด็จออกไปศึกษาในยุโรป ครั้งนั้น ใช้คำสำแดงเป็นอุบาสกตามแบบบาลี พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เป็นพระองค์แรกปฏิญญาพระองค์ตามธรรมเนียมที่ทรงตั้งขึ้นใหม่นั้น แลใช้เป็นราชประเพณีต่อมา ได้ทราบว่ามีผู้อื่นจากพระราชวงศ์เห็นชอบตามพระราชดำริทำตามบ้างก็มี

ธรรมเนียมนี้ แม้ได้ใช้นานมาแล้ว ยังไม่ได้เรียบเรียงไว้เป็นแบบแผน คราวนี้ สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์^๒ ทรงพระกรุณาส่งพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุมภวณภพศรีพัชร พระโอรสสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์วรพินิจกับหม่อมเจ้าอื่น ๆ ออกไปศึกษาในยุโรป สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์วรพินิจ มีพระประสงค์จะให้พระโอรสได้ปฏิญญาพระองค์ในพระพุทธศาสนา ตามธรรมเนียมที่พระองค์ได้เคยทรงมา พระบิดาแลญาติของหม่อมเจ้าอื่น ก็ทรงดำริร่วมกัน เป็นอันว่าธรรมเนียมนี้ยังจักใช้ต่อไป ข้าพเจ้าจึงเรียบเรียงตั้งเป็นแบบไว้ที่เดียวสำหรับใช้ทั่วไปไม่เฉพาะเจ้านาย ได้แก่กับท้าวอุบาสกที่เฉพาะผู้ใหญ่ผู้ได้ศรัทธาเลื่อมใสด้วยตนเอง เป็น พุทธมามกะที่แปลว่า “ผู้รับเอาพระพุทธเจ้าเป็นของตน”

^๒ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ระเบียบการแสดงตนเป็นพุทธมามกะ ทรงวางไว้ดังนี้:-มารดาบิดาหรือผู้ใหญ่ในสกุลปรารถนาจะให้บุตรหลานของตนเป็นพุทธมามกะ คือผู้รับเอาพระพุทธเจ้าเป็นที่นับถือของตนโดยหลักฐาน ฟังแนะนำเขาให้น้อมใจเชื่อในพระพุทธเจ้า ผู้เป็นเจ้าของพระพุทธศาสนา จนยอมรับเอาเป็นที่นับถือของตนได้แล้ว ฟังแจ้งความนั้นแก่พระเถระที่จะถือเอาเป็นพระอาจารย์ในการนั้น ขอความอนุเคราะห์ของท่านเพื่อเป็นผู้อำนวยการนั้น เมื่อถึงวันเวลายกหนดนัด ท่านผู้อำนวยการฟังประชุมสงฆ์ตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป ฝ่ายกุศลดีฟังพาบุตรหลานของตนไปสู่อาราม พร้อมด้วยญาติพวกพ้อง ให้มัดเครื่องนุ่งห่มขาว แล้วพาเข้าไปในอุโบสถ ผู้ปฏิบัติฟังเข้าไปที่พุทธอาสน์ บูชาพระรัตนตรัย กราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์สามหนแล้ว ฟังเข้าไปสู่ที่ประชุมสงฆ์ ถวายเครื่องสักการะแก่พระอาจารย์แล้วกราบพระอาจารย์แลพระสงฆ์ด้วยอาการอย่างนั้นสามหนแล้ว นั่งคุกเข่าประนมมือลั่นวาจาเป็นคำบาลีปฏิญาณตนเป็นพุทธมามกะ คือผู้รับเอาพระพุทธเจ้าเป็นที่นับถือของตนตามระเบียบแล้ว นั่งราบ ในลำดับนั้น พระอาจารย์ฟังโอวาทเพื่อรู้หัวข้อแห่งพระพุทธศาสนาจบแล้ว ฟังให้ผู้นั้นนั่งคุกเข่า ว่าบาลีเบญจศีล ให้สมาทานตามทีละสิกขาบท จบแล้ว ผู้นั้นฟังกราบอีกสามหนแล้ว นั่งราบ ถ้ามีเครื่องสักการะหรือไทยธรรมสำหรับพระสงฆ์ ฟังถวายในเวลานี้ ในลำดับนั้น พระสงฆ์ฟังสวดอำนวยการด้วยคำบาลีว่า โส อตถกถุโธ หรือ เต อตถกถุธา โดยสมควรแก่จำนวนผู้คนปฏิบัติ ผู้นั้นฟังประนมมือรับพร จบแล้ว ฟังนั่งคุกเข่ากราบอีกสามหนแล้ว ถอยออกจากที่ประชุมสงฆ์ เป็นเสร็จการเพียงเท่านี้

คนผู้ใหญ่ผู้ปรารถนาจะปฏิญาณอย่างนั้นตามลำพังตนเอง ฟังขออนุเคราะห์ต่อพระเถระแลฟังไปสู่อารามด้วยตนเอง ไม่ต้องมีผู้พา แต่นั้น ฟังปฏิบัติโดยอาการดังกล่าวแล้ว

เทียบการแสดงตนเป็นอุบาสิกา หญิงจะปฏิญาณตนเป็นพุทธมามิกาบ้าง ก็ได้เหมือนกัน เป็นแต่เมื่อแสดง ฟังอยู่ในเฉพาะหน้าพระสงฆ์ห่างจากหัตถบาส (ระยะเอื้อมมือถึง) กราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์นั้น คือกราบด้วยตั้งองค์ห้า ให้นำหน้าผาก ๑ ฝ่ามือ ๒ เข่า ๒ จดพื้น เมื่อกราบอย่างนี้ฟังนั่งคุกเข่าเป็นอันว่าเข่าทั้งสองจดพื้น ฟังหมอบลงทอดฝ่ามือที่พื้น แหวกช่องให้ห่างสักหน่อย ฟังก้มศีรษะลงตรงช่องนั้น ให้นำหน้าผากจดพื้น”

การแสดงตนเป็นพุทธมามกะนี้ ใช้มาจนถึงบัดนี้ ได้มีผู้แสดงตนนับถือพระพุทธศาสนาด้วยการแสดงตนเป็นพุทธมามกะพุทธมามิกา และได้มีนักเรียนโรงเรียนต่าง ๆ แสดงตนเป็นพุทธมามกะ พุทธมามิกา เป็นการแสดงยืนยัน ทั้งยังมีบิดามารดาพาบุตรธิดาผู้ที่จะเดินทางไปศึกษาในต่างประเทศไปแสดงตนเป็นพุทธมามกะพุทธมามิกาเป็นราย ๆ

อีกอย่างหนึ่ง การขอและรับสรณะทั้ง ๓ ที่ใช้ในพิธีการทั้งปวงดังกล่าวแล้วในครั้งที่ ๑ วิธีนี้ก็เป็นการแสดงตนนับถือพระพุทธศาสนาเหมือนกัน แต่กลายเป็นพิธีที่คนที่เป็นชาวพุทธอยู่แล้วยังให้อยู่เสมอ จัดเป็นอย่างยืนยันก็ได้

ตามที่กล่าวมานี้ สรุปลงว่า การถึงสรณะ ๓ เป็นการนับถือพระพุทธศาสนา และการประกาศตนว่าเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาก็ด้วยวิธีประกาศตนถึงสรณะ ๓ หรือขอและรับสรณะ ๓ นี้เอง ในขั้นแรก ผู้ที่จะประกาศตนถึงสรณะ ๓ ก็จะต้องรู้จักสรณะ ๓ ก่อน มีศรัทธาเลื่อมใสด้วยความรู้จักจึงประกาศตนถึง แสดงว่าได้นับถือพระพุทธศาสนาแล้ว แต่ในขั้นหลัง เมื่อพระพุทธศาสนาได้มาเป็นศาสนาประจำชาติไทยแล้ว การนับถือก็เป็นการนับถือตามตระกูล คือ เมื่อเกิดมาในตระกูลที่นับถือพระพุทธศาสนาก็นับถือตามกันไป ถ้ามิได้เรียนมิได้ฟังเรื่องพระพุทธศาสนาก็ไม่มีความรู้จัก แต่ก็อาจมีศรัทธาอย่างไม่รู้ หรือมีความรู้จักไปอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งมีใช่เป็นสรณะในความหมายที่ถูกต้อง

ทางที่จะให้เกิดความรู้ขึ้น ก็เป็นทางอันเดียวกันของนักเรียนนักศึกษาทุกกาลสมัย คือทางตา ทางหูที่ใช้ดูหรืออ่านและใช้ฟัง รวมทั้งทางจมูกทางลิ้นทางกายที่ถูกต้อง ทางกายนั้นเช่นคนตาบอดอ่านหนังสือทางกายที่ถูกต้อง ปัญญาที่เกิดขึ้นทางนี้เรียกว่าสุตตมัย (เกิดหรือสำเร็จจากสุตะ การฟัง ในครั้งโบราณตั้งแต่ยังไม่มียานหนังสือใช้การฟังด้วยหูเป็นสำคัญ จึงยกการฟังเป็นประธาน) ทางความคิด คือใช้ความคิดพิจารณา ปัญญาที่เกิดขึ้นทางนี้เรียกว่าจินตมัย (เกิดหรือสำเร็จจากจินตาคือความคิด) อีกอย่างหนึ่ง ทางการปฏิบัติ คือทำให้มีให้เป็นขึ้น ปัญญาที่เกิดขึ้นทางนี้เรียกว่าภาวนามัย (เกิดขึ้นหรือสำเร็จจากการทำให้มีให้เป็นขึ้นมา)

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญา ดังจะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าเมื่อก่อน แต่ได้ตรัสรู้ที่เรียกว่า พระโพธิสัตว์ (ผู้ข้งติดอยู่เพื่อความรู้ หรือสัตว์ผู้จะตรัสรู้) ก็ได้ทรงแสวงหาปัญญา คือ ความรู้ที่จะทำให้รอดพ้น ไม่ทรงยอมเชื่ออย่างมงายไร้เหตุผล ในลัทธิศาสนาต่าง ๆ ที่สั่งสอนกันอยู่แล้ว ดังที่มีคำกล่าววว่า “ทรงแสวงหาอยู่ว่อะไร เป็นกุศล คือ ความดีความฉลาด” ในที่สุด ทรงได้ปัญญาในสัจจะอย่างสมบูรณ์ที่ เรียกว่า “ตรัสรู้” แล้วทรงเที่ยวจาริกไปแสดงสั่งสอนก็เพื่อให้ผู้ฟังรู้เห็นในสัจจะตาม เป็นจริง คือเพื่อปัญญา ครั้งที่ทรงแสดงปฐมเทศนาแก่ภิกษุ ๕ รูป มีพระโกณฑัญญะ เป็นหัวหน้าจบแล้ว พระโกณฑัญญะฟังรู้เข้าใจที่เรียกว่าเกิดธรรมจักขุ ดวงตาเห็นธรรม พระองค์ได้ทรงอุทานว่า “โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ ๆ” หาได้ทรงอุทานว่าได้เชื่อ เราแล้ว ๆ ไม่ ฉะนั้น จึงให้ทำความเข้าใจว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญา สอนเพื่อปัญญาในสัจจะทั้งหลายของชีวิต

ลองมาตรวจดูลักษณะองค์ประกอบในสฺรณะทั้ง ๓ ว่าดำเนินไปเพื่อปัญญา อย่างไร พระพุทธเจ้าเป็นบุคคลที่ ๑ ซึ่งทรงดำรงอยู่ชั่วระยะเวลาแห่งชีวิตหนึ่ง และก็ได้เสด็จดับขันธปรินิพพานไปนานกว่าสองพันห้าร้อยปีแล้ว

พระธรรมเป็นสัจจะและคำสั่งสอน เดิมเพียงแต่ฟังคำกันมา แต่ต่อมาได้เขียน เป็นตัวอักษร แบ่งเป็น ๓ หมวด เรียกว่าไตรปิฎก และภาษาที่เขียนพระไตรปิฎก เรียกว่าภาษามคธหรือภาษาบาลี ตามหลักฐานในพระไตรปิฎก แสดงว่าในชั้นเดิม พระธรรมแบ่งเป็น ๒ หมวดก่อน คือ ธรรมเป็นคำสอน ๑ วินัยเป็นคำสั่ง ๑ ดังใน มหาปรินิพพานสูตรกล่าวว่า เมื่อพระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพานได้ตรัสว่า “ท่านทั้งหลายจะพึงมีความคิดอย่างนี้ว่า ปาพจน์ (คำที่เป็นประธาน) คือศาสนามีศาสดา ล่วงไปเสียแล้ว เราทั้งหลายไม่มีศาสดาแล้ว ท่านทั้งหลายไม่พึงเห็นอย่างนี้ ธรรมและ วินัยใดที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่ท่านทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้นเป็นศาสดาของ ท่านทั้งหลายโดยกาลที่เราล่วงไป” และในวินัยปิฎกที่เล่าถึงสังคายนาครั้งที่ ๑ ภายหลัง พุทธปรินิพพาน ๓ เดือน และสังคายนาครั้งที่ ๒ ภายหลังพุทธปรินิพพานประมาณ ๑๐๐ ปี ก็ยกขึ้นกล่าวเพียง ๒ หมวด คือ ธรรมและวินัย ฉะนั้น จึงมาแบ่งเป็น ๓ หมวดในภายหลังต่อมา

พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์พระธรรมสำคัญที่สุดในพระพุทธศาสนา ได้กล่าวแล้วว่าได้จารีกลงเป็นตัวอักษรในลังกาในพุทธศตวรรษที่ ๕ ต่อมาได้คัดลอกต่อกันออกไปในนานาประเทศ ประเทศไทยเราน่าจะได้รับมานานอย่างต่ำตั้งแต่สมัยสุโขทัย เมื่อบ้านเมืองระส่ำระสายแล้วกลับเป็นปกติ พระมหากษัตริย์ พระสงฆ์ และประชาชนก็ได้สืบเสาะแสวงหาคัมภีร์พระไตรปิฎกมาชำระตรวจทานจารลงใบลานรักษาไว้ ดังเช่นที่ได้เริ่มทำในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี และได้มาทำได้เต็มที่ในสมัยรัชกาลที่ ๑ เรียกว่าสังคายนาเหมือนกัน อักษรที่จารลงใบลานในสมัยก่อนนั้นใช้อักษรขอม และคงรักษาไว้เป็นภาษาบาลี ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ จึงมีการชำระพิมพ์เป็นเล่มหนังสือ ใช้อักษรไทยพระราชทานไปไว้ยังวัดต่าง ๆ ในรัชกาลที่ ๗ ได้โปรดให้ชำระพิมพ์ขึ้นอีกครั้งหนึ่งเพิ่มเติมต้นฉบับที่ยังขาดในการพิมพ์ครั้งรัชกาลที่ ๕ ให้สมบูรณ์ขึ้น เป็นการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพรัชกาลที่ ๖ ซึ่งก็ได้ใช้เป็นฉบับสำหรับศึกษาเล่าเรียนสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน และบัดนี้ก็ได้มีการแปลเป็นภาษาไทยทั้งหมดพิมพ์ขึ้นไว้แล้วเป็นฉบับของกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ว่าถึงพระธรรมก็มีคัมภีร์ไตรปิฎกนี้แหละเป็นหลักฐาน

ส่วนสภณที่ ๓ คือพระสงฆ์นั้นก็คือหมู่บุคคลซึ่งเป็นสาวกหรือสาวิกา แปลว่า “ผู้ฟัง” คือศิษย์ของพระพุทธเจ้า ยังมีอีกคำหนึ่ง คือ บริษัท ๔ ก็ได้แก่บุคคล ๔ จำพวก ซึ่งเป็นศิษย์หรือผู้นับถือพระพุทธเจ้า คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา รวมทั้งสามเณร สามเณรี บัดนี้มีแต่ ภิกษุ สามเณร และ คณะสตรีผู้บวชเป็นแม่ชี และอุบาสก อุบาสิกา หรือ พุทธมามกะ พุทธมามิกา หรือที่รวมเรียกว่าพุทธศาสนิก (ผู้นับถือพระพุทธศาสนา) หรือพุทธิกะ (ผู้นับถือพระพุทธเจ้า) บริษัททั้ง ๔ นี้มีภิกษุบริษัทเป็นหัวหน้าได้บวชหรือศึกษาปฏิบัติรักษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาสืบมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน ภิกษุบริษัทนี้ คือที่เรียกกันว่า ภิกษุสงฆ์ หรือพระสงฆ์ เมื่อมีภิกษุสงฆ์ก็ต้องมีการสร้างวัดให้อยู่ เพราะภิกษุสงฆ์ไม่อยู่ในบ้าน ดังที่เรียกอีกคำหนึ่งว่า “อนาคาริกะ” หรือ “อนาคาริยะ” แปลว่า คนไม่มีบ้านเรือน เพราะที่เรียกว่า “การบวช” นั่นก็คือการออกจากเรือนจากบ้าน จึงได้เกิดมีวัดขึ้นเป็นที่อยู่แห่งพระภิกษุสามเณร ทั้งเป็นที่เก็บรักษาคัมภีร์ไตรปิฎกและวัตถุทางพระศาสนาต่าง ๆ ตลอดถึงเป็นที่ตั้งแห่งปูชนียสถานทั้งปวง มีวัดหลายแห่งได้เป็นที่ตั้งแห่งปูชนียสถานสำคัญขึ้นก่อนแล้ว จึงมีพระไปอยู่รักษาในภายหลัง

ประเทศถิ่นที่ชื่อว่ามีพระพุทธศาสนาแผ่เข้าไปหรือเข้ามาตั้งมั่นนั้น มิใช่จะมีแต่คัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์อธิบายต่าง ๆ อย่างเดียว จะต้องมิกษุสงฆ์เข้าไปตั้งอยู่ มีวัดเป็นที่อยู่ และเมื่อมีประชาชนชาวประเทศท้องถิ่นนั้นออกบวชเรียนสืบต่อรักษาเผยแผ่พระพุทธศาสนาเอง ประชาชนชาวบ้านก็นับถือเป็นอุบาสก อุบาสิกา หรือพุทธมามกะ พุทธมามิกา หรือ เป็นพุทธศาสนิกชนมากกว่าวงขวางออกไป บรรดาพระและคฤหัสถ์หรือฆราวาสทั้งปวง ก็มีผู้รู้และปฏิบัติพระพุทธศาสนาจำนวนมาก สามารถที่จะสั่งสอนแนะนำให้คนทั้งหลายมีความรู้ความเข้าใจและปฏิบัติได้ถูกต้อง เหมือนดังในประเทศไทยเรา เป็นต้น จึงจะเรียกว่ามีพระพุทธศาสนาเข้ามาตั้งมั่นคง

ในวัดต่าง ๆ จะพึงเห็นว่ามีถาวรวัตถุที่สำคัญ ดังเช่น โบสถ์หรืออุโบสถ เป็นที่พระสงฆ์ประชุมทำสังฆกรรม วิหาร เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป เหมือนอย่างเป็นกุฎีของพระพุทธเจ้าขณะที่ยังทรงดำรงอยู่ เจดีย์ เป็นที่บรรจุพระธาตุแต่เดิม แต่เมื่อไม่มีพระธาตุก็เป็นที่สักการบูชา หอไตร เป็นที่เก็บพระไตรปิฎกนั่นเอง เรียกในบัดนี้กันว่าห้องสมุดของวัด แสดงว่าวัดได้มีห้องสมุดมาตั้งแต่โบราณกาล การเปรียญ หรือศาลาการเปรียญ เป็นที่ศึกษาเล่าเรียนอบรมธรรม ฟังธรรม ตลอดถึงเป็นที่ประชุมบำเพ็ญกุศลเท่ากับเป็นโรงเรียน โรงฟังธรรมที่เรียกในสมัยพุทธกาลว่า “ธรรมสภา” และเป็นที่บำเพ็ญกุศล บัดนี้ มักจะมีโรงเรียนแยกไปต่างหาก และมีหมู่กุฎีที่อยู่ของพระสงฆ์

ทางวัดหรือพระสงฆ์เป็นผู้มีหน้าที่ในทาง “ธรรมทาน” คือให้ความรู้พระธรรม ส่วนคฤหัสถ์มีหน้าที่ในทาง “อามิสทาน” คือให้สิ่งต่าง ๆ อุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ และฟังเรียนปฏิบัติธรรมตามควรแก่ภาวะ พระมหากษัตริย์ไทยเรามีส่วนสำคัญยิ่งในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนามาตั้งแต่โบราณกาล ทั้งได้มีการจัดวิธีการสอนให้เหมาะสมกันดังที่อาจารย์ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้กล่าวไว้ในครั้งก่อน

ว่าถึงวิธีการให้ความรู้พระพุทธศาสนา ได้มีหลายอย่าง ตั้งแต่เก่าก่อนมาดังจะสรุปกล่าวได้ ดังนี้

การศึกษาเล่าเรียนให้มีความรู้จริง โดยปกติ เป็นกิจของพระภิกษุสามเณร ซึ่งได้อุทิศชีวิตเพื่อการศึกษาปฏิบัติพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะ สามารถใช้เวลาเพื่อศึกษาได้ทั้งหมด

การเล่าเรียนพอสมควร หรือ เพียงการอ่านการฟังธรรมเป็นครั้งคราว โดยปกติเป็นกิจของประชาชนชาวบ้านเมืองทั่วไป พระพุทธเจ้าได้ทรงเห็นแล้วว่าชาวบ้านมีธุระกิจมาก จึงแสดงตั้งวันฟังธรรมไว้ราว ๗-๘ วันต่อหนึ่งครั้ง หรือ ๑ วัน สำหรับคฤหัสถ์จะได้ออกมารักษาศีลฟังธรรมกันดังที่เรียกว่า วันธรรมสวนะ (วันฟังธรรม) หรือวันพระ

ธรรมเนียมให้เด็กชายอยู่ศึกษากับพระในวัดและให้บวชเณรในสมัยเก่า ซึ่งต่อมาในรัชกาลที่ ๕ ทรงตั้งธรรมเนียมให้แสดงตนเป็นพุทธมามกะมาฆิกาทนการบวชเณร

ธรรมเนียมให้ชายหนุ่มบวชเป็นภิกษุชั่วคราว เช่น ๓-๔ เดือน

วิธีให้ความรู้ทางลัดอื่น ๆ เช่นเขียนภาพพุทธประวัติ ชาดก นรก สวรรค์ต่าง ๆ ให้ดูไว้ที่ฝาผนังโบสถ์ เป็นต้น

การนับถือสรณะ ๓

วันนี้ จะว่าถึงสังคัมไทยเรานับถือสรณะทั้ง ๓ เป็นที่พึ่งในสถานอะไร ได้ว่า มาแล้วในครั้งที่ ๑ ว่าสรณะทั้ง ๓ เป็นที่เชื่อกันอย่างไร ในครั้งที่ ๒ ว่าเป็นที่รู้จักกันอย่างไร แต่ในครั้งที่ ๒ นั้นได้กล่าวถึงเรื่องที่พระพุทธศาสนาเข้ามาและวิธีแสดงตนนับถือ กับวิธีสั่งสอนอบรมให้รู้มากกว่าที่จะแสดงว่ารู้จักกันอย่างไร แต่ก็ได้กล่าวมาในครั้งที่ ๑ บ้างแล้วว่าเป็นที่เชื่อกันอย่างไร เพราะจะเชื่ออย่างไรนั้นก็เนื่องด้วยระดับความรู้เหมือนกัน คือใครที่เชื่ออะไรอย่างใดก็แสดงว่าผู้นั้นรู้จักหรือเข้าใจอย่างนั้น ในครั้งที่ ๓ นี้แม้จะตั้งหัวข้อว่านับถือเป็นที่พึ่งในสถานอะไร แต่ก็จะต้องกล่าวถึงความเชื่อที่เป็นศรัทธาและความรู้ที่เป็นปัญญาด้วย ตามหัวข้อที่ตั้งไว้ว่า “สังคัมไทยเรานับถือสรณะทั้ง ๓ เป็นที่พึ่งในสถานอะไร” เป็นหัวข้อที่จำกัดเข้ามาถึงการนับถือของสังคัมไทยเรา อาจจะถูกหรือผิดจากความมุ่งหมายตามที่ต้องการในพระพุทธศาสนาก็ได้ ฉะนั้น เพื่อให้เข้าใจถึงความหมายมุ่งหมายเดิมในพระพุทธศาสนาด้วย จะได้กล่าวไปโดยลำดับดังนี้ ๑. ความมุ่งหมายเดิมแห่งการนับถือหรือถึงสรณะ ๒. คนไทยเรานับถือกันในสถานใด ๓. ผลที่เกิดขึ้นในปัจจุบันและข้อที่ควรแก้ไข

๑. ความมุ่งหมายเดิมแห่งการนับถือหรือถึงสรณะ

คำว่า “สรณะ” ในตำราศัพท์อภิธานปิปปิกา ฉบับ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลงกรณ สมิเด็จพระสังฆราชเจ้า วัดราชบพิธฯ ให้คำนิยามไว้ดังนี้ ๑. การฆ่า การกำจัด ๒. ที่อยู่อาศัย ๓. วัตถุอันบุคคลรักษา ผู้รักษาก็คือ ๔. การรักษา

และว่า ที่พึงรักษา เบียดเบียน กับอีกนิยามหนึ่งว่า นิพพาน ในตำราศัพท์อื่นทั้งไทยและต่างประเทศ ก็ให้คำนิยามศัพท์อย่างเดียวกัน คำสันสกฤตว่า “*ศรณะ*” อีกอย่างหนึ่ง สรรณะรูปเดียวกันในภาษาบาลีแปลว่า ที่ระลึก เครื่องระลึก แต่เทียบคำสันสกฤตว่า “*สมุถฺถน*” มูลศัพท์อันเดียวกันกับคำว่า “*สติ*” สันสกฤตว่า “*สมุถฺติ*” ไทยเราก็ใช้คำว่า *สมุถฺติ* (อีกคำหนึ่ง สรรณ จาก ส+รรณ แปลว่า เป็นไปกับสงคราม ซึ่งมีได้ใช้ในความหมายในที่นี้) จากคำนิยามข้างต้นนี้ *สรรณ* ในรูปศัพท์บาลี จึงอาจแปลได้ว่า ที่พึงที่ระลึก ที่กำจัด ตลอดถึงที่นับถือ ฉะนั้น คำแปลที่ให้ไว้ข้างต้นว่า “*ที่พึง*” “*ที่พึงกำจัดภัย*” “*ที่พึงที่ระลึก*” หรือ “*ที่ระลึกนับถือ*” ก็ใช้ได้ทั้งนั้น

ในชั้นเดิม การลั่นวาจาถึงสรณะทั้ง ๓ เป็นเรื่องของผู้ฟังธรรมเอง พระพุทธเจ้ามิได้ทรงแนะนำให้ใครถือพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ แต่ได้ทรงแสดงธรรมสอน ครั้นทรงแสดงธรรมจบแล้ว ผู้ฟังเองได้ปัญญาและศรัทธาเลื่อมใสในพระธรรมคำสอน จึงแสดงตนและบางรายได้กล่าวสรรเสริญการแสดงธรรมของพระองค์ด้วย ผู้ฟังที่ขอบวชตามพระองค์ ชั้นแรกทรงรับเองด้วยวิธีเพียงตรัสรับว่า “*มาเถิดภิกขุ*” ดังกล่าวในครั้งที่ ๒ หรือ “*จงเป็นภิกขุมาเถิด*” จากคำบาลีว่า “*เอहि ภิกขุ*” เพียงเท่านี้ก็สำเร็จเป็นภิกขุ หรือ ภิกขุ วิธีอุปสมบทชั้นแรกแบบนี้เรียกว่า “*เอहिภิกขุ อุปสัมปทา*” แปลว่า “*อุปสมบทด้วยวาจาว่าจงเป็นภิกขุมา*” ต่อมา ทรงอนุญาตให้พระสาวกเฉพาะรูปให้อุปสมบทได้ จึงทรงบัญญัติวิธีให้อุปสมบทด้วยวิธีให้ถึงสรณะทั้ง ๓ วิธีนี้เรียกว่า “*ติสรณคมนุปสัมปทา*” แปลว่า “*อุปสมบทด้วยถึง ๓ สรณะ*” ต่อมาจึงทรงอนุญาตให้สงฆ์เป็นผู้ให้อุปสมบทด้วยวิธีที่เรียกว่า “*ญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา*” แปลว่า “*อุปสมบทด้วยวิธีสวดกรรมวาจา คือสวดประกาศรวมเป็น ๔ เทียบทั้งญัตติ*” ซึ่งใช้สืบต่อมาจนบัดนี้ เรื่องนี้มีอธิบายไว้ในหนังสือวินัยมุขเล่มหนึ่งกัณฑ์ที่ ๑ ในหนังสือนั้น กล่าวว่า “*ในยุคต้นแห่งตรัสรู้ การรับเข้าหมู่หรือรับบวชให้ภิกขุ สำเร็จด้วยอำนาจบุคคล คือ พระศาสดาทรงเองบ้าง สาวกทำบ้าง...จำเนียรกาลล่วงมา พระศาสนาเจริญแพร่หลายขึ้นโดยลำดับ มีคนนับถือมาก พุทธบริษัทมีทั้งบรรพชิตทั้งคฤหัสถ์ ทั้งชายทั้งหญิง พระศาสดามีพระประสงค์จะทรงประดิษฐานให้เป็นหลักมั่นคง พระองค์ทรงมุ่งประโยชน์มหาชนยิ่งกว่าผลส่วนพระองค์เอง จึงได้ทรงอนุญาตมอบให้สงฆ์เป็นใหญ่ในการบริหาร คณะสงฆ์นั้นไม่ใช่ภิกขุเฉพาะรูปดังคนสามัญเข้าใจกันอยู่ ภิกขุหลายรูปเข้าประชุมกัน*”

เป็นหมู่เพื่อทำกิจอย่างใดอย่างหนึ่งเหมือนประชุมแห่งพวกสมาชิกของสมาคมนั้น ๆ ซึ่งมีอำนาจให้สำเร็จกิจธุระของเขา นี้เรียกว่าสงฆ์ สงฆ์นั้นย่อมมีองค์เป็นกำหนดสำหรับกิจนั้น ๆ กิจโดยมากต้องการสงฆ์มีภิกษุ ๔ รูป สงฆ์ผู้ทำกิจเช่นนี้ เรียกว่าจตุรรรค แปลว่ามีพวก ๔ แต่กิจบางอย่างต้องการสงฆ์มีภิกษุ ๕ รูปบ้าง ๑๐ รูปบ้าง ๒๐ รูปบ้าง สงฆ์ผู้ทำกิจเหล่านั้นเรียกว่า ปัญจวรรค มีพวก ๕ ทศวรรค มีพวก ๑๐ วิสดีวรรค มีพวก ๒๐ เป็นลำดับกัน ตกลงมาถึงขั้นนี้อุปสัมปทา คือรับบวชคนให้เป็นภิกษุเข้าหมู่ จึงเป็นหน้าที่ของสงฆ์จะพึงทำด้วยอย่างหนึ่ง พระศาสดาจึงทรงงดการประทานอุปสมบทด้วยพระองค์เสีย และทรงเลิกการให้อุปสมบทของสาวกเสียด้วยทรงอนุญาตให้สงฆ์ทำด้วยวิธีที่เรียกว่า ญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา... ครั้นทรงเลิกติสรณคมนุปสัมปทาเสียแล้ว ได้ทรงอนุญาตให้เอาวิธีนั้นมาใช้บวชกุลบุตร ผู้มีอายุยังหย่อน ไม่ครบกำหนดเป็นภิกษุ ให้เป็นสามเณรยังเสร็จด้วยอำนาจบุคคลหรือภิกษุผู้เถระนั่นเอง เมื่อเกิดมีสามเณรขึ้น การบวชจึงเป็น ๒ คือ บวชเป็นภิกษุ เรียกว่าอุปสัมปทา หรือ อุปสมบท บวชเป็นสามเณรเรียกว่า บรรพชา และวิธีที่สงฆ์จะให้อุปสมบทก็ให้แก่ผู้ได้รับบรรพชาเป็นสามเณรมาแล้ว นี้ใช้เป็นธรรมเนียมมาจนบัดนี้”

ฉะนั้น ธรรมเนียมการถึงสรณะ ๓ จึงมาจากวิธีบวชตามที่มีบัญญัติไว้ในพระวินัยดังกล่าวและในขั้นต้นก่อนแต่ทรงตั้งวิธีบวช ผู้ฟังธรรมได้ลั่นวาจาถึงสรณะเอง จึงน่าจะมาค้นหาว่าคำสอนที่เกี่ยวข้องแก่สรณะพระพุทธเจ้าได้ทรงสอนไว้อย่างไร ได้พบคำที่ตรัสสอนให้มีที่พึ่งดังจะยกมา ๒ แห่งดังนี้

๑. ตรัสสอนว่า “ท่านทั้งหลายจงมีตนเป็นเกาะ เป็นสรณะ อย่ามีสิ่งอื่นเป็นสรณะ ท่านทั้งหลายจงมีธรรมเป็นเกาะ เป็นสรณะ อย่ามีสิ่งอื่นเป็นสรณะ”

๒. ตรัสสอนว่า “ท่านทั้งหลายจงมี นาคะ คือที่พึ่งอยู่เกิด อย่าไม่มีที่พึ่งอยู่เลย เพราะว่าผู้ที่เป็นอนาคะ (ไม่มีที่พึ่ง) อยู่เป็นทุกข์” ต่อจากนี้ ตรัสธรรมเป็นเครื่องกระทำที่พึ่ง ๑๐ ประการ คือ (๑) ศีล รักษากายวาจาให้เรียบร้อย (๒) พาหุสัจจะ ความเป็นผู้ได้สดับตรับฟังมาก คือ เรียนมาก (๓) ความเป็นผู้มีเพื่อนดีงาม (๔) ความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย (๕) ความขยันช่วยเอาใจใส่ในกิจธุระของเพื่อนร่วมปฏิบัติชอบ (๖) ความใคร่ในธรรมที่ชอบ (๗) ความเพียรพยายามในการปฏิบัติเหตุ

ในทางที่ขอบยั้ง ๆ ขึ้น (๘) ความสันโดษยินดีพอใจในผลที่ได้รับ (๙) ความมีสติรอบคอบ (๑๐) ความมีปัญญาอรบรู

ตามที่มา ๒ แห่งที่ยกมานี้ แสดงว่า พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้ทุกคนมีนาถะ คือที่พึ่ง อย่าเป็นคนอนาถะ หรือที่เรียกกันในภาษาไทยว่า อนาถา ไม่มีที่พึ่ง หรือไรที่พึ่ง ใครหรืออะไรจะเป็นที่พึ่งได้ ก็ตรัสสอนว่า ให้มีตนเองนี้แหละเป็นที่พึ่ง กับให้มีธรรมเป็นที่พึ่ง ว่าถึงตนเป็นที่พึ่ง ได้ตรัสไว้ในธรรมบทอีกว่า “ตนแลเป็นที่พึ่งของตน คนอื่นใครเล่าจะเป็นที่พึ่งได้ บุคคลผู้มีตนอันฝึกดีแล้วย่อมได้ที่พึ่งที่ได้ด้วยยาก” ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่าคำสอนโดยตรงของพระพุทธเจ้านั้น สอนให้พึ่งตน สอนให้พึ่งธรรม ด้วยวิธีทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนได้ คือ ฝึกฝนตนให้ดีในธรรม มีความประพฤติดีที่เรียกว่าศีล เป็นต้น ดังกล่าวในธรรม ๑๐ ข้อนั้น

คราวนี้ เมื่อเกิดมีธรรมนิยมถึงสรณะทั้ง ๓ จึงเกิดมีสรณะขึ้นถึง ๔ คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ และตนเองซึ่งพระพุทธเจ้าทรงยกขึ้นเป็นอันดับแรก ปัญหาจึงเกิดขึ้นว่า จะไม่ขัดแย้งกันหรือ ทั้งในที่มาบางแห่ง ยกขึ้นทีละข้อ และปฏิเสธด้วยว่าไม่มีที่พึ่งอื่นอีกทีละข้อเหมือนกัน เมื่อนำมารวมกันเข้า ก็ดูเหมือนปฏิเสธกันเองไปทั้งหมด เรื่องนี้พิจารณาดูให้ดีตามคลองธรรมในพระพุทธศาสนา จะเห็นว่าไม่ขัดแย้งกัน ไม่ปฏิเสธกัน เพราะแต่ละข้อต่างเป็นสรณะในแต่ละลักษณะ ทุกลักษณะต่างรวมกันอยู่ไม่อาจแยกออกจากกันได้ ดังนี้

๑. พระพุทธเจ้า ทรงเป็นสรณะ คือ ที่พึ่ง ในฐานะที่ทรงแสดงธรรมสั่งสอน เหมือนอย่างบุคคลผู้ชูดวงประทีปในที่มืด เพื่อว่าคนมีจักษุจะได้มองเห็นทางเดิน

๒. พระธรรม เป็นสรณะ ที่พึ่ง ในฐานะที่เป็นทางปฏิบัติดำเนิน เหมือนอย่างทางเดินที่สว่างขึ้นด้วยแสงประทีปที่พระพุทธเจ้าทรงชูขึ้นให้มองเห็น

๓. พระสงฆ์ เป็นสรณะที่พึ่ง ในฐานะที่เป็นผู้ปฏิบัติธรรมได้รับผลมาแล้วเป็นพยานแห่งความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และช่วยดำรงพระศาสนาสั่งสอนสืบต่อมา เหมือนอย่างผู้ที่เคยเดินทางนั้นมาแล้วตามแสงสว่างของดวงประทีปที่พระพุทธเจ้าทรงชูขึ้นและช่วยส่องดวงประทีปสืบต่อกันมา ทำให้ทางนั้นสว่างอยู่เป็นทางสะดวกที่ใคร ๆ จะเดินตลอดมาเป็นพัน ๆ ปีจนถึงปัจจุบัน

๔. ตนเอง เป็นสภาวะที่พึ่งของตน ในฐานะที่ต้องเป็นผู้ปฏิบัติดำเนินด้วยตนเองคือจะต้องลืมหาแนวทางที่พระพุทธเจ้าทรงชูประทีปส่องให้ดู และพระสงฆ์ช่วยชูประทีปส่องสืบต่อมา เมื่อลืมหาแนวทาง ก็ย่อมจะเห็นว่าเป็นทางที่ไม่เปลี่ยน ปราศจากอันตรายเป็นทางเกษมสวัสดิ มีผู้เดินมาแล้วกำลังเดินอยู่ข้างหน้า และกำลังเดินอยู่ด้วยกันก็มี จะต้องเดินทางนั้น คือ จะต้องปฏิบัติด้วยตนเอง ถ้าหากตนเองไม่ลืมหาแนวทาง และไม่ปฏิบัติเดินทางนั้น สภาวะ ๓ ข้างต้นก็ไม่มีประโยชน์ ข้อนี้อ่านก็ดูถึงที่พึ่งอื่น ๆ เทียบ จะทำให้เห็นง่ายเข้าอีก คือ ทุก ๆ คนจะต้องมีที่พึ่ง เช่นที่บ้าน จะต้องมีการดาบิตาเป็นที่พึ่งหรือไม่เป็นเช่นนั้นก็ต้องมีญาติผู้อุปการะหรือบุคคลผู้อุปการะเป็นที่พึ่ง ในชั้นแรกเมื่อเข้าโรงเรียน ก็จะต้องมีครูอาจารย์เป็นที่พึ่งให้ความรู้ ดังนี้เป็นต้น แต่ทุก ๆ แห่ง ก็จะต้องมีตนเองเป็นที่พึ่งของตนรวมอยู่ด้วย ไม่เช่นนั้น ที่พึ่งภายนอกอื่น ๆ ก็จะเป็นที่พึ่งไม่ได้ เช่น มารดาบิตาเป็นที่พึ่งด้วยเป็นผู้ให้ความอุปการะทั้งปวง เช่นให้อาหาร มารดาบิตาจะช่วยได้อย่างมากที่สุดก็เพียงนำอาหารมาวางไว้ให้ หรือบิณฑบาตให้ แต่บุตรธิดาจะต้องหยิบตักอาหารเข้าปากเอง หรือจะต้องอ้าปากออกรับการบิณฑบาต จะต้องเคี้ยวกลืนอาหารเข้าไปด้วยตนเอง กิจเหล่านี้ตนต้องทำเองทั้งนั้น ดังที่เรียกว่าต้องพึ่งตน ใครจะทำให้หาได้ไม่ ในการไปโรงเรียน มารดาบิตาเป็นที่พึ่งในการจัดหาเครื่องเรียนและสิ่งต่าง ๆ ให้ ครูที่โรงเรียนก็เป็นที่พึ่งในการสอน แต่นักเรียนทุกคนจะต้องเรียนด้วยตนเอง จะต้องฟังคำสอนของครู จะต้องพิจารณาให้เข้าใจ จะต้องจดบันทึก จะต้องไต่ถามค้นคว้า เหล่านี้ต้องพึ่งตนเองทั้งนั้น จึงจะได้ความรู้ความสำเร็จในการศึกษา มารดาบิตาหรือใคร ๆ จะมาช่วยเรียนแทนให้หาได้ไม่ เมื่อว่าถึงทางพระศาสนาก็เหมือนกัน พระพุทธเจ้าก็ทรงเป็นครูผู้หนึ่ง ที่เรียกว่า “พระศาสดา” ทรงแสดงธรรมสั่งสอน ก็คือ ทรงแสดงความจริงนั่นเองสั่งสอน เพื่อให้รู้ว่าอะไรเป็นบาปคือ ความชั่ว อะไรเป็นบุญคือ ความดี และทรงสั่งสอนให้รู้ว่าทั้งหมดนี้เนื่องมาจากจิตใจเป็นสำคัญ จึงสรุปคำสอนเป็นอย่างย่อที่สุด ๓ ข้อ คือ ๑. ไม่ทำบาปทั้งปวง ๒. ทำกุศลคือความดีให้ถึงพร้อม ๓. ขำระจิตของตนให้ผ่องใส นี้คือ ทางปฏิบัติที่ทรงสั่งสอนไว้ ซึ่งพระสงฆ์ได้ปฏิบัติมาแล้วและก็ได้สั่งสอนสืบต่อมา แม้มีพระพุทธเจ้าพระธรรม พระสงฆ์พร้อมที่เป็นสภาวะอยู่ดังนี้แล้ว ถ้าบุคคลไม่หันไปพึ่งท่าน คือ ไม่ลืมหาดู เปิดหูฟัง ไม่เดินไปตามทางที่ทรงสั่งสอน ก็ไม่ได้รับประโยชน์อะไรจากสภาวะ

เหล่านี้ ท่านจะมาทำให้ใครเป็นคนดีหรือคนชั่วโดยที่ตนไม่ทำด้วยตนเองหาได้ไม่ กิจเหล่านี้ตนจะต้องทำเอง คือ เมื่อทำชั่วยกก็ต้องเป็นคนชั่วยเอง จะมีสละอะไรมาช่วยให้ไม่ต้องเป็นคนชั่วยหาได้ไม่ เมื่อทำดีก็เป็นคนดีด้วยตนเอง จะมีสละอะไรมาช่วยให้เป็นคนดีโดยไม่ต้องทำก็หาได้ไม่เช่นเดียวกัน แต่เมื่อทำชั่ว ก็ชื่อว่าทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนไม่ได้ ต่อเมื่อทำดี จึงจะชื่อว่าทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนได้ และจะละชั่วทำได้ดี ก็ต้องอาศัยสละทั้ง ๓ ดังกล่าวแล้ว สละทั้ง ๓ คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ อาจยกขึ้นกล่าวอย่างสรุปเพียงข้อหนึ่งคือธรรมดั่งที่อ้างมาข้างต้น รวมเข้ากับตนเองอีกหนึ่ง จะได้สละอย่างย่อ ๒ คือ ธรรม กับ ตน ตนที่จะเป็นที่พึ่งของตนได้ก็ต้องเป็นตนที่มีธรรมคือที่ฝึกดีแล้วตามหลักธรรมดังกล่าวเป็นตัวอย่างข้างต้น การศึกษาให้เกิดปัญญา ก็เป็นการฝึกฝนตนแต่ละอย่าง

ว่าถึงการศึกษาที่จะให้เกิดผลสมบูรณ์ตามหลักศึกษาในพระพุทธศาสนา คือ ศึกษาให้มีความเห็นชอบ ความดำริชอบ อันรวมเป็น ปัญญาสิกขา (ศึกษาในปัญญา) เจริญชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีวิตชอบ อันรวมเป็นศีลสิกขา (ศึกษาในศีล) ความเพียรชอบ ความมีสติชอบ ความตั้งใจมั่นชอบ รวมเป็นจิตตสิกขา (ศึกษาในจิต) คือ มรรคมืองค์ ๘ อันรวมเข้าเป็นสิกขา หรือศึกษา ๓ เหล่านี้แหละล้วนเป็นธรรมที่ ทำที่พึ่ง ซึ่งมีอยู่หลายชั้น ตั้งแต่ชั้นที่เป็นโลกิยะสำหรับชาวโลกทั่วไป จนถึงชั้นที่เป็นโลกุตระสำหรับผู้สละโลกดั่งที่อาจารย์ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้เคยกล่าวไว้ ความมุ่งหมายเดิมแห่งการนับถือ หรือถึงสละย่อมมีดังกล่าวนานี้ ซึ่งจะต้องมี ๒ สิ่ง คือ ธรรม และตนเอง และธรรมก็ย่อมโยงถึงพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์เข้าด้วยกันตาม ที่มีความสัมพันธ์กัน

ยกตัวอย่าง อะไรคือความเห็นชอบ ข้อนี้มีอธิบายได้ตั้งแต่ขั้นต้นจนถึงขั้นสูง เช่น อธิบายว่าได้แก่ความเห็นถูกต้องจริงตามเหตุผล เช่น เห็นว่า ผลคือความประพฤติ ออกมาทางกาย วาจา ย่อมมาจากเหตุภาวะทางจิตใจ เช่น พระสารีบุตรได้อธิบายไว้ ว่าความประพฤติที่เป็นอกุศลธรรม อันเป็นเครื่องเบียดเบียนต่าง ๆ เช่นฆ่าเขาบ้าง ลักของเขาบ้าง เป็นต้น เป็นผลที่เกิดจากเหตุอันเรียกว่า “อกุศลมูล มูลคือเหตุแห่ง อกุศล” คือ โภภ โกรธ หลง ส่วนความประพฤติที่ดีเป็นกุศลกรรม เป็นผลที่เกิดจาก เหตุอันเรียกว่า “กุศลมูล มูลคือเหตุแห่งกุศล” คือ ความไม่โลภ ความไม่โกรธ

ความไม่หลง นั้นนับว่าเป็นสามัญสัจจะ คือ สัจจะที่เป็นสามัญทั่วไป ท่านอธิบายอย่างนี้จนถึงสัจจะที่เป็นอริยสัจจะ คือสัจจะอย่างสูง คือ ทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ และทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้และตรัสสอนไว้ตั้งแต่ในเบื้องต้น เหตุผลนี้เป็นหลักในคำสอนของพระพุทธเจ้า ในชั้นแรกทรงสอนหนักไปในเหตุผลทางโลกุตระ (พ้นโลก) แต่ภายหลังทรงสั่งสอนผ่อนลงมาทางโลกิยะ (เกี่ยวกับโลก หรือ ทางโลก) เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่เป็นสุขทั้งในปัจจุบันและในอนาคตของชีวิต

รวมความเข้ามาแล้ว คำสอนทั้งปวงของพระพุทธเจ้ารวมเข้าในลักษณะ ๓ อย่างคือ

- (๑) ทรงสอนเพื่อให้รู้ในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น
- (๒) ทรงสั่งสอนมีเหตุที่ผู้ฟังอาจตรงตามให้เห็นจริงได้
- (๓) ทรงสั่งสอนเป็นอศรราย คือ ผู้ที่ปฏิบัติย่อมได้รับผลตามสมควรแก่ความปฏิบัติ

๒. คนไทยเรานับถือกันในฐานะไร

คนไทยเรานั้น เมื่อพิจารณาตามวัตถุที่สร้างขึ้นทางศาสนา ตามอาการที่แสดงออกแก่ทางศาสนาแสดงว่า ได้รับถือพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะที่พึ่งทางจิตใจอย่างจริงจังมันคงเป็นส่วนใหญ่ และเหตุสำคัญที่นำให้คนไทยเรานับถือนั้นก็คือความบริบูรณ์ด้วยเหตุผลในพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งต้องด้วยลักษณะอหยาศัยจิตใจของคนไทยที่ชอบเหตุผล อันเป็นลักษณะข้อสำคัญของความเป็นไทยของคนไทย คำที่กล่าวนี้มีหลักฐานที่จะอ้างได้ คือ ตามประวัติศาสตร์ คนไทยเราก็นับถือลัทธิเทพหรือวิญญาณต่าง ๆ มาก่อน แต่เมื่อพระพุทธศาสนาแผ่เข้ามาได้ประจักษ์ว่าบริบูรณ์ด้วยเหตุผล คือ มีสัจจะตามเหตุผลที่อาจตรงตามให้รู้ให้เห็นจริง และปฏิบัติให้บังเกิดผลเป็นความสุขความเจริญได้ จึงรับนับถือพระพุทธศาสนา และพระพุทธศาสนาเองที่แผ่เข้ามานั้น ก็มี ๒ สาย คือ สายมหายาน และสายเถรวาท มีบันทึกของฝรั่งว่าไทยสมัยนานเจ้าเมื่อครั้งยังอยู่ในประเทศจีน นับถือพุทธศาสนาลัทธิมหายาน แม้ในประเทศไทยปัจจุบันลัทธิมหายานก็เคยแผ่เข้ามา แต่คนไทยส่วนใหญ่ไม่รับลัทธิมหายาน รับลัทธิเถรวาทซึ่งบริบูรณ์ด้วยเหตุผลที่เป็นปัจจุบันธรรมมากกว่า

และโดยเฉพาะบริบูรณ์ด้วยเหตุผลที่เป็นโลกียธรรมสำหรับโลกนี้มากกว่า คนไทยส่วนใหญ่น่าจะต้องการมีที่พึ่งทางจิตใจอยู่เป็นสุขในโลก ทั้งโลกนี้และโลกหน้า ซึ่งพระพุทธศาสนามีให้อย่างสมบูรณ์ และมีให้อย่างมีเหตุผล และในเถรวาทเอง ก็มีคัมภีร์พระไตรปิฎก ประกอบด้วยคำสั่งสอน ๓ หมวด คือวินัยปิฎก หมวดวินัย สุตตันตปิฎก หมวดพระสูตร อภิธัมมปิฎก หมวดอภิธรรม ปรากฏว่าคนไทยเรานับถือสุตตันตปิฎก ซึ่งเป็นหมวดธรรมที่สอนบุคคลในระดับต่าง ๆ มีหลักฐานว่าสอนใครที่ไหนโดยมาก และมีเหตุผลที่ตรองเห็นได้โดยทั่ว ๆ ไป เป็นประโยชน์ในการนำมาปฏิบัติได้ทั่วไป ทั้งฆราวาส ทั้งพระ ส่วนวินัยปิฎกนั้นสำหรับบรรพชิตคือผู้ออกบวชจะพึงปฏิบัติ อภิธัมปิฎกนั้นคนไทยทั่วไปไม่สนใจมากนัก แต่ก็มิใช่ว่าจะไม่มีผู้ศึกษาให้มีความรู้ หนังสือไตรภูมิพระร่วง ซึ่งเป็นหนังสือแต่งในภาษาไทยเก่าที่สุดซึ่งปรากฏอยู่ นอกจากศิลาจารึก ที่กล่าวว่าเป็นพระราชนิพนธ์พระมหาดธรรมราชา (พญาลิไทย) กรุงสุโขทัย ก็แสดงว่าในยุคนั้นได้มีความรู้อภิธัมปิฎกเป็นอย่างดีแล้ว ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้ ก็ยังใช้อภิธัมมสวดในพิธีศพ ถ้าเป็นพิธีมงคลใช้สวดแต่พระสูตร สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเขียนเล่าไว้ในหนังสือเล่มหนึ่งว่ามีนิทานที่เล่ากันมาว่า เรือทรงพระไตรปิฎกมาจากลังกาทวีป บังเอิญให้เกิดพายุพัดเอาเรือลำที่ทรงวินัยปิฎกไปเมืองมอญ พัดเอาเรือลำที่ทรงสุตตันตปิฎกมาเมืองไทย ส่วนลำที่ทรงอภิธัมปิฎกไปเมืองพม่า นิทานเรื่องนี้ตรงกับค่านิยมของประเทศทั้ง ๓ นี้ คือมอญนิยมเคร่งวินัย ไทยอยู่สถานปานกลาง นิยมพระสูตร ส่วนพม่านิยมอภิธรรม พระสูตรที่สอนให้ใช้เหตุผลดังเช่นกาลามสูตร น่าจะเป็นที่ถูกต้องอริยาศัยคนไทยส่วนใหญ่ มาก ได้กล่าวถึงมาครั้งหนึ่งแล้ว ในท้ายพระสูตรนี้ยังได้กล่าวถึงข้ออุณใจ ๔ ประการของคนที่มีจิตประกอบด้วยเมตตา กรุณา เว้นจากกรรมที่เบียดเบียนใคร ๆ ประกอบกรรมที่ดี คือ

๑. อุณใจว่า ถ้าโลกหน้ามี ผลแห่งกรรมที่ทำดีหรือชั่วมี เราก็จะไปดีแน่
๒. อุณใจว่า ถ้าโลกหน้าไม่มี ผลแห่งกรรมที่ทำดีหรือชั่วไม่มี เราก็จะรักษาตนให้เป็นคนไม่มีเวร ไม่มีควมลำบาก ไม่มีทุกข์ มีแต่สุขในชาตินี้
๓. อุณใจว่า ถ้าเมื่อใครทำบาป บาปชื่อว่าเป็นอันทำ เราก็ไม่ได้คิดบาปให้แก่ใคร ๆ ไหนเลยทุกข์จักมาถูกต้องเราผู้มีได้ทำบาป

๔. อุ່นใจว่า ถ้าเมื่อใครทำบาป บาปไม่ชื่อว่าเป็นอันทำ เราก็ได้พิจารณาเห็นตนเป็นคนบริสุทธิ์แล้วทั้ง ๒ ส่วน

ฉะนั้น เมื่อว่าถึงหลักพระพุทธศาสนาที่แท้จริงแล้ว เรื่องโลกหน้า เรื่องนรก สวรรค์ไม่ใช่เรื่องสำคัญ ไม่ใช่เรื่องหลักแห่งพระศาสนา เรื่องที่เป็นเรื่องหลักนั้น คือ เหตุผลตามสัจจะหรือสัจจะตามเหตุผลที่ทุกคนอาจตรงตามให้เห็นจริงได้ และอาจลงความเห็นว่า อะไรเป็นกรรมชั่วที่ควรละ อะไรเป็นกรรมดีที่ควรทำ มีเหตุผลสมบูรณ์อยู่ในปัจจุบัน และความสมบูรณ์ด้วยเหตุผลดังนี้มีอยู่ในคำสอนที่เป็นพระพุทธศาสนาทั่วไปทุกระดับ

ส่วนวิธีการเผยแผ่เนี่ยย่อมนั้นย่อมเป็นไปตามยุคสมัย เช่น ในสมัยเก่าก่อน วิธีชักจูงใจคนให้ศรัทธา ใช้วิธีบุคคลาธิษฐาน (ยกบุคคลเป็นที่ตั้ง) เช่น ผูกเป็นนิทาน บางทีก็ฝากประวัติศาสตร์ไว้ในนิทาน เช่นเขียนไว้ว่า พระพุทธเจ้าเสด็จมาประทับรอยพระพุทธบาทไว้ที่เขาพระพุทธบาท สระบุรี เสด็จมาประทับที่พระแท่นศิลาอาสน์ วัดพระแท่นศิลาอาสน์ จังหวัดอุตรดิตถ์ ตลอดถึงเสด็จมาปรินิพพานที่พระแท่นดงรัง จังหวัดกาญจนบุรี เป็นต้น คนเก่า ๆ ที่เชื่อจริง ๆ อย่างนี้ไม่มีน้อย นอกจากนี้เขียนภาพนรกสวรรค์ไว้ที่ผนังโบสถ์เป็นต้น เพื่อให้คนศรัทธาในคำสอนเรื่องบุญเรื่องบาป ซึ่งก็ได้ผลในสมัยเก่าเป็นอันมาก ซึ่งนับว่าเป็นวิธีที่ฉลาดตามสมัย

อนึ่ง ท่านผู้ปกครองแผ่นดิน โดยเฉพาะ คือ พระมหากษัตริย์ซึ่งทรงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาก็มิได้ทรงตัดแยกออกไปส่วนหนึ่ง แต่ได้ทรงอาราธนาให้พระสงฆ์ช่วยในด้านให้การศึกษอบรมศีลธรรม ตลอดถึงวิชาการต่าง ๆ แก่ประชาชนและเด็กทั้งปวง มิให้ตัดช่องไปแต่การวัดเท่านั้น ดังพระราชหัตถเลขาแห่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ลงวันที่ ๒๘ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๗ ตอนหนึ่งว่า “เรื่องการศึกษานี้ขอให้ทรงช่วยคิดให้มาก ๆ จนถึงรากเงาของการศึกษาในเมืองไทย อย่าตัดช่องไปแต่การข้างวัด อีกประการหนึ่ง การสอนศาสนาในโรงเรียน ทั้งในกรุงและหัวเมือง จะต้องให้มีขึ้น ให้มีความวิตถไปว่าเด็กชั้นหลังจะห่างเหินศาสนา จนเป็นคนไม่มีธรรมในใจมากขึ้น เมื่อเป็นเช่นนั้น จะถือว่าเหมือนอย่างทุกวันนี้ คนที่ไม่รู้อะไรก็มีมาก ต่อไปภายหน้า

ถ้าเป็นคนที่ไม่ได้เรียนคงจะประพจน์ตัวดีกว่าคนที่ไม่ได้เรียนนั้นหาถูกไม่ คนที่ไม่มีธรรมเป็นเครื่องดำเนินตาม คงจะหันไปหาทางทุจริตโดยมาก ถ้ารู้หน่อยก็โกงไม่คอยคล่องหรือโกงไม่สนิท ถ้ารู้มากก็โกงมากขึ้น และโกงพิสดารมากขึ้น การที่หัดให้รู้อ่านอักขรวิธี ไม่เป็นเครื่องหัดให้คนดีและชั่ว เป็นแต่ได้วิธีที่สำหรับจะเรียนความดีความชั่วได้คล่องขึ้น จึงเห็นว่า ถ้ามีหนังสืออ่านสำหรับโรงเรียน ที่บังคับให้โรงเรียนต้องสอนกัน แต่ให้เป็นอย่างใหม่ ๆ ที่คนจะเข้าใจง่ายและเป็นความประพจน์ของคฤหัสถ์ชั้นต่ำ ๆ ขึ้นได้จะเป็นคุณประโยชน์มาก หนังสือเช่นนี้เสมออธิบายธรรมจักขุ ก็ยังสูงอยู่ต้องให้เป็นหนังสือชาวบ้านมาก ๆ ขึ้น และระวังอย่าให้มีโซ่^๑ และถ้ามีคำสำหรับครูสอบถาม เช่น คีล ๕ ถามว่า อะไรเป็นองค์ที่ ๑ ที่ ๒ เป็นต้น ซึ่งให้เด็กต้องจำในใจในคำ ซึ่งเป็นหัวข้อเช่นนั้นได้จะเป็นการดี”

อันที่จริง คณะสงฆ์ได้มีส่วนช่วยการศึกษาของชาติมาตั้งแต่โบราณกาลแล้ว แต่เป็นการเฉพาะบุคคลเฉพาะวัด มิใช่เป็นการหลวงหรือการแผ่นดิน มาถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ นั้น ได้ทรงอาราธนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้าพระองค์นั้นให้ทรงรับภาระอำนวยการให้พระภิกษุสงฆ์สั่งสอนกุลบุตรในหัวเมืองตลอดพระราชอาณาจักร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๑ และสมเด็จพระมหาสมณเจ้าพระองค์นั้น ได้ทรงตั้งการศึกษาธรรม ทรงชำระ ทรงรจนานักหนังสือมากมาย ทรงนำในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ถึงพระสงฆ์และประชาชนทั่วไป คณะสงฆ์ในต่อมาก็ได้ดำเนินรอยตามและขยายงานออกไป จนบัดนี้ มีวิทยาลัยสงฆ์ มิ่งงานพระธรรมทูต เป็นต้น ก็เพื่อให้ทางด้านปัญญาให้มากขึ้น ตามทางแห่งปัญญา ดังกล่าวข้างต้น

๓. ผลที่เกิดขึ้นในปัจจุบันและข้อที่ควรแก้

ผลที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน น่าสังเกตว่า

ผลที่ฝังเป็นสันดาน เช่น ความมีอหิชาศัยแอบแนบอยู่ด้วยธรรมหลายข้อในพระพุทธศาสนา ปรากฏเป็นลักษณะอหิชาศัยของคนไทยส่วนใหญ่ ดังที่กล่าวในครั้งก่อน

^๑ “โซ่” เป็นศัพท์แผลง มีความหมายว่าฝรั่งจัดแท้ (ดูพระราชหัตถ์เลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป พ.ศ. ๒๔๔๐ ฉบับของครุสภา พ.ศ. ๒๕๐๕ เล่ม ๒ หน้า ๔๑๐)

ผลคือความที่เห็นห่างออกไปทั้งทางศรัทธาและปัญญา ทั้งทางความประพฤติ
ข้อนี้เกิดจากเหตุหลายอย่างที่จะต้องแก้ไข เป็นต้นว่า

๑. ความบกพร่องทางวิธีการสอน ซึ่งจะต้องแก้ไขให้เหมาะกับสมัยที่เจริญ
ด้วยความรู้ทางวิทยาศาสตร์ อันจะต้องเน้นหนักด้วยสัจจะตามเหตุผล หรือเหตุผล
ตามสัจจะที่มีอยู่สมบูรณ์ในพระพุทธศาสนา เรื่องนรกสวรรค์หรือโลกหน้าเป็นเรื่อง
ประกอบ ถึงแม้จะมีหรือไม่มี คนทำความดีก็มีเหตุผลที่จะได้รับความอุ่นใจ

๒. ความบกพร่องทางความร่วมมือ คือสถาบันที่เกี่ยวข้องกันทั้งหลายจะต้อง
ร่วมมือเพื่อให้มีการอบรมสั่งสอน เพราะจะต้องมีบุคคล ๒ ฝ่าย คือ ผู้ให้การสั่งสอน
อบรม กับผู้รับ จะต้องมามีวิธีการให้ทั้ง ๒ ฝ่ายได้มาพบกันในที่ซึ่งกำหนดไว้ ให้เป็นการ
เพียงพอแก่ความต้องการ ดังเช่นที่ได้จัดขึ้นในที่นี้

๓. ความบกพร่องอื่น ๆ

เมื่อวันวิสาขบูชาปี พ.ศ. ๒๔๗๑ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์หนังสือพุทธมามกะ พระราชทานแจก ได้ทรง
พระราชนิพนธ์คำนำไว้มีความหมายตอนหนึ่งว่า “ส่วนพระพุทธศาสนานั้นตรงกันข้าม
เวลานี้กลับมีผู้ที่มีปัญหาหวนมาเล่าเรียนและนับถือมากขึ้นทุกที เพราะเป็นศาสนาที่
จริงที่สุขุมลึกซึ้งอย่างยิ่ง ไม่ขัดกับความรู้อย่างไรในทางวิทยาศาสตร์ทั้งไม่ต้องการความเชื่ออย่าง
งมงาย เป็นศาสนาที่ผู้มีศรัทธาเลื่อมใสยอมเชื่อได้และแลเห็นจริงตามได้ด้วยปัญญา
ด้วยเหตุเหล่านี้จึงมีพวกที่เคยนับถือศาสนาคริสต์หวนมาศีกษามาก และชาวยุโรปบาง
พวกถึงกับเห็นว่า พระพุทธศาสนานั้นจะเป็นสิ่งที่จะนำความสุขมาสู่โลกนี้ได้ และ
จะแก้นิสัยอันนิยมไปแต่ทางโลก (Materialistic Spirit) ของชนสมัยนี้ได้ จะเป็นทาง
ป้องกันมิให้อารยธรรมของชาวยุโรปเสื่อมสูญไปได้ แต่แม้เป็นดังนี้ พุทธศาสนิกชน
ก็ยังสามารถพยายามที่จะเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้แพร่หลายยิ่งขึ้นไม่

สำหรับประเทศสยามนั้นก็ได้มีส่วนในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอยู่บ้างใน
เวลานี้ เช่น ได้ชำระและพิมพ์พระไตรปิฎกขึ้นใหม่เป็นต้น สำหรับการเผยแผ่นั้น จะทำ
เพียงเท่านี้ก็พองามอยู่ แต่สำหรับการสั่งสอนในประเทศของเราเองนั้น จะนับว่าทำดีแล้ว

ไม่ได้เลย การสอนเด็กต้องนับว่าบกพร่องที่สุด เมื่อแต่ก่อนนี้ยายแก่หรือพี่เลี้ยงในบ้านก็ได้พยายามสอนบ้างอย่างงู ๆ ปลา ๆ ครั้นมาบัดนี้ต้องนับว่ากลับทรุดโทรมลงไปอีก เพราะการสอนในบ้านก็เกือบจะไม่มี การสอนตามวัดก็น้อยลง เพราะมีโรงเรียนอื่น ๆ แทนพระสอนหนังสือ ตามโรงเรียนก็ได้สอนศาสนาอย่างจริงจังไม่ จนเด็กที่สวดมนต์ได้มีน้อยที่สุด และให้พระไม่เป็นก็มี ผู้ที่จะเล่าเรียนมักเป็นคนอายุมากที่บวชบ้าง ที่เป็นอุบาสกอุบาสิกาบ้าง แต่ที่เรียนจริงก็ต้องนับว่าน้อยมาก ถ้าเปรียบกับจำนวนพลเมืองทั้งหมด การสั่งสอนเด็กที่ยังบกพร่องอยู่นั้น น่าจะแก้ไขได้ไม่ยากนัก และเป็นของที่ควรพยายามแก้อย่างยิ่ง

จริงอยู่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ลึกซึ้งสอนให้เด็กเข้าใจยาก แต่ก็มีธรรมที่สอนได้มากมายเช่นเรื่องกรรมและอื่น ๆ อีกที่จะหยิบเลือกได้ สำหรับโรงเรียนของรัฐบาลจะได้จัดการให้มีการสอนศาสนาขึ้นอีกหวังว่าจะเป็นผลได้บ้าง แต่การสอนในโรงเรียนนั้น ไม่ดีจริงเท่ากับบิดามารดาสอนเองในบ้าน ในพวกคริสตังเขาย่อมสอนลูกหลานของเขาเกือบจะตั้งแต่เกิดก็ว่าได้ ส่วนสำหรับคนไทยนั้นที่อยากจะสอนลูกหลานของตนเองก็คงจะมีมาก แต่หากขาดตำราหรือตำราอันจะเป็นหนทางแนะนำในวิธีสอนให้เหมาะกับความรู้ความเข้าใจของเด็ก การสอนจึงไม่เป็นผลบ้าง หรือกลัวจะสอนผิด ๆ ถูก ๆ จนเลยไม่กล้าสอนเสียก็คงจะมีมาก

หนังสือพุทธมามกะนี้ เป็นทำนองตำราสอนเด็กตั้งข้าพเจ้ากล่าวแล้วว่าเป็นของที่ยังขาดอยู่ ข้าพเจ้าจึงได้ให้พิมพ์แจกในปีนี้ การแสดงตนเป็นพุทธมามกะนี้ยังหาได้แพร่หลายทั่วไปไม่ ยังคงทำกันอยู่แต่ในหมู่โอรสเจ้านายที่จะออกไปศึกษา ณ ต่างประเทศ สมเด็จพระมหาสมณเจ้าเคยทรงพระปรารภว่า ไม่เห็นจำเป็นจะต้องทำเฉพาะเมื่อเวลาจะออกไปเล่าเรียน ณ ต่างประเทศ เมื่ออายุสมควรแม้จะไม่ไปต่างประเทศก็ควรจะทำพิธีได้ ข้าพเจ้าเห็นจริงด้วยพระดำริของท่านเป็นอย่างยิ่ง ถ้าเมื่อเด็กอายุราว ๑๓ หรือ ๑๔ ขวบพอรู้ความเข้าใจความได้ดี สมควรให้ไปศึกษาหลักพระพุทธศาสนาในวัดที่ใกล้บ้านหรือ ณ สำนักอาจารย์ตามความนับถือของบิดา เมื่ออาจารย์เห็นว่าเด็กมีความเข้าใจดีในหลักพระพุทธศาสนาแล้ว ก็ควรทำพิธีรับเป็นพุทธมามกะ คล้ายวิธีพวกคริสตังทำพิธี ถ้าทำดังนี้ได้จะดียิ่ง จะปลูกฝังความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น และจะทำให้เด็กมีหลักมีสรณะอันจะนำชีวิตไปในทางที่ชอบ”

ในท้ายที่สุดนี้ ขออัญเชิญพระราชดำรัส พระราชทานในการเสด็จ พุทธ-
สมาคมแห่งประเทศไทย วันพฤหัสบดีที่ ๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๑๓ มีความตอนหนึ่ง
ว่า “คำว่า ‘ศาสนา’ ตามที่ใช้ทุกวันนี้ เป็นที่เข้าใจกันว่าใช้ตรงกับคำว่า religion
ในภาษาอังกฤษ ซึ่งหมายถึงคำสั่งสอนที่มาจากเบื้องบน ส่วนวิธีการสั่งสอนก็คือ “สั่ง”
และ “สอน” ให้ปฏิบัติ โดยถือว่าคำสั่งสอนนั้นมาจากเบื้องบน ยึดได้ว่าถูกต้องเที่ยง
แท้แล้ว จึงทำตามได้ทีเดียว ถ้าว่าตามนี้ พระพุทธศาสนาก็ไม่เข้าหลักเป็นศาสนา
เพราะเนื้อหาสาระกฎเกณฑ์ของพระพุทธศาสนา เกิดขึ้นจากการค้นหาความจริงของ
ชีวิตด้วยปัญญามนุษย์ พระพุทธศาสนาแสดงความจริงของชีวิต แสดงทางปฏิบัติที่จะ
ให้บรรลุความสุขสูงสุดของชีวิต มีวิธีการสั่งสอนที่ยึดหลักเหตุและผล ว่าทุกสิ่งเกิด
จากเหตุ ผู้ใดประกอบเหตุอย่างไรเพียงใดก็ได้ผลอย่างนั้นเพียงนั้น หากจะถามว่า
พระพุทธศาสนาเป็นอะไร ก็ต้องตอบว่า โดยเนื้อหาที่เป็นเรื่องความจริงของชีวิต
พระพุทธศาสนาเป็นปรัชญา โดยวิธีการสอนที่ยึดหลักเหตุผล พระพุทธศาสนาเป็น
ศาสตร์หรือพูดให้ชัดลงไปอีกก็เป็นวิทยาศาสตร์ เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงมีความเห็น
ว่า การสอนพระพุทธศาสนาที่ถูกต้อง คือการสอนให้คนสามารถพิจารณาขุดค้นหา
หลักธรรมจากชีวิต และนำหลักธรรมนั้นมาปฏิบัติให้เป็นประโยชน์

เรื่องวิธีการสอนธรรมะ หรือที่พุทธสมาคมใช้คำว่า “เผยแพร่หลักธรรมแห่ง
พระพุทธศาสนา” ให้เข้าถึงบุคคลประเภทต่าง ๆ นั้น ความจริงมีปรากฏอยู่อย่าง
สมบูรณ์ในคัมภีร์ทั้งที่กล่าวไว้โดยตรงและโดยอ้อม ทั้งที่กล่าวโดยสรุปและโดยละเอียด
พิสดาร ซึ่งเชื่อว่าท่านทราบกันดีอยู่แล้วว่าเป็นหลักวิชาที่นำมาปฏิบัติให้ได้ผลจริง ๆ
ได้อย่างแน่นอน

ผู้มีปัญญาที่ปรารถนาจะช่วยผู้อื่น จะต้องพยายามศึกษาพิจารณาเลือกสรร
วิธีการนั้น ๆ จากตำรา นำมาใช้สอนให้เหมาะสมแก่บุคคล แก่กาลสมัย และแก่
สภาพการณ์ในปัจจุบัน คนที่เรียกว่าเป็นคนสมัยใหม่นั้น ยึดหลักเหตุผลเป็นสำคัญ
การสอนคนสมัยใหม่จะต้องนำเหตุผลที่มีอยู่ในคัมภีร์มาพิจารณา และหยิบยกแต่เฉพาะ
เนื้อหามาอธิบาย การสอนให้ปฏิบัติตามแบบฉบับเฉย ๆ โดยปราศจากเหตุผลอัน
สมควร จะทำให้เกิดความรู้สึกว่า “ถูกอบรม” และ “ถูกบีบบังคับ” จนหมดความสนใจ

หน้าที่ของท่านในการเผยแพร่หลักธรรมในพระพุทธศาสนา จึงอยู่ที่การเลือก
เพื่อนช้อธรรมะและเลือกเพื่อนวิชาการสอน การใช้คำพูดที่เหมาะสม อธิบายหลักธรรม
เทียบเคียงกับตัวอย่างที่เป็นของจริงจนเห็นชัดเจนได้ตามสภาพจิตใจของคนสมัยปัจจุบัน
เพื่อช่วยให้แต่ละคนสามารถค้นหาและเข้าใจธรรมะ ซึ่งจะนำมาให้เป็นหลักการ
ในการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสมตามฐานะของตน ๆ”

เรื่องของความเชื่อ*

คนในโลกนี้ส่วนมากนับถือศาสนาใดศาสนาหนึ่ง เมื่อนับถือศาสนาใด ก็ยืนยันว่าศาสนานั้นจริงแท้ เมื่อเชื่อลงไปเสียแล้วก็ไม่ยอมพิสูจน์ จึงไม่พบความจริงแม้ในศาสนาที่ตนนับถือ แม้จะมีผู้มาให้เหตุผลในทางที่ขัดแย้งกับความเชื่อของตนก็ไม่ยอมฟัง การนับถือศาสนาดังนี้ เป็นเหตุปิดบังปัญญา ไม่ทำให้ฉลาดขึ้นในความจริงตามเหตุผล และเป็นการนับถือที่เจือด้วยมานะกับทิฐิของตนเองเป็นเหตุให้วิวาททู่เถียงกันอย่างไม่จบสิ้น ดังเช่นสมัยเมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ในพระเชตะวัน ใกล้กรุงสาวัตถี ได้มีนักบวชเป็นอันมากซึ่งมีลัทธิต่าง ๆ กัน พักอาศัยอยู่ในกรุงสาวัตถี พวกนักบวชเหล่านั้น ต่างก็วิวาทโต้เถียงกันเกี่ยวกับลัทธิที่ตนนับถือ เป็นต้นว่า อตตาทะและโลกเที่ยงหรือไม่เที่ยง อตตาทะและโลกสร้างเอาหรือผู้อื่นสร้าง เป็นต้น จึงกลายเป็นมานะทิฐิไม่บังเกิดประโยชน์อะไร

ศรัทธา คือ ความเชื่อนั้น มีแสดงไว้ในทุกศาสนา แต่ในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้ทรงสอนให้เชื่อด้วยปัญญา คือ ให้พิจารณาให้รู้เหตุรู้ผล แล้วให้เชื่อตามเหตุผล มิให้เชื่อตามคำบอกเล่า พระพุทธเจ้าแม้ทรงเป็นโลกวิทู ผู้รู้โลก ก็ทรงแสดงธรรมะที่สามัญชนอาจพิจารณาให้เห็นจริงได้ และที่จะปฏิบัติให้เกิดผลได้โดยตรง ทรงแสดงธรรมในกายยาวาหนาคีปนี้ หมายความว่าที่ตนเอง ฉะนั้น ดูเข้ามาที่ตนเอง

---

* คัดดัดแปลงจากพระนิพนธ์เรื่อง พระพุทธเจ้าของเรานั้นท่านเลิศล้ำ ภาคต้น หน้า ๑๑๙, ๑๕๓, ๔๐๙-๔๑๖, ภาคปลาย หน้า ๒๑๓, ๒๔๘-๒๔๙.

ก็จะพบความจริง ดังเช่นทรงสอนไม่ให้ทำบาป อันหมายถึงความชั่วผิดต่าง ๆ ให้ทำกุศล คือ ความดีต่าง ๆ ให้ชำระจิตใจของตนให้ผ่องแผ้วเหล่านี้ เมื่อมองเข้ามาที่ตนเอง ก็จะพบความจริงทันทีว่าบัดนี้เราเป็นอย่างไร กำลังทำบาปหรือทำกุศล จิตใจของเราเป็นอย่างไร ทุกคนอาจจะรู้กรรมและจิตใจของตนเองได้โดยตลอด และเมื่อปฏิบัติผิดคำสอนของพระพุทธเจ้า ก็ได้รับความเดือดร้อนกระวนกระวาย เมื่อปฏิบัติถูกก็ได้รับความสุขที่เกิดจากสันติผล เหล่านี้เราเองก็กำหนดดูได้ที่ตนเอง ฉะนั้นศาสนาของพระพุทธเจ้าจึงจริงแท้และอยู่ในระยะเอื้อมถึงมิใช่สุดเอื้อม เหมือนอย่างเรื่องกำเนิดโลกหรือสุดโลก ซึ่งไม่ทรงอธิบาย เพราะเป็นเรื่องไม่บังเกิดประโยชน์ที่จะทำให้ใครเป็นคนดีหรือเลวได้ จึงเป็นศาสนาที่แสดงข้อปฏิบัติตรงอย่างที่สุด

อันความเชื่อ ความนับถือ และความแสดงออกต่าง ๆ ของบุคคลนั้น ย่อมเนื่องกับเหตุแวดล้อมภายนอก ประกอบกับพื้นทางจิตใจและปัญญาของแต่ละคน เช่นบางคนมีพื้นทางจิตใจชอบปาฏิหาริย์ เมื่อมีใครมาแสดงสิ่งที่เห็นว่าเป็นปาฏิหาริย์ (แม้จะเป็นสิ่งปลอม) ก็เชื่อในผู้นั้น เมื่อเชื่อเสียแล้ว ต่อไปผู้นั้นจะว่าอย่างไร เช่นว่าเขาเป็นผู้นั้นผู้นี้มาเกิดหรือแบ่งภาคมาเกิด และจะเป็นผู้นั้นผู้นี้ต่อไป ดังนี้เป็นต้น ก็เชื่อไปที่เดียว

บางคนอยากได้ทรัพย์หรือประสงค์ความสำเร็จในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เมื่อรู้สึกว่ามีใครเป็นผู้บันดาลให้ประสบความสำเร็จ ก็นับถือ และมักจะเชื่อตามมา บางคนที่ชอบทางลึกลับ ซึ่งมักจะมึนมาก คือ อยากรู้ อยากเห็นในสิ่งที่ไม่อาจรู้ อาจเห็น ยิ่งเป็นสิ่งที่ยังไม่รู้เห็นยากก็ยิ่งอยากรู้ อยากเห็นมาก เช่นเรื่องวิญญูณ เมื่อมีใครแสดงเรื่องนี้ก็เป็นที่ยังสนใจ ทั้งเมื่อมีใครแสดงวิญญูณของบุคคลสำคัญในอดีต ซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์บ้าง เป็นพระเถระองค์สำคัญบ้าง ก็ยังสนใจ ทั้งถ้าผู้แสดงวิญญูณนั้นแสดงอานุภาพในทางใดทางหนึ่ง เช่น ในทางรักษาโรค ในทางให้ลาภผลต่าง ๆ ในทางคุ้มครอง เป็นต้น ก็ยิ่งเป็นที่สนใจมาก

บางคนชอบผู้สำเร็จ ซึ่งมักจะมึนมากเหมือนกัน เมื่อมีใครมาแสดงว่าเป็นพระอรหันต์ เป็นโลกุตระก็มักจะสนใจ ถ้าผู้นั้นพูดเก่งมีวิธีชักจูงใจคน ก็ทำให้ผู้ที่มิธาตุดื้อนเชื่อตามกันไปเป็นแถวได้เหมือนกัน บางทีผู้นั้นพูดชักจูงใจไปในทางที่ผิดว่า

พระไม่มีประโยชน์ ไม่ควรจะให้ไหว้เป็นต้น ก็ยังเชื่อ ไม่ฟังเทศน์ ไม่ไหว้พระ เพราะเชื่อเสียแล้วว่าเขาเป็นโลกุตระ ทั้งที่หารู้ไม่ว่าโลกุตระเป็นอย่างไร เรื่องหลังนี้ได้ยินว่ามีอยู่ในบางแห่ง

ความเชื่อของคนในปัจจุบัน ฟัง ๆ โดยทั่วแล้ว ดูสับสนอยู่มาก จะเป็นเพราะคนเราบัดนี้ขาดหลักที่ยึดเหนี่ยวอันแน่นอนมั่นคงของจิตใจหรืออย่างไร จะลงความเห็นอย่างนั้นก็คงไม่ถูกนัก เพราะส่วนใหญ่ได้มีพระรัตนตรัย คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นหลักยึดเหนี่ยวของใจอยู่ด้วยกัน แม้จะมีความเชื่อส่วนตนไปอย่างไร ซึ่งเป็นเรื่องของแต่ละคน ก็ไม่ประพาดหรือแสดงออกในทางเป็นโทษเป็นภัยแก่ใครหรือแก่ส่วนรวม ส่วนที่แสดงออกดังตัวอย่างหลังย่อมนับเป็นโทษภัยทั้งแก่ตนเองทั้งแก่ผู้อื่น ควรที่จะต้องละหรือยับยั้ง

ในเรื่องปาฏิหาริย์ เรื่องลึกลับต่าง ๆ ก็เช่นเดียวกัน เมื่อห้ามความอยากดูอยากเห็นไม่ได้ ก็ลองดูในทางสนุกหรือสบายใจ ไม่ให้เกิดความเชื่อและปฏิบัติในทางที่เกิดทุกข์โทษ เช่นบางคนเชื่อคำทำนายว่าจะได้ลาภใหญ่ จึงใช้จ่ายเกินตัว กู้หนี้สินต้องเสียทรัพย์เป็นหนี้ ลาภก็ไม่ไ้

ฉะนั้น จึงถึงเวลาที่จะต้องใช้ความเชื่อด้วยปัญญา คือ ที่มีเหตุผล ชนิดที่ตาเห็น หูได้ยิน หรือที่เดี่ยวนี่เรียกว่าประสบการณ์ให้มากขึ้น ส่วนชนิดที่พันตาพันหูพันประสบการณ์ แบบปาฏิหาริย์จะต้องลดให้น้อยลง ทำศรัทธาในพระรัตนตรัยในหลักกรรมของพระพุทธเจ้าให้มั่นคง จะไม่มีความผิดพลาด

ในคราวที่โลกคือกลุ่มมนุษย์เราเอง กำลังเสี่ยงต่อสงครามใหญ่อยู่ในปัจจุบัน ความแทรกซึมบ่อนทำลายมีมากขึ้นและกระชั้นชิดเข้ามา ประชาชนก็พากันแสวงหาที่พึ่งยึดเหนี่ยวทางใจมากขึ้น โดยเฉพาะผู้ที่เป็นพุทธศาสนิกชนย่อมไม่เห็นที่พึ่งยึดเหนี่ยวอื่นยิ่งกว่าพระรัตนตรัย ส่วนที่เป็นบุคคลอันมีเพียงหนึ่ง คือ พระพุทธเจ้าซึ่งได้พากันสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาใหญ่เล็กสำหรับเคารพบูชากันมากมายทั่วไปแต่โบราณกาลในปัจจุบันยังมีการสร้างกันมาก โดยเฉพาะ พระพุทธรูปขนาดเล็กนำติดตัวไปได้ อันกลายเป็นของคลังสำหรับป้องกันอันตรายหรือเพื่อเจริญลาภผลที่ต้องการ ดังที่เรียกว่าอยู่ยง แคล้วคลาด เมตตามหานิยม นอกจากนี้ พระสงฆ์ซึ่งเป็นบุคคลเหมือนกันแต่มี

จำนวนมาก มิใช่หนึ่งเหมือนพระพุทธเจ้า ก็ได้รับความนิยมสร้างรูปกันมากขึ้น โดยเฉพาะรูปพระภิกษุซึ่งเป็นที่เคารพนับถือ แต่ก่อนนี้ นิยมสร้างเพียงรูปเหมือนขนาดใหญ่หนึ่งองค์สององค์เพื่อประจำไว้ในวัด และที่อื่นที่เกี่ยวข้องกับท่านเท่านั้น บัดนี้มีนิยมสร้างองค์เล็ก ๆ เป็นของขลังสำหรับติดตัว

ความคับขันของโลกทั้งในที่ไกลและใกล้ยิ่งมากขึ้น ความแสวงหาพระเป็นเครื่องป้องกันตัวก็มากขึ้น เป็นโอกาสให้มีการสร้างพระกันมากขึ้นในที่ทั่วไป บางทีก็มีการช่วยโฆษณาความดีพิเศษอย่างครึกโครมนำให้คนสนใจพากันไปเข้าซื้อมากขึ้น เพราะผู้สร้างก็ย่อมมุ่งผลที่ได้ เพื่อการก่อสร้างถาวรวัตถุหรือทำสาธารณประโยชน์บางอย่าง ที่มุ่งผลเป็นอาชีพส่วนตัวก็มี ประชาชนเมื่อได้ฟังข่าวอภินิหารมิใช่ว่าจะเชื่อทีเดียว แต่สนใจที่จะมีไว้ประจำตัว ถึงอย่างไรก็ทำให้สบาย เป็นที่มั่นใจ

คนที่ยังเป็นบุรุษนอยยังไม่เป็นโสดาบัน ย่อมยังมีความเชื่อถือของขลังอยู่ เช่นนี้ไม่อาจห้ามได้ เพราะศรัทธายังไม่ดับไปในพระรัตนตรัยและในกรรมโดยตรง ยังไปโดยอ้อมซึ่งมักวกเข้าหาตนเองอยู่เสมอ แม้เช่นนี้ก็ควรจะต้องใช้ความคิดตามเหตุผล และปฏิบัติตนตามทางที่ถูกต่อผลที่ประสงค์

เรื่องของใจที่อยากจะมีของขลังไว้ประจำตัว เพื่อให้ใจสบายก็ไม่ห้าม แต่การปฏิบัติหน้าที่ของตนให้เข้มแข็งโดยสุจริตและด้วยความไม่ประมาท ก็ต้องมี ถ้าของขลังเป็นเครื่องส่งเสริมให้ปฏิบัติหน้าที่สำเร็จดียิ่งขึ้น ยิ่งเป็นประโยชน์มาก หน้าที่ของแต่ละคนนั้น ที่เป็นส่วนบุคคล คือ การงานของตนที่พึงทำประจำวัน เช่น การศึกษา การอาชีพ ผู้มีพระประจำตัวควรจะต้องประกอบอาชีพที่ชอบ ทำงานโดยสุจริต เพราะพระเป็นสิ่งบริสุทธิ์ คุ่มครองคนสุจริตมากกว่าจะคุ่มครองคนทุจริต และยังมีหน้าที่อันเป็นส่วนรวม คือ รักษาชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ของตน ผู้มีพระประจำตัว ซึ่งมีชื่อตรงจงรักภักดีมั่นคงในชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ปฏิบัติรักษาไว้ด้วยชีวิตโดยความพร้อมเพรียงกัน พระย่อมคุ่มครองแน่นอน

ฉะนั้น เมื่อมีของขลังก็ต้องขลังให้มีเหตุผล ให้สำเร็จประโยชน์ ในการธำรงรักษาไตรรงค์ตั้งกล่าวไว้ให้คงอยู่ แคล้วคลาดและให้มีเมตตาตามทานิยม เพื่อความผาสุกสมบูรณ์ของส่วนรวมคือชาติไทยทั้งหมด

ความเชื่อในเครื่องรางของขลัง ที่ทำขึ้นอาศัยคุณพระรัตนตรัยเป็นหัวใจ เพื่อทำให้ใจเข้มแข็ง เพื่อปฏิบัติหน้าที่ธำรงรักษาไตรรงค์ คือ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ย่อมเป็นประโยชน์ และก็พึงระวังมิให้เชื่อเกินขอบเขตที่ควร มิให้ความเชื่อในวัตถุเหล่านี้ทำใ้หมองายจนเป็นผู้ถูกหลอกให้ตายเปล่า จำต้องใช้เหตุผลเพื่อปฏิบัติกิจการทั้งหลายตามหลักวิทยาการและด้วยเครื่องมือเครื่องใช้ทั้งหลายให้เหมาะสม อีกด้วย เหมือนอย่างจะชุดดินก็ต้องใช้เครื่องชุด และใช้ด้วยความไม่ประมาท มิใช่ว่าจะชุดถูกมือทำบ้างก็ได้ เพราะมีของทำให้เหนียวอยู่แล้ว

เรื่องความระเริงหลงในเครื่องรางได้มีตัวอย่างอยู่มากที่เป็นโทษ แม้ในพงศาวดาร เช่นเรื่องเมื่อกรุงเก่าจะแตก คนกลุ่มหนึ่งลงเรือออกไปเพื่อรบป้องกันเมือง หัวหน้าเชื่อบนเองว่าอยู่ยงจึงเรือออกไปเป็นเป้าของข้าศึก ก็ถูกอาวุธตกน้ำ นอกจากนี้ ยังควรทราบอีกด้วยว่า ความเชื่ออันตรงต่อหลักพระพุทธศาสนานั้น คือความเชื่อในกรรม และผลของกรรมเพื่อที่จะได้ละกรรมที่ชั่วที่ผิด ทำกรรมที่ดีที่ชอบ หากจะมีเครื่องรางของขลังอันใด ที่ทำให้ละกรรมชั่วทำกรรมดีได้ ก็จะเป็นยอดของเครื่องรางของขลังทั้งหมด ประวัติความเกิดขึ้นแห่งพระพุทธรูปในชั้นแรกว่าสร้างขึ้นสำหรับสักการบูชา เพื่อระลึกถึงพระพุทธคุณเป็นพุทธานุสสติ และสร้างองค์เล็ก ๆ เพื่อนำติดตนไปได้ ดูก็มีความมุ่งหมายสำหรับเป็นเครื่องคุ้มกันใจดังกล่าว ฉะนั้น ถ้าระลึกถึงหลักการที่แท้จริง และน้อมใจมานึกเพื่อที่จะสังวรระวังทางกรรมให้มากขึ้น จะยิ่งได้ประโยชน์มาก เช่น เมื่อมีพระผูกติดอยู่กับตัว จะทำอะไรก็พิจารณาก่อนว่าถูกหรือผิดดีหรือชั่ว ถ้ารู้ว่านี่ผิดไม่ดี ก็นึกว่า จะทำกรรมเช่นนี้ พระพุทธเจ้าไม่โปรดไม่ควรทำ ถ้ารู้ว่านี่ดี ถูกต้อง ก็นึกว่าทำกรรมเช่นนี้ พระพุทธเจ้าโปรด ท่านสอนให้ทำและเตือนใจให้ทำ ดังนี้ เรียกว่าเป็นพุทธานุสสติ เมื่อมีพระอยู่กับตน ก็ควรที่จะเจริญพุทธานุสสติดังนี้ไว้เสมอ จะทำให้หนึ่งเหนียวอยู่ยงหรือแคล้วคลาดขึ้นอีกลักษณะหนึ่ง คืออยู่ยงแคล้วคลาดจากความชั่วความผิดทั้งปวง

พระพุทธศาสนาได้เกิดขึ้น นำคนเข้าหาเหตุผล เช่น กรรมและผลของกรรม ทุกข์และเหตุแห่งทุกข์เป็นต้น สอนให้คนใช้ปัญญามากกว่าที่จะใช้ความเชื่อตายไป พระพุทธเจ้าได้ทรงแก้ความเชื่อถือมากอย่างเข้าหาเหตุผลที่ถูกต้อง เช่น ผู้ที่จะชื่อว่ารักษาดน คือ ผู้ที่ประพฤดิธรรม เว้นประพฤดิธรรมเสีย จะมีเครื่องแหวดล้อมป้องกัน

อย่างไรก็หาชื่อว่ารักษาตนไม่ ประโยชน์เป็นทุกข์ของประโยชน์ ดวงดาวทั้งหลายจะทำอะไรได้ และฟังถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะที่พึ่ง ในฐานะที่พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ชูดวงประทีปส่องให้เห็นทางดำเนิน พระธรรมเป็นทางดำเนิน พระสงฆ์เป็นผู้ที่ได้เดินนำไปในเบื้องหน้า ส่วนการดำเนินไปในทางที่พระพุทธเจ้าส่องให้เห็นนั้นเป็นหน้าที่ของทุกคนที่จะต้องเดินเอง ที่ตรงจุดนี้เองถึงคำสอนที่ว่า “ตนเป็นที่พึ่งของตน”

ฉะนั้น แม้ยังมีสันดานชอบเชื่อไปตามข่าวลือหรือซล้ง ก็ต้องพยายามทำใจเข้าหาเหตุผลตามหลักของพระพุทธเจ้า ไม่ตื่นเตลิดไปโดยปราศจากเหตุผลทางปัญญา จึงจะสมที่เป็นพุทธศาสนิกชน

ครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าเสด็จจาริกไปตามตำบลต่าง ๆ ในแคว้นโกศล ได้เสด็จถึงนิคมของชาวกาลามะมีชื่อว่า เกสปุตตะ พวกชาวบ้านในนิคมนั้นได้ทราบข่าวพระพุทธเจ้าเสด็จมา และเขาลือกันกระฉ่อนว่าพระองค์เป็นพระอรหันต์แสดงธรรมไพเราะยิ่งนัก จึงได้พากันไปเฝ้าเป็นอันมาก แล้วได้กราบทูลว่า ได้มีนักบวชหลายพวกผ่านมายังนิคมนี้ พวกหนึ่งก็แสดงยกย่องลัทธิศาสนาของตน หมิ่นแคลนลัทธิศาสนาอื่น อีกพวกหนึ่งมากก็กล่าวเหมือนอย่างนั้น จึงพากันสงสัยลังเลว่าถ้อยคำของพวกไหนจริง ของพวกไหนเท็จ พระพุทธเจ้าตรัสว่า ควรที่จะสงสัยลังเลเพราะเกิดขึ้นจากฐานะ ต่อจากนี้ก็ได้ตรัสแนะนำมิให้เชื่อถือด้วยอาการ ๑๐ อย่าง คือ

ด้วยฟังตาม ๆ กันมา ๑

ด้วยถือสืบต่อกันมา ๑

ด้วยอ้างว่าได้ยินมาอย่างนี้ ๑

ด้วยอ้างตำรา ๑

ด้วยเหตุที่ตรึงตรองเอา ๑

ด้วยนัยตามที่คาดคะเนเอา ๑

ด้วยคิดเอาตามอาการ ๑

ด้วยต้องกับความคิดเห็น ๑

ด้วยเห็นว่าผู้พูดเป็นผู้ควรเชื่อ ๑

ด้วยเห็นว่าเป็นพระเป็นครูของตน ๑

ต่อเมื่อได้พิจารณาให้รู้ด้วยตนแล้ว จึงควรเชื่อถือ คือเมื่อรู้ว่าเป็นการไม่ดี มีโทษ ก่อทุกข์เดือดร้อน ก็ให้ละเว้น แต่เมื่อรู้ว่าเป็นการดีมีคุณก่อสุขประโยชน์จึงทำ พระพุทธเจ้าได้ทรงยกเอาโทษและคุณสองฝ่ายเปรียบเทียบกัน ในฝ่ายโทษ ได้ทรงยก ความโลภ โกรธ หลง และกรรมของคนในโลก โกรธ หลง แล้ว ขึ้นแสดง คือฆ่า เขาบ้าง ลักของเขาบ้าง เป็นต้น ในฝ่ายคุณได้ยกความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง และ กรรมของคนที่ไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ซึ่งตรงกันข้ามขึ้นแสดง เป็นการเปรียบเทียบ ให้เห็นได้ในปัจจุบันว่า ฝ่ายไหนเป็นอย่างไร และฝ่ายไหนควรเว้น ฝ่ายไหนควรทำ ในที่สุดได้ทรงสอนให้แผ่เมตตาจิตเป็นต้น ไปในสัตว์ทั้งหลายอย่างกว้างขวาง และตรัส ว่าผู้ที่มีจิตใจไม่มีเวร ไม่คิดเบียดเบียนใคร มีใจไม่เศร้าหมอง มีใจบริสุทธิ์ เพราะ ประกอบด้วยเมตตาไมตรีจิตเป็นต้น ย่อมได้ความอุ่มใจ ๔ ประการ คือ

๑. ถ้ามีโลกหน้าและมีผลของกรรมดีกรรมชั่ว เราก็จักไปเกิดดี

๒. ถ้าโลกหน้าและผลของกรรมดังกล่าวไม่มี เราก็รักษาตนให้เป็นคนไม่มี เวรไม่มีทุกข์ มีสุขอยู่ในปัจจุบันชาติ

๓. ถ้าการทำบาปเป็นบาป เรามีได้ทำบาป จึงไม่ต้องเป็นทุกข์

๔. ถ้าการทำบาปไม่เป็นบาป เราก็เป็นผู้บริสุทธิ์

เรื่องนี้แสดงลักษณะของพระพุทธศาสนา ซึ่งไม่กล่าวย่ำยีศาสนาอื่น และสอน ไม่ให้เชื่อ แต่สอนให้พิจารณาตามเหตุผล จึงทนทานต่อปัญญาพิสูจน์ของคนทุกสมัย หมายความว่า ยิ่งพิจารณาด้วยปัญญา ก็ยิ่งเห็นจริง

ใครเล่า เป็นผู้สอนให้ไม่ต้องเชื่อ แต่ให้ใช้ปัญญาพิสูจน์เอาเอง เลิศล้ำเหมือน พระพุทธเจ้า

คนส่วนมากยังมีความเชื่อว่ามีผู้ดลบันดาลให้เกิดภัยเช่นเดียวกับดลบันดาลให้ เกิดโชคลาภ แต่ทางพระพุทธศาสนาได้แสดงว่า คนมีกรรมเป็นของตน จะมีสุขหรือ มีทุกข์เพราะกรรม ก็ทำให้คนเปลี่ยนมากลัวกรรมกันอีก เช่นเดียวกับที่เคยกลัวผู้ ดลบันดาล เมื่อคิดถึงกรรมก็คิดเห็นไปคล้ายกับเป็นตัวทุกข์มีด ๆ อะไรรอย่างหนึ่งที่นำ สพึงกลัวผู้เจียดเงื้อจะลงโทษ กรรมจึงคล้ายผู้เคราะห์ร้ายที่ถูกคนเข้าใจในทางร้ายอยู่

เสมอ เมื่อได้ดีมีสุขก็กลับกล่าวว่าเป็นบุญบารมี กรรมจึงไม่มาเกี่ยวในทางดีตามความเข้าใจของคนทั่วไป นอกจากนี้คนจะทำอะไรในปัจจุบันก็ได้ไม่ถึงถึงกรรมเพราะเห็นว่ากรรมไม่เกี่ยว กรรมจึงกลายเป็นอดีตที่น่ากลัวที่คอยแต่จะให้ทุกข์เมื่อไรก็ไม่รู้ ซึ่งไม่สามารถจะป้องกันได้เท่า นั้น ดูก็เป็นเคราะห์กรรมของกรรมยิ่งนักที่ถูกคนเข้าใจไปเช่นนี้

อันที่จริง พระพุทธศาสนาหาได้สอนให้คนเข้าใจในกรรมเช่นนี้ไม่ ไม่ได้สอนให้คนกลัวกรรม เป็นทาสของกรรม หรืออยู่ใต้อานาจรกรรม แต่สอนให้รู้จักกรรม ให้มีอำนาจเหนือกรรม ให้ความคุ้มครองของตนในปัจจุบัน กรรมคือการอะไรทุกอย่างที่คุณทำอยู่ทุกวันทุกเวลา ประกอบด้วยเจตนาคือความตั้งใจ พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้แปลความว่า “เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม เพราะว่าคนมีเจตนาทำกรรมทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ทางใจบ้าง” คำที่ตรัสไว้นี้ก็มีความง่าย ๆ ทุกคนจะทำอะไรจะพูดอะไรจะคิดอะไรย่อมมีเจตนาคือความจงใจนำอยู่ก่อนเสมอ แลในวันหนึ่ง ๆ ก็ต้องทำอย่างนั้นอย่างนี้ ต้องพูดอย่างนั้นอย่างนี้ ต้องคิดอย่างนั้นอย่างนี้ ไปตามที่ตนเองจงใจจะทำจะพูดจะคิดนี้แหละคือกรรม วันหนึ่ง ๆ จึงทำกรรมมากมายหลายอย่างหลักรวมไม่พัน

พระพุทธศาสนาสอนเรื่องกรรม หลักใหญ่ก็มุ่งให้พิจารณาให้รู้จักปัจจุบันกรรมของตนนี้แหละว่า อะไรดีหรือชั่ว อะไรควรหรือไม่ควร เพื่อที่จะได้เว้นกรรมที่ชั่วที่ไม่ควร เพื่อที่จะทำกรรมที่ดีที่ควร และพระพุทธเจ้ายังได้ตรัสไว้ว่า บุคคลอาจสามารถที่จะละกรรมที่ชั่วทำกรรมที่ดีได้ จึงได้ตรัสสอนไว้ให้ละกรรมที่ชั่วทำกรรมที่ดี ถ้าไม่เช่นนั้นก็จะไม่ตรัสสอนไว้ และการละกรรมชั่วทำกรรมดีถ้าให้เกิดโทษทุกข์ ก็จะได้ตรัสสอนไว้อย่างนี้ แต่เพราะให้เกิดประโยชน์สุข จึงตรัสสอนไว้อย่างนี้ พระพุทธโอรชานี้แสดงว่า

คนมีอำนาจเหนือกรรม อาจควบคุมกรรมของตนได้ แต่ทั้งนี้ต้องไม่ลืมว่า จะต้องควบคุมจิตเจตนาของตนได้ด้วย โดยตั้งมั่นแน่วแน่อยู่ในธรรม เช่น เมตตา สติ ปัญญา สัจจาริษฐานเป็นต้นอันเป็นส่วนจิต และศีล อันหมายถึงตั้งเจตนาเว้นการที่ควรเว้นทำการที่ควรทำในขอบเขตอันควร

คนมีอำนาจเหนือกรรมปัจจุบัน ด้วยการควบคุมจิต เจตนาให้เว้นหรือทำกรรมอะไรก็ได้ ถ้าพูดเพียงเท่านี้ก็ดูไม่มีปัญหา แต่ถ้าพูดถึงกรรมอดีตที่จะส่งผลให้ในปัจจุบัน ก็เกิดเป็นปัญหาขึ้นอีก สำหรับผู้เชื่ออดีตชาติ ว่ากรรมที่ทำไว้ในอดีตชาติจะส่งผลให้ในชาตินี้อย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น จึงกลัวอำนาจของกรรมอดีตเหมือนอย่างกลัวอำนาจมืดที่จะมาทำร้ายเอาแน่ ในเรื่องนี้ พระพุทธศาสนาแสดงไว้อย่างไร สมควรจะพิจารณา

ประการแรก พระพุทธเจ้าตรัสว่า บุคคลเป็นทายาทรับผลแห่งกรรมที่ตนได้ทำไว้ ข้อนี้ เป็นกฎธรรมดาข้อมาติกาคือแม่บท ไม่มีผิดเหมือนอย่างคำโบราณว่า กำปั้นทุบดิน แต่ยังมีกฎประกอบอีกหลายข้อเหมือนอย่างดินที่ตื้นนั้นยังมีปัญหาต่อไปอีกหลายข้อว่า ดินที่ตรงไหนเป็นต้น เมื่อกล่าวว่าดินแล้วก็คลุ้มไปทั่วโลก คำว่ากรรมก็ฉนั้นนั่น คลุ้มไปทั้งหมด เพราะคนทุกคนทำกรรมต่าง ๆ ซ้ำซ้อนกันมามากมาย เหลือเกิน กรรมอันไหนจะให้ผลเมื่อไร จึงมีกฎแบ่งกรรมออกไปอีก สรุปลงว่า กรรมหนักหรือกรรมที่ทำบ่อย ๆ ให้ผลก่อนกรรมที่เบากว่า หรือที่ทำไม่บ่อยนัก

คนเรานั้นทำกันมาทั้งกรรมดีทั้งกรรมชั่ว จึงมีสุขบ้างทุกข์บ้างสลับกันไป ผู้ที่มีสุขมากก็เพราะกรรมหนักหรือกรรมที่ทำบ่อย ๆ ฝ่ายดีกำลังให้ผล ผู้ที่มีทุกข์มากก็ตรงกันข้าม และในปัจจุบันนี้ใครก็ตามมีความไม่ประมาท ประกอบกรรมที่ดีอย่างหนักหรือบ่อย ๆ กรรมดังกล่าวนี้ก็จะสนองผลให้ก่อน กรรมชั่วในอดีตหากได้ทำไว้ ถ้าเบาว่าก็จะไม่มีโอกาสให้ผล ดังที่นิทานเล่าว่า ได้มีบุคคลผู้หนึ่ง หมอคู่ว่าจะต้องถึงแก่ความตายภายในกำหนดเท่านั้นวัน ผู้นั้นเชื่อว่าตนจะตายตามคำหมอดู จึงบริจาคช่วยคนมากมาย เมื่อถึงกำหนดที่หมอตายก็ไม่ตาย จึงต่อว่าหมอ หมอถามว่าได้ทำอะไรรีบๆ ก็ตอบให้หมอตาย หมอจึงบอกว่าเพราะอย่างนั้นจึงไม่ตาย การกุศลนั้นช่วยต่ออายุไว้

ตามนิทานเรื่องนี้ ถ้าเป็นหมอดูก็คงจะว่าอย่างนั้น แต่ถ้าเป็นพระพุทธศาสนาก็จะต้องตอบเป็นวิภังขาทะ (จำแนกตอบ) ว่าตามหลักกรรม หากจะมีกรรมเก่ามาตัดรอนชีวิต ถ้าทำกรรมปัจจุบันฝ่ายดีให้หนักกว่า กรรมตัดรอนนั้นก็จะต้องชงกไว้ก่อน กรรมดีใหม่ก็จะสนองผลเหมือนอย่างขวางหน้ากรรมตัดรอนนั้นไว้ เรียกว่ากรรมตัดรอนไม่ได้โอกาสจะให้ผลก็ได้ ฉะนั้น

ผู้ที่ทำกรรมดีอยู่มากเสมอ ๆ จึงไม่ต้องกลัวกรรมชั่วในอดีตหากจะมีกุศลของตนจะชูช่วยให้ความสุขความเจริญสืบต่อไป และถ้าได้แผ่เมตตาจิตอยู่เนื่อง ๆ ก็จะมีระดับคูเวรอดีตได้อีกด้วย ระดับได้ตลอดถึงปัจจุบัน

ทั้งเมื่อได้ดำเนินในมรรคมีองค์ ๘ ของพระพุทธเจ้าเพื่อความสิ้นทุกข์ ก็จะมีดำเนินเข้าทางที่พ้นจากกรรมเวรทั้งสิ้น พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ตัณหาเป็นกรรมสมุทัย คือเหตุให้เกิดกรรม มรรคเป็นทางดับกรรม และได้ตรัสไว้แปลความว่า “บาปที่ผู้ใดทำไว้แล้วจะเสียได้ด้วยกุศล ผู้นั้นส่องโลกนี้ให้สว่าง เหมือนดวงจันทร์พ้นแล้วจากหมอก” จึงไม่ต้องกลัวอดีต แต่ให้ระวังปัจจุบันกรรม และระวังใจ ตั้งใจให้มันไว้ในธรรม ธรรมก็จักรักษาให้มีความสุขสวัสดิทุกกาลทุกสถาน

พระพุทธเจ้า ได้ทรงแสดงกรรมวิบาก เพื่อให้บุคคลมีสติระลึกว่าจะทำอะไรลงไป ตนจะต้องรับวิบากคือผลของกรรมที่ทำนั้น คำว่า *วิบาก* มักเข้าใจกันว่าผลที่เป็นความทุกข์เดือดร้อน แต่อันที่จริงหมายถึงผลที่เป็นกลาง ๆ เหมือนอย่างคำว่ากรรมก็หมายถึงเป็นกลาง ๆ วิบากแปลตามศัพท์ว่า ‘สุกยิ่ง’ หรือ ‘แก่ยิ่ง’ เหมือนอย่างผลไม้บนต้นไม้ แก่สุกจนถึงหล่นจากขั้ว หรือเหมือนอย่างครรภ์แก่จนถึงกาลคลอดเมื่อปลุกต้นไม้ผล ลงแล้วก็ต้องรดน้ำพรุนดิน บำรุงรักษาเรื่อยมาจนถึงออกผลเมื่อผลแก่ได้ที่จึงจะตัดมาบริโภคได้ หรือถ้าปล่อยให้ขั้วกับต้นจนแก่สุกก็จะหล่นลงมาเอง ฉนั้นใดก็ดี เมื่อทำกรรมใดข้อหนึ่งลงแล้ว เมื่อทำบ่อย ๆ กรรมก็จะแสดงผลโดยลำดับจนสุกแก่ตัว จึงเมล็ดผลออกเต็มที

ควรกล่าวได้ว่าผลของกรรมเริ่มมีตั้งแต่เริ่มทำกรรม แต่ยังไม่เป็นวิบาก จะเรียกว่าวิบากต่อเมื่อผลแก่สุกเต็มที เหมือนอย่างผลไม้ควรกล่าวได้ว่าเริ่มมีตั้งแต่เริ่มปลุกต้นไม้ แต่ยังไม่ปรากฏ ค่อย ๆ เพาะตัวโดยลำดับจนถึงไหล่ออกจากขั้วค่อย ๆ โตขึ้นจนถึงแก่สุกเต็มที นี่เป็นวิบากของต้นไม้ วิบากของกรรมจึงต้องอาศัยกาลเวลา ดังที่ท่านแสดงว่ากรรมบางอย่างให้เสวยผลในภพปัจจุบัน เหมือนอย่างให้ผลในวันนี้ กรรมบางอย่างให้เสวยผลในภพหน้า เหมือนอย่างให้ผลในวันพรุ่งนี้ กรรมบางอย่างให้เสวยผลในภพต่อ ๆ ไป เหมือนอย่างให้ผลในวันมะรืนนี้ เป็นต้นไป

แต่ว่าคนทำกรรมต่างซับซ้อนกันอยู่มาก เป็นกรรมที่ส่งเสริมกันก็มี เบียดกันก็มี ตัดรอนกันก็มี คือว่า กรรมดีกับกรรมดี กรรมชั่วมกับกรรมชั่วย่อมส่งเสริมกัน ส่วนกรรมดีกับกรรมชั่วย่อมเบียดกัน ตัดรอนกัน ดูก็คล้าย ๆ กับการปลูกต้นไม้ ถ้ำดินแห้งไป อากาศร้อนจัดไป มีแมลงกัดกิน ก็ทำให้ต้นไม้เฉา จนถึงตายได้ เมื่อได้ดินชุ่มชื้นพอควร ได้น้ำได้ปุ๋ยพอควร ไม่มีแมลงกัดกิน จึงจะเติบโต ธรรมชาติมีสิ่งที่ส่งเสริมกัน เบียดกัน

กรรมก็เป็นธรรมชาติหรือกฎธรรมชาติอย่างหนึ่งที่มีส่งเสริมกัน เบียดกัน บุคคลมีอำนาจประกอบกรรมขั้นที่แรก และกรรมมีอำนาจให้วิบาก ก็เช่นเดียวกับคนมีอำนาจที่จะปลูกต้นไม้ และต้นไม้ก็ออกผลไปตามธรรมชาติของต้นไม้เอง ถึงเช่นนั้นคนก็ฉลาดที่จะใช้ธรรมชาติสนับสนุนต้นไม้ เช่นรดน้ำ พรุนดิน ให้อปุ๋ย ตลอดจนจัดปรับปรุงดิน ฟ้ำอากาศให้เหมาะ แปลว่าฉลาดที่จะปรับปรุงธรรมชาติ ให้มีประโยชน์แก่พืชผลที่เป็นธรรมชาติด้วยกัน ในเรื่องของกรรมก็เช่นเดียวกัน คนฉลาดย่อมสามารถประกอบกรรมเพื่อวิบากที่ดี ดังที่เรียกว่า *กุศลวิบาก* และสามารถประกอบกรรมที่ส่งเสริมให้เกิดวิบากเช่นนั้นได้โดยเร็วและมาก กรรมที่ส่งเสริมในทางเดียวกันนั้น ก็เบียดตัดรอนในทางอื่นที่ตรงกันข้าม ฉะนั้น กรรมที่ให้แก่อันตรายเหมือนอย่างดินแห้งฝนแล้งตลอดถึงตัวด้วงตัวแมลงก็ไม่มาเกิดเป็นอันตรายแก่ต้นไม้ คือกรรมที่ปลูกรักษาไว้เพื่อผลที่ประสงค์ได้ ฉะนั้นแหละจึงเรียกว่า *กุศล* แปลว่ากิจของคนฉลาด และเรียกคนที่ทำกุศลว่าคนฉลาดด้วย เรื่องของกรรมจึงต้องมีความฉลาดให้มาก

พระพุทธเจ้า ทรงแสดงกรรมและผลของกรรมว่า เป็นเหตุและผลที่ทุกคนจะต้องรับ แต่บุคคลก็อาจจะละบาปกรรมเสียได้ด้วยกุศลกรรม เหมือนอย่างพระองค์มีมาล ทำบาปฆ่ามนุษย์มากมายเมื่อเป็นโจร แต่ก็ละบาปนั้นได้ด้วยกุศลอย่างสูง คือ อรหัตตมัคคญาณ เมื่อเข้าบวชปฏิบัติพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า คือว่ากรรมก็มีเบียดกัน ตัดรอนกันได้ คนที่ฉลาดจึงประกอบกรรมที่ดีอยู่เสมอ กรรมที่ดีเหล่านี้ก็จะเบียดจะตัดรอนกรรมที่ชั่วหากได้เคยทำไว้แล้ว เรื่องกรรมอดีตให้ผล มีข้อที่ควรตั้งเป็นข้อสังเกตอีกประการหนึ่ง คือ อาการที่ให้ผลแบ่งเป็น ๒ ได้แก่ ให้ผลแก่บุคคลโดยไม่เกี่ยวกับจิตเจตนาของบุคคล ในทางที่ดีเช่น ประสบลาภผลโดยที่มีได้คาดคิดไว้เลย

ในทางร้าย เช่น ประสบเหตุร้ายโดยมิได้คาดคิดไว้เช่นเดียวกัน จะกล่าวว่ามีอยู่ในอำนาจแห่งจิตเจตนาของคนเลยก็ได้ คือคนจะคิดต้องการหรือไม่ก็ตาม เหตุที่จะต้องเกิดก็ต้องเกิดจนได้ อีกอย่างหนึ่งให้ผลแก่บุคคลโดยเกี่ยวแก่จิตเจตนาของบุคคลด้วย ในทางที่ดีเช่นคิดอยากจะทำงานก็ได้งาน ได้ทรัพย์คล่องสะดวก หรือมีผู้มาชักชวนให้ทำก็ได้ผลดีเช่นเดียวกัน ในทางร้าย เช่นคิดทำอะไร มีใครมาชักชวนให้ทำอะไร ก็ไม่ได้ผล บางทีกลับเสียไป หรือคิดทำความชั่วร้ายเสียหายเองหรือมีผู้มาชักชวนก็ทำความชั่วต่าง ๆ ได้ โดยคล่องสะดวก

ตามตัวอย่างที่กล่าวนี้ยังมีปัญหาว่า กรรมอดีตให้ผลหรือกรรมปัจจุบันให้ผลกันแน่ เพราะตามที่มีมองเห็นก็เป็นกรรมปัจจุบัน เช่นทำการค้าได้กำไร หรือขาดทุน ถ้าไม่ทำการค้าก็จะไม่เกิดผลทั้งสองอย่าง แต่ผู้ที่เชื่อกรรมก็กล่าวว่า มีกรรมอดีตผสมให้ผลอยู่ด้วย แต่ก็มองไม่เห็น ดังที่เรียกกันว่าคนกำลังชะตาดีทำอะไรก็ขึ้น คนกำลังชะตาตกทำอะไรก็ไม่ขึ้น ถ้าเป็นโหรก็จะทำนายทายทักว่านพเคราะห์ดวงนั้นดวงนี้ กุมลึงโยคลิศนาจะเกิดผลเช่นนั้น เช่นนี้ ซึ่งโหรก็อธิบายให้เข้าหลักกรรมว่าทำนายอดีตกรรมนั่นเอง แต่ถ้าจะถามว่าทางพระพุทธศาสนาว่าอย่างไร ก็น่าจะตอบว่าในส่วนที่เกี่ยวข้องกับจิตเจตนาเช่นนี้

ทางพระพุทธศาสนาสอนให้รักษาจิตของตน ดังที่ตรัสไว้แปลความว่า “คนทรงปัญญา ย่อมรักษาจิต” เพราะเมื่อรักษาจิตไว้ได้ หากจะมีกรรมอดีตมาชักนำให้คิดทำไม่ดี หรือให้มีผู้มาชักชวนก็จะห้ามใจได้ จะไม่หวนไหวไปตามคำชักชวน ถ้าคิดทำดี หรือมีผู้ชักชวนให้ทำดี ก็จะกล้าทำกล้ารับที่จะทำ พระพุทธเจ้าได้ทรงวางหลักไว้ดังนี้ “ไม่ทำความชั่วทั้งปวง ทำความดีให้ถึงพร้อม ทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว” ผู้ที่รักษาจิตของตนได้ย่อมสามารถที่จะปฏิบัติพระโอวาทนี้ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ได้อันสืบ ๒ อย่าง คือ ปิดทางอดีตกรรมที่ไม่ดีหากจะมี เปิดทางปัจจุบันกรรมที่ดี

ในเรื่องเช่นนี้ใจจึงเป็นใหญ่เป็นหัวหน้า ใจนั่นเองโน้มไปโอนไป อดีตกรรมไร ๆ ที่จะให้ผลโดยอาศัยใจ ไม่มีอำนาจโดยลำพังตนเองเลย แต่อาจมีอำนาจครอบงำใจที่อ่อนแอ หากใจมีกำลังแล้วใจย่อมชนะกรรมที่เกี่ยวข้องแก่ใจทุกอย่าง

ครูผู้เยี่ยมยอดของโลกอันควรเรียกว่าบรมครูนั้น คือพระพุทธเจ้า ชาวโลกได้เป็นศิษย์ธรรมของพระองค์มากกว่า ๒๕ ศตวรรษแล้ว แม้จะปรากฏในประวัติว่า พระพุทธองค์ ได้เสด็จจาริกประกาศพระพุทธศาสนาไปได้ ๗ รัฐในดินแดนแห่งชมพูทวีปเท่านั้น ก็สิ้นเวลาของพระองค์ แต่ต่อมาพระพุทธศาสนาได้แผ่ขยายออกจากชมพูทวีปไปยังถิ่นประเทศต่าง ๆ อย่างไม่หยุดยั้งจนถึงทุกวันนี้ จึงเหมือนอย่างต้นไม้ตั้งจะยืมคำเรียกว่าต้นชมพู อันเป็นต้นไม้ที่นับถือมาแต่เก่าก่อนของชาวชมพูทวีป ว่าเป็นต้นไม้ประจำทวีปหรือโลก ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงปลูกไว้ ได้เติบโตใหญ่หยั่งรากลงลึกแผ่กิ่งก้านออกไปอย่างทันทอดพระเนตรเห็น แต่บัดนี้ยิ่งเติบโตใหญ่สูงจดฟ้าแผ่กิ่งก้านปกคลุมออกไปทั่วโลกให้ความร่มเย็นให้ผลเป็นอมตะแก่ชาวโลก เมื่อพิจารณาประวัติพระพุทธศาสนาด้วยใจที่ยอมรับความจริงจะเห็นว่าตามที่กล่าวมานี้ไม่เกินไปเลย ผู้ที่ได้ลองศึกษาปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้าดูบ้างแล้ว จะรู้สึกในผลพิเศษได้ด้วยตนเอง โดยเฉพาะย่อมสามารถดำเนินชีวิตของตนให้เป็นสุคติ คือไปได้ดี อันวิถีแห่งชีวิตของแต่ละคนนั้นย่อมมีราบรินสมบูรณบ้าง ชรุขระบกพร่องบ้าง เพราะผลของกรรมเก่าก็มี กรรมปัจจุบันก็มีความชรุขระในชีวิต เพราะกรรมเก่าก็นำจะคล้ายกับความชรุขระของพื้นแผ่นดินในโลก ซึ่งสามารถปรับปรุงได้ คือ

พื้นแผ่นดินแม่น้ำภูเขาที่มีอยู่ตามธรรมชาติ คนเรามีปัญญาถมทำให้เป็นถนน ขุดให้เป็นแม่น้ำลำคลอง ทำสะพานข้ามแม่น้ำใหญ่ สร้างทำนบกั้นน้ำ ขุดอุโมงค์ทะลุภูเขา เรียกว่าใช้กรรมปัจจุบันปรับปรุงธรรมชาติฉันใด ความชรุขระของชีวิตเพราะกรรมเก่าก็ฉันนั้น คิดเหมือนความชรุขระของแผ่นดินตามธรรมชาติ คนเราสามารถประกอบกรรมปัจจุบัน ปรับปรุงสกัดกั้นกรรมเก่า เหมือนอย่างสร้างทำนบกั้นน้ำเป็นต้น เพราะคนเรามีปัญญา

โณตริจฉนแม้กระทั่งวณรที่มีมือเท้าคล้ายมนุษย์จึงไม่มีทำอะไรให้วัฒนะขึ้น กรรมเก่าสร้างมาอย่างไรก็คงอยู่อย่างนั้น (น่าจะยกเว้นจำพวกที่ว่าเป็นบรรพบุรุษของมนุษย์) ก็คือขาดปัญญาที่จะคิดอ่านประกอบกรรมปัจจุบันปรับปรุงกรรมเก่า หรือที่เรียกว่าธรรมชาติให้ดีขึ้น เรียกว่าเป็นของกรรมเก่าอย่างสมบูรณ ฉะนั้น พระพุทธเจ้า จึงตรัสสอนให้เว้น ให้ทำกรรมที่เป็นปัจจุบันนี้แหละเป็นประการสำคัญ และให้ไม่

ประมาทขาดสติ มักจะปล่อยใจให้กิเลสเช่นราคะโลภะตัณหาครอบงำจนสิ้นละอาย จึงทำกรรมที่เบียดเบียนตนเอง และผู้อื่นให้เดือดร้อน คือกรรมของคนหนึ่งอาจเนื่องไปถึงอีกคนหนึ่งได้ เช่นขโมยลักทรัพย์ เจ้าของทรัพย์ผู้ถูกขโมยก็พลอยเดือดร้อนด้วย เพราะกรรมของขโมย หรือจะว่าเพราะกรรมเก่าของเจ้าของทรัพย์หรือจึงต้องถูกขโมย แต่พระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัสสอนให้คิดอย่างนั้น เพราะถ้าตรัสสอนดั่งนั้น ก็ไม่ต้องสอน ธรรมอะไรอื่นทั้งสิ้น สอนว่ากรรมเก่า ๆ คำเดียวก็พอ ฉะนั้น จึงตรัสสอนให้อบรม ธรรมเช่นความไม่ประมาท ความมีสติ การใช้ปัญญาพิจารณาว่าอะไรชอบอะไรผิด เพื่อประกอบปัจจุบันกรรมให้ชอบ

พระพุทธเจ้า ได้ตรัสสอนเรื่องกรรม ก็ย่อมเนื่องถึงกรรมเก่าอยู่ด้วย เพราะกรรม เป็นตัวเหตุซึ่งจะต้องทำขึ้นก่อนแล้วผลจึงจะตามมาภายหลัง ฉะนั้น ผลต่าง ๆ ที่ได้ รับอยู่ในปัจจุบันของทุกคน จึงกล่าวได้ว่าเป็นผลของกรรมที่ตนได้ทำไว้แล้ว แม้ในวันเดือนปีที่แล้ว ในชั่วโมงที่แล้วจนถึงในนาที่ที่แล้ว เรียกว่ากรรมอดีตทั้งสิ้น แต่คน เราเมื่อพูดว่ากรรมอดีตหรือกรรมเก่าก็มักเข้าใจเอาว่ากรรมในชาติอดีต ไม่ค่อยได้นึกถึง อดีตในชาตินี้ ทั้งได้มีเรื่องเล่าถึงกรรมในชาติอดีตไว้ก็มาก เช่นเรื่องหนึ่งในอรรถกถา ธรรมบทว่า

สมัยหนึ่ง เมื่อพระบรมศาสดาประทับอยู่ ณ พระเชตวันใกล้กรุงสวตถิ ภิกษุ เป็นอันมากพากันมาเฝ้า เวลาเช้าก็ออกเที่ยวบิณฑบาตในหมู่บ้าน ชาวบ้านหมู่บ้านได้ นิมนต์พระผู้เข้าไปบิณฑบาตในหมู่บ้านของตน ให้เข้านั่งในศาลาที่นั่งประจำหมู่บ้าน ถวายยาคุและของเคี้ยวให้ฉันรองท้องก่อน พวกแม่บ้านก็พากันปรุงอาหารบิณฑบาต ขณะที่นั่งรออยู่ก็ฟังธรรมไปด้วย เปลวไฟแลบจากเตาขึ้นไปติดหลังคา เสวียนหญ้า อันหนึ่งติดไฟจากหลังคาลอยไปในอากาศ พอดีไปสวมเข้าที่คอของกาดัวหนึ่ง ซึ่งบิน สวนทางมาในขณะนั้น กาดัวนั้นจึงถูกเสวียนหญ้าไฟไหม้ตกลงตายในท่ามกลางหมู่บ้าน เรื่องนี้ท่านแสดงบุพกรรมของกาดัวนั้นไว้ว่า ชาวนาคคนหนึ่งอดีตกาลล่วงมานานไกล พยายามฝึกโคแต่ไม่สำเร็จ โคนั้นก็ตั้งใจหนีออก ไปหน้อยหนึ่งกินนอน เขาตีให้ลุก ขึ้นก็ไปอีกหน้อยหนึ่งแล้วกินนอนอีก เขาพยายามให้โคไปสักเท่าไรก็ไม่สำเร็จจนสุดที่จะ อดกลั้น จึงว่าเข้านอนให้สบายตั้งแต่บัดนี้ไป มีความโกรธเต็มที่จึงพันคอของโคนั้น

ด้วยฟาง จนดูเหมือนฟ่อนฟางแล้วจุดไฟขึ้น โคนนั้นก็ถูกเผาตาย ท่านว่าเรื่องนี้เป็นการเสวยชาติกำเนิดรับวิบาก คือผลที่เหลือของกรรมของชาวนานั่น

กรรมเก่าหรือบุพกรรมตามเรื่องนี้เป็นกรรมเก่าที่หลีกไม่พ้น หญิงผู้ทำครัวก็ไม่ได้เจตนา จะให้ไฟลามขึ้นไปติดหลังคาติดเสวียนหญ้า แม้เสวียนหญ้านั้นก็ไม่มีจิตเจตนาจะลอยไปคล่องคอกา ถึงกาเองก็ไม่รู้ไม่มีเจตนาจะให้คอกของตนไปรับคล้องประดับด้วยเสวียนหญ้าไฟ ตกว่าถึงวาระที่กรรมมาถึงจริง ๆ ที่ท่านว่าต้องไปเกิดเป็นกาก็เพื่อรับผลกรรมดังกล่าว

นำคิดว่า ชีวิตของดิรัจฉานนั้นส่วนใหญ่เป็นผลของกรรมเก่าสมบูรณ์ เพราะไม่มีปัญญาที่จะสร้างกรรมใหม่ขึ้นป้องกันขัดขวาง และเรื่องนี้ผู้ที่เชื่อกลางก็อาจถือว่าเป็นกลางไม่ดีสำหรับหมู่บ้าน เพราะอยู่ดี ๆ กากับเสวียนไฟก็ไปเจอกัน กาเอาคอกไปรับเสวียนไฟถูกไหม้ตกลงตาย แต่ท่านผู้รู้แสดงว่าเป็นผลกรรมของกานั้นเท่านั้น ไม่เกี่ยวกับใครอื่น

ความเชื่อกรรม ถ้าเชื่อให้ถูกต้อง ก็แก้ความเชื่อโซกลางต่าง ๆ ได้เป็นอันมาก และสำหรับคนเรามีปัญญาสร้างกรรมใหม่ ๆ ขึ้นได้ดี ๆ มีพระธรรมของพระพุทธเจ้าปฏิบัติรักษาอยู่ ก็เป็นผู้มีสรณะกำจัดทุกข์ภัยต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี

ศานากัการพัฒนาคใจ

ศาสนากับการพัฒนาจิตใจ*

ท่านเลขาธิการฯ คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

วันนี้เป็นวันมงคล ด้วยทางสำนักงานฯ นี้ได้จัดบำเพ็ญกุศลถวายภัตตาหาร พระสงฆ์ผู้มาเจริญพระพุทธมนต์ และถวายสังฆทานเป็นการบำเพ็ญกุศลประจำปี และ ท่านเลขาธิการฯ อาราธนาขอให้แสดงธรรมกถาแก่ท่านทั้งหลายในโอกาสอันเป็น วันมงคลนี้

โดยที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาตินี้เป็น สำนักงานสำคัญ ได้ทำโครงการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งเท่ากับ ทำหน้าที่เป็นมันสมองแก่รัฐบาลและผู้ปฏิบัติในการปกครองประเทศชาติทั้งหมด และก็ขออนุโมทนาที่ในแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาตินี้ ได้บรรจุแผนการ เกี่ยวแก่การพัฒนาคนและสังคมทางศาสนาไว้ด้วย แสดงว่าทางคณะท่านผู้ปฏิบัติงาน ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของศาสนา และโดยเฉพาะคนไทยส่วนใหญ่เป็นผู้นับถือ พระพุทธศาสนา นับได้ว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ แต่แม้เช่นนั้นก็ยอมรับ ศาสนาอื่นซึ่งมีคนไทยนับถือ ในฐานะเป็นศาสนาที่อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ร่วมกัน ของพระมหากษัตริย์ไทย ผู้ทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก

* แสดงในงานวันฉลองครบรอบ ๓๗ ปี สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๐ ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระญาณสังวร

เพราะฉะนั้น การที่ได้นำศาสนาเข้ามาประกอบด้วยให้เป็นเป้าหมายประการหนึ่ง ดังที่มีระบุไว้ในแผนงานพัฒนาจิตใจและวัฒนธรรม ข้อ ๒.๑ ว่าใช้ศาสนธรรมเป็นหลักในการพัฒนาจิตใจ โดยเน้นคุณธรรม ๔ ประการ ตามพระบรมราโชวาท ค่านิยมพื้นฐาน ๕ ประการ และการลดละอบายมุขเพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติหน้าที่การงานอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

พระพุทธเจ้าก็กล่าวได้อย่างเต็มที่ว่า ได้ทรงเป็นผู้พัฒนาคนและสังคมในโลก ได้ทรงตั้งสังคมที่บริสุทธิ์ขึ้น ก็คือ พุทธบริษัททั้ง ๔ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา และมีใช้ทรงอบรมเพียงสังคมที่ทรงตั้งขึ้นเป็นพุทธบริษัททั้ง ๔ นี้เท่านั้น ได้ทรงพัฒนาด้วยพระธรรมที่ทรงสั่งสอนแก่ผู้ที่ตั้งใจฟังและรับไปปฏิบัติทุกคน แม้ว่าจะยังไม่ถึงเป้าหมายเป็นพุทธบริษัททั้ง ๔ และเมื่อแสดงอย่างเป้าหมายที่สูงที่สุด ได้ทรงพัฒนาบุคคลและสังคมของบุคคลให้เป็นผู้ที่บริสุทธิ์ที่สุดในโลก คือมีเป้าหมายสูงสุดถึงเป็นพระอรหันต์ และพระอรหันต์ที่สูงที่สุดนั้นก็ไปถึงพระอรหันต์ ซึ่งเป็นผู้บริสุทธิ์จากกิเลสทั้งหมด ดังที่ได้มีเหตุการณ์บังเกิดขึ้นในวันเพ็ญแห่งเดือนมาฆะ ซึ่งทางของไทยเราก็ตรงกับกลางเดือน ๓ ซึ่งมีพิธีมาฆบูชาเมื่อวานนี้

มีประวัติความเป็นมาแห่งวันมาฆบูชานี้โดยย่อว่า ในวันเพ็ญกลางเดือน ๓ ในสมัยต้นพุทธกาล เมื่อพระพุทธเจ้าทรงเริ่มประกาศพระพุทธศาสนาเป็นการพัฒนาคนและสังคมของหมู่ชน ก็ได้มีผู้เข้ามาขอบวชเป็นภิกษุได้ปฏิบัติธรรมจนบรรลุความเป็นผู้บริสุทธิ์อย่างสิ้นเชิง คือสำเร็จเป็นพระอรหันต์ชื่อนาสสสันนิเกส ได้มาเข้าเฝ้าพร้อมกันมีจำนวนมาก ที่ท่านกำหนดไว้ว่าถึง ๑,๒๕๐ องค์ พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงถือว่าในโอกาสดังกล่าวนี้เป็นโอกาสที่จะทรงเริ่มวิธีซึ่งเรียกว่าการประชุมกันทำอุโบสถของภิกษุสงฆ์ โดยที่ในวันกลางเดือนทางจันทรคติและในวันสิ้นเดือนทางจันทรคติ พระสงฆ์ผู้บริสุทธิ์จะมาประชุมพบกันอีกครั้งหนึ่ง และในการประชุมนั้นจะประชุมกันทำอะไรในเบื้องต้นนั้นพระพุทธองค์ทรงร่วมประชุมด้วย ก็ได้ทรงแสดงพระโอวาทที่เป็นข้อหลัก สำหรับที่พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายผู้มีหน้าที่จะได้ออกไปประกาศพระพุทธศาสนาเป็นการพัฒนาคนและสังคมในโลกให้ทราบถึงหลักในการที่จะนำไปสั่งสอนใน “การพัฒนาคนและสังคม” ทางพระพุทธศาสนาว่าจะใช้วิธีอะไร ให้ปฏิบัติอย่างไร และมีเป้าหมายอย่างไร และให้คนที่รับการพัฒนา นั้น สังคมที่พัฒนานั้นได้เป็นเช่นไร

พระโอวาทที่ทรงแสดงในวันนั้นเป็นการวางหลักใหญ่สำคัญดังที่กล่าวมานี้ สำหรับที่พระสงฆ์ทั้งหลายจะได้นำไปพัฒนาคนและสังคมดังกล่าว จึงได้เรียกว่า โอวาทปาติโมกข์ โอวาทะก็คือโอวาท ปาติโมกข์ ก็คือ ข้อที่เป็นหลักใหญ่ ข้อที่เป็นประธาน เพราะฉะนั้น จึงจะได้นำความในพระโอวาทนี้มาเล่าให้ฟัง แต่ว่าจะถอดความ เพื่อเป็นที่เข้าใจง่าย ให้พอเหมาะแก่ภาวะของคนและสังคมที่เป็นชาวโลกทั่วไป พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าจะมีหลักการในการสอนอย่างไร พระองค์ได้ทรงแสดงเป็นหลักใหญ่เอาไว้เพียง ๓ ประการว่า

การไม่ทำบาปทั้งปวง ๑

การทำกุศลให้ถึงพร้อม ๑

การชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้ว ๑

นี่คือพระพุทธศาสนา คำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นพระผู้รู้ทั้งหลาย เพราะฉะนั้น หลักในการแผ่พระพุทธศาสนาเป็นการอบรมคนและสังคมในโลกที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้ นี้จึงมีข้อความโดยย่อเพียงเท่านั้นซึ่งเป็นข้อที่จำง่าย จำไม่ยาก

ข้อ ๑ ไม่ทำบาป คืออกุศลทุจริต ความชั่วทั้งปวง

ข้อ ๒ ทำกุศล คือความดีงาม ความสุจริตทั้งปวง และ

ข้อ ๓ ก็คือการชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้ว

เพราะฉะนั้น เราทั้งหลายก็กล่าวได้ว่าอยู่ในหมู่ชน ซึ่งพระพุทธเจ้าและสาวกของพระพุทธเจ้ามุ่งที่จะพัฒนา จึงควรที่จะกำหนดจดจำเอาไว้และปฏิบัติตามหลักทั้ง ๓ ข้อนี้ และแนะนำให้ผู้อื่นปฏิบัติตามหลักทั้ง ๓ ข้อนี้

อนึ่ง พระองค์ได้ทรงแสดงขยายความออกไปอีกเพื่อให้เข้าใจง่ายยิ่งขึ้นว่า การไม่ทำบาปทั้งปวงนั้น ก็คือไม่ทำอะไรบ้าง ได้แก่

การที่ไม่พูดว่าร้ายใครทางวาจา

การที่ไม่ทำร้ายใครทางกาย และ

ความที่สำรวมในปาติโมกข์ หมายความว่า สำรวมตน ปฏิบัติตนอยู่ในวินัย อันเป็นข้อที่พึงปฏิบัติในการที่จะเว้นไม่ทำในสิ่งที่ไม่ควรทำ ทำในสิ่งที่ควรทำต่าง ๆ เมื่อปฏิบัติใน ๓ ประการนี้ ก็ชื่อว่าปฏิบัติในข้อว่าไม่ทำบาปทั้งปวง

ทำกุศลให้ถึงพร้อมนั้น พระองค์ก็ตรัสเน้นอยู่ที่การประกอบการปฏิบัติรักษาจิตใจนี้เองให้ดียิ่งขึ้นกว่าจิตที่เป็นสามัญทั่วไป คือจิตที่เป็นสามัญทั่วไปนั้นเป็นจิตที่มักจะพุ่งชานไปในอารมณ์ คือ เรื่องทั้งหลายที่เป็นเครื่องแวดล้อมอยู่เป็นอันมาก เพราะว่าทุก ๆ คนนั้นต้องพบกับสิ่งแวดล้อมที่พอใจบ้าง ไม่พอใจบ้างอยู่เป็นอันมาก ก็มาถือเป็นอารมณ์ทำให้เกิดความหงุดหงิด ความเครียด หรือว่าเกิดความโลภ ออยาก ได้บ้าง ความโกรธบ้าง ความหลงบ้าง จิตของสามัญชนทั่วไปดังนั้นจึงดิ้นรนกวัดแกว่ง กระสับกระส่ายอยู่เสมอ หาความสงบได้ยาก

เมื่อจิตเป็นดังนี้ จึงขาดปัญญาที่จะรู้จักสักจะคือความจริงว่าอะไรดี อะไรชั่ว อะไรควรทำ อะไรไม่ควรกระทำต่าง ๆ ทำให้เกิดความลำเอียงไปในการปฏิบัติด้วยอำนาจของความชอบบ้าง ความชังบ้าง ความหลงบ้าง ความกลัวบ้าง จึงก่อให้เกิดการปฏิบัติที่เป็นบาป เป็นอกุศล เป็นทุจริตต่าง ๆ เพราะฉะนั้น จึงได้ตรัสเน้นในด้านการทำกุศลให้ถึงพร้อมว่า เริ่มด้วยการรักษาจิตนี้เองให้ได้พบกับความสงบจากความเครียด ความหมกมุ่น ความวุ่นวาย หรือด้วยอำนาจของอารมณ์และกิเลสต่าง ๆ ที่มีอยู่โดยรอบ ด้วยความที่มาหัดตั้งจิตไว้ในทางสงบอันเรียกว่ากรรมฐาน เช่น มาทำ ความสงบใจของตัวเอง วันหนึ่ง ๆ แม้จะไม่ได้มาก ไม่ได้นาน ก็ให้ทำ แม้น้อยหรือว่าในระยะเวลาอันสั้น ๕ นาที ๑๐ นาที อะไรก็ได้ คือแบ่งเวลามารักษาจิตนี้ให้ได้รับความสงบ เท่ากับว่าหาความสงบมาเป็นอาหารเลี้ยงจิต บำรุงจิต เพราะว่าวันหนึ่ง ๆ นั้น ทุก ๆ คนต้องบริโภคอาหารเลี้ยงร่างกายกันอยู่ทุกวัน วันละหลายครั้งเป็นปกติ แต่ว่าไม่คำนึงถึงจิตใจว่าต้องการอาหารเหมือนกัน

หากว่าจะหาอาหารมาเลี้ยงจิตอันเป็นอาหารที่มีคุณประโยชน์ ก็ย่อมจะได้ประโยชน์มาก ก็คือ สมาธินี้เองหรือความสงบทำจิตให้สงบ อยู่กับความสงบ เช่น กำหนดลมหายใจเข้า-ออก หายใจเข้านับหนึ่ง หายใจออกนับหนึ่ง แล้วก็นับสอง ๆ สาม ๆ ไปจนถึงสิบ สิบแล้วก็ย้อนกลับใหม่ หรือว่าหายใจเข้าว่าพุท หายใจออกว่าโฮ หรือว่า

หายใจเข้าว่าอัส ที่แปลว่าอัสสาสะ หายใจเข้า หายใจออกว่าปัส มาจากคำว่า ปัสสาสะ ที่แปลว่า หายใจออก ดังนั้นก็ได้ หรือเพียงกำหนดใจเข้ามารวมอยู่ในจุดใดจุดหนึ่ง เช่นลมหายใจเข้า-ออกดังกล่าว เพื่อให้ใจตั้งสงบอยู่ภายใน ไม่ออกไปวุ่นวายภายนอก วันหนึ่ง ๕ นาที ๑๐ นาที ก็ยังดี เป็นการให้อาหารแก่จิตใจอันเป็นอาหารที่ดี ดังนั้นย่อมเป็นประโยชน์มาก เรียกว่าเป็นการปฏิบัติ “อธิจิต” ที่แปลว่าจิตตั้ง คือทำให้จิตสงบยิ่งกว่าปกติที่เป็นอยู่

อันที่จริงนั้น ทุก ๆ คนก็หาอาหารให้กับจิตใจกันอยู่แล้วด้วยวิธี เช่นว่า ไปดูหนังดูละคร ก็เพื่อให้จิตใจมีความสบาย หรือบางทีจิตใจไม่สบายก็ดื่มสุราแก้กุ่ม หรือเป็นการปฏิบัติเพื่อสนองความจำนงของจิตเพื่อทำให้จิตสงบ เช่นว่าเวลาโกรธใคร เขามาตำ โกรธขึ้นมา ก็อยากจะตำเขา หากว่าตำตอบเขาไม่ได้ก็รู้สึกอึดอัด อึดอัด ไม่สบาย เมื่อตำตอบเขาออกไปได้แล้วก็สบายใจ ความโกรธก็น้อยลง เรียกว่าเป็นการปฏิบัติทำจิตให้สบายนั่นเอง สอนองความต้องการของจิต ให้จิตสบาย หรือว่าอยากได้อะไรจิตใจก็ไม่สบาย อยากจะได้อยู่นั้นแหละ ต้องไปซื้อหาเอามาให้ได้ หรือบางทีก็ต้องขโมยมาให้จนได้ หรือประกอบการทุจริตเอามาให้ได้ เมื่อได้แล้วใจก็สบาย ก็เป็นการที่สนองเจตนาของจิตเพื่อทำให้จิตสบายนั่นเอง

เพราะฉะนั้น ทุกคนก็ทำจิตให้สบายกันอยู่แล้ว หาอาหารให้จิตอยู่แล้ว แต่ว่าเป็นการที่นำอาหารที่เป็นพิษให้กับจิตใจ เรียกว่าเป็นการให้ยาพิษแก่จิตใจ ก็ทำให้จิตใจเสียยิ่งขึ้น ความสบายที่ได้เมื่อได้สมประสงค์ เช่นว่า อยากได้ทรัพย์ก็หามาจนได้ และก็ใจสบายไม่วุ่นวาย แต่ก็เพิ่มความอยากได้ให้มาก ท่านจึงเปรียบเทียบอย่างว่าความโลภนั้นเหมือนอย่างไฟที่ลุกขึ้น อาศัยเชื้อ ก็คือว่าสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นที่ตั้งของความโลภ เช่น แก้ว แหวน เงิน ทอง เป็นต้น แต่ไฟคือความโลภนั้นเมื่อลุกขึ้น กินเชื้อ แก้ว แหวน เงิน ทอง ที่หาเอามาได้เหมือนอย่างเอามาใส่เชื้อให้ สิ่งเหล่านั้นก็ไม่พออยู่นั่นเอง ไฟคือความโลภ ก็พอโตขึ้น เหมือนใส่เชื้อให้มาก ไฟก็พอโตขึ้นแล้วก็กินเชื้อนั้นหมดไป คือ เมื่อได้มากแล้วความอยากนั้นก็หายหรือว่าก็อยากขึ้นไปอีก อาศัยเชื้อเท่านั้นเอง ไฟลุกโตขึ้นก็ต้องการเชื้อมาใส่อีก เอาเชื้อมาใส่ให้ ไฟก็กินเชื้อหมดไปอีก ต้องหาเชื้อมาให้อีก

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเอาไว้ว่า แม่น้ำเสมอด้วยต้นหา คือความอยาก ไม่มี ยิ่งหามาป้อนความอยาก ต้นหาที่ยิ่งใหญ่ขึ้น เพราะฉะนั้น การให้อาหารแก่กิเลส ด้วยวิธีดังกล่าวที่ชาวโลกปฏิบัติกันอยู่โดยมากนี้จึงเป็นการหาอาหารที่เป็นพิษให้ แต่ว่าการหาอาหารที่เป็นคุณให้แก่จิตคือสมาธิ การทำจิตให้สงบ ตั้งมั่นอยู่ในทางกุศล คือทางดีนี่ เป็นอาหารที่เป็นคุณประโยชน์แก่จิตใจมาก ทำให้จิตใจมีความสุขที่แท้จริง มีความสงบที่แท้จริง และทำให้เกิดปัญญาต่อไป ก็จะทำให้รู้จักบาปบุญ คุณโทษ ประโยชน์หรือมีโทษตามความเป็นจริง จิตใจปราศจากความลำเอียงต่าง ๆ เป็นจิตใจที่บริสุทธิ์ การที่จะตัดสินใจอะไรว่าถูก ว่าผิด ว่าดี ว่าชั่ว ก็ถูกต้อง เป็นตัวปัญญาขึ้นมา และอันนี้เองที่เป็นหลักปฏิบัติในข้อที่ ๓ ที่ว่า ทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว อันเริ่มมาจากอธิจิต จิตยิ่งที่เป็นสมาธิแล้วทำให้ได้ปัญญาสืบต่อไป เป็นการทำจิตให้บริสุทธิ์ ให้ผ่องแผ้วจากเรื่องเศร้าหมองทั้งหลาย

นี่เป็นหลักปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนไว้ อะระไรจะเป็นเครื่องมือในการที่มาปฏิบัติดังนี้ ก็ทรงประทานไว้ ให้ใช้ขันติ คือความอดทน ได้แก่ ให้อริจักอดทนใจของตนเองนี้แหละเป็นข้อสำคัญ ขันติทั่วไปนั้นก็เป็นการอดทนต่อความลำบากในเวลา ที่ป่วยไข้ มีทุกข์เวทนาต่าง ๆ อดทนต่อความตรากตรำเกี่ยวกับหนาว ร้อน หิว ระบาย เป็นต้น ในการปฏิบัติการทำงานต่าง ๆ อดทนต่อความเจ็บใจต่าง ๆ เป็นขันติทั่วไป แต่เมื่อกล่าวสรุปเข้ามาโดยตรงแล้วก็คืออดทนต่ออารมณ์ อดทนต่อจิตใจของตนเอง ก็คืออดทนต่อต้นหา ความดิ้นรนทะยานอยากในทางที่ผิด อดทนต่อความโลภ ความโกรธ ความหลง โดยที่ไม่ปฏิบัติตามจ่านงของโลภ โกรธ หลง ของต้นหา ความดิ้นรนทะยานอยากที่บังเกิดขึ้นในจิตใจของตนเอง เมื่ออยากผิดแล้วก็ต้อง งดเว้นเสีย เพราะเมื่ออยากผิดแล้วไปทำเข้าก็เป็นบาป เมื่องดเว้นเสียได้ด้วย ความอดทนก็เป็นอันว่าปฏิบัติในข้อไม่ทำบาปทั้งปวงได้ และความดีนั้น รู้ว่าดี แต่บางที ก็ไม่อยากจะทำ ด้วยเหตุผลต่าง ๆ ก็ต้องอดทนต่อสิ่งที่เป็นอันตรายต่อการที่จะทำความดีมาประกอบคุณงามความดี

เมื่อเป็นดังนี้ ก็เป็นอันว่าทำความดีได้ และก็ต้องอดทนต่อความเหน็ดเหนื่อยหน่าย ในการที่จะทำจิตใจ เช่น การปฏิบัติทำสมาธิก็ต้องเมื่อยขบ หรือบางทีก็รวมใจไม่ได้

รู้สึกว่าการมาทำให้เป็นสมาธินั้นไม่สนุก เบื่อหน่าย ไม่อยากทำ ดังนั้นก็ต้องอดทน ต่อความเบื่อหน่าย ต่อความสำเร็จในขั้นแรก เพราะรวมใจไม่ได้ ตั้งใจทำไปอยู่เรื่อย ๆ บ่อย ๆ ในที่สุดใจก็จะแข็งเข้าเป็นสมาธิได้ ต้องอดทนดังนี้ ตลอดถึงการอดทนในทางที่จะไตร่ตรองพิจารณาให้รู้จักว่าอะไรดี อะไรชั่ว อะไรผิด อะไรถูก ด้วยใจที่สงบ อันเป็นใจที่เที่ยงตรง อันเป็นทางให้เกิดปัญญา ต้องมีความอดทนในการที่ปฏิบัติดังนี้ จึงจะทำจิตของตนให้ผ่องแผ้วได้

เหล่านี้ต้องใช้ขันติ ความอดทนทั้งนั้น ไม่ทำก็ต้องใช้ขันติ เพราะว่าขึ้นชื่อว่า ความชั่วต่าง ๆ แล้ว เมื่อบังเกิดกิเลสขึ้นเป็นกองตัณหา ความดีนรณะยานอยากกอง โลก กองโกรธ กองหลง ก็ต้องการให้ทำ บังคับให้ทำเหมือนอย่างเป็นนาย บุคคลก็เหมือนอย่างทาสที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นทาสของตัณหา เพราะฉะนั้น ก็ต้องมี ความอดทนต่อใจคือต่อกิเลส ไม่ทำตามที่ถูกกิเลสสั่ง และเมื่ออดทนได้แล้วกิเลสก็จะสงบไปเอง โลก โกรธ หลง ตัณหา ก็สงบไปเอง ก็เป็นอันว่าไม่ทำได้ คือไม่ทำ ชั่วได้ ทุกคนทำได้ดังนี้ คือไม่ทำชั่วได้ด้วยมีขันติ ทำดีก็เหมือนกัน ไม่อยาก แต่เมื่อ อดทนต่อความไม่ยอกนั้น ทำไป ในที่สุดก็จะได้รับผลของความดี มีความสุขจากความ ดี ก็จะทำให้ทำความดีได้ง่ายขึ้น

พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสเอาไว้ว่า *ความข้านั้นคนชั่วทำงานง่าย คนดีทำงานยาก ความดี นั้นคนชั่วทำงานง่าย คนดีทำงานยาก* เพราะฉะนั้น ให้สอนใจตัวเองอยู่ดังนี้ว่า เมื่อยังอยากจะทำชั่วอยู่เพราะยังเป็นคนชั่ว ใจยังคั่นต่อความชั่ว น้อมไปในความชั่ว ต้องตัดใจของ ตัวเองด้วยขันติ ยังไม่ยอมทำดีก็เพราะว่ายังไม่เป็นคนดีพอ จึงต้องมีขันติ อดทนทำ ไปในความดี ใจก็จะน้อมมาในความดีได้ จิตใจนี้เป็นธรรมชาติที่น้อมไปได้เหมือน ดังกระดาษ เมื่อยังไม่ม้วนก็เป็นแผ่น ๆ และเมื่อม้วนเข้าแล้ว ม้วนที่แรกนั้นเมื่อปล่อยมือ กระดาษก็จะคลี่ออกทันที แต่เมื่อม้วนบ่อย ๆ แล้วกระดาษก็จะม้วนตัวเองได้อยู่ตัว แม้ว่าจับคลี่ออกแล้วปล่อยมือ กระดาษก็จะม้วนกลับมาหาที่เดิมใหม่

จิตใจของคนเป็นตั้งเช่นม้วนกระดาษ คั่นเคยไปในทางชั่วมากก็ม้วนไปในทางชั่ว คั่นเคยไปในทางดีมากก็ม้วนไปในทางดี เพราะฉะนั้น จึงต้องมีการฝืนใจ ต้องมีขันติ ในอันที่จะละชั่ว ในอันที่จะทำดี ในอันที่จะทำจิตของตนให้บริสุทธิ์ผ่องใส เพราะกระดาษ

ของตนเองนั้น ทุก ๆ คนนั้นมักมัวไปในทางไม่ทำดีกันอยู่เป็นส่วนมาก เพราะฉะนั้น ให้ทำดีจึงมักไม่ค่อยอยากจะทำ แต่เมื่อหัดให้น้อมไปในทางดีบ่อย ๆ แล้วก็เคยเข้าเอง จะทำได้ง่ายขึ้น ๆ ทำชั่วยากขึ้น ๆ ดังนั้น ก็กลายเป็นผู้ที่มีจิตใจสงบตั้งมั่นได้เป็นปกติ เป็นผู้ที่มีปัญญา รู้จักไตร่ตรอง พิจารณา เห็นชอบเห็นผิด อะไรควร อะไรไม่ควร ทำให้ การปฏิบัติเป็นไปได้อย่างถูกต้อง ต้องมีขันติ และเมื่อเป็นดังนี้แล้วจะพบผลอันหนึ่ง คือ ความสุขอันแท้จริงที่เกิดจากความสงบไปโดยลำดับ และทำให้บุคคลผู้ที่ปฏิบัติเอง นั้นเป็นบุคคลที่ออกจากความชั่วได้ ตั้งอยู่ในความดีได้ เป็นคนที่มีใจสงบ กายสงบ วาจาสงบ

พระพุทธเจ้าได้ทรงชี้ทางที่จะฝึกอบรม พัฒนาคนและสังคม พร้อมทั้งทรงวาง เครื่องมือคือขันติ และพร้อมที่จะชี้ผลที่พึงได้ก็คือความที่คนเรานั้นจะออกจากความชั่ว ได้ ตั้งอยู่ในความดีได้ เป็นคนดีได้ และเป็นผู้สงบกาย สงบใจ สงบวาจาได้ สามารถ ที่จะปฏิบัติงานต่าง ๆ ของตนให้บรรลุเป้าหมายตามที่ประสงค์ เพราะฉะนั้น โอวาท ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในวันมาฆะบูชาวันนี้จึงเป็นหลักปฏิบัติอันสำคัญในอันที่จะ พัฒนาคนและสังคมนี้เองให้เป็นคนดี เป็นสังคมที่ดีขึ้น สามารถที่จะปฏิบัติในการที่จะ ประกอบอาชีพการงาน ทำให้เศรษฐกิจทั้งส่วนตัวและส่วนรวมดีขึ้น สามารถที่จะอยู่ ด้วยกันด้วยความสุข สงบ มีความสุขและมีความเจริญ

เพราะฉะนั้น ในโอกาสอันเป็นมงคลนี้ จึงขอแสดงธรรมะในโอวาทปาติโมกข์ ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนไว้ในวันมาฆะบูชา ซึ่งมีตรงกับวันมาฆบูชาเมื่อวานนี้แก่ ท่านทั้งหลาย ผู้ที่มีหน้าที่ในการที่จะวางแผนพัฒนาคน สังคมและวัฒนธรรม ประกอบ ไปกับการเศรษฐกิจ

ในที่สุดนี้ ก็ขอให้อำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย อำนาจบุญกุศลได้อภิบาลรักษา ทุก ๆ ท่านให้เจริญ อายุ วรรณะ สุขะ พละ และประสบความสำเร็จในกิจที่พึงปฏิบัติ เป็นไปเพื่อความ สุข ความเจริญ ทั้งแก่ตนเองและแก่ส่วนรวมยิ่ง ๆ ขึ้นไป ทุกท่าน เทอญ.

พระบรมราชาธิราช
เรื่องคุณธรรม ๔ ประการ
ศาสนาและทศพิธราชธรรม

พระบรมราชาธิราช เรื่องคุณธรรม ๔ ประการ*

คนไทยมีความผูกพันใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนามาแต่อดีตกาลนานไกล โดยมีองค์พระมหากษัตริย์ทรงเป็นแกนนำ ด้วยเหตุนี้เอง คนไทยจึงรู้สึกต่อพระพุทธศาสนาว่า “ศาสนาของเรา” และเมื่อพูดถึงพระพุทธศาสนา ก็จึงพูดกันด้วยความคล่องปากว่า “พระพุทธศาสนาของเรา” โดยที่เกือบจะไม่มีใครเคยคิดเคยสงสัยเลยว่า พระพุทธศาสนามาจากไหน เกิดที่ไหน หรือว่า มีความเป็นมาอย่างไร เพราะเมื่อทุกคนเริ่มรู้เพียงสา ก็เริ่มได้รู้ได้ยิน “พระพุทธศาสนาของเรา” เสียแล้ว นี่ได้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนานั้นได้มีส่วนอย่างสำคัญในการหล่อหลอมชีวิตของคนไทยมาตั้งแต่เริ่มรู้เพียงสาทีเดียว

พระพุทธศาสนาได้แผ่ขยายและเจริญมั่นคงอยู่ในดินแดนประเทศไทยนี้มาเป็นเวลาช้านาน นับแต่เมล็ดพันธุ์แห่งพระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่ดินแดนประเทศนี้ ก็ได้เจริญงอกงามและแผ่ขยายอย่างมั่นคง ให้ร่มเงาเป็นที่ร่มเย็นแก่ประชาชนถ้วนหน้าเป็นลำดับมาโดยตลอดมิได้ขาดสาย หากจะพิจารณาถึงสาเหตุที่อำนวยให้พระพุทธศาสนาเจริญมั่นคงอยู่ในประเทศนี้ได้ด้วยดีตลอดมาดังกล่าวแล้ว ก็อาจจะกล่าวได้ว่ามีหลายสาเหตุ แต่สาเหตุที่นับว่าสำคัญประการหนึ่งก็คือ องค์พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นแกน

* ทรงนิพนธ์เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระญาณสังวร.

นำในการอุปถัมภ์บำรุงและสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนสืบต่อตลอดมา นับแต่อดีตจนปัจจุบัน

ประวัติศาสตร์ได้แสดงให้เห็นว่า พระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ได้ทรงเอาเป็นพระราชธุระในเรื่องพระพุทธศาสนา ทั้งในด้านการอุปถัมภ์บำรุง การสั่งสอน เผยแผ่และการประพาศปฏิบัติ เป็นราชประเพณีสืบมา ด้วยเหตุนี้เอง องค์พระประมุขของชาติจึงทรงถือเป็นพระราชกรณียกิจประการหนึ่งในอันที่จะต้องปกป้องพระพุทธศาสนาให้คงอยู่คู่กับชาติไทย ดังจะเห็นได้จากความในพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ตอนหนึ่งว่า

“ตั้งใจจะอุปถัมภก

ยอยกพระพุทธศาสนา

ป้องกันขอบขันฑสีมา

รักษาประชาชนแลมนตรี”

ในด้านการสั่งสอนและเผยแผ่นั้น ก็พระราชทานพระบรมราชาอุปถัมภ์ในทุกทาง นับแต่การสร้างสถานศึกษา สังกายนามพระไตรปิฎก จัดสร้างหรือจัดพิมพ์คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ส่งเสริมการศึกษา กระทั่งพระมหากษัตริย์บางพระองค์ที่ทรงศึกษาเชี่ยวชาญในพระพุทธศาสนาเป็นพิเศษ ก็ทรงพระราชนิพนธ์ตำรับตำราหรือพระราชทานพระบรมราชาวิชาสั่งสอนประชาชนด้วยพระองค์ ดังเป็นที่รู้จักกันอยู่ทั่วไปแล้ว

ในด้านการประพาศปฏิบัตินั้น ก็ทรงเอาเป็นพระราชธุระในอันที่จะให้ประชาชนประพาศิตนอยู่ในศีลธรรมคุณธรรมตามความเหมาะสมแก่อัตภาพ ถึงกับบางยุคบางสมัยก็ทรงบังคับกวดขันโดยพระราชกำหนดบ้าง กฎหมายบ้าง ก็มี ทั้งนี้ก็ด้วยทรงห่วงใยในสันติสุขของประชาชน แต่ที่นับว่าสำคัญยิ่งนั้นก็คือองค์พระมหากษัตริย์เองก็ทรงดำรงมั่นอยู่ในทศพิธราชธรรม และบางพระองค์ก็ได้เสด็จออกทรงผนวชในพระพุทธศาสนาชั่วระยะเวลาหนึ่งด้วย สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นการพระราชทานแบบอย่างอันดีเลิศในการประพาศปฏิบัติศีลธรรมและคุณธรรมแก่ประชาชน ข้อเท็จจริงเหล่านี้มีปรากฏให้เราเห็นตลอดมาในประวัติศาสตร์ของไทย

ทั้งนี้ ก็โดยที่ทรงประจักษ์แก่พระราชหฤทัยว่า พระพุทธศาสนานั้นมีคุณอนันต์ ต่อชีวิตของทุกคนที่รู้จักนำมาปฏิบัติให้ถูกต้องเหมาะสม ดังพระบรมราชาวาทในพระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ที่พระราชทานในต่างโอกาสว่า

“กรณีกิจอันสำคัญคือการส่งเสริมประชาชนให้มีพระรัตนตรัยและธรรมใน พระพุทธศาสนาเป็นหลักของใจ และความประพฤติดด้วยศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้อง...”

“พระพุทธศาสนานี้เป็นสิ่งที่ทุกคนต้องสนใจ เป็นสิ่งที่ทุกคนจะได้ประโยชน์ ถ้าเข้าไปทางที่ถูก และเป็นสิ่งที่ไม่ยากที่จะปฏิบัติ...”

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในสภาพการณ์ในปัจจุบัน อันเป็นยุคที่เต็มไปด้วยปัญหา นานาประการนั้น คุณธรรมยังมีความสำคัญและจำเป็นมาก ในอันที่จะช่วยผดุงชีวิต ให้ดำเนินไปอย่างราบรื่นท่ามกลางสถานการณ์อันหลากหลายได้ ดังที่พระบาทสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ได้พระราชทานพระบรมราชาวาท แสดงให้เห็นว่า

“ถึงแม้เราจะอยู่ในท่ามกลางความเจริญรุดหน้าแห่งยุคปัจจุบันอย่างไร เราก็ ทอดทิ้งการศึกษาทางด้านจิตใจและศีลธรรมจรรยาไม่ได้ ตรงข้าม เราควรที่จะเอาใจใส่ สั่งสอนกันให้หนักแน่นทั่วถึงยิ่งขึ้น เพื่อให้มีความคิด ความเข้าใจถูกต้อง สอดคล้อง กับสถานการณ์แวดล้อมที่วิวัฒนาการไปไม่หยุดยั้ง”

และสำหรับชีวิตและสถานการณ์ในประเทศไทยนั้น ก็ได้พระราชทานพระบรม ราชาวาท ไว้ในคราวพระราชพิธีบวงสรวงสมเด็จพระบูรพมหากษัตริราชเจ้า ณ ท้อง สนามหลวง เมื่อวันที่ ๕ เมษายน ๒๕๒๕ ว่า

“การรักษาอิสรภาพและความเป็นไทยให้ดำรงมั่นคงยืนยาวไป ถือว่าเป็น กรณีกิจอันสำคัญสูงสุด นอกจากต้องอาศัยการบริหารประเทศที่ฉลาดสามารถ และ สุจริตเป็นธรรมแล้ว ยังต้องอาศัยความร่วมมือสนับสนุนจากประชาชนทั้งประเทศด้วย คือประชาชนแต่ละคนจะต้องชวนช่วยสร้างสรรค์ประโยชน์ และดำรงอยู่ในคุณธรรม อันสมควรแก่ฐานะของตน ๆ...”

พระบรมราชาวาทนี้แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนานั้นเป็นสิ่งที่ต้องมีอยู่คู่กับชาติไทยและชาวไทยไม่ว่าในสถานการณ์ไหนๆ โดยเฉพาะในสถานการณ์ปัจจุบันยิ่งมีความสำคัญและจำเป็นมากขึ้น และในพระบรมราชาวาทของค์เดียวกัน ก็ได้พระราชทาน “คุณธรรมที่ทุกคนควรจะศึกษาและน้อมนำมาปฏิบัติ” เพื่อความมั่นคงก้าวหน้าและบังเกิดความสุขความร่มเย็นแก่ประเทศชาติไว้ ๔ ประการ คือ

๑. การรักษาความสัจ ความจริงใจต่อตัวเอง ที่จะประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม
๒. การรู้จักข่มใจตนเอง ฝึกใจตนเอง ให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในความสัจความดีนั้น
๓. การอดทน อดกลั้น และอดออมที่จะไม่ประพฤติล่วงความสัจสุจริต ไม่ว่าด้วยเหตุประการใด
๔. การรู้จักละวางความชั่ว ความทุจริต และรู้จักสละประโยชน์ส่วนน้อยของตนเพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของบ้านเมือง

พระบรมราชาวาทในคุณธรรม ๔ ประการนี้ ก็พระราชทานตามนัยแห่งคำสอนของพระพุทธศาสนานั้นเอง แต่ได้ทรงนำเอามาประยุกต์ในด้านความหมายและแนวแห่งการปฏิบัติให้พอเหมาะแก่การที่ทุกคนสามารถจะปฏิบัติได้ ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าคุณธรรม ๔ ประการนี้เป็นรากฐานสำคัญของการดำเนินชีวิตในทางโลก ดังที่ท่านเรียกว่า *ฆราวาสธรรม* คือธรรมสำหรับผู้ครองเรือน หรือชาวบ้านทั่วไปนั่นเอง หรือหากจะกล่าวอย่างภาษาสมัยใหม่ก็เรียกว่า *คุณสมบัติของชาวบ้านที่ดี*

คุณธรรม ๔ ประการในพระบรมราชาวาทดังกล่าวนี้มีความหมายครอบคลุมกว้างขวาง คือรวมไว้ซึ่งความหมายทั้งในด้านศีลธรรมและคุณธรรม เป็นคุณธรรมที่พอเพียงแก่การปฏิบัติสำหรับที่จะสร้างความสำเร็จให้แก่ชีวิตและสร้างประโยชน์สุขให้แก่สังคมและประเทศชาติของตนของคนทั่วไป ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่าพระบรมราชาวาทเรื่องคุณธรรม ๔ ประการนี้นับว่ามีความกะทัดรัดและชัดเจนในตัวเองแล้ว ทั้งในแง่ของความหมายและแนวทางในการปฏิบัติ จนไม่มีความจำเป็นอะไรที่จะต้องอธิบายเพิ่มเติมอีก แต่อาจจะมีส่วนท่านที่มีความรู้ความเข้าใจในพระพุทธศาสนาน้อย อาจจะ

ยังมองไม่เห็นความสมบูรณ์แจ้งชัดในพระบรมราโชวาทนี้ ฉะนั้น ในที่นี้จึงใคร่ขอขยายความเพื่อชี้ประเด็นของความหมายและความสัมพันธ์ต่อเนื่องในการปฏิบัติตามแนวแห่งพระบรมราโชวาทนี้ให้ง่ายขึ้นสำหรับบางท่านบางคนดังกล่าวแล้ว

ธรรมะหรือคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนานั้น มีความเกี่ยวเนื่องถึงกัน หรือว่ามีผลกระทบถึงกันโดยตลอด กล่าวคือ การปฏิบัติธรรมข้อหนึ่ง ก็จะส่งผลให้สามารถปฏิบัติธรรมข้ออื่นได้ง่ายขึ้นหรือส่งผลให้เกิดคุณธรรมอย่างอื่นตามมาอีกด้วย เป็นต้นว่า ผู้ที่ตั้งใจรักษาศีลอย่างจริงจัง ก็ย่อมจะส่งผลให้กลายเป็นผู้ที่มีคุณธรรมอย่างอื่นตามมาด้วย หรือทำให้เป็นผู้สามารถปฏิบัติรักษาคุณธรรมอื่น ๆ ที่สูง ๆ ขึ้นไปได้ง่ายขึ้นและดีขึ้นด้วย ในทำนองเดียวกัน ผู้ที่ตั้งใจปฏิบัติคุณธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งอย่างจริงจัง ก็ย่อมจะส่งผลให้กลายเป็นผู้มีศีลหรือรักษาศีลได้สมบูรณ์ครบถ้วนยิ่งขึ้นด้วย เมื่อธรรมะหรือคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนามีลักษณะเป็นดังนี้ คุณธรรม ๔ ประการในพระบรมราโชวาทดังกล่าวนี้ จึงมีความหมายครอบคลุมทั้งในด้านศีลธรรมและคุณธรรมอยู่ในตัว ดังจะชี้ให้เห็นในบางประเด็นพอเป็นตัวอย่างดังนี้

คุณธรรมข้อที่ ๑ คือการรักษาความสัตย์ การมีคุณธรรมข้อนี้ย่อมทำให้เป็นคนซื่อสัตย์สุจริต และเมื่อเป็นคนซื่อสัตย์สุจริตแล้ว การที่จะไปกระทำการต่าง ๆ ที่ผิดศีลธรรมก็ย่อมจะไม่มี คนเช่นนี้ย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้มีศีลโดยอัตโนมัติ คนที่ซื่อสัตย์สุจริตเท่านั้นจึงจะมีความจริงใจต่อตัวเอง และผู้ที่มีความจริงใจต่อตัวเองนั้น เมื่อแสดงออกมาภายนอก ก็จะปรากฏเป็นความรับผิดชอบต่อหน้าที่การงาน เป็นต้น อันเป็นส่วนที่ตนมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับผู้อื่น ซึ่งก็เท่ากับเป็นการแสดงความจริงใจต่อคนอื่นนั่นเอง ทั้งนี้ ก็เพราะว่าคนที่มีความรับผิดชอบอย่างแท้จริงนั้น จะต้องเป็นผู้ที่มีความสำนึกอยู่ภายในจิตใจเสมอว่าตนเป็นใคร มีหน้าที่อะไร และควรทำอย่างไร เป็นต้น ฉะนั้น คนที่จะจริงใจต่อผู้อื่นได้นั้น จึงต้องเป็นคนจริงใจต่อตัวเองก่อนเป็นประเดิม และจากการที่มีความสัตย์และความจริงใจต่อตัวเองนี่เองที่จะนำไปสู่การปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม เพราะฉะนั้น คุณธรรมข้อนี้จึงเป็นที่มาของความซื่อสัตย์สุจริตและความรับผิดชอบต่อคนในสังคม อันเป็นรากฐานสำคัญประการหนึ่งของการสร้างประโยชน์และความเป็นธรรมในสังคม

คุณธรรมข้อที่ ๒ คือการรู้จักข่มใจตนเอง ฝึกใจตนเอง ให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในความสัจความดีนั้น หากจะกล่าวสั้นเพื่อเข้าใจง่ายก็คือ การสามารถควบคุมตนเองให้อยู่ในกฎในระเบียบที่ตีสองตามต้องการได้นั่นเอง คนที่ควบคุมจิตใจของตนเองไม่ได้ หรือกล่าวสั้นว่า ควบคุมตนเองไม่ได้ นั่น ยากที่จะประสบความสำเร็จในชีวิตและหน้าที่การงาน ยิ่งการรักษาศีลและประพฤติปฏิบัติธรรมด้วยแล้ว ก็แทบจะเป็นไปไม่ได้เลย ฉะนั้น คุณธรรมข้อนี้จึงเป็นรากฐานสำคัญประการหนึ่งของการที่จะมีคุณธรรมข้ออื่น ๆ ต่อไป แต่คนที่ควบคุมตนเองได้เป็นอย่างดีนั้น ก็คือคนที่มีความสัจ ความจริงใจต่อตนเองนั่นเอง

คุณธรรมข้อที่ ๓ คือการอดทน อดกลั้น และอดออม การอดทนนั้นหมายถึง อดทนต่อความทุกข์ยากลำบากทางกาย หรือปัญหาภายนอก ส่วนการอดกลั้นนั้น หมายถึง อดกลั้นต่ออารมณ์หรือความรู้สึกนึกคิดที่ไม่ดี อันนับได้ว่าเป็นปัญหาภายใน คนที่อดทนและอดกลั้นต่อปัญหาทั้งภายนอกและภายในได้เป็นอย่างดีเท่านั้น จึงจะเป็นคนดีมีศีลธรรมได้ และคนในลักษณะนี้เท่านั้นจึงจะอดออม คือสร้างเนื้อสร้างตัวได้ หรือสามารถประคับประคองตนให้ดำเนินชีวิตไปอย่างพอเหมาะพอสมแก่อัตภาพได้ ไม่ลุแก่อำนาจของความอยากความต้องการในทางที่ผิด ๆ จนกลายเป็นคนทุจริตสร้างปัญหาให้แก่สังคมและประเทศชาติ คนที่จะสามารถอดทน อดกลั้น และอดออมได้เป็นอย่างดีนั้น ก็จะต้องมีคุณธรรม ๒ ข้อข้างต้นประจำใจอยู่ด้วยเสมอ นั่นเอง

คุณธรรมข้อที่ ๔ คือการรู้จักละวางความชั่ว ความทุจริต และรู้จักเสียสละนั้น เป็นข้อที่จะช่วยกระตุ้นเตือนให้คนทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติ ไม่เพียงแต่มุ่งหวังเพื่อประโยชน์ส่วนตัวเท่านั้น และก็คุณธรรม ๓ ข้อแรกนั่นเองที่จะช่วยผลักดันให้เกิดคุณธรรมข้อที่ ๔ หรือช่วยหนุนให้ปฏิบัติคุณธรรมข้อที่ ๔ นี้ได้ สะดวกเต็มที่

จะเห็นได้ว่าคุณธรรมทั้ง ๔ ข้อนี้มีความเกี่ยวเนื่องสนับสนุนซึ่งกันและกัน และเป็นคุณธรรมที่คนทุกชั้นทุกระดับ ทุกฐานะหน้าที่ สามารถนำมาประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เกิดผลดีแก่ตนเอง ครอบครัว สังคม และประเทศชาติได้ตามควรแก่ฐานะและ

หน้าที่ของตน ๆ กล่าวคือ ถ้าประชาชนทั่วไปมีคุณธรรมเหล่านี้ประจำใจอย่างครบถ้วน ก็ย่อมจะเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม เป็นพลเมืองที่ดีของชาติ เป็นนักปกครองที่ดีของประเทศ เป็นผู้นำที่ดีของประชาชน อย่างแน่นอน

เพราะฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า พระบรมราโชวาทเรื่องคุณธรรม ๔ ประการนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงเลือกสรรและกลั่นกรองมาพระราชทานแก่พสกนิกรของพระองค์ได้อย่างเหมาะสมยิ่ง เพราะทุกคนสามารถนำมาประพฤติปฏิบัติให้เกิดประโยชน์และผลดีแก่ชีวิตของตนเองและสังคมได้ตามควรแก่อัธยาศัย

อนึ่ง หากทุกคนได้หันกลับมาพิจารณาดูที่ตัวเองของแต่ละคนแล้ว ก็จะพบว่า คุณธรรมเหล่านี้ล้วนมีอยู่ในตัวเราทุกคนอยู่แล้ว มากบ้าง น้อยบ้าง และไม่ค่อยสม่ำเสมอเท่ากัน เพราะความสำเร็จในชีวิตและหน้าที่การงานของแต่ละคนนั้น ล้วนต้องอาศัยคุณธรรมเหล่านี้มาด้วยกันทั้งนั้นไม่มากก็น้อย ฉะนั้น หากทุกคนได้พิจารณาสำนึกยกพระบรมราโชวาทเรื่องคุณธรรม ๔ ประการนี้อย่างจริงจังตั้งแต่นั้นแล้ว ก็จะช่วยกระตุ้นเตือนให้พลังธรรมอันมีอยู่ในชีวิตจิตใจของแต่ละคนดังกล่าวแล้วเพิ่มพูนมีพลังมากยิ่งขึ้น จนกลายเป็นคนที่มีความกล้ากล้าหาญในการเว้นชั่วทำดีทั้งต่อตนเองและผู้อื่นได้อย่างเต็มที่ ฉะนั้น คุณธรรม ๔ ประการตามพระบรมราโชวาทนี้ จึงควรได้รับการปลูกฝังให้เป็นรากฐานของชีวิตและสังคมไทย เพื่อ “ความมั่นคงก้าวหน้าและบังเกิดความสุข ความร่มเย็น แก่ประเทศชาติ” สืบไป.

ศาสนา และ ทศพิธราชธรรม*

ความเจริญผาสุกหรือความเสื่อมทรามเลวร้ายในประเทศเราปัจจุบันมีการวิจัยออกมาแล้วว่า “ข้าราชการ” เป็นองค์กรสำคัญอย่างหนึ่ง

ข้าราชการดีมีศีลธรรมหรือมี “ทศพิธราชธรรม” เป็นหลักในการปกครองแล้วประชาชนจะอยู่เย็นเป็นสุข

หากข้าราชการไร้ศีลธรรม ปกครองประชาชนนอกกลุ่มนอกแนว “ทศพิธราชธรรม” ประชาชนจะเดือดร้อนทุกหย่อมหญ้า ต้องเข้าป่าถ่ออาวุธรบราฆ่าฟันกัน จงล้างจงผลาญไม่สิ้นสุด

สมเด็จพระญาณสังวร แห่งวัดบวรนิเวศวิหาร ท่านกล่าวถึงหลักในการปกครองของข้าราชการ และทศพิธราชธรรม อันหมายถึงธรรมสำหรับพระราชาหรือนักปกครองได้อย่างควรที่ข้าราชการและผู้ปกครองทุกระดับจะรับไว้เป็นสติปัญญาและสิริมงคลแห่งตนเนื่องในวันปีใหม่ ทั้งควรใช้เป็นหลักปฏิบัติสืบต่อไปเพื่อความผาสุกทุกฝ่าย

สมเด็จพระญาณสังวรกล่าวถึงความสำคัญของทศพิธราชธรรมและศาสนาไว้ อย่างชวนคิดว่า สิ่งไหนที่เรามีอยู่สมบูรณ์ เรามักจะไม่เห็นความสำคัญ ตัวอย่างเช่น

---

* ทรงแสดงในโอกาสขึ้นปีใหม่พุทธศักราช ๒๕๒๓ ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระญาณสังวร.

ลมหายใจเข้า-ออก เราไม่รู้สึกรถึงลมหายใจเลยว่าเป็นอย่างไร เช่นเดียวกับศาสนาอันเปรียบเหมือนเส้นชีวิตเส้นหนึ่งในการดำรงชีวิต แต่ไม่ค่อยได้สนใจกันตามควร

ศาสนา แปลเป็นข้อยุติกันว่า คือคำสั่งสอน ทุกคนจะต้องมีการสั่งสอนใจของตนเองอยู่เสมอหรือบางครั้ง

ศาสนา แปลว่า ปกครอง ทุกคนต้องมีการปกครองใจตนเอง ปกครองตนเองอยู่เสมอ

นอกจากนี้ เรายังต้องมีผู้ปกครองภายนอกส่วนใหญ่ ก็คือ ท่านผู้ใหญ่ที่ปกครองลงมาตามลำดับ เช่น ที่ทำงาน ครอบครัว โรงเรียน วัด ฯลฯ

ขณะเดียวกัน เราต้องมีการปกครองใจของตัวเองด้วย เราต้องรู้จักสั่งสอนใจตัวเอง อบรมตัวเอง

ตัวเราเองมิใช่มีความรู้ความสามารถตามที่เรียนมาแล้วจะดีเสมอไป คนเรามีส่วนไม่ได้อยู่ในตนหลายประการ ทางพระเรียกว่า “กิเลส” หมายถึงความรัก โลภ โกรธ หลง ความดิ้นรนปรารถนาทั้งหลาย ความไม่รู้ หลงถือเอาผิด มีสิ่งต่าง ๆ คอยยั่วเย้าให้เกิดกิเลส

เพราะฉะนั้น ประการแรกจึงไม่ควรที่จะประมาทว่าตัวเรามีความรู้ความสามารถอย่างเดียวกันก็เพียงพอ

เมื่อมีตำแหน่งหน้าที่ ต้องไม่ประมาท ต้องสำนึกว่ายังเป็นผู้ใหญ่เป็นคนโตมากเท่าใด สิ่งที่จะมาชักชวนให้เข้าไปในทางที่ผิดยังมีมากขึ้น

ตัวใหญ่ เงาก็ใหญ่

เงา...คือสิ่งผิดที่จะมาชักชวนให้ทำผิด

ถ้าเราไม่มีศาสนาเป็นเครื่องอบรมสั่งสอนแนะนำปกครองตัวเอง ให้รู้จักเว้นในทางที่ควรเว้น ประพฤติในทางที่ควรประพฤติ ความที่ใหญ่จะทำให้กล้าในทางที่ผิดมากยิ่งขึ้น

มากกว่าคนเล็ก เพราะเขายังมีผู้ใหญ่คอยสอดส่องดูแล ส่วนผู้ใหญ่ไม่มีใครดูแลเพราะเป็นผู้ใหญ่เสียแล้ว

แต่ถ้าเรามีศาสนา จะไม่ประพฤติดีตด ถึงแม้จะไปอยู่แห่งไหนก็จะประพฤติตนดี ไม่กล้าทำผิด ทั้งคนใหญ่คนเล็กจะไม่กล้าไปในสิ่งที่ผิดง่าย ๆ แม้จะอยู่ผู้เดียวโดยไม่มีผู้ใดดูแลว่ากล่าว

เพราะมีศาสนาเป็นหลักใหญ่คอยดูแลว่ากล่าวอบรมสั่งสอนเป็นหลักปกครองใจทุกคนจึงต้องมีศาสนาประจำตัว แต่มิใช่เพียงแค่เรียนรู้บทโศกหนังสือ หรือเพียงฟังเทศน์ฟังธรรมตามวัดวาอารามเท่านั้น เพราะนั่นเป็นเพียงเสมือนกับฟังสินค้าทางโฆษณา การที่จะมีศาสนาประจำตัวจริง ๆ ต้องรับเอาเข้ามาเป็นหลักยึดเหนี่ยวในทางประพฤติปฏิบัติเป็นสิ่งเตือนสติปัญญาให้เจริญยิ่งขึ้น

สำหรับ “ทศพิธราชธรรม” นั้น เป็นหลักธรรมที่ใช้ในการปกครองตั้งแต่คนส่วนใหญ่ถึงคนส่วนน้อย

เป็นธรรมสำหรับพระราชา หรือนักปกครอง ๑๐ ประการ ซึ่งนำมาแจกเป็นข้อ ๆ โดยสังเขป

๑. ทาน หมายถึงการให้ เป็นการช่วยผู้ที่ต้องการช่วย เพราะมีความขัดข้อง แร้นแค้นนั้น ๆ เช่น ผู้ที่ขาดอาหารก็ให้อาหารช่วย ขาดเสื้อผ้าก็ให้เสื้อผ้าช่วย ขาดที่อยู่อาศัยก็ให้ที่อยู่อาศัยช่วย ขาดหยาการรักษาโรคให้หยาการรักษาช่วย รวมความว่าเกิดความแร้นแค้นด้วยสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่ใดที่หนึ่ง ก็ให้สิ่งที่ต้องการนั้น ๆ ช่วย ดังนี้ เรียกว่า ทาน

๒. ศีล คือความประพฤติ ต้องเว้นจากความชั่วร้ายทั้งหลาย ความประพฤติอันใดที่เป็นความชั่วร้ายก่อให้เกิดเวร ใ้หงัดความประพฤติอย่างนั้น ไม่ทำสิ่งที่เป็นความชั่วร้ายนั้น ไม่พูดสิ่งที่เป็นความชั่วร้ายนั้น รวมความว่าเว้นการที่ควรเว้นต่าง ๆ ทั้งทางกายวาจา

๓. *ปริจาคะ* การสละ อันหมายความว่า สละสิ่งที่มีประโยชน์น้อยแก่สิ่งที่มีประโยชน์มาก ยกตัวอย่างเช่นว่า สละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะร่างกาย เช่น เจ็บป่วยที่อวัยวะร่างกายก็ยอมสละทรัพย์รักษา, สละอวัยวะร่างกายเพื่อรักษาชีวิต ในเมื่อต้องการที่จะรักษาชีวิตไว้ก็ยอม และ...สละได้ทุก ๆ อย่าง ทั้งทรัพย์ อวัยวะร่างกาย ตลอดจนถึงชีวิต ในเมื่อประพฤตินั้นคือความถูกต้องหรือหน้าที่อันต้องปฏิบัติ เช่น ทหาร ยอมสละทุกอย่างเพื่อปฏิบัติหน้าที่รักษาประเทศชาติ ดังนี้เรียกว่า บริจาค หรือสละ

๔. *อาชชวะ* ความตรง คือความประพฤติที่ตรง ไม่คดทรยศต่อเพื่อน มิตรสหาย ต่อหน้าที่การงานตลอดจนถึงประชาชน

๕. *มัททวะ* ความอ่อนโยน คือความมีอาการทางกายวาจาอ่อนโยน สุขภาพไม่แสดงความแข็งกระด้าง มิใช่หมายความว่าอ่อนแอ แต่ว่าอ่อนโยน สุขภาพไม่แสดงความแข็งกระด้าง แสดงการยกตนเหนือคนอื่น มีความอ่อนโยน สุขภาพทางกายทางวาจา พูดจาอะไรก็อ่อนโยน สุขภาพ

๖. *ตปะ* ความเพียร เป็นผู้กล้าหาญในการทำสิ่งที่ควรทำ ไม่กลัวเกรงในการทำดังกล่าว ไม่มีความเกียจคร้าน ปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างสม่ำเสมอ ไม่บกพร่อง มีความเป็นผู้กล้า มีความเพียร ไม่อ่อนแอย่อท้อ เข้มแข็ง ถ้าทำดังนี้จะเป็นที่ยำเกรงของบุคคลที่เกี่ยวข้องทั้งหลาย ไม่กล้าที่จะละเมิด

๗. *อักโกธะ* ความไม่โกรธ หมายถึงว่า ความมีจิตที่ประกอบด้วยเมตตา มุ่งที่จะปรารถนาดีเป็นที่ตั้ง ไม่เป็นคนใจน้อยหงุดหงิดง่าย แต่มีใจหนักแน่น ไม่คิดจะเอาแต่โทษใคร รู้จักให้อภัยและมีเมตตา

๘. *อวิหิงสา* ความไม่เบียดเบียน คือการไม่ทำอะไรที่เป็นการเบียดเบียนผู้อื่น ให้เดือดร้อนทั้งทางตรงและทางอ้อม มีจิตประกอบด้วยกรุณา คิดช่วยเหลือและทำการช่วยเหลืออยู่เสมอ

๙. *ขันติ* ความอดทน คือ รู้จักอดทนต่อความตรากตรำต่าง ๆ เช่น รู้จักอดทนต่อหนาว ร้อน หิวระหาย ทนต่อสิ่งที่ไม่เป็นสุข ไม่สนุกต่าง ๆ อดทนต่อเวลาที่ต้องพบความทุกข์ ตลอดจนถึงเวลาเจ็บไข้ได้ป่วยก็ต้องมีน้ำอดน้ำทน รู้จักอดทนต่อความเจ็บใจ ต่อถ้อยคำที่เขามาว่ากล่าวในบางครั้งบางคราว อันจะทำให้เกิดความเจ็บใจ ซ้ำใจ ก็ให้มีความอดทน

๑๐. *อวิโรธนะ* ความไม่ผิด เมื่อรู้ว่าอะไรผิดก็ไม่ทำ เพราะทุกคนย่อมต้องมีความผิดบ้างไม่มากก็น้อย ด้วยสิ่งที่ไม่รู้ซึ่งมีอยู่มาก หรืออาจจะพลั้งเผลอทำให้ผิดอยู่บ้าง แต่ทำอะไรที่รู้ว่าผิดก็ไม่ควรทำ คือไม่ทำผิดทั้งที่รู้ ควรรอบคอบในสิ่งที่จะทำทั้งหลาย ระมัดระวังไม่ให้ผิดหรือจะผิดก็แต่น้อย อีกอย่างต้องรักษาความเที่ยงธรรม ความยุติธรรม ในเมื่อเป็นผู้ใหญ่ ต้องไม่ลำเอียงเพราะ ความชอบ ความชัง ความหลง ความกลัวทั้งหลาย ดังนี้คือความไม่ผิด

ทศพิธราชธรรม หรือธรรม ๑๐ ประการ สำหรับพระราชทานหรือนักปกครองนี้ บัณฑิตทั้งหลายในอดีตมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ได้ยกขึ้นมาสั่งสอนพระราชทานเพื่อให้ใช้หลักธรรม ๑๐ ประการปกครองประเทศ เมื่อพิจารณากันให้ถ่องแท้แล้ว ธรรม ๑๐ ประการนี้เป็นหลักปกครองทั่วไป ผู้ที่มีหน้าที่ปกครองทั้งหลายพึงประพฤติปฏิบัติด้วย

แม้แต่ผู้อยู่ใต้ปกครอง หรือใต้บังคับบัญชา ตลอดจนถึงราษฎรทั่วไปก็ต้องปฏิบัติตามธรรมทั้ง ๑๐ ประการ ต่อผู้ปกครองและผู้บังคับบัญชาด้วยเช่นกัน

เช่นเมื่อผู้ปกครองมีทาน ให้ ผู้อยู่ใต้ปกครองก็ต้องมีทาน ตอบสนอง

ยกตัวอย่างง่าย ๆ เช่น ฝ่ายปกครองหรือรัฐบาลใช้จ่ายทรัพย์ทำนุบำรุงประเทศ และอาณาประชาราษฎร์ทั่วไป ฝ่ายประชาราษฎร์ก็ต้องเสียภาษีอากรให้แก่รัฐบาลเพื่อนำเงินนั้นมาใช้จ่าย เรียกได้ว่ามีทานต่อกัน

นอกจากนี้ ต้องมีศีลต่อกัน มีบริจาตต่อกัน มีความซื่อตรง อ่อนโยน ความเพียร ความไม่โกรธ เมตตาจิตต่อกัน มีความไม่เบียดเบียน ประคบด้วยกรุณาต่อกัน มีความอดทนต่อกัน มีความประพฤติไม่ผิดต่อกัน

เมื่อเป็นอย่างนี้แล้ว จะเกิดความสุขสมบูรณ์เรียบร้อย

ธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้ กล่าวได้ว่า เป็นหลักศาสนา ซึ่งเป็นหลักใหญ่ที่ผู้ปฏิบัติหน้าที่ราชการทุกคนจะต้องพึงยึดถือปฏิบัติ อันเป็นความสุขความเจริญแก่ตนเองแก่ประชาชนส่วนรวม

ขอให้ผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้ปกครอง ทุกคน ทุกฝ่าย ทุกระดับ นำทศพิธราชธรรมนี้ไปพิจารณาและใช้เป็นหลักประพฤติปฏิบัติตามสมควร ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยและอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย จงดุ่มครองแก่ทุก ๆ ท่านที่อยู่ในทศพิธราชธรรมให้มีความสุขความสวัสดิ์ ตลอดปีใหม่นี้ทั่วกันเทอญ.

พระเจ้าอยู่หัวแห่งประเทศไทย
ทรงครองราชย์ครบ ๑๐,๐๐๐ วัน

พระเจ้าอยู่หัวแห่งประเทศไทย*

เป็นที่กล่าวกันว่า นอกเหนือไปจากความจำเป็นในด้านเศรษฐกิจ ความปลอดภัย และความมั่นคงแห่งชาติแล้ว อีสรภาพและการรวมกันอยู่เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของประเทศไทย มีหลักประกันด้วยปัจจัย ๓ ประการอันก่อให้เกิดสามัคคีเอกภาพ คือจิตใจที่รักอิสระเสรีของคนไทย พระพุทธศาสนา และพระมหากษัตริย์ อันที่จริง ปัจจัยทั้ง ๓ นี้มีอยู่คู่ไทยตั้งแต่แรกเริ่มที่ไทยรวมกันอยู่เป็นประเทศ โดยมีสุโขทัย เป็นราชธานีมานานกว่าเจ็ดศตวรรษ และปัจจัยทั้ง ๓ นี้ได้ดำรงคงอยู่ต่อมา ทนต่อกาลเวลา เช่นเดียวกับที่ประเทศไทยได้ดำรงคงอยู่เป็นประเทศที่มีอีสรภาพและรวมกันอยู่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันตั้งแต่แรกเริ่มประวัติศาสตร์อันยาวนานมาจนถึงปัจจุบัน ในขณะที่ประเทศรอบ ๆ ทั้งหลายในตะวันออกเฉียงใต้ของทวีปเอเชียต้องถูกแบ่งแยกหรือตกเป็นเหยื่อของประเทศจักรวรรดินิยม ด้วยเหตุผลข้อนี้จึงไม่มีคนไทยคนใดจะปฏิเสธได้ว่าสถาบันที่ศักดิ์สิทธิ์และแตกต่างกว่าอื่นใดทั้ง ๓ สถาบันนี้ดำรงและรุ่งเรืองอยู่ตราบใด ชาติไทยก็จะดำรงรุ่งเรืองอยู่ตราบนั้น ถ้าปราศจากสถาบันใดสถาบันหนึ่งดังกล่าวจะไม่มีผู้พยากรณ์ได้ว่าประเทศไทยจะเป็นอย่างไร

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พระมหากษัตริย์ไทยพระองค์ปัจจุบัน ทรงพระราชสมภพที่เคมบริดจ์ มลรัฐแมสซาชูเซตส์ ประเทศสหรัฐอเมริกา

---

* ทรงนิพนธ์เมื่อพ.ศ. ๒๕๒๐ เนื่องในวันที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองราชย์ครบ ๑๐,๐๐๐ วัน

เมื่อวันจันทร์ที่ ๕ เดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๐ ในพระโอรสธิดา ๓ พระองค์ใน สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก กับสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระองค์ที่ ๓ ทรงเป็น พระราชนัดดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ แห่งพระราช วงศ์จักรี ซึ่งทรงเป็นพระบรมอัยยกาธิราชโดยตรง หลังจากทรงศึกษาขั้นต้นใน กรุงเทพมหานคร ๗ ชั่วระยะหนึ่ง ได้เสด็จไปประทับที่สวิตเซอร์แลนด์กับสมเด็จพระชนกชนนี และทรงได้รับการศึกษาขั้นมัธยมจนถึงชั้นมหาวิทยาลัย ณ ที่นั้น เมื่อทรงครองราช บัลลังก์แล้ว ทรงอภิเษกสมรสกับหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ กิติยากร วัย ๑๘ ปี ธิดา กรมหมื่นจันทบุรีสุรนาถ (หม่อมเจ้านักขัตตมงคล กิติยากร) กับหม่อมหลวงบัว กิติยากร เมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๓ ซึ่งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาเป็นสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินี และต่อมาเป็นสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงมีพระราชโอรสและพระราชธิดา ดังต่อไปนี้

๑. เจ้าฟ้าหญิงอุบลรัตนราชกัญญา สิริวัฒนาพรรณวดี ประสูติวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๔ ณ กรุงโลซาน ประเทศสวิตเซอร์แลนด์

๒. สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ บดินทรเทพย- วรางกูร สิริกิตยสมบูรณสวางควัฒน์ วรวัตติยราชสันตติวงศ์ มหิตลพงศอดุลยเดช- จักรีนเรศยุพราชวิสุทธิ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงพระราชสมภพวันที่ ๒๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๙๕ ณ กรุงเทพมหานคร

๓. สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระราชสมภพวันที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๘ ณ กรุงเทพมหานคร

๔. เจ้าฟ้าหญิงจุฬารัตน์วลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ประสูติวันที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๐ ณ กรุงเทพมหานคร

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงขึ้นครองราชสมบัติเมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๙ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ ๙ แห่งพระบรมราชวงศ์จักรี ในขณะที่ทรงมีพระชนมายุเพียง ๑๘ พระพรรษา ประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครอง

เป็นมีพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงครองราชย์อยู่ต่อมาไม่นานหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลได้เสด็จขึ้นครองราชย์สืบต่อมาในขณะที่ยังทรงพระเยาว์อย่างยิ่ง ทรงใช้เวลาส่วนใหญ่ศึกษาในต่างประเทศและเสด็จสวรรคตเมื่อทรงมีพระชนมายุเพียง ๒๐ พระพรรษา พระราชภารกิจทั้งหลายจึงตกอยู่กับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พระอนุชาธิราช ซึ่งจะต้องทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกที่ทรงปกครองประเทศภายใต้ระบอบรัฐธรรมนูญอย่างแท้จริง อันจะทำให้ทรงสร้างความหมายที่ใหม่และเหมาะสมสมัยแก่ราชบัลลังก์ไทย การที่ทรงเล็งเห็นการณ์ไกลและทรงพระราชดำริเรื่องราวต่าง ๆ อย่างลึกซึ้งซึ่งประกอบกับทรงมีความสำนึกมั่นในการอุทิศพระองค์ให้กับประเทศชาติ จึงทรงผลิตเพลงตลอดมาตั้งแต่ต้นที่จะทรงวิเคราะห์และหาให้รู้สถานการณ์ที่แท้จริงเกี่ยวกับพระราชภารกิจเพื่อจะได้ทรงปฏิบัติให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ในการปฏิบัติพระราชภารกิจไม่ว่าเล็กหรือใหญ่ จะไม่ทรงวางมือจนกว่าจะสำเร็จลุล่วงดังพระราชหฤทัย

พระองค์ทรงเริ่มด้วยทรงรอบคอบละเอียดลออแม้ในเรื่องที่ถือกันว่าเป็นทางการอย่างปกติธรรมดาเท่านั้น เช่น ในการทรงลงพระปรมาภิไธยออกกฎหมายหรือตราพระราชกฤษฎีกา ตลอดจนมาจนถึงตราพระราชกำหนดต่าง ๆ ทรงหาความรู้เกี่ยวกับทุกเรื่องที่ผ่านมาพระองค์ จะทรงสังเกตตรงที่สมควร และจะทรงหาความกระจ่างจากผู้เกี่ยวข้องตรงที่จำเป็น ทรงถือภาระของประเทศชาติเป็นพระราชภาระส่วนพระองค์ แม้กระทั่งทรงดัดแปลงรายละเอียดของพิธีการต่าง ๆ ให้เป็นที่ยอมรับและให้ความหมายยิ่งขึ้น ยิ่งกว่านั้น ทรงหาโอกาสอยู่เสมอที่จะทรงพบปะและมีพระราชดำรัสกับประชาชนทุกชั้นทุกเหล่าซึ่งร่วมอยู่ในพิธีการเพื่อจะได้ทรงเรียนรู้ถึงสภาพแท้จริงของอาชีพทั้งหลายของพวกเขา อันหมายถึงสถานการณ์ที่แท้จริงของบ้านเมืองด้วย ได้ทรงเอาจริงเอาจังในการประกอบพระราชกรณียกิจ ทั้งในฐานะทรงเป็นจอมทัพทั้ง ๓ เหล่าทัพและทั้งในฐานะทรงเป็นผู้แทนสูงสุดของประเทศในการติดต่อกับต่างประเทศ ดังนั้น จึงต้องทรงล่วงรู้ปัญหาและสภาพที่แท้จริงของทหาร รวมทั้งทรงดูแลด้วยพระองค์เองในเรื่องความประพฤติ เครื่องใช้ไม้สอย และทุกข์สุขของทหาร ทรงรับรองผู้แทนจากประเทศพันธมิตรทั้งอย่างเป็นทางการและส่วนพระองค์ พระราชทาน

พระราชดำรินำแนะผู้แทนไทยไปต่างประเทศทั้งหมดเพื่อว่าสัมพันธ์ภาพทางการทูตจะได้ดำเนินไปด้วยบรรยากาศที่เต็มไปด้วยไมตรีจิตมิตรภาพและความร่วมมืออันดียิ่งขึ้น นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ จะได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยือนประเทศต่าง ๆ ทุกทวีปอย่างเป็นทางการมากกว่า ๒๕ ประเทศ และได้ทรงรับรองประมุขต่างประเทศจำนวนประมาณเท่ากัน ทั้งสองพระองค์ยังได้ทรงยังให้เกิดความประทับใจในพระราชจริยวัตรอันงดงาม และทรงยังให้เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศไทยกับประเทศอื่น ๆ ในโลกอีกด้วย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นความสำคัญอย่างยิ่งของการที่จะได้ทรงพบปะกับประชาชนทุกแห่งทั่วพระราชอาณาจักร ทั้งสองพระองค์เสด็จพระราชดำเนินไปทุกจังหวัดใน ๗๒ จังหวัดของไทย โดยการเสด็จ ฯ ไปประทับแรมนาน ๆ หรือเสด็จ ฯ ไปไม่นานแต่เสด็จ ฯ ไปบ่อย และในถิ่นที่ยังอยู่ห่างไกลออกไปเพียงใด ก็อาจจะเสด็จ ฯ ไปทรงเยี่ยมบ่อยเพียงนั้น พระราชประสงค์ที่ทรงมุ่งในการเยี่ยมเยียนก็เพื่อว่าจะได้ทรงรู้สภาพและปัญหาของท้องถิ่นนั้น ๆ จากประชาชนในถิ่นนั้น ๆ เอง เมื่อทรงรู้แล้วก็ทรงปรึกษาหารือกับข้าราชการที่เกี่ยวข้องเพื่อทรงคิดหาทางปรับปรุงสภาพหรือแก้ไขปัญหาคืบต่อไป ในขณะเดียวกัน จะทรงเน้นกับประชาชนตามท้องถิ่นให้รู้ถึงความสำคัญของปัจจัยที่จำเป็นต่อชีวิต เช่น การศึกษาและอนามัย เพื่ออย่างน้อยความเป็นอยู่ของพวกเขาจะได้พัฒนาขึ้น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่ทรงจำกัดพระองค์เองอยู่กับการศึกษาสถานการณ์และปัญหาของประเทศชาติเท่านั้น แต่ทรงพยายามทุกวิถีทางที่เป็นประโยชน์ในอันที่จะทำให้งานทุกแขนงของรัฐบาลสมบูรณ์ด้วยวิธีการอันเหมาะสม โดยกลุ่มผู้อาสาสมัครและพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ รวมกับเงินที่ประชาชนทูลเกล้า ฯ ถวายสมทบ ได้ทรงช่วยก่อตั้งมูลนิธิและหน่วยปฏิบัติการต่าง ๆ ในด้านสาธารณสุข การศึกษาและบรรเทาสาธารณภัย เพื่อเตรียมการรักษาพยาบาล อาหาร สิ่งจำเป็นต่าง ๆ ในการดำรงชีวิต หนังสือและเครื่องเรียน รวมทั้งพันธุ์สัตว์และพันธุ์พืช สำหรับแจกจ่ายแก่ประชาชนที่ขาดแคลน

นอกจากนั้น ยังพระราชทานคำแนะนำให้แก่ผู้ดำเนินงานของมูลนิธิเหล่านี้ด้วย แผนช่วยเหลือและแก้ปัญหาชาวเขาในภาคเหนือของประเทศไทยได้รับความสำเร็จเป็นอย่างมากภายในช่วง ๑๐ ปีแรกแห่งการเริ่มก่อตั้ง ได้รับความสำเร็จในการเปลี่ยนวิธีเพาะปลูกแบบเก่าคือตัดและเผาทิ้งหลังการเก็บเกี่ยว ซึ่งเป็นการทำลายป่าอันมีคุณค่าเสียมากมายและเป็นวิธีเก่าแก่ซึ่งใช้กันมานานนับศตวรรษ มาเป็นวิธีเพาะปลูกที่ใช้ปฏิบัติกันบนที่ราบลุ่ม

นอกจากนั้น แผนช่วยเหลือนี้ยังได้แนะนำการปฏิบัติต่าง ๆ นับตั้งแต่การเลี้ยงสัตว์ การปลูกข้าวนาดอน นาหลุ่ม และการเพาะปลูกพืชอื่น ๆ เช่น กาแฟ ยาสูบ ถั่ว และข้าวโพด ตลอดจนถึงการดองผักและผลไม้ การช่วยเหลือเหล่านี้ได้บรรเทาความยากลำบากและความทนทุกข์ทรมานของประชาชนยากจนในท้องถิ่นซึ่งมีมาตรฐานในการเป็นอยู่ยากไร้ หาเลี้ยงชีพได้ไม่พอเพียงกับความต้องการ

นอกจากจากนั้น ยังทรงถือเป็นพระราชภาระในเรื่องโครงการปลูกป่าทดแทนป่าที่ถูกทำลาย เพื่อการเก็บรักษาสันปันน้ำและอ่างเก็บน้ำตามธรรมชาติไว้ ยิ่งไปกว่านั้นความสำเร็จที่ยิ่งขึ้นของแผนช่วยชาวเขานี้ยังได้ช่วยลดการปลูกฝิ่นซึ่งเคยแพร่หลายอยู่ในหมู่ชาวเขาในประเทศไทย เพราะมีรายได้จากผลิตผลทางเกษตรตามโครงการช่วยเหลือมากเกินกว่ารายได้ที่พวกเขาเคยได้รับการขายฝิ่น ด้วยเหตุผลข้อนี้ แผนช่วยเหลือชาวเขาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงได้รับความช่วยเหลือและสนับสนุนอย่างกว้างขวางจากองค์กรระหว่างประเทศทุกประเทศซึ่งสนใจในการควบคุมยาเสพติดให้โทษ นอกจากนี้ องค์การเหล่านั้นยังได้ศึกษาแนวทางจากโครงการของพระองค์เรื่องการเพาะปลูกพืชไร่แทนฝิ่น เพื่อเป็นตัวอย่างนำไปใช้ในประเทศต่าง ๆ ที่ได้รับความเดือดร้อนจากการปลูกฝิ่นและการผลิตยาเสพติดให้โทษเช่นเดียวกัน

ความสมบูรณ์ ความริเริ่ม และความสำเร็จของโครงการทั้งหลายของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นที่ประจักษ์อย่างเด่นชัดจากการทดลองภายในเขตพระราชฐานการปลูกข้าวชนิดต่าง ๆ โดยทดลองใช้ปุ๋ยธรรมชาติและปุ๋ยวิทยาศาสตร์ผสมกันเพื่อใช้กับดินต่างชนิด ได้นำไปสาธิตการใช้ในการปลูกข้าวแก่กลุ่มชาวนา เพื่อเพิ่มผลผลิต ความจำเป็นในการเก็บรักษาข้าวที่เก็บเกี่ยวแล้วทำให้เกิดการทดลองเก็บใน

ยุ่งต่าง ๆ คือ ในยุ่งข้าวไร่แบบโบราณ ในยุ่งคอนกรีตแบบใหม่หรือในที่เก็บโลหะที่เรียกว่าไซโร และการทดลองนี้ยังได้นำไปสู่การสร้างโรงสี เพื่อศึกษาหาวิธีสีข้าวแบบประหยัดที่สุด ติดตามด้วยโครงการบดแกลบเพื่อจะได้รับผลพลอยได้จากการสีข้าว โดยการนำแกลบไปทำเป็นเชื้อเพลิงและปุ๋ยต่อไป

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงช่วยเหลือความเป็นอยู่ของพวกเกษตรกรด้วยวิธีต่าง ๆ กัน เช่น ทรงส่งเสริมและขยายฟาร์มโคนมด้วยวิธีการเลี้ยงสัตว์วิธีรีดนม วิธีฆ่าเชื้อและวิธีบรรจุแบบง่าย ๆ ได้มีการสาธิตวิธีเหล่านี้ให้ประชาชนที่สนใจชม ณ หน่วยฟาร์มเลี้ยงโคนม และผลิตน้ำนมภายในเขตพระราชฐาน นอกจากนั้น ทรงใช้สร้างโรงงานผลิตนมผงขึ้นสำหรับเก็บรักษาน้ำนมที่เหลือใช้เพื่อนำไปแจกจ่ายแก่คนที่ขัดสนหรือนำออกขายสู่ท้องตลาดไป การทดลองเหล่านี้นับเป็นโครงการตัวอย่างและโครงการชั้นนำเพื่อนำไปใช้ต่อไปกับพวกชาวนาและกลุ่มเกษตรกร ในอันที่จะส่งเสริมและยกระดับความเป็นอยู่ของพวกเขาให้ดียิ่ง ๆ ขึ้น

พระปรีชาสามารถในการทรงเป็นผู้นำของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นที่ประจักษ์ในเรื่องการวิเคราะห์ปัญหาทำนุบำรุงดินและใช้ที่ดินที่เหมาะสมในการเพาะปลูกให้เป็นประโยชน์ที่สุด พระราชดำริในเรื่องนี้ทำให้เกิดโครงการพัฒนาที่ดินซึ่งจัดเตรียมเรื่องต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการเพาะปลูก เช่น สร้างทำนบและเขื่อนเพื่อเก็บน้ำและป้องกันน้ำท่วม พัฒนาการเพาะปลูกและทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ ขุดบ่อปลาและเลี้ยงปลา รวมทั้งผสมพันธุ์สัตว์และนาของเสียมาให้เป็นประโยชน์ในการทำนุบำรุงดิน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงสนับสนุนให้กลุ่มชาวนาร่วมกันเป็นเจ้าของนาที่ตนทำเพื่อป้องกันการเปลี่ยนมือไปสู่พวกเจ้าของที่ดินและนายทุน นอกจากนั้น ยังทรงสนับสนุนสหกรณ์ตำบลซึ่งพวกสมาชิกและครอบครัวได้รับสิทธิเพาะปลูกบนที่ดินได้ตลอดชีพ โดยมีกรรมการสหกรณ์รับผิดชอบในการนำผลผลิตออกสู่ท้องตลาด ตลอดจนจัดซื้อเมล็ดพืชและพันธุ์พืชที่จำเป็น เตรียมเครื่องอุปโภคบริโภค เครื่องไม้เครื่องมือที่ใช้ในการเกษตรให้แก่สมาชิกสหกรณ์ วิธีการเหล่านี้ได้จัดทำอยู่ในโครงการพัฒนาที่ดินแบบสหกรณ์ที่หุบกะพงและดอนขุนห้วย ในจังหวัดเพชรบุรี ที่หนองพลับ ในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และที่ทุ่งลุยลาย ในจังหวัดชัยภูมิ โครงการเหล่านี้ได้จัดหาที่ดินเพื่อการเพาะปลูกและอยู่อาศัยแก่พวกเกษตรกรอย่างถาวรและเพียงพอ ทำให้ขจัดปัญหา

เรื่องการเปลี่ยนอาชีพการเพาะปลูกและการกระทำที่ผิดกฎหมายทั้งหลาย เพราะการสนับสนุนกิจกรรมทางการเกษตรเพิ่มผลผลิตให้สูงขึ้น

พระราชกรณียกิจที่ไม่ควรเว้นกล่าวถึงคือพระราชดำริริเริ่มในเรื่องโครงการทำฝนเทียมเพื่อขจัดความแห้งแล้งอันเป็นศัตรูสำคัญของพืช นอกจากนั้น ยังทรงส่งเสริมการชดเชย ระบายน้ำเพื่อป้องกันน้ำท่วมทุ่งนาและบางแห่งเพื่อพัฒนาที่ราบลุ่มที่กำหนดให้กับสหกรณ์ตำบล การดำเนินงานทั้งหมดในเรื่องนี้อยู่ในแผนพัฒนาที่ดินและชุมชนเพื่อยกระดับความเป็นอยู่ของคนไทยให้ดียิ่งขึ้น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสนพระราชหฤทัยและทรงห่วงใยในปัญหาเยาวชนวัยรุ่นของชาติด้วย ทรงจัดให้พวกเด็กกำพร้าและเด็กขาดแคลนมีการศึกษาด้วยวิธีประหยัดและได้ผลมากเท่าที่จะเป็นไปได้ วิธีนี้จะช่วยลดปัญหาการว่างงานของเยาวชนเหล่านั้นในภายหน้า ทรงเริ่มก่อตั้งโรงเรียนในวัดบางแห่งในจังหวัดแถบภาคกลาง เพื่อความเป็นอยู่และความผาสุกของประชาชน โรงเรียนเหล่านี้ดำเนินการตามวิธีการศึกษาแบบเก่า มีพระสงฆ์เป็นผู้สอนวิชาซึ่งไม่ขัดต่อหลักทางพระพุทธศาสนา มีฆราวาสเป็นครูช่วยในวิชาอื่น ๆ ซึ่งอยู่ในหลักสูตรการศึกษาของรัฐบาล โรงเรียนประถมและมัธยมในท้องที่ห่างไกลในภาคใต้และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้รับพระราชทานทุนอุดหนุนเพื่อจัดสร้างวัสดุในการสอน นอกจากนั้น ยังได้รับการช่วยเหลือในเรื่องการสอนจากทหารในกองทัพซึ่งประจำการอยู่ในเขตแดนนั้น รวมทั้งประชาชนในท้องถิ่นนั้นด้วย

ในการสร้างความรู้สึกรับผิดชอบและความสำนึกในหน้าที่ต่อชาติและสังคมส่วนรวมแก่เยาวชนไทย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงส่งเสริมการเขียนสารานุกรมไทยสำหรับเด็ก สารานุกรมฉบับนี้รวบรวมความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อเด็กที่มีพื้นฐานการศึกษาต่าง ๆ กันสำหรับศึกษาที่บ้าน ประกอบด้วยความรู้แขนงต่าง ๆ เช่น วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ประวัติศาสตร์ คณิตศาสตร์ และเกษตรศาสตร์ ทรงใช้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ในการจัดพิมพ์ และผู้ทรงคุณวุฒิทั้งหลายที่ร่วมในการวิจัยและการเขียนสารานุกรมฉบับนี้ได้อุทิศการทำงานเพื่อโครงการอันเป็นประโยชน์ต่อประชาชนอย่างมากนี้ด้วย

นอกจากทรงสนพระราชหฤทัยเรื่องวัสดุที่จำเป็นต่อการศึกษาแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงดำเนินการผูกพระราชสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับเยาวชนของชาติอีกด้วย โดยเฉพาะกับนักศึกษาทุกระดับ พระองค์ทรงติดต่อกับพวกเขาอย่างเป็นพิเศษและเป็นการส่วนพระองค์อยู่ตลอดเวลา โดยเสด็จพระราชดำเนินไปทรงร่วมงานพิธีของพวกเขาอย่างสม่ำเสมอ เช่น งานพระราชทานปริญญาบัตร ได้เสด็จ ฯ ไปยังมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ทั้งในกรุงเทพฯ ฯ และต่างจังหวัดเพื่อพระราชทานปริญญาบัตร แก่บัณฑิตเป็นรายตัว รวมทั้งทรงพร้อมที่จะพบปะพวกเขาในโอกาสที่ไม่เป็นทางการ เมื่อสมควรอีกด้วย ด้วยความมุ่งมั่นอย่างแรงกล้าและความตั้งพระราชหฤทัยที่จะทรงเข้าใจพวกนักศึกษา พระองค์จึงทรงได้รับความศรัทธา ความเชื่อมั่นและความรักอย่างสูงส่งจากกลุ่มนักศึกษาต่าง ๆ ซึ่งเทิดทูนคุณค่าแห่งกระแสพระราชดำริแนะและนำที่พระราชทานในเรื่องต่าง ๆ ทั้งหมด รวมทั้งเรื่องที่สำคัญเช่นทัศนคติพื้นฐานของพวกเขาต่อชีวิตต่อการทำงานและต่อการศึกษา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่ทรงเคยเว้นที่จะยกย่องคุณธรรมความดีที่เป็นหลักสำคัญอีกประการหนึ่งในการดำรงอยู่ของประเทศ นั่นคือพระพุทธศาสนา ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ และทรงปฏิบัติพระองค์เยี่ยงพุทธมามกะที่ดีทุกประการ แม้กระทั่งทรงสละพระราชภวระของพระมหากษัตริย์เสด็จ ฯ ออกทรงผนวชชั่วคราว เพื่อจะได้ทรงปฏิบัติศีล สมาธิและบำเพ็ญพระราชกุศล พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท มักจะทรงนำหลักของพระพุทธศาสนาเป็นหลักพระราชดำริและแนวพระราชปฏิบัติ ในรัฐธรรมนูญได้บ่งไว้ด้วยว่า พระองค์ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ศาสนาอื่น ๆ ทั้งหมดในประเทศไทยด้วย ได้ทรงปฏิบัติพระราชภารกิจนี้อย่างเต็มที่ด้วยพระขันติวิริยะสูงสุด นอกจากนั้น ยังทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น ๆ ในโอกาสอันควร อีกทั้งทรงสนพระราชหฤทัยในปัญหาของกลุ่มศาสนาทั้งหลายอื่นเสมอกัน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ด้านศิลปะและการกีฬา และมิได้ทรงเป็นแต่ในพระนามเท่านั้น ทรงมีพระปรีชาสามารถเป็นพิเศษในด้านการดนตรี โดยเฉพาะการแต่งเพลงแจ๊สและที่เรียกว่าป๊อปปิวล่ามิวสิค นี่เป็นที่เลื่องลือทั่วไป

แม้ในต่างประเทศ เมื่อทรงว่างจากพระราชภารกิจอันหนักหน่วงทั้งหลายจะทรงหาความเพลิดเพลินและทรงพักผ่อนไปในตัวด้วยการทรงวาดรูปและถ่ายรูป เช่นเดียวกับทรงกีฬาต่าง ๆ โดยเฉพาะทรงเรือใบ

ในวันเฉลิมพระชนมพรรษาที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๒๐ นี้ จะมีการเฉลิมฉลองที่ทรงอุทิศพระองค์เพื่อประโยชน์สุขของพสกนิกรมากกว่า ๓๐ ปี ความสำเร็จในการทรงปกครองแผ่นดินของพระองค์เป็นที่ประจักษ์แจ่มชัดแก่คนทั้งปวง คนทุกชั้นทุกอาชีพ ตั้งแต่ข้าราชการชั้นสูงสุดจนถึงชาวบ้านชาวไร่ปลายเขตแดน ต้องการและประจักษ์ในคุณค่าของพระบรมราชาบาทและพระราชกระแสแนะนำ นับตั้งแต่เรื่องปรกติในชีวิตประจำวันจนถึงเมื่อเผชิญกับปัญหาร้ายแรงต่าง ๆ

นอกจากนั้น ทุกคนรู้ดีว่าจะพระราชทานคำแนะนำอย่างเต็มพระราชหฤทัยจริง ๆ เสมอหลังจากที่ได้ทรงศึกษาเรื่องราวแล้วอย่างรอบคอบ และด้วยพระราชหฤทัยที่เปี่ยมไปด้วยความเสียสละ เพื่อความอยู่เย็นเป็นสุขและความปลอดภัยของพสกนิกรเสมอ ดังนั้น ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างพระเจ้าอยู่หัวกับประชาชน จึงมีรากฐานอันมั่นคงอยู่ที่ความเชื่อมั่น ไว้วางใจ ความสนใจ และความรัก

ข้อความในรัฐธรรมนูญที่ว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ที่ได้รับความไว้วางใจและความเคารพสักการะ ผู้ใดจะละเมิดมิได้ และทรงเป็นสัญลักษณ์สูงส่งของความป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของชาติไทย เป็นข้อความที่ให้ความหมายที่แท้และเป็นจริงพระราชภารกิจที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงมุ่งมั่นปฏิบัติให้สำเร็จ เพื่อทรงให้ความสำคัญใหม่แก่ราชบัลลังก์ไทย ภายใต้ระบอบรัฐธรรมนูญนั้น บัดนี้ ใกล้จะสำเร็จลุล่วงด้วยดีเป็นที่ประจักษ์ แก่ประชาชนส่วนใหญ่แล้ว แต่สำหรับพระองค์เอง ด้วยเหตุที่ทรงทุ่มเทพระราชหฤทัยอุทิศพระองค์ให้กับพระราชภารกิจอย่างสิ้นเชิง จึงจะไม่ทรงมีเวลาเห็นได้เลยว่าได้ทรงปฏิบัติพระราชภารกิจเสร็จสิ้นแล้ว แต่สำหรับพระองค์ท่านจะมีปัญหาที่จะต้องทรงแก้ไขให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี เพิ่มขึ้นอย่างไม่จบสิ้นตลอดวิถีอันยาวไกลไพศาล แห่งพระชนมายุพรรษากาล ที่เต็มไปด้วยพระราชภารกิจ.

ธรรมกถาในพิธีบำเพ็ญจิตตภาวนาพุทธโร*

ขอถวายพระพรเจริญพระราชสิริสวัสดิ์พัฒนามงคลพระชนมสุขทุกประการ
จงมีแต่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์ สมเด็จพระปรมินทรมหามกุฏ
มหาราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ

บัดนี้ ท่านสาธุชนทั้งหลายได้มาประชุมกันทำจิตตภาวนา พุทธโร ธมฺโม สงฺโฆ
เริ่มตั้งแต่เวลาเช้าและบัดนี้ก็จะถึงเวลาปิดประชุม จึงจะขอกล่าวอนุโมทนาและชวนกัน
น้อมจิตถวายพระราชกุศลถวายพระพรชัยมงคล

เนื่องด้วยวันนี้ ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๑๐ ตรงกับวันที่ ๒๐ กันยายน พุทธศักราช
๒๕๒๐ เป็นวันที่ครบ ๑๐,๐๐๐ วันแต่วันที่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้ารัชกาล
ปัจจุบันเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ และทั้งเป็นวันที่พอดีมาตรงกันเข้ากับวันพระราช
สมภพแห่งสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง พระปิยมหาราชเจ้า และพระบาทสมเด็จพระปร
เมนทรมหาอานันทมหิดล ซึ่งพระมหากษัตริย์ทั้ง ๒ พระองค์นี้ก็ได้ทรงเป็นที่รักเป็น
อย่างยิ่งของประชาชน

* ทรงแสดงเนืองในวันที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองราชย์ครบ ๑๐,๐๐๐ วัน ณ สว
ธรรมนิเวศ วัดบวรนิเวศวิหารวันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๒๐ ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระ
พระญาณสังวร.

มาถึงรัชกาลปัจจุบัน สมเด็จพระมโหฬารพระราชมหาราชเจ้าก็ได้ทรงปกครองประชาชน ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจทั้งหลาย อันทำให้เกิดประโยชน์สุขแก่ประชาชนในที่ทุกสถานทั่วพระราชอาณาจักร ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจนั้น ๆ เป็นอย่างยิ่ง นับแต่วันเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งนับวันได้จำนวนถึง ๑๐,๐๐๐ วัน ซึ่งเป็นจำนวนวันที่นับว่าเป็นอุดมมงคล และสิ่งที่เป็นอุดมมงคลยิ่งไปกว่านั้น ก็คือประชาชนทุกถ้วนหน้าพร้อมทั้งประเทศชาติและศาสนาทั้งหลายได้มีความสุขสวัสดิ์ มีความสุข มีความเจริญสืบมาเป็นลำดับ โดยอาศัยพระบารมีธรรม ซึ่งเป็นส่วนทั้งที่เป็นปุพเพกตบุญญา ทั้งที่เป็นปัจจุบันกตบุญญา อันได้ทรงปฏิบัติสม่ำเสมอมาไม่มีหยุดยั้ง และยิ่งจะทวีพระราชวิริยะอุตสาหะในอันที่จะทรงปฏิบัติให้บังเกิดประโยชน์แก่ประชาชนทั้งหลายยิ่ง ๆ ขึ้นไปอีก ถ้าพิจารณาถึงระยะจำนวนถึง ๑๐,๐๐๐ วันที่ล่วงมาโดยลำดับนี้ ทุกคนผู้มีอายุผ่านมาในระยะเวลาเวลานี้ ย่อมจะได้มองเห็นตระหนักรู้ว่า ประเทศชาติประชาชนได้ผ่านเหตุการณ์ต่าง ๆ มาเป็นอันมาก ทั้งในด้านที่น่ายินดี ทั้งในด้านที่น่าวิตกหวั่นเกรง แต่ก็อาศัยพระบารมีจึงได้ผ่านเหตุการณ์เหล่านั้น มาด้วยดี และแม้จะมีเหตุการณ์บางอย่างที่น่าหวาดกลัว แต่ก็ได้ผ่านพ้นมาได้ ฉะนั้นทุก ๆ คนจึงพากันได้เห็นได้ทราบเป็นอย่างดีว่า พระองค์ได้ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ที่ได้ทรงมีพระบารมีซึ่งได้ทรงบำเพ็ญมาอย่างเต็มเปี่ยม และพระบารมีที่ทรงบำเพ็ญเหล่านี้ก่อนแต่ ๑๐,๐๐๐ วันนี้ก็ไม่ต้องพูดถึง เอาเฉพาะในระยะเวลา ๑๐,๐๐๐ วันนี้นี้เท่านั้นก็จะมองเห็นได้ว่า ได้ทรงบำเพ็ญพระบารมีคือความดีต่าง ๆ ในประชาชนและประเทศชาติมาเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งกล่าวตามหลักในพระพุทธศาสนาก็คือทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม ธรรมสำหรับพระราชอาณัติปกครอง ๑๐ ประการ ทรงปฏิบัติพระองค์อยู่ในธรรมเหล่านี้ คือ

ทาน การที่ได้พระราชทานให้แก่ประชาชนทั้งปวง ทั้งที่เป็นส่วนวัตถุ ทั้งที่เป็นส่วนกำลังทั้งปวง แห่งพระราชวรกายและพระราชหฤทัย ได้ทรงปฏิบัติทุ่มเททั้งส่วนที่เป็นพระราชวรกายและพระราชหฤทัยของพระองค์ให้แก่ประชาชน ประเทศชาติอย่างบริสุทธิ์บริบูรณ์

ศีล ความมีพระราชจริยาวัตร คือการปฏิบัติที่ปรากฏออกมาทางพระวรกาย ทางพระวาจาที่ดั่งาม แก่ประชาชน ดังที่ปรากฏในที่ทุกสถาน ไม่มีที่จะปรากฏพระอาการแห่งพระราชวรกายและพระวาจาที่กราดเกรี้ยว ปรากฏเป็นความงดงามอันส่องถึงพระราชหฤทัยที่เต็มไปด้วยพระเมตตากรุณา

ปริจาคะ คือทรงสละทุกอย่างเพื่อความสุขของประชาชน เพื่อความดำรงอยู่แห่งประเทศชาติ เพื่อรักษาศาสนา และโดยเฉพาะพระพุทธศาสนา มีสิ่งอันใดที่เป็นประโยชน์อันยิ่งใหญ่กว่า ย่อมทรงสละได้ซึ่งประโยชน์ที่น้อยกว่า ความสุขที่น้อยกว่า เพื่อประโยชน์อันยิ่งใหญ่กว่านั้น พระราชกรณียะที่ทรงปฏิบัติในเรื่องนี้จะเห็นได้ในพระราชกรณียกิจนานัปการ

อาชชวะ ความเป็นผู้ตรง คือทรงปฏิบัติตรงต่อประชาชนและประเทศชาติ อันส่องถึงพระราชอัธยาศัยที่ตรง ไม่มีความคดเคี้ยว อันจะพึงหวั่นเกรงว่าจะเป็นอันตราย ทรงเป็นมิตรแท้แห่งประชาชน ทุกคนทุกหมู่เหล่า เป็นมิตรแท้ของประเทศชาติ

มัททวะ ความเป็นผู้อ่อนโยน ไม่กระด้าง ด้วยความคิดแม้ที่จะดูหมิ่นถิ่นถิ่นแคลนใคร ๆ ทั้งสิ้น ดังจะพึงเห็นได้เมื่อทรงมีพระราชปฏิสันถารแก่ประชาชนที่เป็นชาวบ้านธรรมดาที่มารับเสด็จ ฯ อย่างใกล้ชิดสนิทสนม ไม่มีพระอาการทางพระราชวรกายและทางพระวาจาที่กระด้าง มีแต่ความอ่อนโยนละมุนละไม ความสุภาพเป็นอย่างยิ่ง จนน่าพิศวงว่าได้ทรงดำรงอยู่ในพระฐานะอันสูงสุด แต่โฉนจึงได้ทรงแสดงพระองค์เป็นอย่างธรรมดาที่สุด ไม่มีที่จะเห็นว่าได้วางพระองค์ให้แตกต่างห่างไกลไปจากประชาชน คนชาวบ้านที่ประกอบด้วยฐานะต่าง ๆ กัน ทรงปฏิบัติเหมือนอย่างเป็นญาติเป็นมิตร ดังที่เรียกว่าเป็นกันเอง ก่อให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นเหมือนอย่างทรงเป็นญาติเป็นมิตรของตน ๆ

ตปะ ความเพียร คือทรงประกอบด้วยความเพียรเป็นอย่างยิ่ง ไม่มีที่จะประทับอยู่เฉย ๆ ทรงมีความสนุกสนานบันเทิงในการทรงทำการงานที่เป็นประโยชน์ทุกอย่าง แก่ประชาชนและประเทศชาติ ไม่โปรดที่จะอยู่ว่างเฉย ๆ ไม่ทำอะไรให้เป็นประโยชน์ มีพระราชดำริริเริ่มในอันที่จะทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ให้บังเกิดประโยชน์ในทุก ๆ ด้าน เช่นใน

ด้านการอาชีพหลัก ในด้านการอาชีพเบ็ดเตล็ดซึ่งเป็นส่วนช่วยเหลืออาชีพหลัก และในด้านอื่น ๆ ทุกอย่าง เป็นความเพียรที่จะเอาชนะความขัดข้องความยากจนขัดสนทั้งหลาย ตลอดจนจนถึงความเพียรที่จะเอาชนะความชั่วต่าง ๆ ด้วยความดี มีพระราชดำริริเริ่มไม่หยุดยั้ง และทรงติดตามกิจการที่ได้ทรงปฏิบัติหรือโปรดให้ปฏิบัติไปแล้วโดยใกล้ชิด โดยได้เสด็จ ฯ ไปทรงสอดดูถึงกิจการที่ได้เริ่มดำเนินไปนั้นด้วยพระองค์เองให้ทอดพระเนตรเห็นว่าได้ปฏิบัติไปอย่างไรได้ก้าวหน้าไปอย่างไร ในจำนวน ๑๐,๐๐๐ วันนี้ ถ้าพิจารณาให้ดีแล้วก็จะเห็นว่า ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจด้วยความพากเพียรพยายามครบทั้ง ๑๐,๐๐๐ วันหรือยิ่งไปกว่า ๑๐,๐๐๐ วันนั้น เพราะวันหนึ่ง ๆ ได้ทรงปฏิบัติมากจนน่าจะเป็นหลาย ๆ วันจึงจะทำได้เช่นนั้น

อโภคะ ความไม่โกรธ คือไม่ทรงแสดงความโกรธให้ใครมองเห็น หากจะถามใครว่าเคยเห็นพระเจ้าอยู่หัวกริ้วบ้าง ก็คงจะพากันตอบว่าไม่เคยเห็น เคยเห็นแต่พระอาการที่แสดงออกมาจากพระเมตตา ทั้งจากทางสายพระเนตร ทั้งจากพระอาการทางพระวรกาย ทางพระวาจา ไม่มีใครที่เคยเห็นทรงเกรี้ยวกราด จึงบังถึงพระเมตตาที่มีอยู่เปี่ยมในพระราชหฤทัย

อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน หมายถึงพระมหากรุณาที่ได้ทรงช่วยประชาชนในที่ใดมีทุกข์เดือดร้อน ก็เสด็จ ฯ ไปทรงช่วยที่นั้นให้ได้รับความผาสุกสะดวก การที่ช่วยผู้ที่มีความทุกข์ ความขัดข้องให้พ้นจากความทุกข์ ความขัดข้อง นี้คือความกรุณาตรงกันข้ามกับวิหิงสา คือความเบียดเบียน อันหมายถึงไปทำให้เขาเดือดร้อนเป็นทุกข์ แต่กรุณานั้นเมื่อเขาเป็นทุกข์ เขาเดือดร้อน เขาไม่สะดวก ก็ไปช่วยให้หายทุกข์ หายเดือดร้อน มีความสะดวก มีความสุข พระมหากรุณานี้ได้ปรากฏอยู่ในจิตใจของประชาชนทั้งหลายอย่างเต็มที่ ทั้ง ๑๐,๐๐๐ วันก็เต็มไปด้วยพระมหากรุณาดังกล่าว ทั้ง ๑๐,๐๐๐ วัน

ขันติ ความอดทน อันปรากฏอย่างแจ่มชัดว่าได้ทรงมีพระขันติคือความอดทนอย่างเต็มที่ จึงได้ทรงสามารถปฏิบัติพระราชกรณียกิจ และทรงปฏิบัติพระองค์เองเป็นอย่างดียิ่ง

อวิโรธนะ ความไม่ผิด ก็หมายถึงทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ที่ไม่ผิด แต่ว่าถูกต้อง อันเกิดจากพระปัญญาที่ใคร่ครวญ การระดับศึกษา คือทรงสดับรับฟัง ทรงศึกษาแสวงหาความรู้ความถูกต้อง ทั้งจากบุคคลนั้น ๆ ทั้งจากทรงปฏิบัติสอบค้น ด้วยพระองค์เอง อันนับว่าเป็นภาคปฏิบัติ ฉะนั้น พระราชกรณียกิจใด ๆ ที่ทรงกระทำ ด้วยทรงมุ่งผลให้บังเกิดเป็นความผาสุกความเจริญอย่างใด ก็ย่อมจะสำเร็จเป็นความ ผาสุกเป็นความเจริญอย่างนั้น อันหมายถึงว่าทรงกระทำได้อย่างถูกต้อง และแม้ว่าจะ มีบางสิ่งบางอย่างที่จะต้องแก้ไข อันเป็นธรรมดาของการกระทำงานทั้งปวง ก็ได้ทรง ปฏิบัติแก้ไขให้บังเกิดผลดีอันสมบูรณ์ยิ่งขึ้นไปโดยลำดับ ดังนี้ เรียกว่าความไม่ผิด คือ การปฏิบัติที่ไม่ผิด

จึงรวมเป็นธรรม ๑๐ ประการ ที่ได้ทรงปฏิบัติมาตั้งแต่วันแรกที่ได้ทรงรับ อัญเชิญขึ้นเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติว่าจะทรงปกครองโดยธรรม ก็ทรงปกครองโดย ธรรมคือทศพิธราชธรรมมาโดยลำดับ จึงสมกับพระพุทธภาษิตที่ได้ตรัสไว้ถึงพระเจ้า จักรพรรดิ พระราชาเอกแห่งโลกว่า ได้ทรงยังจักรให้เป็นไปโดยธรรม และเมื่อได้ มีผู้กราบทูลถามว่า ผู้ใดเป็นพระราชาแห่งพระเจ้าจักรพรรดิ ซึ่งเป็นพระราชาเอกแห่ง โลกนั้น ก็ตรัสตอบว่า “ธรรมเป็นพระราชาแห่งพระเจ้าจักรพรรดิ ผู้เป็นพระราชาเอก แห่งโลก” คือ พระเจ้าจักรพรรดิได้ทรงเคารพธรรม ทรงอาศัยธรรม มีธรรมเป็นธง มีธรรมเป็นใหญ่ ทรงจัดการปกครองอันเกี่ยวกับการคุ้มครองรักษาป้องกันเป็นต้น โดยธรรม ดังนี้แล้วก็ได้มีพระพุทธภาษิตตรัสเข้ามาถึงพระตถาคตอรหันตสัมมา สัมพุทธเจ้าว่า ได้ทรงเคารพธรรม ทรงอาศัยธรรม มีธรรมเป็นใหญ่ ทรงจัดการปกครอง คือคุ้มครองป้องกันโดยธรรม กล่าวคือได้ตรัสอนุศาสน์เป็นต้นว่า กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม การอาชีวะ และคามนิคมชนบทอย่างนี้ ๆ ควรชองเสพ แต่ว่าถ้าเป็น อย่างนี้ ๆ ไม่ควรชองเสพ ดังนี้ ทั้งยังได้ตรัสถึงพระราชาผู้ทรงได้รับมูรธาภิเษก เป็นพระมหากษัตริย์ปกครองประชาชนว่า เมื่อทรงประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ประทับอยู่ในทิศใด ๆ ย่อมทรงเป็นผู้ชนะในทิศนั้น ๆ และประเทศชาติที่ประทับอยู่ นั้นก็จะเป็นประเทศชาติที่ชนะ อันข้าศึกศัตรูไร ๆ ไม่อาจจะมาย่ำยีพิชิตได้ ธรรม ๕ ประการนั้นก็คือ

๑. ทรงมีพระชาติเป็นอันดี
๒. ทรงมีพระคลังที่สมบูรณ์
๓. ทรงมีกำลังพร้อมด้วยจาดุรงค์เสนา คือกองทัพทุกหมู่เหล่าซึ่งตั้งอยู่ในพระบรมราโชวาท

๔. ทรงมีปรีณายกที่สามารถ ฉลาดรู้ประโยชน์ ทั้งที่เป็นอดีต ทั้งที่เป็นปัจจุบัน ทั้งที่เป็นอนาคต รับสนองพระบรมราโชวาทจัดการกรณีกิจนั้น ๆ และเมื่อทั้ง ๔ ข้อนี้มีอยู่สมบูรณ์ก็เป็นเครื่องส่งเสริมให้ทรงประกอบด้วยข้อ ๕ คือ

พระยศ อันหมายถึง พระบรมเดชาณุภาพ ที่ตั้งอยู่ แฝไป อันเป็นเครื่องรักษาประเทศชาติ ประชาชน เป็นที่หวั่นเกรง ระย่อของข้าศึกศัตรูโดยรอบ

พระราชฯ ผู้ทรงได้รับมูรธาภิเษกเป็นพระมหากษัตริย์ เมื่อประกอบด้วยคุณสมบัติทั้ง ๕ ประการนี้ คือมีพระชาติอันดี มีพระคลังที่สมบูรณ์ มีพระกำลังพร้อมด้วยกองทัพทุกหมู่เหล่า มีปรีณายกที่สามารถฉลาดรู้ พระยศคือพระบรมเดชาณุภาพอันยิ่งใหญ่มั่นคง ประทับอยู่ในประเทศชาติใด ๆ ก็ทรงชนะในประเทศชาตินั้น ๆ และประเทศชาตินั้น ที่เสด็จประทับอยู่เป็นองค์พระประมุข ก็ย่อมจะชนะในทุก ๆ ทิศ ไม่มีข้าศึกศัตรูใด ๆ จะล่วงล้ำเข้ามาทำอันตรายได้

ครั้นได้ตรัสถึงพระราชามหากษัตริย์ผู้ทรงประกอบด้วยคุณสมบัติแห่งความชนะทุกทิศดังนี้แล้ว จึงได้ตรัสเทียบเข้ามาถึงภิกษุทั้งหลายในพระศาสนา นี้ อันหมายถึงตลอดถึงพุทธศาสนิกชน ทั้งบรรพชิต ทั้งคฤหัสถ์ ทุกหมู่เหล่าว่าเมื่อประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ก็ย่อมจะเป็นผู้มีจิตวิมุตติ หลุดพ้น ชื่อว่าชนะกิเลส จะเป็นไปในป่า ในบ้านในที่ใดที่หนึ่ง เมื่อประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล้ว ก็จะเป็นผู้ชนะกิเลสได้ในทิศที่อยู่ นั้น สถานที่อยู่นั้นเล่าจะเป็นวัดก็ดี เป็นบ้านก็ดี ที่ไหน ๆ ก็ดี ก็จะเป็นที่ที่ชนะกิเลส กิเลสไม่อาจจะเข้ามาบีบคั้นทำอันตรายได้ ธรรม ๕ ประการนั้นก็คือ

๑. ประกอบด้วยศีล ความตั้งใจดเว้นจากความประพฤติชั่วประพฤติผิดทางกาย ทางวาจา จะเป็นศีล ๕ ศีล ๘ หรือศีลที่ยิ่ง ๆ ขึ้นไป สำหรับสามเณร สำหรับภิกษุก็ตาม นี้เทียบกันได้กับพระราชามหากษัตริย์ ผู้ทรงมีพระชาติอันดี ก็เพราะว่า

เมื่อมีศีลก็ชื่อว่ามีชาติเป็นอันดีเหมือนกัน เพราะว่าเกิดเป็นผู้มีศีลขึ้น เกิดเป็นคนดีขึ้นมา

๒. มีพาสุขจะ คือความที่ได้สดับตรับฟัง ทรงจำพระพุทธวจนะไว้ได้มาก อันทำให้สามารถปฏิบัติธรรมที่สมควรแก่ธรรมได้ และสามารถแสดงบอกกล่าวแก่ผู้อื่นได้ เทียบกันได้กับพระราชามหากษัตริย์ผู้มีพระคลังที่สมบูรณ์ไม่บกพร่อง เมื่อต้องการจะทรงใช้สอยอะไรก็ใช้สอยได้เพื่อประโยชน์สุขอื่น ๆ

๓. มีความเพียรคือเพียรละอกุศลบาปธรรม เพียรอบรมกุศลบุญต่าง ๆ ให้บังเกิดขึ้น ก็คือมีสัมมปธาน ความเพียรชอบนั่นเอง เพียรระวังบาปมิให้บังเกิดขึ้น เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรทำกุศลที่ไม่บังเกิดให้บังเกิดขึ้น เพียรรักษากุศลที่บังเกิดขึ้นแล้วให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น เทียบกันได้กับพระราชามหากษัตริย์ผู้มีพระกำลังเปรียบพร้อมไปด้วยกองทัพทุกหมู่เหล่า

๔. มีปัญญา คือความรู้ทั่วถึงตามเหตุและผล หรือรู้ทั่วถึงความจริงตามเหตุและผล เทียบกันได้กับพระราชามหากษัตริย์ผู้ทรงมีปรีชาญาณที่ฉลาดสามารถรอบรู้ประโยชน์ ทั้งที่เป็นอดีต ปัจจุบัน และอนาคต

ธรรมทั้ง ๔ ข้อนี้ก็เป็นเครื่องอบรมวิมุตติคือความหลุดพ้น ทำให้เป็นผู้มีวิมุตติคือความหลุดพ้นเป็นข้อคาร์บ ๕ เทียบกันได้กับพระราชามหากษัตริย์ผู้ทรงประกอบด้วยพระยศ คือพระบรมเดชานุภาพอันเกิดจากองค์สมบัติ ๔ ข้อข้างต้นดังกล่าวแล้ว อันวิมุตติคือความหลุดพ้นนี้เป็นผลของการปฏิบัติในศีล พาสุขจะ ความเพียรและปัญญาหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ศีล สมาธิ ปัญญา

เมื่อปฏิบัติในธรรมเหล่านี้ย่อมจะได้วิมุตติคือความหลุดพ้นไปโดยลำดับ ตั้งแต่ *ตทังควิมุตติ* ความหลุดพ้นด้วยองค์นั้น ๆ เช่น พ้นจากความโกรธด้วยเมตตา พ้นจากความตระหนี่ด้วยทานจริยา ความประพฤตินานคือทำทาน พ้นจากโทสะด้วยศีล พ้นจากโมหะด้วยปัญญาในเรื่องนั้น ๆ เป็นความพ้นชั่วคราวที่ปฏิบัติ

และเมื่อปฏิบัติธรรมได้มั่นคงยิ่งขึ้น ก็ได้วิมุตติที่ยิ่งขึ้น เป็น *วิกขัมภณวิมุตติ* ความพ้นด้วยความสะกดเอาไว้ เช่น ได้ด้วยอัปนาสมาธิหรือฌาน ก็สะกดกิเลสเอาไว้ไม่ให้ไหลขึ้นมา เหมือนอย่างก้อนหินที่ทับหญ้าเอาไว้ให้แห้ง แต่ว่ารากยังอยู่ ยกหินขึ้นมารากนั้นก็งอกเป็นหญ้าขึ้นอีก

แต่เมื่อปฏิบัติให้ยิ่งขึ้นไปกว่านั้นจนเป็นมรรค ตัดกิเลสได้เด็ดขาดบางอย่าง หรือว่าสิ้นเชิง ก็ได้ *สมุจเฉทวิมุตติ* ความพ้นด้วยการตัดขาด เมื่อประสบผลเป็นลำดับจากมรรค ก็ได้ *ปฏิบัติสัทธีวิมุตติ* ความหลุดพ้นด้วยความสงบระงับ และบรรลุนิพพานเป็นอันดับไป ก็ได้ *นิสสรณวิมุตติ* ความหลุดพ้นด้วยการแล่นออกไปจากกิเลส เพราะฉะนั้น วิมุตติคือความหลุดพ้น นี่จึงเป็นผลของการปฏิบัติที่จะพึงได้โดยลำดับ

บัดนี้ ท่านสาธุชนทั้งหลายได้มาพร้อมกันปฏิบัติทำจิตตภาวนา อาศัยคุณแห่งพระรัตนตรัย คือพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นเครื่องชักนำ จึงขอให้พร้อมกันน้อมจิตถวายพระราชกุศลถวายพระพรชัยมงคลแด่สมเด็จพระมหิตลธิราชวโรดมเจ้าพระยาวิสุทธิวิเทศราชบุรุษ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณมุนี สมนานะมหาเถรญาณวิเศษ เจ้าคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย สมเด็จพระราชาคณะผู้ใหญ่ของพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย สมเด็จพระราชาคณะผู้ใหญ่ของพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย สมเด็จพระราชาคณะผู้ใหญ่ของพระสงฆ์ฝ่ายเถรวาท และสมเด็จพระราชาคณะผู้ใหญ่ของพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย สมเด็จพระราชาคณะผู้ใหญ่ของพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย สมเด็จพระราชาคณะผู้ใหญ่ของพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย สมเด็จพระราชาคณะผู้ใหญ่ของพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ให้เสด็จสถิตเป็นพระนาถรัตนแห่งพระราชวงศ์ รัฐบาล ประเทศชาติ ประชาชน อันประกอบด้วยข้าราชการฝ่ายทหาร ตำรวจ พลเรือน ทูตานุทูต และกงสุล พร้อมทั้งพ่อค้า ประชาชน สมณชีพราหมณาจารย์ อาณาประชาราษฎร์ ขอให้ทรงพระเจริญพระราชสิริสวัสดิ์พิพัฒนามงคลพระชนมสุขทุกประการ เสด็จสถิตในพระสิริราชสมบัติตลอดจักรวาล

และในต่อไปนี้พระสงฆ์จะได้สวดถวายพระพรชัยมงคลและอำนวยการแก่ท่านสาธุชนทั้งหลาย.

คาถาที่พระสงฆ์สวด

ในพิธีเนื่องในมงคลสมัยเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ
ครบ ๑๐,๐๐๐ วันในรัชกาลปัจจุบัน
วันอังคารที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๒๐
ณ วัดบวรนิเวศวิหาร

๑. โส อตถลทุโธ สุขิตโต	วิรุฬโห พุทธสาสนเณ
อโรโค สุขิตโต โหหิ	สห สัพเพหิ ฌาติภิ
๒. ชยนโต โพธิยา มุเล	สกุยานัน นนทิวฑฒโน
เอวํ ตูวํ วิชโย โหหิ	ชยสสุ ชยมจฺจเล
อปราชิตปลลฺงเก	สีเส ปจฺวิโปกฺขเร
อภิเสเก สัพพพุทธานัน	อคฺคปฺปตฺโต ปโมทติ.
๓. สุนกฺขตฺตํ สุมจฺจลํ	สุปภาตํ สุนฺนุจฺจิตํ
สุขโนณ สุมฺหุตฺโต จ	สุยฺยจฺจํ พุรฺหมจฺจริสฺสุ
๔. ปทกฺขิณฺณํ กายกมฺมํ	วาจกมฺมํ ปทกฺขิณฺณํ
ปทกฺขิณฺณํ มโนกมฺมํ	ปณฺธิรํ เต ปทกฺขิณฺณา
๕. ปทกฺขิณฺณานิ กตฺวาน	ลภนฺตตฺเถ ปทกฺขิณฺเณ.
๖. สัพพโรควินิมฺุตฺโต	สัพพสนฺตาวชฺชิตฺโต
สัพพเวรมติกฺกนฺโต	นิพฺพุตฺโต จ ตูวํ ภา
๗. สัพพีติโย วิวชฺชนตฺตุ	สัพพโรโค วินสฺสตฺตุ
มา เต ภาตฺวณฺตรายโย	สุขี ทัชฌายูโก ภา

๘. อภิวัตน์ลีลิสสุ จตุตโร ฐมา วุฒนุติ	นิจุ จุฑมาปจาโยโน อายุ วนุโณ สุขี พลั.
๙. อรหิ สมมาสมพุทโธ มหาสงฆ์ ปโพเธสิ	อุตุตมัม ฐมมชฌคา อิจุเจตัม รตนตตยัม
๑๐. เอตสส อานุภาเวน ทุกขโรคภยา เวรา อนกา อนุตตรายาปี	กตปฺญสส เตชสา โสกา สตตุ จุฑทวา วินสสนตุ อเสสโต
๑๑. ชยสิทธิ ธนั ลากั สิริ อายุ จ วนุโณ จ สทวสสา จ อายุ จ	โสตุถิ ภาคยัม สุขี พลั โกคัม จุฑมึ จ ยสวา ชีวสิทธิ ภาวนตุ เต.
๑๒. เต อตถลทฐา สุชิตา อโรคา สุชิตา โหถ	วิรุฬหา พุทฐสสเน สท สพเพหิ ภาติถิ
๑๓. สพเพ พุทฐา พลปฺตตทา อรหนตฺตานญจ เตเชน	ปจฺเจกานญจ ยัม พลั รกขัม ภาณามิ สพพโส.
๑๔. สิทธิมตฺตุ สิทธิมตฺตุ เอตสมี รตนตตยสมี	สิทธิมตฺตุ อิหัม ผลัม สมปสาทนเจตโส.
๑๕. ภาตฺตุ สพพมจฺจลัม สพพพุทฺธานุภาเวน	รกขณฺตุ สพพเทวตา สทา สโตถิ ภาวนตุ เต
๑๖. ภาตฺตุ สพพมจฺจลัม สพพธมฺมานุภาเวน	รกขณฺตุ สพพเทวตา สทา สโตถิ ภาวนตุ เต
๑๗. ภาตฺตุ สพพมจฺจลัม สพพสงฺฆานุภาเวน	รกขณฺตุ สพพเทวตา สทา สโตถิ ภาวนตุ เต.

คำแปล
คาถาที่พระสงฆ์สวด
ในพิธีเนื่องในมงคลสมัยเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ
ครบ ๑๐,๐๐๐ วันในรัชกาลปัจจุบัน

วันอังคารที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๒๐

ณ วัดบวรนิเวศวิหาร

๑. สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า จงเป็นผู้ได้ประโยชน์ ถึงซึ่งความสุข งอกงามในพระพุทธศาสนา เป็นผู้หาโรคมิได้ สาราญกายใจ พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชินีนาถ พระราชโอรสธิดา ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์ ทั้งปวงเทอญ
๒. พระจอมมุนี ผู้ทรงเจริญความยินดี (บุตร) แห่งศากยวงศ์ ทรงชนะที่ควงไม้โพธิ์ ขอท่านจงมีชัย จงชนะในชัยมงคล เหมือนฉะนั้น พระองค์ทรงถึงความเป็นผู้เลิศ ปราโมทย์อยู่ ณ บัลลังก์อันไม่กลับแพ้ เหนือพื้นปฐพีอันบริสุทธิ เป็นยอดธรณีที่อภิเษกของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์
๓. ฤกษ์ดี มงคลดี สว่างดี รุ่งดี ขณะดี ครุฑดีด้วย บุษชาติในพรหมจารีทั้งหลาย
๔. กายกรรมเป็นเบื้องขวา คือชอบธรรม วาจกรรมเป็นเบื้องขวา คือชอบธรรม มโนกรรมเป็นเบื้องขวา คือชอบธรรม ความปรารถนาของท่านเป็นเบื้องขวา คือชอบธรรม
๕. ทำกรรมอันเป็นเบื้องขวา คือชอบธรรม ย่อมได้ประโยชน์ทั้งหลายอันเป็นเบื้องขวา คือชอบธรรม
๖. พ้นแล้วจากโรคทั้งปวง เว้นแล้วจากความเดือดร้อนทั้งปวง ล่วงเสียซึ่งเวรทั้งปวง ท่านจงเป็นผู้ดับทุกข์ทั้งปวงด้วย
๗. ความจัญไรทั้งปวงจงเว้นไป โรคทั้งปวงจงฉิบหายไป อันตรายอย่าได้มีแก่ท่าน ขอท่านจงเป็นผู้มีสุข มีอายุยืน

๘. ธรรมทั้งหลาย ๔ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ ย่อมเจริญแก่บุคคลผู้มีความไหว้ต่อบุคคลผู้ควรไหว้เป็นปกติ ผู้อ่อนน้อมต่อบุคคลผู้เจริญเป็นนิตย์
๙. พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นพระอรหันต์ ได้บรรลุธรรมอันอุดม ยิ่งสงฆ์หมู่ใหญ่ให้ตรัสรู้แล้ว หมวดสามแห่งรัตนะนั้นอย่างนี้
๑๐. ด้วยอานุภาพของพระรัตนตรัยนั้น ด้วยเดชแห่งบุญที่กระทำแล้ว ทุกข์ โรคภัย และเวรทั้งปวง ความโศก ศัตรู และอุปัทวะทั้งหลาย ทั้งอันตรายทั้งหลายเป็นอเนก จงพินาศไปโดยไม่เหลือ
๑๑. ความชนะ ความสำเร็จ ทรัพย์ ลาภ ความสวัสดิ ความมีโชค ความสุข กำลัง สิริ อายุ และวรรณะ โภคะ ความเจริญ และความเป็นผู้มียศ และอายุยืน ๑๐๐ ปี และความสำเร็จกิจในความเป็นอยู่ จงมีแก่ท่าน.
๑๒. ท่านทั้งหลาย (ทั้งชายและหญิง) จงเป็นผู้ได้ประโยชน์ ถึงซึ่งความสุของกามในพระพุทธศาสนา เป็นผู้หาโรคมิได้ สาราญกายใจ พร้อมด้วยญาติทั้งปวง เทอญ
๑๓. พระพุทธเจ้าทั้งหลายทุกพระองค์ ทรงพระกำลังสิ้นพัน กำลังใดแห่งพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายและแห่งพระอรหันต์ทั้งหลายมีอยู่ ข้าพเจ้าขอผูกความรักษา ด้วยเดชแห่งกำลังนั้น โดยประการทั้งปวง.
๑๔. ขอผลแห่งจิต อันเลื่อมใสในพระรัตนตรัยนี้ จงเป็นผลสำเร็จ จงเป็นผลสำเร็จ จงเป็นผลสำเร็จ เทอญ.
๑๕. ขอสรรพมงคล จงมีแก่ท่าน ขอเหล่าเทพดาทั้งปวง จงรักษาท่าน ด้วยอานุภาพแห่งพระพุทธเจ้าทั้งปวง ขอความสวัสดิทั้งหลาย จงมีแก่ท่านทุกเมื่อ
๑๖. ขอสรรพมงคล จงมีแก่ท่าน ขอเหล่าเทพดาทั้งหลาย จงรักษาท่าน ด้วยอานุภาพแห่งพระธรรมทั้งปวง ขอความสวัสดิทั้งหลาย จงมีแก่ท่านทุกเมื่อ
๑๗. ขอสรรพมงคลจงมีแก่ท่าน ขอเหล่าเทพดาทั้งปวง จงรักษาท่าน ด้วยอานุภาพแห่งพระสงฆ์ ขอความสวัสดิทั้งหลาย จงมีแก่ท่านทุกเมื่อ.

พระธรรมเทวาธิราช

พระธรรมเทวาริราช*

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

พุทฺโธ โส ภควา โปธาย ธมฺมํ เทเสติ.

“พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น เป็นพระผู้รู้ผู้ตื่นแล้ว ทรงแสดงธรรม เพื่อให้รู้ให้ตื่น”

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนา สนองกุศลเจตนาของท่านสาธุชน प्रารภาการ ฟังธรรม และการปฏิบัติทำจิตตภาวนาพุทโธ จึงได้มาประชุมกันเพื่อฟังธรรมและปฏิบัติทำจิตตภาวนา

การฟังธรรมนั้น ในที่นี้ก็ได้มีประจำทุกวันอาทิตย์ และโดยเฉพาะในวันนี้ ได้มีการชักชวนกันเพื่อมาปฏิบัติทำจิตตภาวนาพุทโธอีกส่วนหนึ่ง เพื่อถวายพระราชกุศล ถวายพระพรชัยมงคล แต่สมเด็จพระบพิตรสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ๙ สยามมกุฎราชกุมาร ประทานวันพระราชสมภพซึ่งเวียนมาถึงอีกวาระหนึ่งในวันพรุ่งนี้ คือวันที่ ๒๘ กรกฎาคม แต่โดยที่วันนี้เป็นวันหยุดราชการ หยุดการทำงาน ส่วนวันพรุ่งนี้ไม่ใช่เป็นวันหยุด ฉะนั้น จึงได้มีการชักชวนกันมาปฏิบัติทำจิตตภาวนาพุทโธถวายในวันนี้ เมื่อเป็นดังนี้ จึงมาตรงกับวันอาทิตย์ ซึ่งเป็นวันประชุมกันฟังธรรมโดยปกติ ท่านสาธุชนทั้งหลายจึงได้มีโอกาสมาฟังธรรมในวันอาทิตย์ด้วย และผู้ที่มีความปรารถนา จะปฏิบัติทำจิตตภาวนาพุทโธต่อไปได้ด้วย

* ทรงแสดง ณ วัดบวรนิเวศวิหาร วันที่ ๒๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระญาณสังวร

ก่อนอื่น เราทั้งหลายสมควรจะได้ทำความรู้สึกกตัญญู รู้พระคุณของท่านทั้งหลาย ผู้ที่ได้เอื้ออภัยคุ้มครองป้องกันประเทศไทยนี้ ให้คงมีความสุขสวัสดิ์ ในขณะที่ประเทศทั้งหลายโดยรอบกำลังตกอยู่ในความสับสนวุ่นวาย และมีความทุกข์เดือดร้อนกันโดยทั่วไป แต่ว่าประเทศไทยเรานี้ยังมีความสุขสวัสดิ์ รวมทั้งเราทั้งหลาย ทั้งที่เป็นบรรพชิตคือผู้บวช ทั้งที่เป็นคฤหัสถ์คือผู้ครองเรือน ต่างก็มีความสุข มีอิสระเสรีอย่างเต็มที่ในอันที่จะปฏิบัติ ในอันที่จะกระทำกิจการต่าง ๆ ในอันที่จะมีการพักผ่อน ดังเช่นในด้านศาสนา ก็มีอิสระเสรีในอันที่จะออกบวชเรียนกัน ในอันที่จะปฏิบัติธรรมะ ดังเช่นในวันนี้ ทุก ๆ คนผู้มีความปรารถนา ต่างก็พากันมาปฏิบัติทำจิตตภาวนาพุทธโธได้ตามประสงค์

แม้แต่ทางบ้านทางเมืองก็เช่นเดียวกัน ทุกคนก็มีความสุข มีอิสระเสรีในอันประกอบอาชีพการงาน ในอันเที่ยวเตร่หาความสุขสนุกสบาย ในอันที่จะกระทำกิจการต่าง ๆ ได้ตามปรารถนา ไม่ใช่แต่ในด้านการกระทำที่เป็นปกติเรียบร้อยเท่านั้น แม้ในการกระทำในบางด้านบางประการ รวมถึงในการที่จะประชุมกันด่าว่าใครต่อใคร ตลอดจนถึงจะด่าว่าพระสงฆ์องค์เจ้าก็ยังทำกันได้ ก็แปลว่า จะหาประเทศถิ่นที่ประชาชนมีความสุข มีอิสระเสรีในอันที่จะกระทำอะไรต่ออะไรได้ตามใจเช่นนี้อีกได้ยากหรือว่าหาไม่ได้

แม้เช่นนี้ประเทศไทยเรานี้ก็ยังไม่เป็นอะไร ก็ยังมีความเป็นปกติ และในกาลสมัยที่คล้าย ๆ กันว่าจะเอียงเซล้มไป แต่แล้วก็กลับเป็นปกติ ซึ่งดูเหมือนมีความมั่นคงดำรงอยู่ ความที่เคยหวาดกลัวตื่นเต้นกันใบบางคราว ก็กลับสงบลงได้ ลักษณะที่เป็นไปดังกล่าวนี้นี้ หาใช่ไม่ได้มีเฉพาะในสมัยปัจจุบันนี้เท่านั้น แม้ในอดีตก็ได้เคยมีมาแล้ว ในคราวที่ประเทศชาติวันไหวเอียงเซหรือว่าพิบัติลงในบางครั้งบางคราว แต่ก็กลับคืนเป็นปกติ กลับฟื้นขึ้นได้อย่างรวดเร็วและดำรงอยู่สืบต่อมาได้ เพราะว่าได้มีบุคคลบ้าง เหตุการณ์ต่าง ๆ บ้าง เข้ามาแก้ไขหรือบังเกิดขึ้นแก้ไข เป็นการช่วยเหลือให้มีความรอดพ้นและประสบความสำเร็จสวัสดิ์ในที่สุด ได้เป็นมาดังนี้หลายครั้งหลายหน แม้เพราะเหตุนี้จึงได้มีปรากฏในพงศาวดารรัชกาลที่ ๔ ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงปรารถนาถึงเหตุการณ์ของประเทศชาติไทย ที่เป็นมาดังกล่าวนั้น คือชวนเซเหมือนอย่างจะล้มพินาศลง แต่แล้วก็กลับมีบุคคลหรือเหตุการณ์มาช่วยผ่อนคลาย

ให้กลับเป็นปกติ มีความสวัสดิมาเป็นคราว ๆ โดยลำดับ ฉะนั้น จึงได้ทรงพระราชดำริว่าจะต้องมีท่านผู้ที่คอยอภิรักษ์ช่วยเหลืออยู่ดังกล่าวมานั้น จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนา “พระสยามทวารวดีราช” ขึ้นเป็นสัญลักษณ์ถึงท่านที่ได้อภิรักษ์อภิบาลประเทศไทยนี้มาโดยลำดับ สำหรับทรงสักการะบูชา และพระสยามทวารวดีราชก็ได้เป็นที่สักการะบูชา เคารพนับถือแห่งพระมหากษัตริย์และประชาชน สืบต่อมาจนถึงในบัดนี้

ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า พระสยามทวารวดีราชได้เป็นผู้อภิบาลบริรักษ์รักษาประเทศชาติ ประชาชนชาวไทยมาโดยลำดับ นี้ทางฝ่ายอาณาจักร

ส่วนทางฝ่ายพุทธจักรนั้น ประชาชนชาวไทยเราก็ได้รับนับถือพระพุทธศาสนา สืบต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน ได้นับถือพระรัตนตรัย คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ คือที่พึ่งกำจัดทุกข์ภัยได้จริงมาโดยลำดับ และได้เคารพนับถือธรรมะ คำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาประพติดประปกิน

ธรรมะคือคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านี้เองได้ เป็นเครื่องสร้างจิตใจของประชาชนคนไทย ให้ประกอบด้วยธรรมะมานับเป็น ๑,๐๐๐ ปี จนกล่าวได้ว่าหลักธรรมะของพระพุทธเจ้านี้ได้ซึมซาบเข้าสู่จิตใจ เลือดเนื้อของประชาชนคนไทยเราจนเป็นเหมือนอย่างที่เราเรียกว่าเป็นกรรมพันธุ์ แต่ในที่นี้ก็ควรจะเรียกว่าเป็นธรรมพันธุ์ คือ เป็นพันธุ์ทางธรรมะที่สืบต่อกันมา เป็นต้นว่าจิตใจที่ฝังลึกอยู่ในคุณแห่งพระรัตนตรัย คือพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ จิตใจที่ประกอบด้วยความกตัญญูกตเวทิตะ รู้จักเคารพนับถือพ่อแม่ ครูบาอาจารย์ และผู้มีพระคุณทั้งหลาย จิตใจที่ประกอบด้วยความเมตตากรุณา มักสงสารผู้ตกทุกข์ได้ยาก อดไม่ได้ที่จะช่วยเหลือ ตลอดจนถึงความที่มีจิตใจฝังลึกอยู่ในความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นองค์พระประมุขของประเทศชาติ ก็เพราะว่าประเทศไทยเรานี้ได้มีพระมหากษัตริย์เป็นองค์พระประมุขสืบต่อมาโดยลำดับนับเป็นพัน ๆ ปี และหัวหน้าของชาติ คือ พระมหากษัตริย์นี้เองก็ได้ทรงนำประชาชนชาวไทยต่อสู้ป้องกันศัตรูที่มารุกรานต่าง ๆ อุปถัมภ์บำรุงประชาชนชาวไทยทั้งปวง เป็นที่รวมจิตใจให้มีความสามัคคีเอากีภาพ คือ ความพร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แปลว่าเป็นผู้ร่วมทุกข์ร่วมสุขอยู่กับประชาชน นำประชาชน ประเทศชาติมาสู่ความสุขสวัสดิ์โดยลำดับกาลทุกสมัยมาจนถึงในบัดนี้

อึ้งเล่า เมื่อชาติไทยเราได้รับนับถือพระพุทธศาสนาก็พระมหากษัตริย์นี้เอง ได้ทรงเป็นผู้รับขึ้นก่อนและชักนำประชาชนให้รับนับถือปฏิบัติ ส่วนพระมหากษัตริย์เองเล่าก็ได้ทรงรับหลักธรรมะของพระพุทธศาสนามาประพฤติปฏิบัติ ดังที่กล่าวกันมาจนถึงในบัดนี้ว่า ได้ทรงดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรม คือธรรมะของพระราชาซึ่งเป็นผู้ปกครอง ๑๐ ประการ พระมหากษัตริย์ไทยตั้งแต่รับนับถือพระพุทธศาสนาก็ได้ทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม ดังกล่าวมานี้โดยลำดับ จึงสมควรจะกล่าวหัวข้อของทศพิธราชธรรมนี้ดังนี้

ข้อ ๑ ทาน การให้ คือทรงเป็นผู้ให้ ให้ทรัพย์ ให้ความช่วยเหลือต่าง ๆ ตลอดจนให้ปัญญาคือให้ความรู้แก่ประชาชน ให้ตามที่ต้องการ เมื่อประชาชนต้องการอะไรก็ให้สิ่งที่ต้องการนั้น

ข้อ ๒ สีล คือความประพฤติดีงาม งดเว้นจากการชั่วเสียหาย ไม่ทำอะไรเป็นการไม่เหมาะไม่ควร

ข้อ ๓ บริจาคะ การบริจาค คือการยอมสละเพื่อประโยชน์ที่ยิ่งกว่า เช่น ยอมสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม ดังที่จะเห็นได้ว่า พระมหากษัตริย์ตั้งแต่อดีตกาลมาได้ทรงออกหน้านำทหารออกรบในสงครามดังเช่นสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เป็นต้น ทรงยอมสละพระชนมชีพเพื่อรักษาประเทศชาติ ประชาชน

ข้อ ๔ อาชชวะ ความเป็นคนตรง ไม่คดทรยศต่อประเทศชาติ ประชาชน

ข้อ ๕ มัททวะ ความสุภาพอ่อนโยน ไม่แข็งกระด้าง หยาบหมื่น

ข้อ ๖ ตปะ คือมีความเพียรไม่เกียจคร้าน ปฏิบัติกรณียะนั้น ๆ

ข้อ ๗ อโภระ ความไม่โกรธ คือไม่ลุอำนาจของความโกรธ และการกระทำอะไรไปด้วยอำนาจของความโกรธ ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้นก็เป็นกรกระทำที่ไม่ยุติธรรม

ข้อ ๘ อวิหิงสา ไม่เบียดเบียน หมายความว่าไม่ทำอะไรเป็นการเบียดเบียน ประชากรราษฎร มีกรุณาแผ่ไปในประชาชนทั่วไป เมื่อมีความทุกข์เดือดร้อนบังเกิดขึ้นในทีใดก็ต้องเสด็จไปหรือทรงกระทำการช่วยในที่นั้น แม้จะเป็นถิ่นทุรกันดารใดก็ตาม

ข้อ ๙ ขันติ ความอดทน คือมีความอดทนต่อปัจจัย ที่จะนำให้เกิดความโกลาหล ความโกรธ ความหลงทั้งหลาย อดทนต่อความลำบากตรากตรำทั้งปวง อดทนต่อถ้อยคำที่จาบจ้วงล่วงเกิน

ข้อ ๑๐ อวิโรธนะ ความไม่ผิด คือจะทำอะไรก็ศึกษา พิจารณา ไตร่ตรอง ให้มีความรู้ทั่วถึงรอบคอบ เพื่อให้เกิดความไม่ผิดพลาด แต่ให้ถูกต้องในเรื่องทั้งปวง

ธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้ แม้เรียกว่าราชธรรมก็ได้หมายความว่า เป็นธรรมที่พระราชอาพระองค์เดียวพึงประพฤติปฏิบัติ แต่เป็นธรรมสำหรับปกครองแผ่นดิน ที่ทุก ๆ ฝ่ายผู้รวมกันอยู่ในแผ่นดินตั้งแต่พระราชาลงมา ฉะนั้น ผู้ปกครองประเทศชาติทุกระดับก็มีหน้าที่จะต้องอยู่ในทศธรรมเหล่านี้ด้วย แม้ประชาชนทั่วไปก็พึงต้องอยู่ในทศธรรมเหล่านี้ด้วยเช่นเดียวกัน คือสมควรที่จะต้องมีทานเป็นต้น ฝ่ายผู้ปกครองคือพระมหากษัตริย์และรัฐบาลมีทานแก่ประชาชน ประชาชนก็พึงมีทานแก่พระมหากษัตริย์และรัฐบาล เช่นว่า ช่วยเสียส่วยสาอากร ช่วยทำการให้ในทางต่าง ๆ ฝ่ายพระมหากษัตริย์และรัฐบาลมีศีลแก่ประชาชน ประชาชนก็พึงมีศีลแก่พระมหากษัตริย์และรัฐบาล ฝ่ายพระมหากษัตริย์และรัฐบาลมีการบริจาคน มีความตรง มีความอ่อนโยน มีความเพียร มีความไม่โกรธหรือไม่ลุอำนาจของความโกรธ มีความไม่เบียดเบียน มีความอดทน มีการกระทำไม่ผิดแก่ประชาชน ประชาชนก็พึงมีบริจาคนเป็นต้นดังกล่าวแล้วต่อพระมหากษัตริย์และรัฐบาลเช่นเดียวกัน

ธรรมะในพระพุทธศาสนาย่อมเป็นกลางอย่างนี้ แม้ตั้งชื่อว่า ทศพิธราชธรรม ซึ่งดูเหมือนว่าเป็นธรรมะของพระราชอาพระองค์เดียว แต่หาเป็นเช่นนั้นไม่ แต่ในทางปฏิบัติแล้วเป็นสิ่งที่พึงประพฤติด้วยกันทุกฝ่าย ความเสื่อมโทรมทั้งหลาย ความวิบัติทั้งหลายที่บังเกิดขึ้นแก่ประเทศชาติประชาชน ในอดีตกาลมาเป็นครั้งคราวจนถึงในปัจจุบันนี้ก็เพราะว่าทุก ๆ ฝ่ายไม่ปฏิบัติตนในทศธรรมเหล่านี้ เช่นว่า ในบางสมัยหรือในบางคราวพระมหากษัตริย์พระองค์เดียวหรือพร้อมด้วยท่านผู้อื่นเพียงบางท่านดังเช่นในบัดนี้ ก็เช่นสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบรมราชชนนีเป็นต้น ได้ทรงปฏิบัติทศพิธราชธรรมเพียง ๒-๓ พระองค์เท่านั้น แต่ว่าถ้าคนอื่นไม่ปฏิบัติก็เป็นไปไม่ได้ ความสุขสวัสดิ์จะบังเกิดขึ้นไม่ได้ ต่อเมื่อพระมหากษัตริย์

รัฐบาลทุกระดับ ปฏิบัติกิจกรรมทั้ง ๑๐ ประการนั้นต่อประชาชน และประชาชนเล่า ก็ปฏิบัติกิจกรรมเหล่านี้ต่อพระมหากษัตริย์และรัฐบาลดังเช่นที่กล่าวมาแล้ว คือ มีทานต่อกัน มีศีลต่อกัน ดังนี้ เป็นต้นแล้ว ความสุขสวัสดิก็ย่อมบังเกิดขึ้น ปรากฏว่าในประเทศไทยเรานี้ได้พยายามปฏิบัติตามธรรมะคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ากันอยู่โดยลำดับมาทุกฝ่าย

ดังที่ได้ยกเอาทศพิธราชธรรมที่กล่าวมานี้เป็นตัวอย่าง พระมหากษัตริย์และรัฐบาลก็พยายามปฏิบัติกิจกรรมต่อประชาชน ประชาชนก็ปฏิบัติกิจกรรมนี้ต่อพระมหากษัตริย์และรัฐบาล เมื่อเป็นดังนี้ ความดำรงอยู่อย่างผาสุก ความรอดพ้น ความสวัสดิจึงบังเกิดมีขึ้นได้ เพราะฉะนั้น เมื่อพิจารณาตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ดังกล่าวนี้ พระสยามเทวาริราช ก็คือทศพิธราชธรรมนี้เองที่ได้ปฏิบัติกันมา ตั้งแต่โบราณกาลจนถึงทุกวันนี้ และเมื่อกล่าวทางอาณาจักรก็เรียกว่าพระสยามเทวาริราช แต่เมื่อจะกล่าวทางพุทธจักรก็อาจจะกล่าวได้ว่า พระธรรมเทวาริราชเจ้า อันได้แก่ทศพิธราชธรรมนั่นเอง และพระสยามเทวาริราช หรือว่าพระธรรมเทวาริราชดังกล่าวมานี้ ก็ไม่ได้สถิตอยู่ที่ไหน แต่สถิตอยู่ที่จิตใจและความประพฤติทางกาย ทางวาจา ทางใจของทุก ๆ คนนั่นเอง กล่าวคือ สถิตอยู่ที่ทาน การให้ การช่วยเหลือแก่กันและกัน สถิตอยู่ที่ศีลคือความประพฤติชอบต่อกันและกัน สถิตอยู่ที่บริจาคคือการบริจาคมสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวมและประโยชน์ส่วนใหญ่ เร่งรักษาประโยชน์ส่วนรวมและโยชน์ส่วนใหญ่ว่าง สถิตอยู่ที่อาชชวะ ความเป็นผู้มี ความตรง ไม่คิดคดทรยศต่อกัน สถิตอยู่ที่มัททวะคือความอ่อนโยนละมุนละไม ความสุภาพต่อกันและกัน สถิตอยู่ที่ตปะคือความเพียรไม่เกียจคร้านในอันบำเพ็ญกรณียะคือหน้าที่ของตนและกิจการที่ควรทำทั้งหลาย สถิตอยู่ที่อโภชะ ความไม่โกรธคือไม่ลุอำนาจของความโกรธ สถิตอยู่ที่อวิหิงสาคือความไม่เบียดเบียนกันและกัน แต่มีกรุณาช่วยสงเคราะห์กัน ใครมีความทุกข์ร้อนบังเกิดขึ้นก็ช่วยเหลือ ไม่ดูตาย ไม่ใจแคบ ไม่ใจดำ สถิตอยู่ที่ขันติ ความอดทน สถิตอยู่ที่อวิโรธนะ ความไม่ผิดคือพยายามศึกษาไตร่ตรองในการทำงานที่จะกระทำทั้งหลาย โดยที่ไม่กระทำให้ผิด ทำให้ถูกต้อง สิ่งใดที่ทำมาและเห็นว่าผิดก็ไม่ตั้งต้น พยายามแก้ไขละเลิกสิ่งที่ผิดนั้น กระทำแต่สิ่งที่ถูกต้องขึ้นอยู่เสมอ

พระสยามเทวาภิราช หรือพระธรรมเทวาภิราช เมื่อกล่าวตามหลักธรรมทางศาสนาแล้ว ก็สถิตอยู่ในจิตใจ ในความประพฤติทางกาย ทางวาจา ทางใจของประชาชนคนไทยนี้เองทุก ๆ คน ซึ่งหลักธรรมเหล่านี้ได้ฝังอยู่ในจิตใจ ในสายเลือด เป็นธรรมพันธุ์พันธุ์ทางธรรมะมาโดยลำดับจนถึงบัดนี้ แต่แม้เช่นนั้น เราทั้งหลายก็ควรไม่ประมาทว่ามีอยู่พอแล้ว แต่ว่าควรปฏิบัติรักษาและอบรมเพิ่มเติมอยู่เสมอ เพราะถ้าไม่รักษาสิ่งที่มีอยู่แล้วก็จะเสื่อมลงได้ ไม่อบรมเพิ่มเติมขึ้น ก็จะไม่มีความเจริญงอกงามยิ่งขึ้น เพราะฉะนั้น ก็ควรมีความไม่ประมาท ควรรักษาธรรมเหล่านี้ และเพิ่มเติมธรรมเหล่านี้ให้มีปฏิบัติกันอยู่ทุกระดับทั้งฝ่ายปกครองและทั้งฝ่ายผู้อยู่ในปกครอง

หลักธรรมดังกล่าวนี้ เป็นเครื่องบริรักษ์อภิบาลรักษาโดยแท้จริง แม้ว่าจะมีเหตุการณ์อะไรรุนแรงโดยรอบ จะทำให้ชนชั้นสาระส่ายเพียงไรก็ตาม แต่ว่าหลักธรรมเหล่านี้เองเป็นแกนที่ยึดมั่นจิตใจความประพฤติของคนทั้งปวงที่รวมเป็นชาติไทยนี้ให้มีสามัคคีเอกภาพ คือความพร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอยู่ อันนี้แหละคือพระสยามเทวาภิราช พระธรรมเทวาภิราช คือธรรมทั้งหลายในส่วนรวมนี้เอง มีสามัคคีเอกภาพ ปฏิบัติธรรมะอันชอบต่อกันอยู่ เมื่อเป็นดังนี้แล้ว จะมีความสวัสดิปราศจากภัยตลอดไป ไม่มีภัยอันตรายใด ๆ จะมาคุกคามทำลายได้ เพราะฉะนั้น จึงสมควรที่เราทั้งหลายจะมีความระลึกถึงหลักธรรมดังกล่าวมานี้ และมีความไม่ประมาทปฏิบัติรักษาอบรมเพิ่มเติมอยู่เสมอ

การปฏิบัติทำจิตตภาวนาพุทโธในวันนี้ ก็เป็นการสำรวมจิตให้มีสมาธิ มีจิตตั้งมั่นแน่วแน่ โดยอาศัยพุทธานุสสติ คือระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์ชักนำ และจะปฏิบัติปรารภกัมมัญฐานข้อใดข้อหนึ่ง เช่น อานาปานสติ กำหนดลมหายใจเข้า-ออก หรือกัมมัญฐานข้ออื่น เช่น ธาตุกัมมัญฐาน พิจารณากายนี้แยกออกเป็นธาตุ จึงสักแต่ว่าเป็นธาตุ ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา แม้ประการใดประการหนึ่งก็ได้รวมความว่า ปฏิบัติรวมจิตเข้ามาให้มีสมาธิตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ที่สงบ เพื่อทำใจให้สงบ สงบอารมณ์คือเรื่องทั้งหลาย สงบนิเวรณ์ เครื่องกั้นจิตทั้งหลาย อันได้แก่ราคะ โทสะ โมหะเป็นต้น การทำจิตให้สงบ สงบอารมณ์ สงบเรื่องทั้งหลาย สงบกิเลสนิเวรณ์ทั้งหลายดังกล่าวมานี้ก็ย่อมอาศัยการรวมจิตเข้ามากำหนดอยู่ภายในและกำหนดกายอันนี้ กำหนดเวทนามันนี้ กำหนดจิตใจอันนี้ กำหนดธรรมะคือเรื่องราวอันนี้

ดังเช่นในบัดนี้ กำหนดธรรมะในจิตใจที่กำลังปรารถนาถึงอยู่ กำลังคิดถึงอยู่ ถ้ากำลังฟังธรรมะนี้ ธรรมะนี้เองเป็นสิ่งที่กำลังอยู่ในจิตใจ ดังที่ได้แสดงมาว่า พระสยามเทวาธิราช พระธรรมเทวาธิราช ทศพิธราชธรรม ก็เป็นเรื่องธรรมะ เรื่องธรรมะนี้กำลังอยู่ในจิตใจก็ให้รู้ ดูจิตใจว่าเป็นอย่างไร กำหนดรู้ไว้ ถ้าจิตใจพุ่งออกไปก็ให้รู้ ถ้าจิตใจสงบก็ให้รู้ รู้เวทนาว่าเป็นอย่างไร มีความสุขในการฟังนี้หรือไม่ หรือมีความทุกข์ในการฟัง ถ้ามีความสุขในการฟังก็ให้รู้ มีทุกข์ก็ให้รู้ ดูกายเองว่าเป็นอย่างไร กายนี้ตั้งอยู่เป็นอย่างไร มีลักษณะเป็นอย่างไร กายที่ประกอบด้วยทุกขเวทนาก็เป็นกายที่กระสับกระส่าย ถ้าเป็นกายที่ประกอบด้วยสุขเวทนาก็เป็นกายที่สงบ ให้รู้กาย รู้เวทนา รู้จิต รู้ธรรมะ คือเรื่องในจิตในปัจจุบันดังนี้ รวมใจเข้ามาให้รู้

ในการปฏิบัติก็มีพื้นฐานทำจิตตภาวนาพุทโธ หากว่าจะเลือกกำหนดเอาลมหายใจเข้า-ออก หายใจเข้าก็ให้รู้ หายใจออกก็ให้รู้ ก็กำหนดว่า พุทโธ หายใจเข้า พุท หายใจออก โธ ดังนี้ก็ได้ หรือจะกำหนดถึงอรรถคือเนื้อความว่า พุทโธ พุทธ ผู้รู้ เพราะฉะนั้น หายใจเข้าก็ให้รู้ รู้ถึงพุทโธ หายใจออกก็ให้รู้ รู้ถึงวิธพุทโธ ดังนี้ก็ได้ แต่ว่าพุทโธนั้นท่านรู้อย่างนี้ ดังที่ท่านแสดงว่า ท่านรู้ถึงเกิด-ดับ รู้ถึงอริยสัจทั้ง ๔ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค รู้ถึงวิชา วิมุตติ วิชาความรู้แจ่มแจ้ง วิมุตติหลุดพ้น เพราะฉะนั้น ถ้าศึกษาพิจารณาไปโดยลำดับดังนี้ก็ได้ เป็นการกำหนดธรรมะภายใน เมื่อกำหนดธรรมะภายในดังนี้ จิตใจก็จะรวมเข้ามาอยู่กับความสงบ อยู่กับความรู้ที่สงบ รักษาความรู้ที่สงบนี้ไว้ในภายในเสมอ และให้กำหนดว่าผู้รู้นี้เองคือพุทโธ ผู้หลงเป็นสัตว์โต ผู้ข้องผู้ติด ไม่ใช่เป็นพุทโธ ผู้รู้ แต่ผู้รู้ความเป็นจริง ตั้งแต่รู้ลมหายใจเข้า-ออก จนถึงรู้เป็นวิชา วิมุตติ เป็นผู้รู้ที่เป็นพุทโธ ปฏิบัติกำหนดเข้ามาภายในโดยลำดับนี้ เป็นการปฏิบัติทำจิตตภาวนาพุทโธประการหนึ่ง ๆ

เพราะฉะนั้น ต่อไปนี้ ก็ขอให้ท่านสาธุชนทั้งหลายได้ตั้งใจฟังพระสงฆ์ ที่จะสวดพระสูตรทางกรรมฐานตอนหนึ่ง และต่อจากนั้น ท่านผู้ประสงค์ที่จะทำจิตตภาวนาพุทโธ ก็พึงอยู่ปฏิบัติสืบต่อไปโดยประสงค์ มีอรรถาธิบายดังแสดงมา ด้วยประการฉะนี้

สี่รอบพระนักษัตร

การปฏิบัติทำจิตตภาวนาพุทโธ*

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

สฺวปฺพุทฺธํ ปฺพุทฺธมนฺติ สทา โคตมสวากา

เยสํ ทิวา จ รตฺโต จ นิจฺจํ พุทฺธคตา สติ.

สาวกของพระโคตมพุทธเจ้า มีสติระลึกถึงพระพุทธรูปอยู่เป็นนิตย์ ทั้งกลางวัน ทั้งกลางคืน ย่อมตื่นอยู่ด้วยดีทุกเมื่อ

บัดนี้ เป็นวันอาทิตย์ที่ ๖ เมษายน ๒๕๑๘ เป็นวันแสดงพระธรรมเทศนา วันอาทิตย์โดยปกติ เป็นวันที่พุทธศาสนิกสาธุชนทั้งหลายได้ชักชวนกันมาปฏิบัติธรรม จิตตภาวนาพุทโธ บรรณวันจักรี เพื่อถวายพระราชกุศลแด่อดีตพระมหากษัตริราชเจ้า และเพื่อถวายพระราชกุศลถวายพระพรชัยมงคลแด่สมเด็จพระมหากษัตริราชเจ้า รัชกาลปัจจุบัน พร้อมทั้งแผ่เมตตาจิตเพื่อความสุขสวัสดิแห่งประเทศชาติ ประชาชน ทั้งปวง

เมื่อนับย้อนหลังไป ๑๙๔ ปี สมเด็จพระมหากษัตริราชเจ้า รัชกาลที่ ๑ แห่งราชวงศ์จักรีนี้ ได้เสด็จ นำทัพกลับมาจากเสียมราฐ ประทับพลับพลา หน้าวัด

* ทรงแสดง ในวันที่ระลึกมหาจักรี วันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๘ ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระญาณสังวร

โพธาราม เสด็จฯ ลงเรือพระที่นั่งกลับข้ามมาพระราชวังประทับ ณ ศาลาลูกขุน (ฝั่งธนบุรี) สมณชีพราหมณ์เสนาพฤตมาตย์ราษฎรทั้งปวงกราบทูลอัญเชิญเสด็จขึ้นปราบดาภิเษกเป็นพระมหากษัตริย์ เมื่อ ณ วันเสาร์ แรม ๙ ค่ำ เดือน ๕ จัตวาศก จุลศักราช ๑๑๔๔ ตรงกับวันที่ ๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๒๕ เวลา ๒ โมงเช้ากับ ๖ บาท อาศัยเหตุการณ์อันสำคัญนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดวันที่ ๖ เมษายน เป็นวันจักรี เป็นประเพณีสืบมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๒

อนึ่ง ในรัชกาลที่ ๑ นั้นได้โปรดให้สร้างกรุงเทพมหานครนี้ โดยโปรดให้ประกอบราชพิธียกเสาหลักเมือง เมื่อวันอาทิตย์ ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๖ เวลาอรุณมีเสชดังที่ปรากฏหลักเมืองอยู่จนบัดนี้ และมาถึงศกนี้ซึ่งเป็นเวลาล่วงมาถึง ๑๙๔ ปี ในวันจักรีนี้ตรงกับวันอาทิตย์ แรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๕ วันเดือนปีนี้แม้ทางพระพุทธศาสนาจะสอนให้ปรารถนาแต่เพียงให้หนักถึงคติธรรมดาที่ทุก ๆ สิ่งก็ล่วงไป ๆ ตามวันเดือนปี และสอนให้ปรารถนากาลเวลาที่ล่วงไปดังนี้ เป็นผู้ไม่ประมาท รีบเร่งบำเพ็ญภักดีะคือกิจที่ควรทำให้ล่วงไป โดยไม่ปล่อยให้วันเดือนปีล่วงไปโดยปราศจากประโยชน์ ต้องฉวยเอาโอกาสวันเดือนปีบำเพ็ญประโยชน์

แม้ท่านพุทธศาสนิกสาธุชนทั้งหลายก็ได้ปฏิบัติตามพระพุทโธวาทนี้ ได้ปรารถนาวันจักรีมาประชุมกันทำจิตตภาวนาพุทโธถวายเป็นพระราชากุศลและถวายพระพรชัยมงคลแด่พระมหากษัตริย์ พร้อมทั้งประเทศชาติ ศาสนา ก็เป็นการที่ฉวยโอกาสแสดงความกตัญญูตเวทิตาธรรม ในพระมหากษัตริย์ ประเทศชาติ ศาสนา ซึ่งได้มีอุปการคุณแก่ชีวิตของตนทุก ๆ คนอย่างล้นพ้น และได้มาปฏิบัติเป็นการปฏิบัติการสนองพระคุณโดยรวมกันทำจิตใจสงบไปน้อมไปถวายพระราชากุศลถวายพระพรชัยมงคล และแผ่กุศลอำนาจพรมงคล เพื่อความดำรงมั่นสถาพรและความสุขสวัสดิ์แห่งสถาบันนั้น ๆ ซึ่งก็รวมเข้ามาถึงเพื่อความสวัสดิ์สถาพรของตนเองทุก ๆ คนทุก ๆ ท่านด้วย เพราะว่าทุก ๆ คนก็ย่อมรวมกันอยู่ในสถาบันทั้งปวงนี้

การทำจิตตภาวนาพุทโธดังนี้ ก็เป็นการร่วมกำลังใจกันช่วยอย่างหนึ่ง และนับว่าเป็นการช่วยทางจิตใจที่สำคัญ เป็นการช่วยด้วยทำจิตใจให้บริสุทธิ์ผุดผ่อง ดังนี้

ยอมเป็นการช่วยเพื่อสวัสดิมงคลแก่ทุก ๆ ฝ่าย เพราะว่าเป็นการช่วยที่แผ่จิตใจออกไป โดยไม่มุ่งจะเบียดเบียนใครให้เดือดร้อน ไม่ได้ถือใครว่าเป็นพวกเราพวกเขา ไม่ได้ถือว่าใครเป็นมิตรเป็นศัตรูที่พึงชน่าประหัดประหารหรือทำร้ายกันให้เดือดร้อนแม้ประการใดประการหนึ่ง แต่เป็นการแผ่ออกไปเพื่อความสุขสวัสดิ์ของทุก ๆ ฝ่าย ผู้ที่เป็นมิตรประกอบด้วยเมตตากรุณาอันบริสุทธิ์ก็ขอให้เป็นมิตรมีเมตตากรุณาบริสุทธิ์ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ผู้เป็นศัตรูก็ขอให้กลับใจจากความเป็นศัตรูคู่อาฆาต กลับมามีจิตใจอ่อนโยนมุ่งสุขประโยชน์แก่กันและกัน ผู้ที่มีความกตัญญูทเวทีกก็ขอให้มีความกตัญญูทเวทียิ่ง ๆ ขึ้นไป ผู้ที่ขาดความกตัญญูทเวทีกก็ขอให้กลับใจมามีความกตัญญูทเวทิต่อผู้มีพระคุณทั้งหลาย ผู้ที่ประกอบกรรมที่ดีอยู่แล้วก็ขอให้ประกอบกรรมที่ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป ผู้ที่ประกอบความชั่วก็ขอให้เลิกและกลับมาประกอบกรรมที่ดีที่ชอบ แผ่จิตใจออกไปด้วยเมตตากรุณาอันบริสุทธิ์ดังนี้โดยรอบ

เมื่อเป็นดังนี้แล้วก็เป็นการช่วยสำคัญอย่างหนึ่ง แม้ว่าการช่วยด้วยจิตใจนี้เป็นเพียงกลุ่มน้อย แต่ว่ากลุ่มน้อยนี้เอง เมื่อรวมพลังกันเข้าก็ย่อมจะมีพลังรวม แม้ว่าจะมีพลังน้อยก็ยังดีกว่าที่จะไม่รวมพลังทางจิตใจเพื่อช่วยกันในทางที่ชอบดังนี้เสียเลย และจะเป็นการชักนำให้ผู้อื่นที่มีปัญญาเห็นดีเห็นชอบได้ทำจิตของตนให้ดีให้บริสุทธิ์ร่วมมากขึ้นอีกด้วย และโดยมาก ทุก ๆ สิ่งนั้นก็ย่อมตั้งต้นมาจากจุดน้อย และจุดน้อยนี้เองก็จะชักจูงกันให้มากขึ้น ๆ จนถึงเป็นกลุ่มมากได้ในที่สุด

อนึ่ง วันนี้ เนื่องจากเป็นวันจักรี จึงจะแสดงถึงเรื่องจักร นำธรรมการแสดงเกี่ยวกับการทำจิตตภาวนาพุทธโธ จักรนั้นแสดงโดยย่อมี ๒ อย่าง คือ อาณาจักรหนึ่ง พุทธจักรหนึ่ง อาณาจักรนั้นได้แก่ดินแดนที่เป็นถิ่นฐานตั้งประเทศชาติ พร้อมทั้งอาณาจักรคืออำนาจในการปกครองดินแดนอันเป็นประเทศชาตินั้น ดังเช่นราชอาณาจักรไทย ก็เป็นดินแดนที่ตั้งประเทศไทยและองค์อำนาจที่ปกครองดินแดนประเทศชาตินั้น ส่วนพุทธจักรก็ได้แก่ดินแดนถิ่นฐานที่พระพุทธธรรมคือธรรมของพระพุทธเจ้าแผ่ไปหรือแผ่มาตั้งอยู่ แต่ก็พึงทราบว่พุทธจักรนั้นโดยตรงตั้งอยู่ในแผ่นดินคือจิตใจจิตใจนี้เองเป็นแผ่นดินที่ตั้งแห่งพุทธจักร ซึ่งพุทธธรรมของพระพุทธเจ้าแผ่มาตั้งอยู่ ส่วนอาณาจักรนั้นเป็นแผ่นดินที่ตั้งอาศัยของร่างกายประกอบด้วยชีวิตอันนี้

เพราะฉะนั้น จึงกล่าวว่า ทุก ๆ คนเรานี้อาศัยจักรทั้ง ๒ นี้อยู่ คือมีร่างกาย อาศัยอาณาจักร มีจิตใจอาศัยพุทธจักร อันร่างกายและจิตใจนี้ก็จำเป็นต้องอาศัยซึ่งกัน และกันเป็นไป ฉะนั้น อาณาจักรและพุทธจักรก็ต้องอาศัยซึ่งกันและกันเป็นไปฉนั้น เพราะฉะนั้น ความเจริญและความเสื่อมของจักรทั้ง ๒ นี้จึงเนื่องกัน อาศัยกัน เมื่อ อาณาจักรมีความมั่นคง พุทธจักรก็ย่อมมีความมั่นคงด้วย ก็เหมือนอย่างเมื่อร่างกาย ผาสุกปราศจากโรค จิตก็ย่อมมีความผาสุกด้วย ในทางตรงกันข้าม ถ้าพุทธจักร ระส่ำระสาย อาณาจักรก็พลอยไม่สงบ เช่นเดียวกับเมื่อจิตใจระส่ำระสาย ร่างกายก็ ไม่สงบ

กล่าวเฉพาะในด้านพุทธจักร ทุก ๆ คนมีหน้าที่จะพึงศึกษาปฏิบัติพุทธธรรม คือธรรมของพระพุทธเจ้า ให้เป็นพุทธจักรตั้งอยู่ในจิตใจ พุทธธรรมนั้นกล่าวได้ว่าเป็น “พุทธอาณา” คือเป็นอำนาจของพระพุทธเจ้า แต่ว่าเป็นพุทธอาณาที่ไม่เบียดเบียน ทำร้ายใครให้เดือดร้อน ถ้าจะกล่าวว่าเบียดเบียน ก็เบียดเบียนเฉพาะกิเลสमारผู้ฆ่า ผู้ทำลายคือกิเลสในจิตใจเท่านั้น พุทธอาณานั้นมีอำนาจเหนือกิเลสमारในจิตใจ แต่ทั้งนี้ ทุก ๆ คนก็จำเป็นที่จะต้องอบรมพุทธธรรมให้เป็นพุทธอาณา มีอำนาจในกิเลส เหนือจิตใจขึ้นในจิตใจของตนเอง

อันพุทธธรรมนั้นเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าธรรมจักร จักรคือธรรม พระสัมมาสัม- พุทธเจ้าได้ทรงหมุนจักรคือธรรมนี้ไปในจิตใจของเวไนยนิกรทั้งหลาย และเราทั้งหลาย เมื่อนับอยู่ในจำพวกเวไนยนิกรคือหมู่แห่งสัตว์บุคคลที่พระองค์ทรงพึงแนะนำได้ ก็ย่อม มีจิตใจที่รับธรรมจักรที่ทรงหมุนมานี้ อันธรรมจักรนั้นนักปราชญ์มักจะสร้างขึ้นเป็น วัตถุ เป็นรูปหล่อ และมักจะมี ๘ ซี่ ซึ่งหมายถึงมรรคมืองค์ ๘ อันเป็นมัชฌิมาปฏิปทา ข้อปฏิบัติเป็นหนทางกลางที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงค้นพบ และได้ทรงปฏิบัติดำเนิน ตั้งแต่เมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์ ยังมีได้ตรัสรู้ จึงได้ตรัสรู้พระธรรม แล้วแสดงพระธรรม สั่งสอน ก็ได้ทรงแสดงพระธรรมจักรคือมรรคมืองค์ ๘ นี้ ตั้งแต่ในปฐมเทศนา เพราะ ฉะนั้น ในโอกาสที่ท่านพุทธศาสนิกสาธุชนทั้งหลายได้ชักชวนกันมาทำจิตตภาวนาพุทธโธ ในวันนี้ จึงจะได้แสดงให้เห็นซึ่งมรรคมืองค์ ๘ นี้สำหรับเป็นทางพิจารณาปฏิบัติ

มรรคมืองค์ ๘ หมายถึงว่า ทางปฏิบัติทางกายวาจาและจิตใจ ซึ่งว่าเป็น ทางเดียว แต่ว่าประกอบด้วยองค์ประกอบ ๘ ประการ องค์ ๘ นี้ไม่ได้หมายความว่า ๘ ทาง แต่ว่าทางเดียว มืองค์ ๘ ประการ ได้แก่

ข้อที่ ๑ สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ ความเห็นชอบนั้นได้แก่ญาณ คือความหยั่งรู้ในทุกข์ ความหยั่งรู้ในทุกขสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ ความหยั่งรู้ในทุกขนิโรธ ความดับทุกข์ ความหยั่งรู้ในมรรค ก็คือปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

หยั่งรู้ในทุกข์นั้นอะไรเป็นทุกข์ ได้ตรัสสอนไว้ว่า เกิดเป็นทุกข์ แก่เป็นทุกข์ ตายเป็นทุกข์ ความโลภคือความแหม่งใจ ความปริเทวะคือความระทมคร่ำครวญใจ ทุกข์ ความไม่สบายกาย โทมนัส ความไม่สบายใจ อุบายาส ความคับแค้นใจ เป็นทุกข์ ความประจวบกับสิ่งที่ไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งที่เป็นที่รักเป็นทุกข์ ความปรารถนาที่ไม่ได้สมหวังเป็นทุกข์ กล่าวโดยย่อแล้ว ชันธ์เป็นที่ยึดถือทั้ง ๕ ประการ เหล่านี้เป็นทุกข์ นี่คือสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบในข้อทุกข์

สมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์นั้น ตรัสชี้เอาต้นหา คือ ความดิ้นรนทะยานอยากของใจ อันเป็นเหตุให้มีภพคือความเป็นขึ้นใหม่ ไปกับนั่นก็คือความเพลิน ราคะคือความติดใจ ยินดี มีความอภิรมย์ยินดียิ่งขึ้น ในอารมณ์นั้น ๆ ในสิ่งนั้น ๆ ได้แก่ กามตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากไปในกาม คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่น่าใคร่ น่าปรารถนาพอใจ ภวตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากไปในภพ คือความเป็นนั้น เป็นนี้วิภวตัณหา คือ ความดิ้นรนทะยานอยากไปในวิภพ คือความไม่เป็นนั้นเป็นนี้ หยั่งรู้ในสมุทัย ดังนี้เป็นสัมมาทิฏฐิในข้อสมุทัย

ทุกขนิโรธ ความดับทุกข์นั้นได้แก่ความดับตัณหา โดยความสํารอกออกจากจิตใจโดยไม่เหลือ การสละตัณหาเสีย การสละคืน ปล่อยคืนตัณหาเสีย การปล่อยตัณหาเสีย ความไม่มีอาลัยในตัณหา นี่คือความดับทุกข์ หยั่งรู้ในความดับทุกข์ หยั่งรู้ในความดับทุกข์ดังนี้เป็นสัมมาทิฏฐิในความดับทุกข์

มรรคนั้นก็ได้แก่มรรคมีองค์ ๘ ตั้งแต่สัมมาทิฏฐิ เป็นต้น จนถึงสัมมาสมาธิ เป็นข้อสุดท้าย ความหยั่งรู้ในมรรคดังนี้ มีสัมมาทิฏฐิในข้อมรรค รวมเข้าก็คือหยั่งรู้ในอริยสัจทั้ง ๔ เป็นทุกข์เป็นต้น

ข้อที่พึงพิจารณาประการหนึ่งนั้น ก็คือ ตรัสว่าโดยย่อ ชันธ์เป็นที่ยึดถือทั้ง ๕ ประการนี้เป็นทุกข์ ชันธ์เป็นที่ยึดถือทั้ง ๕ ประการ ก็คือ รูปขันธ์ กองรูป เวทนาขันธ์

กองเวทนา ความรู้สึกเป็นสุขเป็นทุกข์หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข สัญญาชั้น
กองสัญญา คือความจำหมาย สังขารชั้น กงสังขารคือความคิดปรุงหรือปรุงคิด
วิญญาณชั้น กงวิญญาณ ความรู้สึกเห็นรูปได้ยินเสียงเป็นต้น ที่ทุก ๆ คนมีอยู่นี้
อันเป็นที่ยึดถือว่า นี่เป็นของเรา เราเป็นสิ่งนี้ สิ่งนี้เป็นตัวตนของเรา คือ ยึดถือว่า
รูปเวทนาสัญญาสังขารวิญญาณของเรา เราเป็นเวทนา เป็นสัญญา เป็นสังขาร
เป็นวิญญาณ รูปเวทนาสัญญาสังขารวิญญาณเป็นอิตตาตัวตนของเรา ชั้นนี้เป็นที่
ยึดถือตั้งนี้เป็นทุกข์โดยสรุป เพราะฉะนั้น ในการทำจิตตภาวนาพุทธโธจึงพึงพิจารณา
อริยสัจทั้ง ๔ นี้แต่ละข้อว่าอะไรเป็นทุกข์ เป็นต้น ตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงสั่งสอน

จึงมาถึงข้อที่ ๒ *สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ* ได้แก่ดำริในการออก
ดำริในการไม่พยาบาทปองร้าย ดำริในการไม่เบียดเบียน อธิบายสืบเนื่องกันมาว่า
ดำริในการออกนั้นก็คือออกจากทุกข์ ไม่ปองร้ายนั้นก็คือนี่ไม่ปองร้ายทุกข์
ไม่เบียดเบียนนั้นก็คือนี่ไม่เบียดเบียนทุกข์ เพราะอะไรจึงว่าอย่างนี้ ก็เพราะว่าโดย
ปกตินั้นเข้าไปหาและติดอยู่ในชั้นทั้ง ๕ เมื่อปองร้ายก็ปองร้ายชั้น ๕ เบียดเบียน
ก็เบียดเบียนชั้น ๕ เหมือนกับคนที่รักกันติดใจกัน ก็รักกันติดใจกันที่ชั้น ๕
คือที่รูปเวทนาสัญญาสังขารวิญญาณของกันและกันนั้นแหละ ปองร้ายกันเบียดเบียน
กันก็ปองร้ายกันเบียดเบียนกันที่ชั้น ๕ เป็นทุกข์ การดำริจึงดำริออกจากทุกข์ โดยตรง
ก็ดำริออกจากความยึดถือว่าเป็นเรา เป็นของเรา เป็นตัวตนของเรา ดังกล่าวนั้น
และดำริไม่ปองร้ายทุกข์ ดำริไม่เบียดเบียนทุกข์ เมื่อเกิดความคิดที่จะปองร้ายจะ
เบียดเบียนขึ้นก็ให้พิจารณาว่า สิ่งที่จะปองร้ายที่จะเบียดเบียนนี้เป็นตัวทุกข์อยู่แล้ว
เพราะว่าชั้น ๕ ของกันและกันนี้เป็นตัวทุกข์อยู่แล้ว ต้องเกิด แก่ ตาย อยู่แล้ว
มีโสกะปริเทวะเป็นต้นอยู่แล้ว แปลว่าทุก ๆ คนก็มีทุกข์เต็มแปรร้อยด้วยกันแล้วทั้งนั้น
ต่างก็แบกทุกข์อยู่ด้วยกันเต็มที่แล้ว ไม่ต้องเอาทุกข์ไปใส่ให้อีกก็เป็นทุกข์อยู่พอแล้ว
ไม่ต้องไปฆ่าเขา เขาก็แก่เองตายเอง เขาต้องเป็นทุกข์อยู่แล้ว ฉะนั้น การดำริออก
จากทุกข์ ดำริไม่เบียดเบียนทุกข์ ดำริไม่ปองร้ายทุกข์ ดังนี้ เป็นสัมมาสังกัปปะ
ความดำริชอบข้อที่ ๒ พุทธศาสนิกสาวุชนทั้งหลายก็พึงฝึกปฏิบัติความดำริของตน
ให้เป็นไปในทางของสัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ ดังนี้

จึงมาถึงข้อที่ ๓ *สัมมาวาจา เจริจาชอบ* ได้แก่เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการพูดส่อเสียด เว้นจากการพูดคำหยาบ เช่น ต่ำว่ากัน ยกเอาเรื่องต่าง ๆ ของกัน ขึ้นมาตำมาว่ากัน เว้นจากการพูดเพื่อจ้อเหลวไหลไร้สาระประโยชน์ แม้ข้อนี้ก็เนื่องมาจากความดำริดังกล่าว เมื่อมีความดำริออกจากทุกข์ ไม่ปองร้ายทุกข์ ไม่เบียดเบียนทุกข์ ทางวาจาก็ย่อมเกิดวิริตขึ้น เป็นความงดเว้นขึ้นเองจากการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพื่อจ้อเหลวไหล

สัมมาวาจานี้หัวข้อว่าพูด แต่ว่าอธิบายว่างเว้นไม่พูด คล้ายจะขัดกัน แต่ว่าไม่ขัดกันเพราะมีความหมายว่าให้พูดนั่นเอง แต่เมื่อพูดก็พูดความจริง พูดก่อให้เกิดสามัคคี พูดสุภาพ พูดมีหลักฐาน โดยที่มีใจงดเว้นจากการพูดเท็จเป็นต้น และแม้การไม่พูดนิ่งอยู่ก็ตาม เมื่อมีวิริตเจตนาอยู่ในใจดังนี้ ก็เป็นสัมมาวาจาได้ทั้งที่นิ่งอยู่ไม่พูด เพราะพุทธศาสนิกสาธุชนทั้งหลายก็พึงตรวจพิจารณาตุจจาจาของตนที่พูดออกไป ถ้าไม่เป็นสัมมาวาจาก็ให้ตั้งใจงดเว้น ตั้งใจพูดแต่สิ่งที่เป็นสัมมาวาจา แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าต้องพูดเรื่อยไป นิ่งอยู่นี้แหละ แต่ว่าเมื่อมีวิริตเจตนาตั้งน้อมอยู่ ก็เป็นสัมมาวาจาได้ และเมื่อพูดก็ให้พูดถ้อยคำที่จริงและมีประโยชน์เป็นต้น

จึงมาถึงข้อ ๔ *สัมมากัมมันตะ การงานชอบ* ได้แก่ การเว้นจากการฆ่า เว้นจากการลัก เว้นจากการประทุษณินทางกามหรือพรหมจริยกิจ แม้ข้อนี้ก็เนื่องมาจากสัมมาสังกัปปะเหมือนกัน เพราะเมื่อมีความดำริชอบดั่งนั้น ก็จะไม่ไปฆ่าใคร ไม่ไปลักของของใคร ไม่ประทุษณินทางกามแก่ใคร หรือเว้นได้จากพรหมจริยกิจ และแม้ไม่ทำอะไรอยู่เฉย ๆ เมื่อมีวิริตเจตนาตั้งน้อมอยู่ ก็เป็นสัมมากัมมันตะได้ และเมื่อจะทำอะไรทางกาย ก็ให้ทำไปที่เป็นการทำงานชอบดังกล่าว ท่านพุทธศาสนิกสาธุชนทั้งหลายก็พึงพิจารณาตุ กัมมันตะคือการงานชอบของตนว่าเป็นอย่างไร ถ้าหากว่าไม่ชอบก็ตั้งใจงดเว้นเสีย ตั้งใจสมาทานปฏิบัติการทำงานให้เป็นสัมมากัมมันตะ การงานชอบ

จึงมาถึงข้อที่ ๕ *สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ* ก็คือเว้นจากการมิฉฉาอาชีวะ การเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิด ประกอบสัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบ อันนี้ก็เนื่องมาจากสัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบอีกเหมือนกัน เพราะเมื่อมีความดำริดั่งนั้น

ก็ยอมไม่ประกอบมิจณาอาชีวะ ตั้งตนอยู่ในสัมมาอาชีวะ เพราะจะไปทำบาปเพื่อมาเลี้ยงทุกข์อยู่ทำไม เมื่อต้องเลี้ยงทุกข์อยู่คือเลี้ยงขันธ ๕ นี้อยู่อันเป็นตัวทุกข์ ก็ประกอบอาชีวะในทางที่ชอบ ท่านพุทธศาสนิกสาธุชนทั้งหลายก็พึงพิจารณาอาชีพของตนว่าเป็นอย่างไร เป็นมิจณาอาชีวะอยู่บ้างก็ให้ตั้งใจละเสีย มาประกอบในสัมมาอาชีวะคืออาชีวะที่ชอบ

จึงมาถึงข้อที่ ๖ *สัมมาวายามะ เพียรชอบ* ได้แก่ สังวรปธานะ เพียรระวังบาปที่ยังไม่เกิดขึ้น ปหานปธานะ เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว ภาวนापธานะ เพียรทำบุญกุศลที่ยังไม่เกิดให้บังเกิดขึ้น อนุรักษนปธานะ เพียรรักษาบุญกุศลที่เกิดขึ้นแล้วเพิ่มเติมให้ไพบุลย์ แม้สัมมาวายามะข้อนี้ก็เนื่องมาจากสัมมาสังกัปปะเป็นต้นดังกล่าวแล้วเหมือนกัน เพราะจะทำให้เพียรเป็นสังวรปธานะเป็นต้น

แม้ในข้อนี้ ท่านพุทธศาสนิกสาธุชนทั้งหลายก็พึงพิจารณาดูความพากเพียรปฏิบัติในตนว่าเป็นฉันทใด ถ้ายังขาดสัมมาวายามะดังกล่าวนี้ ก็ให้พยายามทำสัมมาวายามะให้บังเกิดขึ้น ทำสังวรปธานะ เพียรระวังบาปมิให้บังเกิดขึ้น ทำปหานปธานะ เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว ทำภาวนापธานะ เพียรทำบุญที่ยังไม่เกิดให้บังเกิดขึ้น ทำอนุรักษนปธานะ เพียรรักษาบุญกุศลที่เกิดขึ้นแล้วทำให้ไพบุลย์ขึ้น

จึงมาถึงข้อที่ ๗ *สัมมาสติ ระลึกชอบ* ได้แก่ ทำสติระลึกไปในกาย ทำสติระลึกไปในเวทนา ทำสติระลึกไปในจิต ทำสติระลึกไปในธรรมคือเรื่องจิต *อาตปปี* มีความเพียร *สมุชชาโน* มีความรู้ตัว *สโต* มีสติ ระลึกได้ *วิเนยฺย โลก* *อภิชฺฌาโทมนสฺส* กำจัดความยินดียินร้ายในโลกเสีย ก็คือสติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้ก็เนื่องมาจากสัมมาสังกัปปะเป็นต้นเหมือนกัน

แม้ในข้อนี้ ท่านพุทธศาสนิกสาธุชนทั้งหลายก็พึงพิจารณาดูสติในตน ถ้ายังไม่เคยอบรมสติปัฏฐานทั้ง ๔ ก็ตั้งใจอบรมให้บังเกิดขึ้น ตั้งสติระลึกไปในกาย ในเวทนา ในจิต ในธรรม มีความเพียร มีความรู้ตัว มีสติ ระลึกได้ กำจัดความยินดียินร้ายในโลกเสีย

จึงมาถึงข้อที่ ๘ *สัมมาสมาธิ ความตั้งใจชอบ* ได้แก่ความที่ตั้งจิตไว้ในอารมณ์ของสมถกรรมฐาน จะใช้ลมหายใจเข้า-ออกเป็นกรรมฐานก็ตาม จะใช้พุทโธเป็นกรรมฐานก็ตาม ทำจิตให้สงบสงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายจนตั้งจิตมั่นแน่นแน่ว ท่านแสดงว่า จิตที่เป็นอัปนาสมาธิ สมาธิที่แน่นแน่ว เป็นรูปฌาน ฌานที่มีรูปเป็นอารมณ์ ตั้งแต่ปฐมฌาน ฌานที่ ๑ จนถึงจตุตถฌาน ฌานที่ ๔ แต่ว่าแม้ไม่ถึงอัปนาสมาติดังกล่าว เป็นอุปัชฌายสมาธิ สมาธิเฉียด ๆ แต่ว่าเมื่อจิตสงบจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายได้ก็ถือว่าเป็นสัมมาสมาธิได้ ก็ย่อมเนื่องมาจากสัมมาสังกัปปะ เป็นต้น

แม้ในข้อนี้ท่านพุทธศาสนิกสาธุชนทั้งหลายก็พึงตรวจดูจิตใจของตนว่าเคยตั้งจิตไว้ฉันทใด ถ้ายังไม่เคยทำสมาธิ ก็ฝึกหัดทำสมาธิ ถ้าทำสมาธิอยู่แล้ว ก็ตั้งใจให้มากขึ้น ใช้กรรมฐานที่ชอบ หรือจะใช้ทำจิตตภาวนาพุทโธ อบรมจิตระลึกถึงพุทโธเป็นอารมณ์ ดังนี้ก็ได้

รวมเป็นมรรคมืองค์ ๘ มรรคมืองค์ ๘ นี้แหละเป็นธรรมจักร จักรคือธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ทรงปฏิบัติดำเนินมาเอง จึงได้ตรัสรู้ และทรงแสดงสั่งสอน รวมเข้าสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ เป็นปัญญา สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ เป็นศีล สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ เป็นสมาธิ จึงรวมเข้าเป็นไตรสิกขาด้วยประการฉะนี้

แม้การตรวจพิจารณามรรคมืองค์ ๘ ตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าและตรวจดูในตนทีละข้อ และตั้งใจอบรมให้มีขึ้นในตน แม้ดังนี้ก็ชื่อว่าทำจิตตภาวนาพุทโธได้ และเป็นการทำจิตตภาวนาพุทโธโดยตรง พระพุทธเจ้าบังเกิดขึ้นก็ด้วยมรรคมืองค์ ๘ นี้ ธรรมที่ทรงสั่งสอนอันเป็นปฏิบัติธรรมก็รวมอยู่ในมรรคมืองค์ ๘ นี้ ทุก ๆ คนจะบรรลุโพธิคือความตรัสรู้หรือแม้รู้ธรรมตั้งแต่ขั้นต้น ก็ด้วยมรรคมืองค์ ๘ นี้ มรรคมืองค์ ๘ นี้จึงเป็นองค์พุทโธโดยตรง สร้างพระพุทธเจ้าขึ้นมา และเป็นพระธรรมที่ทรงสั่งสอนไว้สำหรับที่จะสร้างพระสงฆ์ขึ้นมา และสร้างทุก ๆ คนขึ้นมาให้เป็นกัลยาณบุคคล ให้เป็นอริยบุคคลโดยลำดับ ด้วยประการฉะนี้

ต่อไปนี้ พระสงฆ์ก็จะได้สวดบทปฏิบัติในกรรมฐานนำ และต่อจากนั้นก็ขอให้ท่านสาธุชนทั้งหลายได้เริ่มปฏิบัติทำจิตตภาวนาพุทโธ ตามอภัยาศัย แสดงธรรมเทศนา ยุติลง เอิ๋ว ก็มีด้วยประการฉะนี้

มคฺคานภฺจฺจํคิโก เสฏฺโฐจํ สจฺจจํ จตุโร ปทา

วิราโค เสฏฺโฐจํ ฐมฺมานํ ทิปทานญจ จกฺขุมา

ทางประกอบด้วยองค์ ๘ ประเสริฐเลิศล้ำทางทั้งหลาย

บทคือสัจจะ ๔ ประเสริฐเลิศล้ำสัจจะทั้งหลาย

ธรรมเป็นที่สิ้นกิเลสย่อใจ (นิพพาน) ประเสริฐเลิศล้ำธรรมทั้งหลาย

พระตถาคตพุทธะ ผู้มีจักขุ ประเสริฐเลิศล้ำนรชนทั้งหลาย

(ขุ. ธ. ๒๕/๕๑)

การปฏิบัติทำจิตตภาวนาพุทโธ*

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

ขอถวายพระพร เจริญพระราชสิริสวัสดิพิพัฒนามงคลพระชนมสุขทุกประการ
จงมีแต่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์ สมเด็จพระปรมินทรมหาวชิรา-
ราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ

วันนี้ เป็นวันเฉลิมพระชนมพรรษา ท่านสาธุชนทั้งหลายจึงมาประชุมกันเพื่อ
ปฏิบัติทำจิตตภาวนาพุทโธ เพื่อถวายพระราชกุศล และเพื่อความสุขสวัสดิแห่งประเทศ
ชาติประชาชน

การปฏิบัติทำจิตตภาวนาพุทโธ เป็นกรณียะคือกิจที่ควรทำ เพื่อถวายพระราช
กุศลและเพื่อความสุขสวัสดิแห่งประเทศชาติดังกล่าว เพราะว่าจิตใจนี้เป็นส่วนสำคัญ
ของร่างกาย คนเรามักจะเห็นการปฏิบัติออกทางร่างกาย จึงสำคัญว่าความสำเร็จอะไร
เกิดจากความปฏิบัติออกทางร่างกายเท่านั้น เช่น จะช่วยอะไรกันก็ช่วยทางร่างกาย

* ทรงแสดงเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ วัดบวรนิเวศวิหาร
วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๗ ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระญาณสังวร

แต่อันที่จริง การปฏิบัติออกทางร่างกายนั้นเกิดจากจิตใจ เมื่อจิตใจมีเจตนาคือความ
จงใจที่จะทำ การปฏิบัติการกระทำทางร่างกายจึงบังเกิดขึ้นได้ จิตใจจึงเป็นสิ่งสำคัญใน
อันที่จะบันดาลการกระทำทุกอย่างให้บังเกิดขึ้น เมื่อจิตมีความสำคัญดังนี้ เมื่อท่าน
สาธุชนทั้งหลายได้มาปฏิบัติทำจิตตภาวนาพุทโธ และพร้อมกันตั้งใจถวายพระราชกุศล
ถวายพระพรชัยมงคล พร้อมตั้งเมตตาจิตแผ่ไปเพื่อความสวัสดิ์แห่งประเทศชาติ
ประชาชนทั้งปวง ก็ย่อมจะบังเกิดผลโดยแน่นอนไม่น้อยก็มาก

อีกประการหนึ่ง กรรมย่อมเกิดจากจิตใจดังที่กล่าวมา อันความเดือดร้อน
วุ่นวายทั้งหลาย ส่วนหนึ่งเกิดจากกรรมของบุคคล จึงเกิดจากจิตใจของบุคคลนี้เอง
เมื่อบุคคลมีใจร้ายก็ก่อกรรมที่ร้ายออกไป เมื่อบุคคลคนมีใจดีก็ก่อกรรมที่ดีออกไป การ
ทำจิตตภาวนาพุทโธนั้นย่อมเป็นการทำจิตให้ดี ให้มีความสงบตั้งมั่น ยึดมั่นอยู่ใน
พระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ จึงเป็นการปฏิบัติทำจิตใจให้ตั้งงามให้สงบ
โดยแท้ เมื่อเป็นดังนี้ ก็เป็นอันรับประกันได้ว่า การมาทำจิตตภาวนาพุทโธจะไม่ไปก่อ
กรรมร้ายเป็นอันตรายแก่ตนเองและผู้อื่นใด ๆ ทั้งสิ้น จะก่อกรรมที่ดีงาม เป็นคุณ
เกื้อกูล เป็นประโยชน์ และแผ่จิตใจที่ดีนี้ออกไปก็ย่อมจะเป็นเครื่องดีใจผู้อื่นให้หันมา
ในทางสงบ น้อยหรือมาก จึงได้ชื่อว่ามีส่วนสร้างความสงบเรียบร้อยให้บังเกิดขึ้น
แม้ในกลุ่มชนในหมู่ชนที่มีความเดือดร้อนวุ่นวายกันอยู่โดยมาก และจะเป็นพลังแผ่
ความสงบดีออกไป การทำจิตตภาวนาพุทโธจึงเป็นประโยชน์แม้ด้วยประการดังนี้

ในบัดนี้ จะขอกล่าวชี้แจงอธิบายคำว่า “จิตตภาวนาพุทโธ” ออกไป เพื่อเป็น
แนวพิจารณาปฏิบัติของท่านสาธุชนทั้งหลายตามสมควร คำนี้ประกอบขึ้นด้วยคำ ๓ คำ
คือ “จิต” คำหนึ่ง “ภาวนา” คำหนึ่ง “พุทโธ” อีกคำหนึ่ง

จิตนั้นได้แก่จิตใจ ทุก ๆ คนย่อมมีจิตใจและร่างกายประกอบกันอยู่ ท่านเปรียบ
จิตใจเหมือนอย่างนาย ร่างกายเหมือนอย่างบ่าวหรือผู้รับใช้ เพราะว่าร่างกายนั้นจะ
ประกอบกรรมใด ๆ ออกไป ตามแต่นายคือจิตใจจะเป็นผู้สั่งให้กระทำ แต่แม้เช่นนั้น
ทั้งสองนี้ก็ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน ทุกคนดำรงชีวิตอยู่เป็นบุคคลที่มีชีวิตตั้งนั้นก็เพราะมี
ร่างกายและจิตใจนี้เองประกอบกันอยู่ ปฏิบัติหน้าที่ร่วมกันอยู่ แต่จิตใจมีความสำคัญ
ดังกล่าว ดังนั้น ถ้าจิตใจร้ายดังกล่าวมาข้างต้นก็ย่อมจะประกอบกรรมร้าย ถ้าจิตใจดีก็
ย่อมจะประกอบกรรมที่ดี จึงจะขอขยายความตรงนี้ออกไปอีกสักหน่อยหนึ่ง ว่าจิตใจที่

ร้ายนั้นคือจิตใจที่ประกอบด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง อันเป็นตัวอกุศลมูล คือเป็นมูลรากของอกุศลกรรมทั้งหลาย จิตใจที่ร้ายดั่งนี้เป็นจิตที่มีราศีเศร้าหมอง ร่างกายอันเป็นที่ตั้งของจิตใจที่มีราศีเศร้าหมองก็พลอยมีราศีเศร้าหมองไปด้วย

คำว่า “ราศี” นี้เรามักเข้าใจกันว่า เป็นลักษณะอย่างหนึ่งที่เศร้าหมองหรือ ผ่องใส ที่ดีหรือไม่ดี อันแสดงออกให้มองเห็นได้ทางร่างกายอันเนื่องมาจากจิตใจ คล้าย ๆ จะเป็นรัศมี เป็นแสงหรืออะไรอย่างหนึ่งดั่งนี้ แต่อันที่จริงคำว่า “ราศี” แปลว่า กอง เหมือนอย่างกองผลไม้ กองข้าวเปลือก เป็นต้น คือหลาย ๆ อย่างรวมกันอยู่ ในที่นี้ราศีที่เศร้าหมองจึงหมายถึงกองอกุศลมูล คือกองของความโลภ ความโกรธ ความหลงนั่นเอง เมื่อความโลภ ความโกรธ ความหลง ซึ่งมีอยู่ในอารมณ์ทั้งหลายกองอยู่ในจิตใจมาก ก็ทำให้จิตใจเศร้าหมอง แสดงออกมาถึงทางกาย เช่น ดูหน้าตาเศร้า ไม่สดชื่น ดั่งนี้แหละเรียกว่าราศีไม่ดี เพราะว่ามีสิ่งไม่ดีหลายสิ่งหลายประการรวมกันอยู่กองอยู่ในจิตใจ ออกมาถึงในกรรมที่กระทำ ฉะนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงได้ทรงสั่งสอนให้ทำจิตตภาวนา ก็เพื่อจะป้องกันอกุศลราศี กองของอกุศลไม่ให้เข้ามา เพื่อที่จะละอกุศลราศี กองอกุศลที่เข้ามาแล้ว เพื่อที่จะอบรมกุศลราศี กองของกุศลให้บังเกิดขึ้นในจิตใจ และเพื่อที่จะรักษากุศลราศี กองของกุศลให้ตั้งอยู่ และงอกงามไพบูลย์

จึงมาถึงคำที่ ๒ ว่า ภาวนา ก็แปลว่า การทำกุศลราศีกองของกุศลให้บังเกิดขึ้น และการรักษากุศลราศี กองกุศลให้ตั้งอยู่ ให้งอกงามไพบูลย์ดังกล่าว ภาวนา จึงได้แก่ การทำให้มีขึ้นให้เป็นขึ้นซึ่งส่วนที่ติงาม และรักษาส่วนที่ติงามไว้ หรือว่าการอบรม การเจริญกุศลราศี กองของกุศลนั้นก็ได้แก่ความไม่โลภ ความไม่โกรธ ความไม่หลง อันเป็นกุศลมูล คือมูลรากของกุศล อะไรคือความไม่โลภ ความไม่โกรธ ความไม่หลง ก็ได้แก่ศีล สมาธิ ปัญญา หรือบรรดากุศลธรรม ธรรมที่เป็นส่วนกุศลทั้งหลายนั่นเอง เพราะว่าศีล สมาธิ ปัญญา และบรรดากุศลธรรมทั้งปวงนี้ล้วนเป็นความไม่โลภ ความไม่โกรธ ความไม่หลง เป็นการปฏิบัติเพื่อละความโลภ ความโกรธ ความหลง ทั้งนี้ กุศลราศีนี้เมื่อรวมกันอยู่กองกันอยู่ในจิตใจ ก็ทำให้จิตใจผ่องใสบริสุทธิ์ส่องออกมาถึงทางกาย เช่น ทำให้หน้าตาผ่องใสบริสุทธิ์ แววตาผ่องใสบริสุทธิ์ ร่างกายผ่องใสบริสุทธิ์ เพราะว่ากรรมผ่องใสบริสุทธิ์ จึงเป็นผู้มีราศีดี

พระบรมศาสดาจึงได้ตรัสสอนให้ท่านสาวุชนทั้งหลายปฏิบัติสร้างสมกุศลราศีกองของกุศลให้บังเกิดขึ้น ด้วยการปฏิบัติในศีล สมาธิ ภาวนา และทางปฏิบัตินั้น โดยปริยายคือทางอันหนึ่งคือตั้งจิตมนสิการว่าพุทโธ หรือว่าภาวนาว่าพุทโธ

จึงมาถึงคำที่ ๓ คือคำว่าพุทโธ พุทโธนั้นก็หมายถึงสมเด็จพระบรมศาสดา พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เรียกสั้นด้วยคำว่าพุทโธ ด้วยพระองค์เป็นผู้ตรัสรู้ เป็นผู้ทรงตื่นเบิกบานแล้วและเป็นผู้ทรงสั่งสอนให้บุคคลอื่นรู้ตาม ตื่น เบิกบานตาม จิตตภาวนาพุทโธ ก็คือการภาวนาจิตใจอาศัยพยัญชนะว่าพุทโธอย่างหนึ่ง อาศัยอรรถคือเนื้อความแห่งพุทโธอีกอย่างหนึ่ง ทำจิตตภาวนาอบรมจิตใจ อาศัยพยัญชนะว่าพุทโธ นั้น ก็คือ ตั้งใจสำรวมกาย วาจา ใจ เว้นจากการคิดถึงอารมณ์คือเรื่องทั้งหลายภายนอกทั้งสิ้น แต่รวมใจเข้ามาตั้งภาวนาบริกรรมว่าพุทโธ พุทโธ พุทโธ.....ตั้งนี้ เรียกว่า การทำจิตตภาวนาพุทโธ อาศัยพยัญชนะว่าพุทโธโดยตรง หรือว่าอาศัยพยัญชนะว่า พระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ ที่เราทั้งหลายสวดกันอยู่ก็ได้ สุดแต่ความพอใจของใคร เมื่อทำจิตตภาวนาอาศัยพยัญชนะว่าพุทโธ ไม่คิดถึงเรื่องอารมณ์คือเรื่องทั้งหลายอื่นทั้งหมด รวมใจเข้ามาอยู่ที่พุทโธนี้เท่านั้น ตั้งนี้ก็ยอมให้ได้สมาธิ ได้ปีติสุข อันเกิดจากสมาธิ และทำให้ได้ศรัทธาตั้งมั่นในพระพุทธานิรันดร

อีกอย่างหนึ่ง ทำจิตตภาวนาอาศัยอรรถ คือเนื้อความแห่งพุทโธ คือคำภาวนา พิจารณาว่าองค์พระพุทโธเป็นผู้ตรัสรู้ เป็นผู้ตื่น ผู้เบิกบาน

ตรัสรู้อะไร?

ก็คือตรัสรู้ในทุกข์ ตรัสรู้ว่าทุกข์นี้ คือ ชาติทุกข์ ชราทุกข์ มรณทุกข์ เป็นสิ่งที่มีประจำอยู่เสมอแก่ชีวิต แก่ชนัน์ ๕ หรือแก่นามรูปนี้ นอกจากนี้ ยังมีทุกข์มี โสภปริเทวะเป็นต้น

ตรัสรู้ในเหตุเกิดทุกข์ว่า ตัณหา^๑นี้คือความดิ้นรนทะยานอยากของจิตใจ อันเป็นกามตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากไปในกาม ภวตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากไปในภพ ความเป็นนั้นเป็นนี้ วิภวตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากไปในวิภพ คือความไม่เป็นนั้นไม่เป็นนี่ อันหมายถึงอยากให้สิ่งหรือภาวะที่ไม่ชอบหมดไปสิ้นไป

นี่เป็นเหตุเกิดทุกข์ ดับต้นหานี้เสียได้และเป็นทุกขนิโรธ ความดับทุกข์ ทางปฏิบัติ ให้ถึงความดับทุกข์ก็คือมรรคมืองค์ ๘ ย่นลงก็คือ ศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นกุศลราศีทั้งปวง นี่เป็นทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ พระองค์ทรงเป็นพระพุทโธก็เพราะได้ตรัสรู้สัจจะคือความจริง และได้ทรงแสดงสัจจะคือความจริงนี้สั่งสอนให้เราทั้งหลายให้เป็นผู้รู้ตาม

อนึ่ง พระพุทธองค์ทรงเป็นผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ก็เพราะว่าครั้งได้ตรัสรู้แล้วก็เหมือนตื่นขึ้นจากความหลับในขณะที่ยังหลับอยู่ด้วยกิเลสนิทรา หลับด้วยอำนาจกิเลส ย่อมเห็นและยึดถือสิ่งที่ไม่เที่ยง ที่เป็นทุกข์ ที่เป็นอนัตตา มิใช่ตัวตน ที่ไม่สวยงามว่าเป็นของเที่ยง ว่าเป็นสุข ว่าเป็นอัตตาตัวตน ว่าเป็นของสวยงาม เหมือนอย่างหลับฝันเห็นสิ่งนั้นสิ่งนี้เรื่องนั้นเรื่องนี่ต่าง ๆ และก็คิดว่าเป็นความจริง หลงดีใจหลงเสียใจอยู่ในขณะที่กำลังฝันเห็น แต่ครั้งพระองค์ได้ตรัสรู้แล้วก็เหมือนเป็นผู้ที่ตื่นขึ้นทันที ได้เห็นสัจจะคือความจริงทันที ว่าโดยที่แท้แล้ว สิ่งที่เคยหลงยึดถืออยู่ทั้งปวงนั้นไม่เป็นความจริงทั้งหมด ล้วนเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง ล้วนเป็นทุกข์ ล้วนเป็นอนัตตา ที่ไม่ใช่ตัวตน ล้วนเป็นของไม่สวยงาม เหมือนคนที่ตื่นขึ้นพ้นจากความหลับ ก็รู้ทันทีว่าสิ่งทั้งปวงที่เห็นในขณะที่หลับ ในความฝัน และหลงดีใจเสียใจไปนั้น เป็นเรื่องฝันไปทั้งนั้น หาได้มีสัจจะคือความจริงอันใดไม่ พระองค์ทรงเป็นผู้ตื่นอยู่ดังนี้ และทรงสั่งสอนให้เราทั้งหลายเป็นผู้ตื่นขึ้นด้วยความรู้ตามพระองค์

อนึ่ง พระองค์ทรงเป็นพระพุทโธ คือทรงเป็นผู้เบิกบานแล้วในคุณธรรมทั้งหลายเต็มที่ คุณธรรมทั้งปวงอันล้วนเป็นกุศลราศี กองกุศล ได้มีอยู่พร้อมบริบูรณ์ ศีล สมาธิ ปัญญา โภธิปักขิยธรรม ๓๗ ตั้งต้นแต่สติปัฏฐาน ๔ จนถึงมรรคมืองค์ ๘ วิชาวิมุตติ ทศพลญาณ เหล่านี้ทั้งหมดได้มีอยู่บริบูรณ์ในพระองค์ ไม่บกพร่อง จึงมีพระหทัยอันผ่องใสบริสุทธิ์ วิมุต หลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ทั้งปวง ทรงอยู่ด้วยปัญญาหรือวิชาและวิมุตติ ทรงอยู่ด้วยสุญญตา อนิมิตตเจโตสมาธิ อนิมิตตเจโตวิมุตติ คือความหลุดพ้นด้วยใจไม่มีนิมิตแห่งความยึดถือทุกสิ่งทุกประการ จึงทรงเป็นผู้เบิกบานแล้วเต็มที่

การทำจิตตภาวนาอาศัยเนื้อความแห่งพุทโธ ว่าพระองค์ทรงเป็นผู้ตรัสรู้ ทรงเป็นผู้ตื่น ทรงเป็นผู้เบิกบานแล้วในคุณธรรมทั้งหลายนั้นเต็มที่ แมื่อดังนี้ย่อมทำให้ จิตได้สมาธิ สงบจากนิวรณ์ จากอกุศลราศีทั้งหลาย และทำให้เจริญศรัทธาเจริญปัญญา ในธรรม

บัดนี้ ได้อธิบายคำว่าจิตตภาวนาพุทโธทั้ง ๓ คำ ประมวลกันเข้า ก็คือ ทำจิตตภาวนาอาศัยพระพุทโธโดยพยัญชนะหรือด้วยอรรถะคือเนื้อความ โดยปริยาย คือทางอันหนึ่ง เพื่อท่านสาธุชนทั้งหลายจักได้พิจารณาและนำไปปฏิบัติแม้ในวันนี้โดย ประสงค์

ต่อไปนี้ พระสงฆ์จะได้สวดพระสูตรนำการปฏิบัติทำจิตตภาวนาพุทโธสักตอน หนึ่ง ก็ขอให้ท่านสาธุชนทั้งหลายได้ตั้งใจฟัง และเมื่อพระสงฆ์ได้สวดแล้ว ก็ขอให้ท่าน สาธุชนทั้งหลายได้เริ่มการปฏิบัติทำจิตตภาวนาพุทโธตามกุศลเจตนาต่อไป

ปกสูสมิทํ ภิกฺขเว จิตฺตํ ตณฺจ โข อาคนตุเกหิ อูปกฺกิลเสหิ อูปกฺกิลฺมฺจํ
 ตํ อสฺสุตฺวา ปุณฺณชนโน ยถาภูตํ นปฺปชานาติ ตสฺมา อสฺสุตฺวโต ปุณฺณชนสฺส จิตฺตภาวนา
 นตถีตี วทามิ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จิตนี้ปักษัสสร (ผูกต้อง) จิตนั้นแลเศร้าหมองแล้วเพราะ อูปกิลเลส (เครื่องเข้าไปทำให้เศร้าหมอง) ทั้งหลายที่จรมา ปุณฺณชนผู้มีได้สติแล้ว ย่อมไม่รู้จักจิตนั้นตามเป็นจริง เพราะฉะนั้น เราจึงกล่าวว่าจิตตภาวนา (ความอบรมจิต) ไม่มีแก่ปุณฺณชนผู้มีได้สติแล้ว

ปกสูสมิทํ ภิกฺขเว จิตฺตํ ตณฺจ โข อาคนตุเกหิ อูปกฺกิลเสหิ วิปฺมุตฺติ
 ตํ สุตฺวา อริยสวโก ยถาภูตํ ปชานาติ ตสฺมา สุตฺวโต อริยสวากสฺส จิตฺตภาวนา
 อตถีตี วทามิ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จิตนี้ปักษัสสร จิตนั้นแลหลุดพ้นแล้วจากอูปกิลเลส ที่จรมา สวากของพระอริยะผู้สดับแล้ว ย่อมรู้จักจิตนั้นตามเป็นจริง เพราะเหตุนี้ เราจึงกล่าวว่าจิตตภาวนา มีแก่สวากของพระอริยะผู้สดับแล้ว

การปฏิบัติทำจิตตภาวนาพุทโธ*

ขอถวายพระพร เจริญพระราชสิริสวัสดิพิพัฒนามงคลพระชนมสุขทุกประการ จงมีแต่สมเด็จเจ้าบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์ สมเด็จพระปรมินทรมหามหาราชธิราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ พร้อมทั้งสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พระโอรสธิดาทุกพระองค์

บัดนี้ ท่านสาธุชนทั้งหลายได้มาประชุมกันเพื่อทำจิตตภาวนาพุทโธ เพื่อน้อมจิตถวายพระราชกุศลพระพรชัยมงคลแด่สมเด็จเจ้าบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า เนื่องด้วยได้ทรงพระประชวร และแม้บัดนี้จะได้หายจากทรงพระประชวร กำลังทรงพักผ่อนพระวรกาย แม้เช่นนั้น ประชาชนชาวไทยทั้งปวงก็ได้มีความห่วงใยวิตกกังวลและได้รู้สึกดีใจและเบาใจเมื่อได้ทราบข่าวว่าได้ทรงหายพระประชวรขึ้นโดยลำดับ ก็เชื่อว่าต่างคนได้ส่งจิตน้อมถวายพระราชกุศลถวายพระพรเพื่อให้ทรงได้หายพระประชวรโดยเร็ว แม้ว่าจะไม่อาจช่วยได้ในทางอื่น การน้อมจิตคิดอธิษฐานให้ทรงประสบความเกษมสวัสดิก็ย่อมเป็นทางที่พึงทำ

---

* ธรรมกถาอธิษฐานจิตน้อมเกล้าฯ ถวายพระราชกุศล ถวายพระพรชัยมงคล แด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรารถนาเหตุทรงพระประชวร วันที่ ๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๘

การตั้งสังฆาภิธานนี้ เป็นวิธีกุศลอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนา ซึ่งแม้พระโพธิสัตว์ก็ได้ปฏิบัติมา เพราะว่าจิตนี้ย่อมมีอำนาจพิเศษดั่งที่ทุก ๆ คนจะพึงเห็นได้ ว่าเป็นบ่อเกิดของกรรมทั้งปวง เป็นบ่อเกิดของสุขทุกข์ทั้งปวง เพราะว่ากรรมทั้งปวงนั้นย่อมตั้งต้นขึ้นที่จิต ต้องมีจิตคิดเจตนาจึงจะเป็นเหตุให้ประกอบกรรมทั้งปวงออกไป แม้ความคิดทั้งปวงก็เนื่องมาจากจิตเช่นเดียวกัน ฉะนั้น เมื่อตั้งจิตไว้ดี ประกอบด้วยคุณพระศรีรัตนตรัย คือพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ และประกอบด้วยคุณธรรมอื่น ๆ เข้ามาประกอบ จิตนี้ก็จะยอมจะมีอำนาจที่จะตั้งสังฆาภิธานเพื่อให้ประสบความสำเร็จในสิ่งอันเป็นวิสัยได้ ฉะนั้น การที่ท่านสาธุชนทั้งหลายได้พร้อมกันชักชวนกันมาทำจิตตภาวนาพุทโธ จึงเป็นการปฏิบัติอบรมจิตใจอาศัยพระพุทธคุณหรือพระพุทธรูปเป็นหลัก ให้เกิดศีล สมาธิ ปัญญา เป็นองค์มรรคที่จะขัดเกลาจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาด อันเป็นธรรมปฏิบัติโดยตรงทางพระพุทธศาสนา

เพราะฉะนั้น ในโอกาสนี้จะได้กล่าวถึงจิตตภาวนาพุทโธ พอเป็นแนวปฏิบัติ โดยปริยายคือทางอันหนึ่ง จิตตภาวนาคือการอบรมจิตใจ จิตตภาวนาพุทโธก็คือเป็นการอบรมจิตอาศัยพระพุทธคุณหรือพระพุทธรูปดังกล่าว

จิตตภาวนาพุทโธดั่งนี้ ย่อมมีวิธีทำได้ ๒ อย่าง อย่างหนึ่งอาศัยพยัญชนะเป็นที่ตั้ง คือรวมจิตเข้ามา ตั้งสติกำหนดว่าพุทโธ จะอาศัยลมหายใจเข้า-ออกเข้าประกอบหายใจเข้า พุท หายใจออก โธ หรือแม้วิธีอื่นตามต้องการ ตามถนัด ก็ย่อมทำได้ ดั่งนี้อบรมจิตอาศัยพยัญชนะว่าพุทโธเป็นที่ตั้ง

อีกอย่างหนึ่ง จิตตภาวนาอาศัยพุทโธ โดยอรรถคือเนื้อความ กล่าวคือ อาศัยกรรมฐานข้อใดข้อหนึ่ง จะเป็นสมถกรรมฐานก็ตาม วิปัสสนากรรมฐานก็ตาม เป็นที่ตั้ง ก็เพราะพระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งเป็นองค์พระพุทโธได้ทรงแสดงกรรมฐานทั้งปวงนี้ไว้ ฉะนั้น กรรมฐานทั้งปวงจึงเป็นพุทธรูปธรรม จะอาศัยพุทธรูปกรรมฐานข้อใดข้อหนึ่งก็ชื่อว่าทำจิตตภาวนาพุทโธได้ และการทำจิตตภาวนานั้นเล่า ก็ต้องอาศัยสติและปัญญา ประกอบด้วยสมาธิเป็นต้น ธรรมเหล่านี้ล้วนเป็นองค์ประกอบรวมกันเข้าเป็นพุทธภาพที่เรียกตามศัพท์ธรรมว่า โปธิ หรือโพชฌะ เป็นการปฏิบัติทำโพธิหรือโพชฌะ คือความรู้ ให้บังเกิดขึ้นในจิตใจ ดั่งนี้ก็นับว่าทำจิตตภาวนาพุทโธได้

พุทธธรรมมีมาก โดยเฉพาะที่เป็นกรรมฐานก็มีมาก ในบัดนี้จะได้ยกขึ้นมาหมวดหนึ่ง คือ โขชฌงค์ ๗ โขชฌงค์นี้ นอกจากเป็นธรรมปฏิบัตินำไปสู่ความตรัสรู้ยังเป็นธรรมที่นับถือว่าบำบัดโรคาพาธได้อีกด้วย ดังที่เมื่อพระโมคคัลลานเถระและพระมหากัสสปเถระอาพาธ พระพุทธเจ้าทรงแสดงโขชฌงค์ ท่านพระเถระทั้งสองได้สดับ มนสิการในโขชฌงค์ที่ทรงแสดง ก็หายจากอาพาธ แม้สมเด็จพระบรมศาสดาเองประชวรในครั้งหนึ่ง ก็ได้โปรดให้พระจุนทเถระแสดงโขชฌงค์ถวาย ทรงสดับมนสิการก็หายประชวรดังนี้ ฉะนั้น จึงจะยกเรื่องโขชฌงค์นี้มาแสดงพอเป็นนิตินะ

การทำจิตตภาวนาในโขชฌงค์ ทำได้ ๓ วิธี วิธีที่ ๑ บริกรรมโดยพยัญชนะว่า สติสัมโพชฌงค์ ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ วิริยสัมโพชฌงค์ ปิติสัมโพชฌงค์ บัณฑิติสัมโพชฌงค์ สมานิสัมโพชฌงค์ อุปกขาสัมโพชฌงค์ หรือว่าเป็นสำเนียงมครว่า สติสัมโพชฌังโค ธัมมวิจยสัมโพชฌังโค วิริยสัมโพชฌังโค ปิติสัมโพชฌังโค บัณฑิติสัมโพชฌังโค สมานิสัมโพชฌังโค อุปกขาสัมโพชฌังโค ดังนี้กลับไปกลับมาหลาย ๆ เที้ยว หลาย ๆ จบ

วิธีที่ ๒ ทำจิตตภาวนาโขชฌงค์ โดยพิจารณาอรรถคือเนื้อความ ก็โดยพิจารณาว่า สติสัมโพชฌงค์ ได้แก่องค์ของความตรัสรู้ คือ สติ ได้แก่วินิจฉัยตั้งสติมั่น ไม่หลงลืม เป็นไปในกาย เวทนา จิตและธรรม อันเป็นสติปฏิฐานทั้ง ๔

ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ องค์ของความตรัสรู้คือธัมมวิจย ธัมมวิจยคือความเลือกเฟ้นธรรม ได้แก่การเลือกเฟ้นธรรมว่า ธรรมนี้เป็นอกุศล มิโทษ อันผู้รู้ดีเตียน ธรรมนี้เป็นกุศล ไม่มีโทษ อันผู้รู้ไม่ดีเตียน

วิริยสัมโพชฌงค์ ได้แก่องค์ของความตรัสรู้คือวิริยะ ความเพียร ได้แก่เพียรละอกุศลธรรมอันเรียกว่า ปหานะ เพียรอบรมกุศลธรรมให้บังเกิดขึ้น เรียกว่าภาวนา มีการเริ่ม มีการดำเนินปฏิบัติ มีการปฏิบัติให้ก้าวหน้า

ปิติสัมโพชฌงค์ องค์ของความตรัสรู้คือปิติ ความอิมกายอิมใจ หมายถึง อิมด้วยความบริสุทธิ์ อิมด้วยสติ อิมด้วยปัญญา เพราะเมื่อมีการเพียรละอกุศล เพียรอบรมกุศลให้บังเกิดขึ้น กาย วาจา จิต ย่อมจะบริสุทธิ์ เมื่อบริสุทธิ์ก็ผ่องใส ทั้งนี้ด้วยอำนาจของสติและปัญญา จึงปรากฏเป็นปิติ ความเอิบอิมด้วยบริสุทธิ์ ด้วยสติปัญญา

ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ องค์ของความตรัสรู้คือปัสสัทธิ ความสงบกายสงบใจ เพราะเมื่อกายวาจาจิตบริสุทธิ์ อิ่มเอิบด้วยความบริสุทธิ์ ด้วยปิติและปัญญา ความที่เคยเร่าร้อนกระสับกระส่ายเพราะกิเลส อุกุศลธรรมทั้งหลายก็สงบลงไป กายจึงสงบ ใจจึงสงบ มีสุข

สมาธิสัมโพชฌงค์ องค์ของความตรัสรู้คือสมาธิ ความที่มีใจสงบตั้งมั่นแน่วแน่ ไม่กระสับกระส่ายวอกแวก มีความสุขเป็นพื้นฐาน

อุเบกขาสัมโพชฌงค์ องค์ของความตรัสรู้คืออุเบกขา อุเบกขาในที่นี้ได้แก่ความเข้าไปเพ่งสมาธิจิต จิตที่เป็นสมาธินั้นของตนด้วยดี ประกอบด้วยความวาง คือ ปล่อยโดยไม่ยึด ประกอบด้วยความเฉยคือไม่เข้าไปยุ่ง อุเบกขาในที่นี้จึงได้แก่การเข้าไปเพ่งจิตที่เป็นสมาธินั้น ประกอบด้วยความปล่อยวางคือไม่ยึด และเฉยก็คือไม่เข้าไปยุ่ง แต่ว่าอยู่ในปัญญาที่มองดูอยู่รู้อยู่ตลอดเวลา แต่ว่ารู้ปล่อยรู้วาง

วิธีที่ ๓ ทำจิตตภาวนาพุทโธโดยปฏิบัติ กล่าวคือ ตั้งสติตั้งปัญญาเข้ามาที่กายอันนี้ เวทนาอันนี้ จิตอันนี้ ธรรมในจิตอันนี้ ของทุก ๆ คน ดังในบัดนี้ก็ได้นำจิตเข้ามาให้เป็นสติคือความระลึก ให้เป็นปัญญาคือความรู้ รวมเข้าก็เป็นความระลึกรู้กายว่ากายเป็นอย่างไร เวทนา ว่าเวทนาเป็นอย่างไร จิต ว่าจิตเป็นอย่างไร ธรรมในจิตว่า เป็นอย่างไร ให้เป็นสติ ระลึกรู้ขึ้นที่กาย เวทนา จิต ธรรม ของตนนี้ ให้ทั่วถึงให้รอบคอบ ไม่ให้ตกหล่นหลงลืม ดังนี้เป็นการปฏิบัติสติสัมโพชฌงค์ มุ่งความรู้เป็นที่ตั้ง

ต่อจากนี้ ก็กำหนดธรรมในจิต อันกาย เวทนา จิต ธรรมนั้นกล่าวได้ว่าเป็นส่วนวิบาก หรือจะเรียกว่าเป็นวิบากชั้นธ เกิดมากก็มีกาย มีเวทนา มีจิต ท่านจึงว่าลำพังกาย เวทนา จิต ไม่เป็นกุศล ไม่เป็นอกุศล แต่ว่าเป็นอัพยากตะ เพราะว่าเป็นวิบากชั้นธ ส่วนธรรมในจิตบางอย่างเป็นอกุศลธรรม บางอย่างเป็นกุศลธรรม บางอย่างเป็นอัพยากตธรรม แต่ว่าตัดอัพยากตธรรมออกไปเสียก่อน ก็ให้กำหนดดูให้รู้ ถ้าอกุศลธรรมเกิดขึ้นในจิตก็ให้รู้ว่าเป็นอกุศล เช่นว่านิเวรณข้อใดบังเกิดขึ้นในจิตก็ให้รู้ว่าเป็นอกุศล มิโทษ ผู้รู้ดี แต่ถ้าเป็นกุศลธรรมบังเกิดขึ้นในจิตก็ให้รู้ว่าเป็นกุศล ไม่มีโทษ ผู้รู้ไม่ดี ให้รู้กองกุศลธรรมอกุศลธรรมในจิตของตนดังนี้ เป็นอันปฏิบัติในธัมมวิจยสัมโพชฌงค์

ต่อจากนี้ ก็ได้ตั้งความเพียรละอกุศล เพียรทำกุศลให้บังเกิดขึ้นและรักษาเอาไว้ ก็เป็นอันปฏิบัติในวิริยสัมโพชฌงค์ ต่อจากนี้ ก็ให้กำหนดดูจิต พร้อมทั้งกาย วาจา ที่ประกอบด้วยปหานะและภาวนาดังกล่าว ให้เห็นความบริสุทธิ์ ปิติก็จะบังเกิดขึ้น เป็นความเอิบอิมด้วยความบริสุทธิ์ ด้วยสติ ด้วยปัญญา ก็เป็นการปฏิบัติในปิติสัมโพชฌงค์ ก็ให้กำหนดดูความสงบกายสงบใจและความสุขอันเป็นผลเนื่องกันมา ก็เป็นอันปฏิบัติในปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ก็ให้กำหนดทำจิตให้เป็นสมาธิ อาศัยความสงบกายสงบใจและสุขเป็นพื้นฐาน ประคองสมาธิ สนับสนุนสมาธิให้ตั้งมั่น สุดแต่จะยกกรรมฐานข้อใดเป็นอารมณ์ ก็ให้ตั้งมั่นอยู่ในข้อนั้น ก็เป็นอันปฏิบัติในสมาธิสัมโพชฌงค์ และเมื่อได้สมาธิตามสมควรก็ให้หัดทำอุเบกขา คือหัดเข้าไปเพ่ง เข้าไปมอง เข้าไปดูสมาธิจิตของตน โดยที่มีความปล่อยวาง คือไม่ยึด ไม่ยึดว่าเราจะต้องเห็นนั่นเห็นนี่ เราจะประสบธรรมข้อนั้นข้อนี้ เราจะต้องเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ และประกอบด้วยความเฉย คือไม่เข้าไปยุ่ง ให้สมาธิจิตตั้งมั่นอยู่โดยอิสระเสรี ดังนี้เป็นอันปฏิบัติในอุเบกขาสัมโพชฌงค์ และเมื่อปฏิบัติอยู่ดังนี้ ธรรมก็ส่งต่อขึ้นเอง ธัมมวิจยนั้นก็จะทำให้ธรรมที่เป็นสัจจะจำแนกออกเป็นสัจจะทั้ง ๔ ชัดขึ้น นำให้องค์มรรคดำเนินขึ้นไปโดยลำดับ

ทำจิตตภาวนาพุทโธอาศัยโพชฌงค์ ๗ มีวิธีปฏิบัติโดยปริยายได้ ๓ อย่างดังนี้

ท่านสาธุชนทั้งหลาย จะทำจิตตภาวนาพุทโธโดยปริยายอันใด อาศัยพุทธรธรรม หรือกรรมฐานข้อใดข้อหนึ่ง ก็สุดแต่ความประสงค์ ความถนัด ความต้องการ เพราะทุกวิธีล้วนแต่ทำให้บังเกิดผลส่งเสริมศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อผลคือวิมุตติด้วยกันทั้งหมด และเมื่อได้ปฏิบัติทำจิตตภาวนาพุทโธตามกำหนดที่ประสงค์ ก็ขอเชิญชวนให้ท่านสาธุชนทั้งปวงตั้งจิตที่ได้ทำจิตตภาวนาพุทโธนี้แล้วตั้งสัจจาธิษฐาน ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย ขออำนาจจิตตภาวนาพุทโธที่ปฏิบัติ พร้อมด้วยกุศลทั้งปวง ถวายพระราชกุศล ถวายพระพรชัยมงคล แต่สมเด็จพระบพิตรพระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระปรมินทรมหามหาราชาธิราชเจ้า พร้อมทั้งสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และพระราชโอรสธิดาทุกพระองค์

ต่อไปนี้ พระสงฆ์จะได้สวดบทกรรมฐานนำไปตามสมควร และก็ขอให้ท่านสาธุชนทั้งหลายได้เริ่มการปฏิบัติตามประสงค์ทุก ๆ ท่านเทอญ

สัมโมทนียกถาหลังการปฏิบัติ

การที่ท่านสาธุชนได้พร้อมกันมาสำรวมจิตทำจิตตภาวนาพุทโธถวายพระราชกุศลถวายพระพรชัยมงคล เพื่อให้ทรงหายประชวร ทรงประสบความเกษมสวัสดิ์ ตั้งแต่เวลาเช้าจนมาถึงเวลาบัดนี้ และเวลาเพล สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ก็ได้ทรงพระราชทานอาหารเจ เพื่อถวายแด่พระภิกษุสงฆ์สามเณรทั้งวัด และได้พระราชทานเลี้ยงแก่ท่านสาธุชนทั้งปวง นอกจากนี้ ก็ได้มีผู้นำอาหารเจมาถวายพระภิกษุสงฆ์สามเณร และเลี้ยงท่านสาธุชนทั้งหลายโดยเสด็จพระราชกุศล ทั้งได้มีท่านสาธุชนอีกหลายท่านได้ช่วยชวนขยายในเรื่องนั้นบ้างในเรื่องนี้บ้าง

ในบัดนี้ จะถึงเวลาปิดการประชุมทำจิตตภาวนาพุทโธ ก็ขอแสดงความปีติยินดีแจ้งให้ท่านทั้งหลายทราบว่า หลวงปู่โต๊ะ ท่านเจ้าคุณสังวรวิมลเถระ แห่งวัดประดู่ฉิมพลี ได้กรุณามาร่วมพิธีทำจิตตภาวนาพุทโธครั้งนี้ด้วย จึงขออาราธนาให้ท่านกล่าวธรรมกถา สัมโมทนียกถา แก่ท่านสาธุชนทั้งหลาย และกล่าวถวายพระพรชัยมงคล เมื่อท่านกล่าวจบแล้ว พระสงฆ์ก็จะได้สวดอนุโมทนาถวายพระพรและอำนวยการแก่ท่านทั้งหลายทั่วกัน ขออาราธนาหลวงปู่โต๊ะ ณ บัดนี้

สัมโมทนียกถาของพระสังวรวิมลเถระ

บัดนี้ อาตมาภาพได้รับคำเจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้า ให้มาแสดงธรรมกถา เนื่องด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในวันนี้ พร้อมด้วยทวยกทายิกาสมทบในการพระราชกุศลนี้ ได้ชื่อว่าเป็นส่วนกุศลอันยิ่งใหญ่ที่ได้ร่วมพระราชกุศลในครั้งนี้ และเจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้า ให้ทวยกทายิกาสำรวมจิตแผ่เมตตาถึงองค์สมเด็จพระบพิตรพระราชสมภารเจ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ขอให้พระองค์ปราศจากภัยใด ๆ ทั้งหมดด้วยอำนาจจิตที่ตั้งไว้ดีแล้วซึ่งนับว่าเป็นจิตอันประเสริฐยิ่งกว่าจิตที่ไม่ได้อบรม จิตที่อบรมแล้วมีผลมาก เห็นอรรถธรรมคำสั่งสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยตนเอง ความปลาบปลื้มเกิดขึ้นด้วยอาศัยเราอบรมจิตของเราให้เป็นสมาธินั่นเอง

เป็นกุศลอันยิ่งใหญ่ ยิ่งสมามีมากเท่าใด กำลังใจก็แข็งแกร่งแก่กล้า ทำให้เกิดปัญญา เห็นทางของโลกของธรรม ความจริงของโลก ในลาภ ยศ สรรเสริญ สุข นี่เป็นความจริง เมื่อสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นต้องมีความเสื่อม เสื่อมลาภ ยศ สรรเสริญ สุข เมื่อสิ่งเหล่านี้เสื่อมไปต้องทำจิตให้เป็นของเทวดาเท่านั้น ไม่ทำจิตของเราให้หวั่นไปตามโลกธรรมนั้น ๆ เรียกว่าจิตเป็นสมาธิ ไม่เป็นไปตามสิ่งที่ดีหรือสิ่งที่ชั่ว เพราะฉะนั้น พระพุทธศาสนา จึงแนะนำภิกษุ ภิกษุณี สามเณร สามเณรี อุบาสก อุบาสิกา ให้อบรมจิตของตนไว้ ให้มากกว่าสิ่งอื่น เมื่อเราอบรมจิตของเราให้มากกว่าสิ่งอื่นแล้ว จิตก็จะแก่กล้าเข้มแข็ง เกิดปัญญาเห็นจริงในทางโลก ในทางธรรม ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความพลัดพรากในของรักนั้นเป็นความจริง มีเกิด แล้วก็มีแก่ มีเจ็บ มีตาย เราไม่ปฏิบัติตามอำนาจของสิ่งเหล่านั้น เห็นว่าเป็นส่วนสภาวะธรรมเท่านั้น จิตไม่หวั่นไหว จิตแน่นแฟ้น จิตเข้มแข็ง เป็นพละเป็นกำลังอันยิ่งใหญ่ เมื่อบุคคลใดมาอบรมจิตของตนในทางที่ดีเสมอ ๆ แล้วท่านว่าเมื่อทำไป ๆ ปัญญาก็แก่กล้าขึ้นตามลำดับ จิตก็มั่นคง อาศัยอะไรจิตจึงมั่นคง อาศัยสติ สติเข้าไปคุมจิต เมื่อสติเข้าไปคุมจิตจะรู้ว่าจิตเวลานี้ไปเกาะอยู่ที่ใด อยู่นอกตัวเราหรืออยู่ในตัวของเรา เมื่อไปอยู่ข้างนอกไปอยู่กับอะไรและไปอยู่ทำไม เมื่ออยู่ข้างในก็ให้รู้ว่าอยู่ที่ใดกับอะไร จะมีประโยชน์อะไร เหล่านี้ มองให้เห็นชัดแล้วก็เท่ากับทำปัญญาให้เรื่องขึ้น ๆ โดยลำดับ ทำไปเรื่อย ๆ ผลที่พึงได้ ทำเข้าได้ผลเข้า ทำสายได้ผลสาย ทำบายได้ผลบาย ทำเย็นได้ผลเย็น แล้วก็ทำเรื่อยไปเป็นกุศลจิต คิดในทางที่ดีที่งาม

เพราะฉะนั้น ทายกทายิกาที่มาในวันนี้ เรียกว่าด้วยกุศลจิต จิตเป็นกุศล แม้จะมีกิจกังวลทางบ้าน ก็สู้สละมาประกอบการบุญการกุศล

พุทธานุกาเวน ธมฺมานุกาเวน สงฺฆานุกาเวน

ขออำนาจพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้า จงอภิบาลรักษาให้ปราศจากโรคาพาธ แม้จะนึกสิ่งใดให้สมปรารถนาเทอญ สวัสดิ์

อินฺทฺริยสํวโร โข กุณฺฑลฺลฺย ภาวฺโถ พหุสฺสฺกโถ ตีณฺนิ สุจฺริตานิ ปริปุเรติ

ดูก่อนกุณฑลลียะ อินทริยสังวร (ความสำรวมอินทริย์ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) แล อันบุคคลอบรม ทำให้มากแล้ว ย่อมยังสุจริต ๓ ให้บริบูรณ์

ตีณิ โข กุณฺฑลีย สุจฺริตานิ ภาวิตานิ พหุสีกตานิ จตฺตารโ สติปฏฺจฺจเน ปริပ္ฺพเรนฺติ
ดูก่อนกุณฺฑลียะ สุจฺริต ๓ แล อํนํบุคคลอบรม ทำให้มากแล้ว ย่อมยัง
สติปฏฺจฺจน ๔ ให้บริบูรณํ

จตฺตารโ โข กุณฺฑลีย สติปฏฺจฺจนา ภาวิตา พหุสีกตา สตฺต โพชฅนํเค ปริပ္ฺพเรนฺติ
ดูก่อนกุณฺฑลียะ สติปฏฺจฺจน ๔ อํนํบุคคลอบรม ทำให้มากแล้ว ย่อมยัง
โพชฅนํค ๗ ให้บริบูรณํ

สตฺต โข กุณฺฑลีย โพชฅนํคา ภาวิตา พหุสีกตา วิชฺชาวิมุตฺติ ปริပ္ฺพเรนฺติ
ดูก่อนกุณฺฑลียะ โพชฅนํค ๗ แล อํนํบุคคลอบรม ทำให้มากแล้ว ย่อมยัง
วิชฺชาวิมุตฺติให้บริบูรณํ

วิชฺชาวิมุตฺติผลานิสํโส โข กุณฺฑลีย ตถาคโต วิหฺรติ

ดูก่อนกุณฺฑลียะ ตถาคตมีวิชฺชาวิมุตฺติเป็นผลานิสงส์แลอยู่ (ในอิริยาบถทั้ง
๔ ด้วยมีวิชฺชาวิมุตฺติเป็นบริหารธรรม)

(สํ. มหา. ๑๙/๑๐๙)

การปฏิบัติทำจิตตภาวนาพุทโธ*

ขอถวายพระพร เจริญพระราชสิริสวัสดิ์พิพัฒนามงคลพระชนมสุขทุกประการ
จงมีแต่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ

วันนี้ เป็นวันมหามงคล ตรงกับวันเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้าฯ
พระบรมราชินีนาถ คณะท่านสาธุชนทั้งหลายจึงได้ชักชวนกันมาประชุมกันในที่นี้
เพื่อที่จะได้ทำจิตตภาวนาพุทโธ ถวายพระราชกุศล ถวายพระพรชัยมงคล พร้อมทั้ง
แผ่เมตตาจิตเพื่อให้ทุก ๆ คนมีความสุข ปราศจากทุกข์ พากันบำเพ็ญกรณียะ คือ
กิจที่ควรกระทำทั้งหลาย เพื่อประโยชน์ตน และเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ตลอดจนถึง
เพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวมยิ่ง ๆ ขึ้นไป

ในเบื้องต้น ท่านสาธุชนทั้งหลายได้พร้อมใจกันสวดทำวัตรสวดดีพระรัตนตรัย
คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ซึ่งเป็นสรณะอันสูงสุดของเราทั้งหลาย ได้เปล่ง
วาจาถึงพระพุทธเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์ เป็นสรณะ และสมาทานเบญจศีล
เป็นอันว่าท่านสาธุชนทั้งหลายได้เตรียมพร้อมทั้งทางกาย ทั้งทางจิต เพื่อบำเพ็ญ
จิตตภาวนาพุทโธสืบต่อไป จึงจะขอแสดงเรื่องการทำจิตตภาวนา พอเป็นทางนำ
ความรู้ความเข้าใจในอันที่จะปฏิบัติสืบต่อไป

* ทรงแสดงเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ
วันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๗ ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระญาณสังวร

จิตตภาวนา แปลว่า การอบรมจิต หมายถึงการทำจิตให้เป็นสมาธิ หรือเรียกว่าการบำเพ็ญสมาธิ และการอบรมวิปัสสนา หรือการอบรมปัญญา สมาธิและวิปัสสนาปัญญาหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สมถะและวิปัสสนา เป็นจิตตภาวนาคือการอบรมจิต การอบรมจิตคือการทำสมาธิและอบรมปัญญาดังกล่าวมานี้ นับเป็นสิกขาที่ ๒ คือ จิตตสิกขา หรือสมาธิ และสิกขาที่ ๓ คือปัญญาสิกขา ในพระพุทธศาสนา

สิกขาในพระพุทธศาสนานั้น มี ๓ คือ

๑. สीलสิกขา ศึกษาคือปฏิบัติในศีล
๒. จิตตสิกขา ศึกษาคือปฏิบัติอบรมจิต
๓. ปัญญาสิกขา ศึกษาคือปฏิบัติอบรมปัญญา

ทั้ง ๓ นี้ เป็นสิกขาในพระพุทธศาสนาในการปฏิบัติ จึงต้องปฏิบัติให้มีโดยลำดับ คือต้องมีศีลเป็นภาคพื้น เมื่อมีศีลเป็นภาคพื้น อบรมจิตได้สะดวก และเมื่อปฏิบัติอบรมจิตได้ก็ย่อมปฏิบัติอบรมปัญญาสืบต่อไปได้ ในการปฏิบัติในสิกขาทั้ง ๓ นี้ สำหรับท่านพุทธศาสนิกชนทั้งหลายผู้นับถือพระพุทธศาสนา ย่อมปฏิบัติตามคำสั่งสอนของสมเด็จพระบรมศาสดา ฉะนั้น จึงต้องถึงสรณะคือพระพุทธเจ้า ถึงพระธรรม ถึงพระสงฆ์ เป็นสรณะ คือที่พึ่ง อันเป็นที่เคารพนับถืออย่างสูงสุด

พระพุทธเจ้าทรงเป็นสรณะคือที่พึ่ง ในฐานะที่ทรงแสดงธรรมคำสั่งสอนชี้ทางปฏิบัติ เหมือนอย่างบุคคลที่ชูประทีปในที่มืด เพื่อที่คนมีจักษุจะได้มองเห็นทาง

พระธรรมเป็นสรณะคือที่พึ่ง ในฐานะที่เป็นทางดำเนินสำหรับผู้ที่มิมีจักษุมองเห็นทาง เพราะพระพุทธเจ้าทรงชูประทีปส่องให้มองเห็นแล้ว ก็ปฏิบัติดำเนินไปในทาง

พระสงฆ์เป็นสรณะ คือที่พึ่ง เหมือนอย่างเป็นผู้ที่ได้เดินนำหน้าไปในทางนั้นแล้ว และได้บรรลุถึงที่สุดทางอันเป็นทางเกษมสวัสดิ์แล้ว และกำลังดำเนินไปอยู่ อันว่าทางนั้นเป็นทางที่ไม่ว่าเหว ไม่เปล่าเปลี่ยวเป็นทางที่มีผู้เดินนำไปอยู่ และเป็นทางที่มีความเกษมสวัสดิ์และได้เป็นผู้ชูประทีปสืบต่อจากพระพุทธเจ้า ชี้ทางปฏิบัติดำเนินสืบต่อ จนถึงบัดนี้

เพราะฉะนั้น พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย จึงถึงพระพุทธเจ้า ถึงพระธรรม ถึงพระสงฆ์ เป็นสรณะคือที่พึ่ง มีพระพุทธเจ้าเป็นสรณะในฐานะที่เป็นผู้ชี้ทาง มีพระธรรมเป็นสรณะในฐานะที่เป็นทางดำเนิน มีพระสงฆ์เป็นสรณะในฐานะที่เป็นผู้เดินไปข้างหน้าและนำทางดำเนินอยู่จนถึงปัจจุบันนี้ เมื่อมีสรณะดังนี้แล้วย่อมเป็นผู้เชื่อว่าเป็นพุทธศาสนิกชน และจะเป็นผู้ไม่ดำเนินผิดทาง จะดำเนินไปในทางที่ถูก จะดำเนินไปในทางของไตรสิกขาดังกล่าว

การปฏิบัติในศีลนั้น เมื่อท่านสาวุชนทั้งหลายได้ตั้งใจสมาทานศีลดังที่ได้สมาทาน นี้แล้วก็ดี หรือว่าได้ตั้งใจทำความสำรวมกาย วาจา ใจ ของตนให้เป็นศีลแม้ในปัจจุบัน บัดนี้ก็ตาม นี้ได้ชื่อว่ามีศีล และเมื่อมีศีลก็ชื่อว่ามีพื้นฐานการปฏิบัติในสิกขายิ่ง ๆ ขึ้นไป เหมือนอย่างแผ่นดินเป็นพื้นฐาน เป็นที่รับรองสิ่งของทั้งหลาย บ้านเรือนก็ตั้งอยู่บนแผ่นดิน บุคคลผู้ยืนอยู่โดยปกติก็ย่อมยืนอยู่บนแผ่นดิน เมื่อมีแผ่นดินจึงจะมีที่เหยียบที่ยืนที่ตั่ง ฉันทก็ดี การปฏิบัติในสิกขายิ่ง ๆ ขึ้นไปก็ต้องมีศีลเป็นที่เหยียบที่ยืนเป็นที่ตั่ง ฉันทนั้น บัดนี้ เมื่อท่านสาวุชนทั้งหลายต่างได้สมาทานศีลและต่างได้มีความสำรวมกาย วาจา ใจ ของตนให้เป็นศีลขึ้นแล้ว ก็สมควรที่จะปฏิบัติอบรมในจิตตสิกขา และในปัญญาสิกขาสืบต่อไป

ในบัดนี้ จะกล่าวแนะนำปฏิบัติในจิตตสิกขา คือการปฏิบัติอบรมจิต อันหมายถึงว่า ทำจิตให้เป็นสมาธิ การทำจิตให้เป็นสมาธินี้จำเป็นต้องมี เพราะว่าจะต้องมีจิตเป็นสมาธิจึงจะประกอบกระทำกรณียะคือกิจที่ควรทำทั้งหลายได้ ดังในบัดนี้ท่านสาวุชนทั้งหลายก็ต้องมีสมาธิในการฟัง คือตั้งใจฟัง รวมใจเพื่อจะฟัง เงี่ยโสตะเพื่อฟัง และประมวณใจในอันที่จะฟัง เมื่อเป็นดังนี้ การฟังจึงสำเร็จได้ และท่านสาวุชนทั้งหลายก็สามารถที่จะฟังธรรมบรรยายนี้ได้ยินโดยตลอด นี้ชื่อว่ามีสมาธิในการฟัง แม้ในการปฏิบัติกรณียะอย่างอื่นก็ต้องมีสติมีสมาธิในการกระทำสิ่งนั้น ๆ ฉะนั้น การหัดทำสมาธิก็คือการทำจิตให้สงบ ตั่งมั่น แน่วแน่ ไม่วอกแวก ไม่ฟุ้งซ่าน แต่ว่าสามารถรวมจิตให้ตั่งมั่น แน่วแน่นอยู่ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งได้เป็นอย่างดี ดังนี้ คือการทำสมาธิ และวิธีการทำสมาธินั้นมี ๒ อย่าง

อย่างหนึ่ง กำหนดใจให้รวมอยู่ในเรื่องหนึ่ง โดยไม่ต้องคิดพิจารณา

อีกอย่างหนึ่ง การคิดพิจารณา โดยรวมเข้ามาพิจารณาในเรื่องที่จะทำให้ใจสงบ ให้ผ่อนคลาย

วิธีแรก คือการรวมใจเข้ามาให้ตั้งอยู่ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งในสิ่งหนึ่ง โดยไม่ต้องคิดพิจารณานั้น เช่น การรวมใจเข้ามาสวดพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ ตามที่จำได้ ถ้าจำพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณได้ทั้งหมด ก็คิดสวดในใจว่า

อิติปิ โส ภควา อรหิ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู,
อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺसानํ พุทฺโธ ภควาติ.

สวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม, สนฺทิจฺฉิกโก อกาลิกโก เอหิปสฺสิโก, โอปนยิโก
ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญญูหีติ.

สุปฏิปนฺโน ภควโต สวากสงฺโฆ, อุชฺฐปฏิปนฺโน ภควโต สวากสงฺโฆ,
ฉายปฏิปนฺโน ภควโต สวากสงฺโฆ, สามิจิปฏิปนฺโน ภควโต สวากสงฺโฆ, ยทิตฺถํ
จตตาริ ปุริสยฺคานิ อฏฺฐปุริสยฺคคฺลา, เอส ภควโต สวากสงฺโฆ, อาหุเนยฺโย ปาหุเนยฺโย
ทกฺขิเนยฺโย อณฺชลิกรณฺเณยฺโย, อนุตฺตรํ ปุณฺณกฺเขตฺตํ โลกสฺสาติ.

สวดไปตั้งนี้โดยไม่ต้องคิดถึงเนื้อความ และตั้งใจจะสวดก็จบก็สุดแต่ตั้งใจ เช่นว่า ตั้งใจจะสวด ๑๐๘ จบ ตั้งใจจะสวดยิ่งขึ้นไปกว่านั้น คราวนี้ เมื่อใช้วิธีนี้ จึงมีการใช้เครื่องมือสำหรับนับ เพราะว่าถ้าไม่มีเครื่องมือสำหรับนับ จะนับเอาเองว่า สวดได้ ๑ จบ ๒ จบ ๓ จบ ๔ จบ ดังนี้เป็นการยาก บางทีก็จำไม่ได้ ฉะนั้น แต่โบราณกาลมาจึงมีใช้ลูกประคำ

ลูกประคำนั้น บางพวกมี ๑๐๘ ลูก เมื่อเป็นดังนี้ สวดจบหนึ่ง ก็ชักไปลูกหนึ่งเรื่อย ๆ ไปดังนี้ ตามต้องการ ก็รู้ว่าสวดไปกี่จบแล้ว คราวนี้จะภาวนา พระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณดังกล่าวนี้ จำไม่ได้ทั้งหมด หรือว่ายาวไป จะภาวนาว่า “พุทฺโธ ๆ ๆ ๆ ๆ” หรือว่าภาวนาว่า “อรหิ ๆ ๆ” หรือจะภาวนาว่า “พุทฺโธ ธมฺโม สงฺโฆ” อย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ เป็นวิธีที่รวมใจเข้ามาให้ตั้งอยู่ในเรื่องอันเดียว หรือจะไม่ใช่ภาวนาดังกล่าว จะใช้กำหนดลมหายใจเข้า-ออก อันเรียกว่า “อานาปานสติ” ดังนี้ก็ได้

อีกวิธีหนึ่ง เป็นวิธีพิจารณาในข้อที่จะทำให้ใจให้สงบ จะทำให้ใจให้สงบ ดังเช่น กำหนดบทภาวนาว่า “พุทโธ” ก็พิจารณาว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ตรัสรู้พระธรรม คือทรงตรัสรู้สัจธรรม ธรรมที่เป็นตัวความจริง อันได้แก่จตุราริยสัจจ์ คือ ทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ทรงเป็นผู้ที่ตื่นจากนิทรา คือความหลับเพราะกิเลส คือทรงเป็นผู้ตื่นจากความหลง ทรงเป็นผู้เบิกบานแล้วใน คุณธรรมทั้งหลายเต็มที่

หรือจะพิจารณาบทอื่น เช่น บทว่า “อรหํ” ทรงเป็นผู้ไกลกิเลส ทรงเป็นผู้ทรงบริสุทธิ์ทั้งกาย ทางวาจา ทางใจ ไม่มีข้อลี้ลับอันเป็นความชั่วร้ายเสียหาย อันเป็นโทษเครื่องเศร้าหมองหลบซ่อนอยู่ในภายในแม้ในน้อยหนึ่งนิดหนึ่ง ทรงเป็นผู้บริสุทธิ์ สมบูรณ์ด้วยประการทั้งปวง

หรือว่ากำหนดพิจารณาภายใน แยกธาตุออกไปว่าประกอบด้วย ธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม ไม่ใช่บุคคล ตัวตน เรา เขา ดังนี้ เป็นวิธีพิจารณา และเมื่อพิจารณาไป จิตก็จะสงบ จะม่องใส นี่คือวิธีทำสมาธิ อันเป็นข้อปฏิบัติในจิตตสิกขา ซึ่งจะทำให้ได้โดยการที่ตั้งจิตไว้ในเรื่องอันเดียว ไม่พิจารณา หรือว่าโดยการพิจารณาในเรื่องที่จะทำจิตให้สงบ ให้ม่องใส และเมื่อได้ความสงบ จิตตั้งมั่น ก็ชื่อว่าเป็นสมาธิ ที่แปลว่าความตั้งจิตมั่น ได้ชื่อว่าสมณะ ความสงบ คือว่าจิตสงบจากอารมณ์ฟุ้งซ่านจากเครื่องเศร้าหมอง จิตทั้งหลาย นี่คือการปฏิบัติในจิตตสิกขา เมื่อจิตมีความสงบ ตั้งมั่น ดังนี้ ก็เป็นบาทของปัญญาที่จะพิจารณา ให้เกิดความรู้ความเห็นในสัจธรรม ธรรมที่เป็นตัวความจริง ยิ่ง ๆ ขึ้นไป

การปฏิบัติอบรมปัญญาอันเป็นปัญญาสิกขานั้น ก็คือ การที่ใช้จิตที่สงบมา กำหนดพิจารณาดูนามรูป ให้เห็นอนิจจตา คือความไม่เที่ยง เกิด ดับ ให้เห็นทุกขตา ความเป็นทุกข์ คือต้องถูกความเกิดดับบีบคั้นให้แปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปอยู่เสมอ และให้เห็นอนัตตตา ความเป็นของมิใช่ตัวตน คือไม่ใช่เป็นสิ่งที่จะพึงยึดถือว่าเป็นเรา เป็นของเรา เมื่อลักษณะอันเป็นสัจจะของนามรูปปรากฏขึ้นแก่ความรู้ ความรู้ที่เข้าถึง สัจจะ ความจริงเหล่านี้เป็นตัวปัญญา เป็นวิปัสสนา คือความรู้แจ้งเห็นจริง ย่อมเป็นเครื่องปลดทกิเลสและปลดทุกข์ออกจากจิตใจได้ตามกำลังของปัญญาวิปัสสนาที่รู้ที่

เห็นนั้น นี่เป็นการปฏิบัติทางปัญญาสิกขา คือรวมการปฏิบัติในจิตตสิกขากับการปฏิบัติในปัญญาสิกขาเข้าด้วยกัน ก็เป็นจิตตภาวนา ซึ่งเรียกสั้นในที่นี้ว่า “จิตตภาวนापุทฺโธ”

เพราะฉะนั้น ตามที่ได้กล่าวอธิบายแสดงแนวทางของการปฏิบัติใน จิตตภาวนापุทฺโธ มาโดยสังเขป ก็เพื่อเป็นเครื่องแนะแนวทางปฏิบัติให้แก่สาธุชนทั้งหลายและในต่อไปนี้ พระสงฆ์ก็จะได้อวดพระสูตรที่แสดงทางปฏิบัติแก่สาธุชนทั้งหลายสืบต่อไป

สมาธิ ภิกขเว ภาเวถ, สมาหิตโต ภิกขเว ภิกขุ ยถาภูตํ ปชานาติ,
ภิกขุจ ยถาภูตํ ปชานาติ, รูปสฺส สมุทยญฺจ อตถงฺคฺมญฺจ, เวทนาฯ สมุทยญฺจ
อตถงฺคฺมญฺจ, สญฺญาฯ สมุทยญฺจ อตถงฺคฺมญฺจ, สงฺขารานํ สมุทยญฺจ อตถงฺคฺมญฺจ,
วิญญาณสฺส สมุทยญฺจ อตถงฺคฺมญฺจ.

ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงอบรมสมาธิ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิแล้ว ย่อมรู้ทั่วถึงตามเป็นจริง รู้ทั่วถึงอะไรก็ตามเป็นจริง รู้ทั่วถึงความเกิดขึ้นและความดับไปแห่งรูปตามเป็นจริง รู้ทั่วถึงความเกิดขึ้นและความดับไปแห่งเวทนาตามเป็นจริง รู้ทั่วถึงความเกิดขึ้นและความดับไปแห่งสัญญาตามเป็นจริง รู้ทั่วถึงความเกิดขึ้นและความดับไปแห่งสังขารตามเป็นจริง รู้ทั่วถึงความเกิดขึ้นและความดับไปแห่งวิญญาณตามเป็นจริง.

(ส. ขนฺธ. ๑๗/๑๘)

การปฏิบัติทำจิตตภาวนาพุทโธ*

ขออำนาจพร ขอให้ท่านทั้งหลายตั้งใจน้อมน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาค
อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์
เป็นสรณะ ในวาระแรกก็ตั้งใจว่า

พุทฺธัง สรณัง คัจฉามิ

ข้าพเจ้าถึงพระพุทโธเจ้าเป็นสรณะ

ธัมมํ สรณัง คัจฉามิ

ข้าพเจ้าถึงพระธรรมเป็นสรณะ

สังฆัง สรณัง คัจฉามิ

ข้าพเจ้าถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ

แม้ว่าวาระที่ ๒ ก็ตั้งใจว่า

ทุติยัมปิ พุทฺธัง สรณัง คัจฉามิ

ทุติยัมปิ ธัมมํ สรณัง คัจฉามิ

ทุติยัมปิ สังฆัง สรณัง คัจฉามิ

---

* ทรงแสดงเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา สมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ
วันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระญาณสังวร

แม้ว่าวาระที่ ๓ ก็ตั้งใจว่า
 ตติยัมปิ พุทฺธัง สรณัง คัจฉามิ
 ตติยัมปิ ธัมมํ สรณัง คัจฉามิ
 ตติยัมปิ สังฆํ สรณัง คัจฉามิ
 แล้วพึงตั้งใจสมาทานศีลขึ้นด้วยตนเองว่า
 ข้าพเจ้าสมาทานสิกขาบทศีล
 ปาณาติปาตา เวรมณี
 อทินนาทานา เวรมณี
 กาเมสุ มิจฉาจารา เวรมณี
 มุสาวาทา เวรมณี
 สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา เวรมณี

พึงสำรวมกาย วาจา ใจ ของตน และต่อจากนี้ก็พึงทำสมาธิในการฟัง คือ ตั้งใจฟังการแสดงนำในการปฏิบัติในการจิตตภาวนาพุทฺโธ เนื่องในวันนี้เป็นวันตรงกับ วันเฉลิมพระชนมพรรษาแห่งสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เราทั้งหลาย จึงได้พากันมาปฏิบัติทำจิตตภาวนาพุทฺโธ เพื่อถวายพระราชกุศลและถวายพระพร ชัยมงคล เราทั้งหลายได้เกิดมาในประเทศชาตินี้ ซึ่งมีแผ่นดินเป็นที่อยู่อาศัย เป็นที่ตั้ง ของหมู่ชนชาวไทยเรา อันรวมกันเป็นประเทศชาติ มีศาสนาเป็นที่นับถือ มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขแห่งประชาชนและรัฐบาล ได้รับความผาสุก และความเจริญ ต่าง ๆ ตั้งแต่เกิดมาจนถึงบัดนี้ ก็เพราะได้มีสถาบันทั้งหลายดังกล่าวมานี้เป็นหลักรฐาน มั่นคง บุคคลชั้นมารดาบิดาของเราทั้งหลาย หรือว่าชั้นสูงขึ้นไป ก็ย่อมเกิดมาในหมู่ ชนดังกล่าว ประกอบด้วยสถาบันทั้งหลาย และบรรพบุรุษสตรีเหล่านั้นก็ได้ช่วยกัน ทะนุบำรุงรักษาสืบต่อมาจากจนถึงบัดนี้

ในบัดนี้ เราทั้งหลาย นอกจากเป็นผู้อยู่อาศัย ก็พึงเป็นผู้มีส่วนช่วยบำรุงรักษา สถาบันทั้งหลายตามทางที่ตนสามารถจะพึงทำได้ เพราะว่าการบำรุงรักษานั้นก็ย่อม มีทางที่พึงกระทำอยู่เป็นอันมาก แปลว่าทุก ๆ ทางที่พึงทำและทุกคนแต่ละคนที่รวม

กันอยู่ เมื่อได้ช่วยกันบำรุงรักษาในทางนั้น ๆ ตามความสามารถและตามทางที่จะพึงเป็นไปได้แล้ว ก็ย่อมเชื่อว่าได้มีส่วนช่วยกันบำรุงรักษาตัวเราเองด้วย ได้ช่วยกันบำรุงรักษาส่วนรวมด้วย ให้ดำรงอยู่อย่างผาสุกและมีความเจริญ และยังได้เชื่อว่าเป็นผู้มีความกตัญญู รู้อุปการคุณที่ท่านผู้มีพระคุณทั้งหลายได้กระทำแล้ว มีความกตเวทิตือได้ตอบแทนพระคุณที่ท่านกระทำแล้วตามสามารถ ได้เชื่อว่ามีความกตัญญูกตเวทิต่อบรรพบุรุษสตรีผู้มีพระคุณทั้งหลายในปัจจุบันด้วย และเมื่อเป็นดังนี้ ก็เชื่อว่าได้ปฏิบัติในทางแห่งความเจริญ ในทางของสาธุชนคนดี ตามหลักสัจจะ ความจริง และตามหลักพระพุทธศาสนา

การที่ท่านสาธุชนทั้งหลายได้พร้อมกันมาเพื่อปฏิบัติทำจิตตภาวนาพุทธโธ ก็เป็นการอบรมปฏิบัติทางจิตใจ อันจิตนี้ก็ย่อมเป็นมูลฐานที่เป็นที่ตั้งของกรรมทั้งหลายที่จะพึงกระทำ ทางกาย ทางวาจาและทางใจเอง เป็นที่ตั้งของสุขทุกข์ทั้งหลายของความเสื่อมความเจริญทั้งหลาย เพราะฉะนั้น เมื่อได้อบรมจิตใจอันนี้อันเป็นสิ่งสำคัญที่สุดอันมีอยู่ในตนในทางจิตตภาวนาที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนไว้ ก็ย่อมจะอำนวยประโยชน์ ทำให้ได้รับความสงบและทำให้ได้ปัญญา เมื่อเป็นดังนี้ ย่อมได้ประโยชน์เนื่องออกไปอีกมากสิ่งมากประการ เป็นต้นว่า เมื่อได้น้อมจิตที่มีความสงบตั้งมั่นนี้ถวายพระราชกุศล ถวายพระพรชัยมงคล และแผ่ออกไปด้วยเมตตาปรารถนาความสุขแก่มนุษย์และสัตว์ทั้งปวงในภพทั้งหลายเช่นนี้ ย่อมจะเป็นจิตที่มีพลัง ยังให้สำเร็จประโยชน์ตามที่ต้องการ น้อยหรือมาก และนอกจากนี้ จิตที่มีความสงบตั้งมั่นและมีปัญญา ย่อมทำให้บังเกิดสัมมาทิฐิคือความเห็นชอบ ทำให้ปฏิบัติชอบในกรณียะคือกิจที่ควรทำนั้น ๆ เมื่อเป็นดังนี้ ก็ยิ่งอำนวยประโยชน์ในทางทั้งปวง

ฉะนั้น ในต่อไปนี้จะได้กล่าวแนะนำทางปฏิบัติในการทำจิตตภาวนาพุทธโธโดยปริยาย คือ ทางอันหนึ่ง และมุ่งที่จะแสดงเป็นทางปฏิบัติโดยตรงตามพระพุทธโอวาททางหนึ่งซึ่งจะนำไปเข้าถึงพระรัตนตรัย หรือว่าเข้าถึงพระพุทธเจ้า ดังจะเรียกว่าองค์พระพุทธโธ พร้อมด้วยพระธรรม พระสงฆ์ นั่นก็คือ ทางลม ได้แก่ทางลมหายใจนี้เอง

พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในพระสูตรหนึ่งว่า อานาปานสติ สติที่กำหนดลมหายใจเข้า-ออก เมื่ออบรมให้บริบูรณ์ ย่อมจะเป็นการปฏิบัติอบรมทำสติปัญญาฐานทั้ง ๔ ให้

บริบูรณ์ และสติปัญญานทั้ง ๔ เมื่ออบรมทำให้บริบูรณ์ ย่อมจะเป็นการปฏิบัติอบรม
ทำโพชฌงค์ทั้ง ๗ ให้บริบูรณ์ และโพชฌงค์ทั้ง ๗ เมื่ออบรมทำให้บริบูรณ์ จะเป็นการ
ปฏิบัติทำวิชชาและวิมุตติให้บริบูรณ์

อนึ่ง ท่านแสดงไว้ในพระสูตรอื่นว่า พระพุทธเจ้าทรงอยู่ด้วยวิชชาและวิมุตติ
จึงจะพึงกล่าวได้ว่า องค์พระพุทโธนั้นประกอบด้วยวิชชาและวิมุตติ ฉะนั้น การปฏิบัติ
ทางหนึ่งที่จะให้เข้าถึงวิชชาวิมุตติ ให้เข้าถึงองค์พระพุทโธ ก็คือทางลมหายใจนั่นเอง
ที่ปฏิบัติให้เป็นสติปัญญานขึ้น ให้เป็นโพชฌงค์ขึ้น ก็ย่อมจะนำไปสู่วิชชาและวิมุตติ
นำไปสู่องค์พระพุทโธได้ในที่สุด ทางลมหายใจเข้า-ออกนี่ที่เป็นทางดำเนิน การปฏิบัติ
ก็ตั้งต้นแต่การตั้งสติคือตั้งจิตเจ้ใจนี้เองทำความระลึกรู้เข้ามา ให้รู้ลมหายใจเข้า-ออก
หายใจเข้ายาวก็ให้รู้ หายใจออกยาวก็ให้รู้ หายใจเข้าสั้นก็ให้รู้ หายใจออกสั้นก็ให้รู้
และพึงศึกษาคือพึงสำเนียงปฏิบัติสำเนียงกระทำให้มีความรู้ทั่วถึงกายทั้งหมด คือ
รูปกายอันประกอบด้วยกองลมนี้ นามกายคืออาการทางจิตใจทั้งหลาย ให้รู้ทั้งหมด
หายใจเข้าหายใจออก รวมใจเข้ามา ให้รู้ที่รูปกายหรือว่ากาย ที่นามกายหรือว่าใจ คือ
กายทั้งหมดนี้ของตนเอง พึงศึกษาคือสำเนียงทำการปฏิบัติให้สงบระงับการปรุงกาย
หรือว่าเครื่องปรุงกาย อันเรียกว่ากายสังขาร หายใจเข้าหายใจออก

อนึ่ง พึงศึกษาทำความรู้ปฏิบัติ คือความอุ่มใจ หายใจเข้าหายใจออก พึงศึกษา
ทำความรู้สุขคือความสบายกายสบายใจ หายใจเข้าหายใจออก พึงศึกษาทำความรู้
เครื่องปรุงใจคือปิติและสุขนี้เอง ให้รู้ว่าเป็นเครื่องปรุงใจแต่ใจ หายใจเข้าหายใจออก
พึงศึกษาทำความรู้หรือว่าให้รู้ทำความสงบระงับเครื่องปรุงใจหรือว่าการปรุงใจ หายใจ
เข้าหายใจออก อันหมายถึงว่าเมื่อรู้ว่าปิตินุขเป็นเครื่องปรุงใจ ก็อย่าให้ปิตินุขนี้มา
ปรุงใจให้คิดฟุ้งซ่าน แต่ว่าคอยสงบระงับอย่าให้มาปรุงใจได้

อนึ่ง พึงศึกษาให้รู้จิตเจ้ใจนี้เป็นอย่างไร ว่าเป็นจิตเจ้ที่สงบหรือว่าไม่สงบ
แ่มขื่นหรือไม่แ่มขื่น ก็ให้รู้ หายใจเข้าหายใจออก พึงศึกษาทำจิตอันนี้ให้บันเทิง
หายใจเข้าหายใจออก พึงศึกษาจิตนี้ให้ตั้งมั่น หายใจเข้าหายใจออก พึงศึกษาทำจิตนี้
ให้พ้นจากเครื่องผูกพันทั้งหลาย คือคอยเบเลื่องจิตจากสิ่งที่เข้ามาพัวพันทั้งหลาย
หายใจเข้าหายใจออก

อนึ่ง ฟังศึกษาพิจารณาให้รู้ให้เห็นอนิจจะ คือไม่เที่ยง ได้แก่ ให้เห็นเกิดดับของสิ่งทั้งหลาย หายใจเข้าหายใจออก ฟังศึกษาให้รู้ให้หน่ยคลายหรือสิ้นติดใจยินดีในสิ่งทั้งหลาย หายใจเข้าหายใจออก ฟังศึกษาให้เห็นความรู้ให้เห็นความดับ ดับความดิ้นรนทะยานอยากของใจ ดับความทุกข์ หายใจเข้าหายใจออก ฟังศึกษาให้รู้ให้เห็นการที่สละส่งคืนสิ่งที่ยึดเอามาทั้งหลาย หายใจเข้าหายใจออก ในข้อทำยนี้ เมื่อเคยยึดถือเอาสิ่งใดมาด้วยตัณหาอุปาทานเป็นเรา เป็นของเรา เป็นตัวตนของเรา ก็ส่งคืนไปกับสิ่งนั้น ยึดรูปที่ตาเห็น เอาเข้ามา ก็ส่งคืนรูปไปที่รูป ยึดเสียงที่หูได้ยินเข้ามา ก็ส่งคืนเสียงไปที่เสียง ดังนี้ เป็นต้น

ในพระสูตร พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงว่า เมื่อตั้งสติ รู้ความกำหนดลมหายใจเข้าลมหายใจออก ด้วยอาการดังที่กล่าวมานี้ เมื่อตั้งสติทำความรู้ลมหายใจเข้าลมหายใจออก พร้อมทั้งรู้ระยะหายใจที่ยาวหรือสั้น พร้อมทั้งศึกษาให้รู้กายทั้งหมด ศึกษาสงบหรือระงับกายสังขารหรือเครื่องปรุงกายทั้งหมด ก็ชื่อว่า ได้เจริญกายนุสัสสนาสติปัฏฐาน คือตั้งสติพิจารณากาย ก็เพราะตรัสว่าลมหายใจเข้าลมหายใจออกเป็นกายอย่างหนึ่ง

อนึ่ง เมื่อตั้งสติ ทำความรู้ลมหายใจเข้าลมหายใจออก พร้อมทั้งรู้ปีติสุข รู้ว่าปีติสุขเป็นเครื่องปรุงใจ และการรู้สงบระงับเครื่องปรุงใจอันนี้ คือ ไม่ให้ปรุงใจขึ้นได้ เมื่อปฏิบัติดังนี้ ก็ได้ชื่อว่าปฏิบัติในเวทนานุสัสสนาสติปัฏฐาน ตรัสว่าการทำมณสิการคือการกระทำไว้ในใจซึ่งลมหายใจเข้าลมหายใจออกด้วยดี เป็นเวทนาอย่างหนึ่ง

อนึ่ง เมื่อหายใจเข้า เมื่อหายใจออก ทั้งทำสติกำหนดรู้ลมหายใจ พร้อมทั้งรู้จิตใจอันนี้ รู้การทำจิตให้บันเทิง รู้การตั้งจิตคือทำจิตให้ตั้งมั่นเป็นสมาธิ รู้การเปลื้องจิตใจจากสิ่งที่เข้ามาพัวพันทั้งหลาย เมื่อปฏิบัติดังนี้ ก็ได้ชื่อว่าปฏิบัติในจิตตานุสัสสนาสติปัฏฐาน ตรัสว่า ไม่ตรัสอานาปานสติแก่ผู้ที่หลงลืมสติ ไม่มีความรู้พร้อมในตน

อนึ่ง เมื่อตั้งสติกำหนดลมหายใจเข้า-ออก พร้อมทั้งกำหนดพิจารณาให้รู้ให้เห็นอนิจจะ คือความไม่เที่ยง ให้รู้ให้เห็นวิราคะคือความคลายหรือความสิ้น ติดใจ ยินดี ให้รู้ให้เห็นนิโรธคือความดับ ดับที่ใจ ให้รู้ให้เห็นความสละคืนหรือความส่งคืนดังกล่าว

ก็ได้ชื่อว่าได้ปฏิบัติในธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ตรัสว่า เห็นการละความยินดียินร้าย ด้วยปัญญา ย่อมเข้าใจเพ่งดูเฉยอยู่ด้วยดี ดังนี้

อนึ่ง เมื่อได้อบรมสติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้ให้บริบูรณ์ เป็นผู้ที่ตั้งมั่น มีสติไม่หลงลืม ก็เป็นอันได้เริ่มปฏิบัติให้สติสัมโพชฌงค์ องค์แห่งความรู้คือสติ

ผู้ที่มีสติอย่างนั้นย่อมเลือกเฟ้นธรรมด้วยปัญญา ย่อมรู้ธรรมที่เกิดขึ้นในจิตใจ ว่าเหล่านี้เป็นกุศล เหล่านี้เป็นอกุศล เหล่านี้มีโทษ เหล่านี้ไม่มีโทษ เหล่านี้ผู้รู้สรรเสริญ เหล่านี้ผู้รู้ติเตียน ก็เป็นอันได้เริ่มปฏิบัติในธัมมวิจยสัมโพชฌงค์

เมื่อเลือกเฟ้นธรรมอยู่ด้วยปัญญา ความเพียรย่อมบังเกิดขึ้น ไม่ย่อหย่อน ก็เป็นอันเริ่มปฏิบัติในวิริยสัมโพชฌงค์

ผู้ที่มีความเพียรเริ่มขึ้นแล้วอย่างนี้ ย่อมได้ปิติ ย่อมเกิดปิติที่เป็นนิรามิส คือ ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องล่อ เมื่อเป็นดังนี้ก็เป็นอันเริ่มปฏิบัติในปิติสัมโพชฌงค์ องค์แห่งความรู้คือปิติ

ใจที่มีปิตีย่อมสงบ คือกายก็สงบ ใจก็สงบ ก็เป็นอันเริ่มปฏิบัติในปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ องค์แห่งความรู้คือปัสสัทธิ ปัสสัทธิคือความสงบกายสงบใจ

เมื่อมีกายสงบมีสุข จิตใจย่อมตั้งมั่นเป็นสมาธิ ย่อมเป็นอันปฏิบัติในสมาธิสัมโพชฌงค์ องค์แห่งความรู้คือสมาธิ เมื่อเป็นดังนี้ย่อมเข้าไปเพ่งดูเฉยอยู่ซึ่งจิตที่ตั้งมั่นเป็นสมาธิอยู่ด้วยดี

เมื่อเป็นดังนี้ ก็ย่อมเป็นอันปฏิบัติในอุเบกขาสัมโพชฌงค์ องค์แห่งความรู้คืออุเบกขา เมื่อปฏิบัติให้บริบูรณ์ในโพชฌงค์ ๗ ดังนี้ ก็เป็นอันได้ปฏิบัติเพื่อให้บังเกิดวิชาวิมุตติ วิชาคือความรู้แจ่มแจ้งในสังขารธรรม วิมุตติคือความหลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ขึ้นสืบต่อไป

เพราะฉะนั้น ลมหายใจนี้เองจึงเป็นทางปฏิบัติทำให้เกิดเป็นสติปัฏฐาน เป็นสัมโพชฌงค์ จนถึงวิชาวิมุตติ จึงเป็นทางปฏิบัตินำไปสู่วิชาวิมุตติ นำไปสู่องค์พระพุทธโธได้ดังนี้ เพราะฉะนั้น จึงเป็นทางปฏิบัติสำคัญทางหนึ่งที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ได้ทรงแสดงไว้ซึ่งเราทั้งหลายสมควรที่จะได้ฝึกหัดปฏิบัติ เริ่มด้วยการตั้งสติ คือ ตั้งจิตใจอันนี้นั่นเอง ทำความรู้ รู้ที่ลมหายใจเข้าลมหายใจออกของตน ๆ นี้แหละ รวมจิตกำหนดให้รู้ให้เป็นสติขึ้นในลมหายใจเข้าลมหายใจออก มนสิการลมหายใจ นี้แหละให้ดี อย่าให้หลงลืม ให้มีความรู้พร้อมอยู่ในตัวเองจนถึงละอภิขณาโทมนัสคือ ความยินดีความยินร้ายได้ กำหนดเพ่งดูอยู่ที่การละอันนี้ สติก็จะยิ่งตั้งมั่น ไม่หลงลืม ยิ่งขึ้น จึงเป็นสติปฏิฐาน เป็นโพชฌงค์ ขึ้นไปโดยลำดับ

การปฏิบัติตั้งต้นนี้ จึงเป็นสิ่งที่ไม่ยาก และเมื่อตั้งต้นขึ้นแล้ว เพียงแต่คุมจิตใจ อันนี้เองให้อยู่ที่เป็นสติขึ้นมา สร้างให้เป็นสติขึ้นมา ที่ลมหายใจเข้าลมหายใจออก และ ธรรมจะเจริญขึ้นมาโดยลำดับเอง โดยที่ผู้ปฏิบัติไม่ต้องกังวล ให้ตั้งใจรวมจิตใจเข้ามา นี้แหละให้แน่น ให้รู้ลมหายใจเข้า-ออก ให้เป็นสติอยู่ที่ลมหายใจเข้า-ออก

ฉะนั้น ต่อไปนี้พระสงฆ์จะได้สวดสูตรเป็นแนวปฏิบัติหน้า และต่อจากนั้น ท่านสาธุชนทั้งหลายก็จะได้เริ่มปฏิบัติของตนเองสืบต่อไป

สัมเมทนิยกถาหลังการปฏิบัติ

บัดนี้ ถึงเวลาที่จะปิดประชุมปฏิบัติทำจิตตภาวนาพุทธโธ ท่านสาธุชนทั้งหลาย ได้มาปฏิบัติทำจิตตภาวนาพุทธโธ และทำการชวนช่วยช่วยในการต่าง ๆ บ้าง ทำ จิตตภาวนาไปบ้าง และก็อาจที่จะปรารถนาคือธรรมฐานต่าง ๆ กัน หรืออาจที่จะตรงกัน แต่ทั้งนี้ก็กล่าวได้ว่ารวมอยู่ในกายอันเดียวกัน คือทางทำจิตตภาวนาของพระพุทธเจ้า และเพื่อวิชชาวิมุตติในที่สุด ตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงสั่งสอนไว้

ในบัดนี้ ก็ขอเชิญชวนให้ทุก ๆ ท่านน้อมจิตระลึกถึงพระมหากษัตริย์คุณ อันประกอบด้วยพระราชธรรมปฏิบัติแห่งสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทั้ง ๒ พระองค์ ซึ่งได้ทรงปฏิบัติด้วยกันมาเพื่อความอยู่เย็นเป็นสุข เพื่อความสวัสดิ์ของประเทศชาติ ประชาชน สมณชีพราหมณาจารย์ในทุกวิถีทาง ได้ทรงอุทิศพระองค์ ปฏิบัติพระราชกรณียะแม่ในถิ่นทุรกันดาร แม่ในที่ที่ล่อแหลมอันตราย เมื่อความทุกข์

ยากของประชาชนบังเกิดขึ้นหรือเมื่อพระราชกรณียะมาถึงเข้า ก็ไม่หลบเลี่ยงในทุก ๆ แห่ง อาศัยพระราชบารมีและอาศัยนรานระผู้ภักดีรักษาอีกส่วนหนึ่ง จึงได้ประสบความสำเร็จ สวัสดิมาโดยลำดับ และที่อาจกล่าวได้ว่า เมื่อเราทั้งหลายได้รวมใจกันส่งกระแสจิต ซึ่งได้ปฏิบัติอบรมขัดเกลาให้บริสุทธิ์เท่าที่สามารถจะทำได้ ส่งถวายพระราชกุศล ถวาย พระพรชัยมงคล ก็ย่อมจะมีพลังช่วยได้อีกสถานหนึ่ง แม้ทางจิตใจ ฉะนั้น ก็ขอให้หม่อม ใจส่งไปด้วยกัลยาณจิต จิตที่ตรงตาม ด้วยเมตตาจิต จิตที่ประกอบด้วยเมตตา ปรรณนา ความสุข ถึงสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ทั้ง ๒ พระองค์ พร้อมด้วย พระโอรสธิดา พร้อมทั้งสมเด็จพระบรมราชชนนี สมเด็จพระพี่นาง ถวายส่วนแห่ง กุศลที่ทุก ๆ คนได้ปฏิบัติอบรมมาแม้ในวันนี้ และถวายพระพรชัยมงคลให้ทรง พระเกษมสำราญนฤมล ทรงประสบความสำเร็จในทุกสถาน ทรงประสบความสำเร็จ ในพระราชกรณียะที่ทรงปฏิบัติ ทรงชนะมวลอริราชศัตรูผู้มุ่งร้ายทั้งปวงโดยชอบ ทรง พระเจริญด้วยพระชนมายุสุขทุกประการ

อนึ่ง ก็ขอให้ตั้งจิตแผ่ไปด้วยเมตตาคือความคิดปรารณาให้เป็นสุข ด้วยกรุณา คือความคิดปรารณาให้ผู้ที่มิทุกข์พ้นจากความทุกข์ ด้วยมุทิตาคือความคิดขอให้ผู้ ที่มีความเจริญด้วยสมบัติทั้งปวงให้ดำรงอยู่ในความเจริญ ด้วยอุเบกขาคือความวางใจ มัชยัสถ์ เป็นกลาง ไม่ยินดี ไม่ยินร้าย ปลงลงไปในกรรมและผลของกรรม แผ่ไปใน บุคคลในสัตว์ทั้งหลายถ้วนหน้า ไม่มีประมาณคือไม่มีจำนวนขีดคั้น แผ่ไปทั้งหมดใน ทิศเบื้องหน้า ในทิศเบื้องขวา ในทิศเบื้องหลัง ในทิศเบื้องซ้าย ในทิศเบื้องบน ในทิศ เบื้องล่าง ในทิศเบื้องขวางโดยรอบ

ขอให้สัตว์ทั้งปวง ขอให้สิ่งที่มีชีวิตทั้งปวงขอให้ผู้ที่เกิดมาทั้งปวง ขอให้ บุคคลทั้งปวง ขอให้สิ่งทีเนื่องในอัตภาพทั้งปวง จงอย่ามีภัยมีเวร จงอย่ามีทุกข์ จงอย่า มีเครื่องเบียดเบียน จงพากันมีสุข รักษาตนให้สวัสดิ์ จงพากันพ้นจากความทุกข์ จงอย่าเสื่อมจากสมบัติที่ได้แล้ว และต่างมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทรับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย จะกระทำการกรรมอันใด ไว้ ดีหรือชั่ว ก็จะต้องเป็นทายาทรับผลของกรรมนั้น จึงขอให้พากันละกรรมชั่วประกอบ กรรมที่ดี

อนึ่ง ก็ขอให้ตั้งจิตแผ่ส่วนกุศลที่ได้กระทำแก่สัตว์ทั้งหลาย ด้วยตั้งจิตอุทิศให้ ขอให้สัตว์ทั้งหลาย ไม่มีประมาณ จงมีส่วนแห่งบุญกุศลที่ข้าพเจ้าทั้งหลายได้กระทำแล้วในบัดนี้ แลแห่งกุศลทั้งหลายอื่นที่ได้กระทำแล้ว และก็เชิญชวนให้ตั้งใจถวายพระราชกุศลและถวายพระพรชัยมงคลอีกครั้งหนึ่ง แต่ทุก ๆ พระองค์ เราทั้งหลายได้ปรารภวันเฉลิมพระชนมพรรษาแห่งสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้มาปฏิบัติทำจิตตภาวนาพุทโธในวันนี้ ก็ได้ชื่อว่ามาปฏิบัติทำบุญกุศลด้วยตนเอง

แม้ว่าจะตั้งใจแผ่ส่วนบุญกุศลให้แก่สัตว์ทั้งหลายไม่มีประมาณ บุญกุศลที่ได้ทำไว้เองนั้นก็หาได้บกพร่องไปไม่ แต่อย่างยิ่งจะเพิ่มพูนมากขึ้น ก็เพราะว่าการให้ส่วนบุญกุศลก็เป็นการกระทำบุญอย่างหนึ่ง เรียกว่า “ปัตติทานมัยบุญกิริยา การกระทำบุญสำเร็จด้วยการให้ส่วนกุศล” ยิ่งให้ก็ยิ่งได้บุญ การช่วยขวนขวายประกอบกรณียะทั้งหลายก็เป็นการกระทำบุญอย่างหนึ่ง เรียกว่า “เวยยาวัจจมัยบุญกิริยา บุญสำเร็จด้วยการกระทำขวนขวายช่วยเหลือ” ยิ่งทำก็ยิ่งได้บุญ

เพราะฉะนั้น ก็ขออนุโมทนาบุญของท่านสาธุชนทั้งหลายทุกท่าน ซึ่งได้มาร่วมกระทำในทางต่าง ๆ แม้ว่าจะมีทางต่าง ๆ ที่กระทำต่างกันไปบ้าง แต่ก็ล้วนเป็นทางบุญทั้งนั้น ไม่มีทางบาปทางอกุศลเลย จึงเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขโดยส่วนเดียว จึงขออนุโมทนาสาธุการในการกระทำบุญของท่านสาธุชนทั้งหลาย เมื่อประมวลเข้าแล้ว ก็เป็นบุญที่สำเร็จด้วยทานบ้าง ด้วยศีลบ้าง ด้วยภาวนาบ้าง ก็ขอให้ท่านทั้งหลายต่างเป็นผู้ไม่มีภัย ไม่มีเวร มีสุขสวัสดิ์ รักษาตน เมื่อมีทุกข์ก็ให้พ้นจากทุกข์ และอย่าเสื่อมจากสมบัติที่ได้แล้ว และก็ขอให้พากันตั้งใจละอกุศล ประกอบกุศลยิ่ง ๆ ขึ้นไปทุก ๆ ท่าน

ในที่สุดนี้ พระสงฆ์จะได้สวดถวายพระพรชัยมงคล ถวายพระราชกุศล และสวดอนุโมทนาสาธุการแก่ท่านสาธุชนทั้งหลายด้วย ในต่อไปนี้

อานาปานสูตติสมาธิ ภิกขเว ภาวีโต พหุสิกโต มหุปมโล โหติ มหานิสฺโส

ภิกษุทั้งหลาย สมาธิที่เกิดจากสติกำหนดลมหายใจเข้า-ออก อันบุคคลอบรมทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก

อหัมปิ สุทฺถํ ภิกฺขเว ปุพฺพเพว สมโพธา อนภิสมฺพุทฺโธ โพรหิตโตว สมานโน,
อิมินา วิหารเณ พหุลฺลํ วิหฺรามิ. ตสฺส มยฺหํ ภิกฺขเว อิมินา วิหารเณ พหุลฺลํ วิหฺรโต,
เนว กาโย กิลมตี น จกฺขุณี, อนุปาทาย จ เม อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุจฺจติ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็แม้เราเมื่อก่อนแต่ตรัสรู้ เป็นโพรหิตต์ว์ยังมีได้ตรัสรู้ ย่อมอยู่
โดยมาก ด้วยสมาธิเป็นเครื่องอยู่ (อานาปานสติสมาธิ) นี้ ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเรานั้น
อยู่โดยมากโดยเครื่องอยู่นี้ กายย่อมไม่ลำบาก จักขุไม่ลำบากและจิตของเราก็พ้นจาก
อาสวะทั้งหลายเพราะไม่ถือมั่น

(ส. มหา ๑๙/๔๐๑)

การปฏิบัติทำจิตตภาวนาพุทโธ*

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

“พุทโธ โส ภควา โปธาย ธมฺมํ เทเสติ

พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น เป็นพระผู้รู้ผู้ตื่นแล้ว

ทรงแสดงธรรม เพื่อให้รู้ให้ตื่น”

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนา สนองกุศลเจตนาของท่านสาธุชนซึ่งปรารถนา การฟังธรรม และการปฏิบัติจิตตภาวนาพุทโธ จึงได้มาประชุมกันเพื่อฟังธรรมและ ปฏิบัติทำจิตภาวนา

การฟังธรรมนั้น ในที่นี้ก็ได้มีประจำทุกวันอาทิตย์และโดยเฉพาะในวันนี้ได้มีการชักชวนกันเพื่อมาปฏิบัติธรรมจิตตภาวนาพุทโธอีกส่วนหนึ่ง เพื่อถวายพระราชกุศล ถวายพระพรชัยมงคล แต่สมเด็จพระบรมพิตรสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎ ราชกุมาร ปรารภวันพระราชสมภพซึ่งเวียนมาถึงอีกวาระหนึ่งในวันพรุ่งนี้ คือ วันที่ ๒๘ กรกฎาคม แต่โดยที่วันนี้เป็นวันหยุดราชการ หยุดการทำงาน ส่วนวันพรุ่งนี้ไม่ใช่ เป็นวันหยุด ฉะนั้น จึงได้มีการชักชวนกันมาปฏิบัติทำจิตตภาวนาพุทโธถวายในวันนี้

* ทรงแสดงเนื่องในวันพระราชสมภพ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร วันที่ ๒๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระญาณสังวร

เมื่อเป็นดังนี้ จึงมาตรงกับวันอาทิตย์ซึ่งเป็นวันประชุมกันฟังธรรมโดยปกติ ท่านสาธุชนทั้งหลายจึงได้มีโอกาสมาฟังธรรมในวันอาทิตย์ด้วย และผู้ที่มีความปรารถนาจะปฏิบัติทำจิตตภาวนาพุทธธำมรงค์ต่อไปได้ด้วย

ก่อนอื่น เราทั้งหลายสมควรจะได้ทำความรู้สึกกตัญญูรู้พระคุณของท่านทั้งหลาย ผู้ที่ได้อภิรักษ์คุ้มครองป้องกันประเทศชาติไทยนี้ ให้มีความสุขสวัสดิ์ ในขณะที่ประเทศทั้งหลายโดยรอบกำลังตกอยู่ในความสับสนวุ่นวายและมีความทุกข์เดือดร้อนกันโดยทั่วไป แต่ว่าประเทศไทยเรานี้ยังมีความสุขสวัสดิ์ รวมทั้งเราทั้งหลาย ทั้งที่เป็นบรรพชิต คือผู้บวช ทั้งที่เป็นคฤหัสถ์ คือผู้ครองเรือน ต่างก็มีความสุข มีอิสระเสรีอย่างเต็มที่ ในอันที่จะปฏิบัติ ในอันที่จะกระทำกิจการต่าง ๆ ในอันที่จะมีการพักผ่อน ดังเช่น ในด้านศาสนา ก็มีความสุขอิสระในอันที่จะออกบวชเรียนกัน ในอันที่จะปฏิบัติธรรม ดังเช่นในวันนี้ ทุก ๆ คนผู้มีความปรารถนาต่างก็พากันมาปฏิบัติทำจิตตภาวนาพุทธธำมรงค์ได้ตามประสงค์ แม้แต่ทางบ้านทางเมืองก็เช่นเดียวกัน ทุกคนก็มีความสุข มีอิสระเสรีในการประกอบอาชีพการงาน ในอันที่แสวงหาความสุขสนุกสนาน ในอันที่จะกระทำกิจการต่าง ๆ ได้ตามปรารถนา ไม่ใช่แต่ในด้านการกระทำที่เป็นปรกติเรียบร้อยเท่านั้น แม้การกระทำในบางด้าน บางประการ รวมถึงในการที่จะประชุมกันด่าว่าใครต่อใคร ตลอดจนถึงจะด่าว่าพระสงฆ์องค์เจ้าก็ยังสามารถทำได้ ก็แปลว่าจะหาประเทศถิ่นที่ประชาชนมีความสุข มีอิสระเสรีในอันที่จะกระทำอะไรต่ออะไรได้ตามใจเช่นนี้อีกได้ยาก หรือว่าหาไม่ได้ แม้เช่นนี้ ประเทศไทยเรานี้ก็ยังไม่เป็นอะไร ก็ยังมีความเป็นปึกแผ่น และในกาลสมัยที่คล้าย ๆ กันว่าจะเอียงเซล้มไป แต่แล้วก็กลับเป็นปรกติ ซึ่งดูเหมือนมีความมั่นคงดำรงอยู่ ความที่เคยหวาดกลัวตื่นเต้นกันในบางคราวก็กลับสงบลงได้ ลักษณะที่เป็นไปดังกล่าวนี้ หาใช่ไม่ได้มีเฉพาะสมัยในปัจจุบันนี้เท่านั้น แม้ในอดีตก็เคยมีมาแล้ว ในคราวที่ประเทศชาติหัวน้ําเอียงเซหรือว่าพิบัติลงในบางครั้งบางคราว แต่ก็กลับคืนเป็นปรกติ กลับฟื้นขึ้นได้อย่างรวดเร็ว และดำรงอยู่สืบต่อมาได้ เพราะว่าได้มีบุคคลบ้าง เหตุการณ์ต่าง ๆ บ้าง เข้ามาแก้ไขหรือบังเกิดขึ้นแก้ไข เป็นความช่วยเหลือให้มีความรอดพ้นและประสบความสุขสวัสดิ์ในที่สุด ได้เป็นมาดังนี้หลายครั้งหลายหน แม้เพราะ

เหตุนี้ จึงได้มีปรากฏในพงศาวดาร รัชกาลที่ ๔ ว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทรงปรารถนาถึงเหตุการณ์ของประเทศชาติไทยที่เป็นมาดังกล่าวนั้น คือ ขวนเซเหมือนอย่างจะล้มพินาศลง แต่แล้วก็กลับมีบุคคลหรือเหตุการณ์มาช่วยผ่อนคลายเป็นปกติ มีความสวัสดิมาเป็นคราว ๆ โดยลำดับ ฉะนั้น จึงได้ทรงพระราชดำริว่า จะต้องมีการผู้ที่ยกย่องอิทธิพลช่วยเหลืออยู่ดังกล่าวมานั้น จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนา "พระสยามเทวาธิราช" ขึ้นเป็นสัญลักษณ์ถึงท่านที่ได้อภิรักษ์อภิบาลประเทศไทยนี้มาโดยลำดับ สำหรับทรงสักการะบูชา และสยามเทวาธิราชก็ได้เป็นที่สักการบูชาเคารพนับถือแห่งพระมหากษัตริย์ และประชาชนสืบต่อมาจนถึงบัดนี้

ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า พระสยามเทวาธิราชได้เป็นผู้อภิบาลอภิรักษ์รักษาประเทศไทยประชาชนชาวไทยมาโดยลำดับ นี้ทางฝ่ายอาณาจักร ส่วนทางฝ่ายพุทธจักรนั้น ประชาชนชาวไทยเราก็ได้รับนับถือพระพุทธรูปศาสนาสืบต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน ได้นับถือพระรัตนตรัยคือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะคือที่พึ่ง กำจัดทุกข์ภัยได้จริงมาโดยลำดับ และได้เคารพนับถือธรรมเป็นคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาประพฤติปฏิบัติ ธรรมคือคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านี้เองได้เป็นเครื่องสร้างจิตใจของประชาชนคนไทยให้ประกอบด้วยธรรมมานับเป็น ๑,๐๐๐ ปี จนกล่าวได้ว่า หลักของพระพุทธเจ้านี้ได้ซึมซับเข้าสู่จิตใจเลือดเนื้อของประชาชนคนไทยเรา จนเป็นเหมือนอย่างที่เราเรียกว่าเป็นกรรมพันธุ์ แต่ในที่นี้ก็ควรจะเรียกว่าเป็นธรรมพันธุ์ คือเป็นพันธุ์ทางธรรมที่สืบต่อกันมา เป็นต้นว่าจิตที่ฝังลึกอยู่ในคุณแห่งพระศรีรัตนตรัย คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ จิตที่ประกอบด้วยความกตัญญูกตเวทิตะ รู้จักเคารพนับถือพ่อแม่ ครูบาอาจารย์และผู้มีพระคุณทั้งหลาย จิตที่ประกอบด้วยความเมตตากรุณา มักสงสารผู้ที่ตกทุกข์ได้ยาก อดไม่ได้ที่จะช่วยเหลือ ตลอดจนถึงความที่มีจิตใจฝังลึกอยู่ในความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ผู้ทรงเป็นองค์พระประมุขของประเทศชาติ ก็เพราะว่าประเทศไทยเรานี้ได้มีพระมหากษัตริย์เป็นองค์พระประมุขสืบต่อมาโดยลำดับนับเป็นพัน ๆ ปี และหัวหน้าของชาติคือพระมหากษัตริย์นี้เอง ก็ทรงนำประชาชนชาวไทยต่อสู้ป้องกันศัตรูที่มารุกรานต่าง ๆ อุปถัมภ์บำรุงประชาชนชาวไทยทั้งปวง เป็นที่รวมจิตใจให้มีความสามัคคีเอื้อเกื้อภาพ คือความ

พร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แปลว่าความเป็นผู้ร่วมทุกข์ร่วมสุขอยู่กับประชาชน นำประชาชน ประเทศชาติไทย มาสู่ความสุขสวัสดิ์โดยลำดับ ทุกกาล ทุกสมัย มาจนถึงบัดนี้

อนึ่งเล่า เมื่อชาติไทยเราได้รับนับถือพระพุทธศาสนาที่พระมหากษัตริย์นี้เอง เป็นผู้รับขึ้นก่อน และชักนำให้ประชาชนรับนับถือปฏิบัติ ส่วนพระมหากษัตริย์เองเล่า ก็ได้ทรงรับหลักธรรมของพระพุทธศาสนามาประพฤติปฏิบัติ ดังที่กล่าวกันมาจนถึงใน บัดนี้ว่าได้ทรงดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรม คือธรรมของพระราชา ซึ่งเป็นผู้ปกครอง ๑๐ ประการ พระมหากษัตริย์ตั้งแต่ได้รับนับถือพระพุทธศาสนาที่ได้ทรงตั้งอยู่ในทศพิชราชธรรมดังกล่าวมานี้โดยลำดับ จึงสมควรจะกล่าวหัวข้อของทศพิธราชธรรม

ข้อ ๑ ทาน การให้ คือทรงเป็นผู้ให้ ให้ทรัพย์ ให้การช่วยเหลือต่าง ๆ ตลอด จนให้ปัญญาความรู้แก่ประชาชน ให้ตามต้องการ เมื่อประชาชนต้องการอะไรก็ให้สิ่งที่ต้องการนั้น

ข้อ ๒ สีล คือความประพฤติดีงาม งดเว้นจากการทำความชั่วที่เสียหาย ไม่ทำอะไรเป็นการไม่เหมาะสมไม่ควร

ข้อ ๓ ปริจาคะ การบริจาค คือ การยอมสละเพื่อประโยชน์ที่ยิ่งกว่า เช่น ยอมสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมคือความดำรงอยู่ของชาติและพระพุทธศาสนา ดังที่เห็นได้ว่า พระมหากษัตริย์ตั้งแต่อดีตกาลมาได้ทรงออกหน้า นำทหารออกรบในสงคราม ดังเช่นสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเป็นต้น ยอมสละพระชนม์ชีพ เพื่อรักษาประเทศชาติ ประชาชน

ข้อ ๔ อาชวะ ความเป็นคนตรง ไม่คิดคดทรยศต่อประเทศชาติ ประชาชน

ข้อ ๕ มัทวะ ความสุภาพอ่อนโยน ไม่แข็งกระด้างหยาบหมิ่น

ข้อ ๖ ตปะ คือความเพียร ไม่เกียจคร้าน ปฏิบัติกรณียะนั้น ๆ

ข้อ ๗ อโภระ ความไม่โกรธ คือไม่ลุ่มอำนาจของความโกรธและกระทำอะไร ไปด้วยอำนาจของความโกรธ ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้นก็เป็นกรทำที่ไม่ยุติธรรม

ข้อ ๘ *อวิหิงสา* ไม่เบียดเบียน หมายความว่าไม่ทำอะไรเป็นการเบียดเบียน ประชากรราษฎร มีกรุณาแผ่ไปในประชาชนทั่วไป เมื่อมีความทุกข์เดือดร้อนบังเกิดขึ้น ในที่ใด ก็จะต้องเสด็จ ไปหรือทรงกระทำการช่วยเหลือในที่นั้น แม้จะเป็นถิ่นทุรกันดาร ใดก็ตาม

ข้อ ๙ *ขันติ* ความอดทน คือมีความอดทนต่อปัจจัยที่จะทำให้เกิดความโศก ความโกรธ ความหลงทั้งหลาย อดทนต่อความลำบากตรากตรำทั้งปวง อดทนต่อถ้อยคำ ที่จาบจ้วงล่วงเกิน

ข้อ ๑๐ *อวิโรธนะ* ความไม่ผิด คือจะทำอะไรก็ศึกษาพิจารณาไตร่ตรอง ให้มีความรู้ทั่วถึงรอบคอบ เพื่อให้เกิดความไม่ผิดพลาด แต่ให้ถูกต้องในเรื่องทั้งปวง

ธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้ แม้เรียกว่าราชธรรม ก็ได้หมายความว่า เป็นธรรม ที่พระราชอาพระองค์เดียวพึงประพฤติปฏิบัติ แต่เป็นธรรมสำหรับปกครองแผ่นดินของ ทุก ๆ ฝ่าย ผู้รวมกันอยู่ในแผ่นดินตั้งแต่พระราชาลงมา ฉะนั้น ผู้ปกครองประเทศ ชาติทุกระดับก็มีหน้าที่จะต้องตั้งอยู่ในทศธรรมเหล่านี้ด้วย แม้ประชาชนทั่วไปก็พึงตั้ง อยู่ในทศธรรมเหล่านี้ด้วยเช่นเดียวกัน คือสมควรที่จะต้องมีทาน เป็นต้น

ฝ่ายผู้ปกครองคือพระมหากษัตริย์และรัฐบาล มีทานแก่ประชาชน ประชาชน ก็พึงมีทานแก่พระมหากษัตริย์และรัฐบาล เช่นว่า เสียส่วยสาอากร ช่วยทำการให้ใน ทางต่าง ๆ ฝ่ายพระมหากษัตริย์และรัฐบาลมีศีลแก่ประชาชน ฝ่ายพระมหากษัตริย์ และรัฐบาลมีการบริจาคน มีความตรง มีความอ่อนโยน มีความเพียร มีความไม่โกรธ หรือไม่ลู่ออกของความโกรธ มีความไม่เบียดเบียน มีความอดทน มีการกระทำที่ไม่ ผิดแก่ประชาชน ประชาชนก็พึงมีบริจาคน เป็นต้น ดังกล่าวแล้วต่อพระมหากษัตริย์และ รัฐบาลเช่นเดียวกัน

ธรรมในพระพุทธศาสนาย่อมเป็นกลางอย่างนี้ แม้จะตั้งชื่อว่าทศพิธราชธรรม ซึ่งเหมือนว่าเป็นธรรมของพระราชอาพระองค์เดียว แต่หาเป็นเช่นนั้นไม่ แต่ในทางปฏิบัติ แล้วก็เป็นสิ่งที่พึงประพฤติด้วยกันทุกฝ่าย ความเสื่อมโทรมทั้งหลาย ความวิบัติทั้งหลาย

ที่ยังเกิดขึ้นแก่ประเทศชาติประชาชนในอดีตกาลมา เป็นครั้งคราวจนถึงในปัจจุบันนี้ ก็เพราะว่าทุก ๆ ฝ่ายไม่ปฏิบัติตนในศีลธรรมเหล่านี้ เช่นว่าในบางสมัยหรือในบางคราว พระมหากษัตริย์พระองค์เดียว หรือพร้อมด้วยท่านผู้อื่นเพียงท่านเดียว ดังเช่นใน บัดนี้ ก็เช่นสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบรมราชชนนี เป็นต้น ได้ทรงปฏิบัติศุภจริยธรรมเพียง ๒-๓ พระองค์ แต่ว่าถ้าคนอื่นไม่ปฏิบัติก็เป็นไปไม่ได้ ความสุขสวัสดิ์จะบังเกิดขึ้นไม่ได้ ต่อเมื่อพระมหากษัตริย์ รัฐบาล ทุกระดับปฏิบัติ ศุภจริยธรรมทั้ง ๑๐ ประการนั้นต่อประชาชน และประชาชนเล่าก็ปฏิบัติศุภจริยธรรมเหล่านี้ ต่อพระมหากษัตริย์และรัฐบาลดังเช่นที่กล่าวมาแล้ว คือมีทานต่อกัน มีศีลต่อกัน ดังนี้ เป็นต้นแล้ว ความสุขสวัสดิ์ก็ย่อมบังเกิดขึ้น ปรากฏว่าในประเทศไทยเรานี้ต่างก็ได้ พยายามปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ากันอยู่โดยลำดับมาทุกฝ่าย ดังที่ได้ยก เอาศุภจริยธรรมที่กล่าวมานี้เป็นตัวอย่าง พระมหากษัตริย์และรัฐบาลก็พยายาม ปฏิบัติศุภจริยธรรมต่อประชาชน ประชาชนนี้ก็ปฏิบัติศุภจริยธรรมนี้ต่อพระมหากษัตริย์และรัฐบาล เมื่อเป็นดังนี้ ความดำรงอยู่อย่างผาสุก ความรอดพ้น ความสวัสดิ์ จึงจะบังเกิดขึ้นได้ เพราะฉะนั้น เมื่อพิจารณาตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ดังกล่าวนี้ พระสยามเทวาริราชก็คือศุภจริยธรรมนี้เอง แต่เมื่อจะกล่าวทางอาณาจักร ก็เรียกว่าพระสยามเทวาริราช แต่เมื่อจะกล่าวทางพุทธจักรก็อาจจะกล่าวได้ว่า พระธรรมเทวาริราชเจ้า อันได้แก่ศุภจริยธรรมนี้เอง

สยามพระเทวาริราช หรือว่า พระธรรมเทวาริราช ดังกล่าวมานี้ ก็ไม่ได้สถิต อยู่ที่ไหน แต่สถิตอยู่ที่จิตใจและความประพฤติ ทางกาย ทางวาจา ทางใจของทุก ๆ คนนี้เอง กล่าวคือ สถิตอยู่ที่ทาน การให้ การช่วยเหลือแก่กันและกัน สถิตอยู่ที่ศีล คือความประพฤติชอบต่อกันและกัน สถิตอยู่ที่บริจาค คือความบริจาค ยอมสละ ประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวมและประโยชน์ส่วนใหญ่ เร่งรักษาประโยชน์ ส่วนรวมและประโยชน์ส่วนใหญ่นี้ไว้ สถิตอยู่ที่อาชชวะ ความเป็นผู้มี ความตรง ไม่คิดคด ททรยศต่อกัน สถิตอยู่ที่มัททวะ คือความอ่อนโยนละมุนละไม ความสุภาพต่อกันและ กัน สถิตอยู่ที่ตปะ คือความเพียร ไม่เกียจคร้านในอันบำเพ็ญกรณียะคือหน้าที่ของตน และกิจการที่ควรทำทั้งหลาย สถิตอยู่ที่อโภคะ ความไม่โกรธ คือไม่ลุอำนาจของความ

โกรธ สถิตอยู่ที่อวิหิงสา คือความไม่เบียดเบียนกันและกัน แต่มีความกรุณา สงเคราะห์กัน ใครมีความทุกข์ร้อนบังเกิดขึ้นก็ช่วยเหลือกัน ไม่ดูตาย ไม่ใจแคบ ไม่ใจดำ สถิตอยู่ที่ชั้นดี ความอดทน สถิตอยู่ที่อวิโรธนะ ความไม่ผิด คือพยายามศึกษาไตร่ตรอง ในการทำงานที่จะกระทำทั้งหลาย โดยไม่กระทำให้ผิด ทำให้ถูกต้อง สิ่งใดที่ทำมาและเห็นว่าผิดก็ไม่ตั้งต้น พยายามแก้ไขละเลิกสิ่งที่ผิดนั้น กระทำแต่สิ่งที่ถูกต้องขึ้นอยู่เสมอ

พระสยามเทวาธิราช หรือพระธรรมเทวาธิราช เมื่อกล่าวตามหลักธรรมทางศาสนาแล้ว ก็สถิตอยู่ในจิตใจในความประพฤติกาย ทางวาจา ทางใจ ของประชาชนคนไทยเรานี่เองทุก ๆ คน ซึ่งหลักธรรมเหล่านี้ได้ฝังอยู่ในจิตใจ ในสายเลือด เป็นธรรมพันธุ์ พันธุ์ทางธรรม มาโดยลำดับจนถึงบัดนี้ แต่แม้เช่นนั้น เราทั้งหลายก็ควรจะไม่ประมาทว่ามีพอแล้ว แต่ควรปฏิบัติรักษาและอบรมเพิ่มเติมอยู่เสมอ เพราะถ้าไม่รักษา สิ่งที่มีอยู่แล้วก็จะเสื่อมลงได้ ไม่อบรมเพิ่มเติมขึ้นก็จะไม่มีความเจริญงอกงามยิ่งขึ้น เพราะฉะนั้น ก็ควรมีความไม่ประมาท ควรรักษาทศธรรมเหล่านี้ และเพิ่มเติมทศธรรมเหล่านี้ให้มีปฏิบัติกันอยู่ทุกระดับ ทั้งฝ่ายปกครองและทั้งฝ่ายผู้อยู่ในปกครอง

หลักธรรมดังกล่าวนี้เอง เป็นเครื่องประจักษ์อภิวาลรักษาโดยแท้จริง แม้จะมีเหตุการณอะไรรุนแรงโดยรอบ จะให้ชวนเซาะส่ำระส่ายเพียงไรก็ตาม แต่ว่าหลักธรรมเหล่านี้เองเป็นแกนที่ยึดมั่นจิตใจ ความประพฤติกายของคนที่รวมทั้งปวงที่รวมเป็นชาติไทยนี้ ให้มีสัมมาศีลเอกิกภาพคือความพร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอยู่ อันนี้แหละคือพระสยามเทวาธิราช พระธรรมเทวาธิราช คือธรรมทั้งหลายในส่วนรวมนี้เอง มีสัมมาศีลเอกิกภาพ ปฏิบัติธรรมอันชอบต่อกันอยู่ เมื่อเป็นดังนี้แล้ว จะมีความสวัสดิปราศจากภัยตลอดไป ไม่มีภัยอันตรายใด ๆ จะมาคุกคามทำลายได้ เพราะฉะนั้น จึงสมควรที่เรทั้งหลายจะมีความระลึกถึงหลักธรรมดังกล่าวมานี้ และมีความไม่ประมาท ปฏิบัติรักษาอบรมเพิ่มเติมอยู่เสมอ

การปฏิบัติทำจิตตภาวนาพุทโธในวันนี้ ก็เป็นการสำรวมจิตให้มีสมาธิ มีจิตตั้งมั่นแน่วแน่ โดยอาศัยพุทธานุสสติ คือระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์ชักนำ และจะปฏิบัติปรัารากกรรมฐานข้อใดข้อหนึ่ง เช่น อานาปานสติ กำหนดลมหายใจ

เข้า-ออก หรือกรรมฐานข้ออื่น เช่น ธาตุกรรมฐาน พิจารณากายนี้แยกออกเป็นธาตุ ซึ่งสักแต่ว่าเป็นธาตุ ไม่ใช่สัตว์บุคคล ตัวตน เรา เขา แม้ประการใดประการหนึ่งก็ได้ รวมความว่า ปฏิบัติรวมจิตเข้ามาให้มีสติตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ที่สงบ เพื่อทำให้สงบ สงบอารมณ์ คือเรื่องทั้งหลาย สงบนิเวศน์ เครื่องกั้นจิตทั้งหลาย อันได้แก่ ราคะ โทสะ โมหะ เป็นต้น

การทำจิตให้สงบ สงบอารมณ์ สงบเรื่องทั้งหลาย สงบกิเลสนิเวศน์ ทั้งหมด ดังกล่าวมานี้ ก็ยอมอาศัยการรวมจิตเข้ามากำหนดอยู่ภายใน กำหนดกายอันนี้ กำหนดเวทนาอันนี้ กำหนดจิตอันนี้ กำหนดธรรมคือเรื่องราวอันนี้ ดังเช่นในบัดนี้ กำหนดธรรมในจิตใจที่กำลังปรารถนาถึงอยู่ กำลังคิดอยู่ ถ้ากำลังฟังธรรมนี้ ธรรมนี้เอง เป็นเรื่องที่กำลังอยู่ในจิตใจ ดังที่ได้แสดงมาแล้ว พระสยามเทวาธิราช พระธรรมเทวาธิราช ทศพิธราชธรรม เป็นเรื่องธรรม เรื่องธรรมนี้กำลังอยู่ในจิตใจก็ให้รู้ ดูจิตใจว่าเป็นอย่างไร จิตใจเดี๋ยวนี้เป็นอย่างไร กำหนดรู้ไว้ ถ้าจิตใจพุ่งออกไปก็ให้รู้ ถ้าจิตใจสงบก็ให้รู้ รู้เวทนาว่าเป็นอย่างไร มีความสุขในการฟังนี้หรือไม่ หรือมีความทุกข์ในการฟัง ถ้ามีความสุขในการฟังก็ให้รู้ มีความทุกข์ก็ให้รู้ ดูกายเองว่าเป็นอย่างไร การนั่งอยู่ เป็นอย่างไร มีลักษณะเป็นอย่างไร กายที่ประกอบด้วยทุกขเวทณาก็เป็นกายที่ กระสับกระส่าย ถ้าเป็นกายที่ประกอบด้วยกายสุขเวทณาก็เป็นกายที่สงบ ให้อู้อวยกาย เวทนา รู้จิต รู้ธรรม คือเรื่องในจิตใจในปัจจุบันดังนี้ รวมใจเข้ามาให้รู้

ในการปฏิบัติกรรมฐานทำจิตตภาวนาพุทโธ หากว่าจะเลือกกำหนดเอาลมหายใจเข้าออก หายใจเข้าก็ให้รู้ หายใจออกก็ให้รู้ และกำหนดว่าพุทโธ หายใจเข้า พุท หายใจออก โธ ดังนี้ก็ได้ หรือจะกำหนดถึงอรรถคือเนื้อความว่าพุทโธ พุทธ ผู้รู้ เพราะฉะนั้น หายใจเข้าก็ให้รู้ รู้วิธีถึงพุทโธ หายใจออกก็ให้รู้ รู้ถึงวิธีพุทโธ ดังนี้ก็ได้ แต่ว่า พุทโธ นั้นท่านรู้มากกว่านี้ ดังที่ท่านแสดงว่าท่านรู้ถึงเกิด-ดับ รู้ถึงอริยสัจจทั้ง ๔ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค รู้ถึงวิชาวิมุตติ วิชาขารู้แจ่มแจ้ง วิมุตติหลุดพ้น เพราะฉะนั้น ถ้าศึกษาพิจารณาไปโดยลำดับดังนี้ก็ได้ เป็นการกำหนดธรรมภายใน เมื่อกำหนดธรรมภายในดังนี้ จิตก็จะรวมเข้ามาอยู่กับความสงบ อยู่กับความรู้ที่สงบ รักษาความรู้ที่สงบ นี้ไว้ภายในเสมอ และให้กำหนดว่าผู้รู้นี่เองคือพุทโธ แต่ผู้รู้ความเป็นจริง ผู้หลงเป็น

สัตโต ผู้ซ่อง ผู้ติด ไม่ใช่เป็น พุทโธ ผู้รู้ แต่ผู้รู้ความเป็นจริง ตั้งแต่รู้ลมหายใจเข้า-ออก จนถึงรู้เป็นวิชาวิมุตติ เป็นผู้รู้ที่เป็น พุทโธ ปฏิบัติกำหนดเข้ามาภายในโดยลำดับนี้ เป็นการปฏิบัติทำจิตตภาวนาพุทโธประการหนึ่ง ๆ

เพราะฉะนั้น ต่อไปนี้ ขอให้ท่านสาธุชนทั้งหลายได้ตั้งใจฟังพระสงฆ์ เพื่อจะ สวดพระสูตรทางกรรมฐานตอนหนึ่ง และต่อจากนั้น ผู้ประสงค์ที่จะทำจิตตภาวนา พุทโธ ก็พึงอยู่ปฏิบัติสืบต่อไปโดยประสงค์ มีอรรถาธิบายดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้

ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารี
ฉตฺตํ มหนฺตํ วีย วสฺสกาเล
ธรรมแลย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม
เหมือนอย่างร่มใหญ่ในกาลฝน

(ชุท. ชา. มหาธมฺมปาล. ๒๗/๒๙๐)

การปฏิบัติทำจิตตภาวนาพุทโธ*

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

“เทว ธมฺมา อภิญญา ปริณฺเวยฺยา นามญจ รูปญจ

ธรรม ๒ ประการพึงกำหนดรู้ด้วยความรู้อยิ่ง คือนามและรูป”

บัดนี้ ท่านสาธุชนทั้งหลายได้มาประชุมกันเพื่อปฏิบัติกระทำจิตตภาวนาพุทโธ ถวายพระราชกุศลถวายพระพรชัยมงคล แต่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีบรมบพิตร และเพื่อฟังพระธรรมเทศนา อันมีประจำวันอาทิตย์ คล้ายว่าวันนี้เป็นวันอาทิตย์ ซึ่งท่านผู้ต้องการธรรมได้มาประชุมกันฟังธรรมเป็นประจำ และในวันอาทิตย์นี้ นับว่าเป็นโอกาสกษิตกาลพิเศษ ด้วยท่านสาธุชนทั้งปวงผู้ประสงค์ปฏิบัติทำจิตตภาวนาพุทโธ ก็ได้มาประชุมกันเพื่อปฏิบัติกระทำจิตตภาวนาพุทโธ ถวายพระราชกุศล และถวายพระพรชัยมงคลดังกล่าว เนื่องด้วยวันที่ ๒๑ ตุลาคมนี้เป็นวันตรงกับวันพระราชสมภพแห่งสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี บรมบพิตร แต่วันที่ ๒๑ นั้น ไม่ใช่เป็นวันหยุด จึงได้ชักชวนกันมาปฏิบัติทำจิตตภาวนาพุทโธถวายในวันนี้ อันตรงกับวันที่ ๑๙ ตุลาคม แม้ว่าจะเป็นวันก่อนวันตรงกับวันพระราชสมภพ แต่ก็มาประชุมกันปฏิบัติถวายได้ และสามารถที่จะมาประชุมกันปฏิบัติถวายได้มากกว่าในวันที่ไม่ตรง

---

* ทรงแสดงเนื่องในวันพระราชสมภพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี
วันที่ ๑๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่สมเด็จพระญาณสังวร

กับวันหยุด ฉะนั้น ก็ให้ท่านสาธุชนทั้งปวงผู้มาประชุมกันในวันนี้ ด้วยมุ่งมาฟังเพียง พระธรรมเทศनावันอาทิตย์กิติ มุ่งมาปฏิบัติกระทำจิตตภาวนาพุทโธกิติ ได้พร้อมกัน ตั้งใจถวายพระราชกุศลและถวายพระพรชัยมงคลแด่พระองค์ ปราบถว้นพระราชสมภพ อันจะเวียนมาบรรจบอีกครั้งหนึ่งในวันที่ ๒๑ ตุลาคมนี้

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี บรมบพิตร ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียะเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่หมู่ชนเป็นอันมาก พระองค์มิได้ทรงหยุดอยู่เฉย ๆ แต่ได้ทรงชวนขยายปฏิบัติสิ่งที่เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ประชาชน โดยไม่หยุดยั้ง มิได้ทรงคำนึงถึงความสุขสำราญส่วนพระองค์ แม้ว่าพระองค์ทรงอยู่ในฐานะที่ประทับพักผ่อนอยู่เฉย ๆ ได้ เพราะเหตุนี้ ที่มีพระชนมายุสูงกว่า ๖ รอบปีขึ้นไปแล้ว คนส่วนมากเมื่ออายุถึงปูนนี้ก็มักจะหยุดพักผ่อนอยู่เฉย ๆ หรือว่าประกอบกรณียะเพียงเล็กน้อย หรือปลีกตนออกปฏิบัติหาความสงบสุขเฉพาะตน แต่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี บรมบพิตร หาได้ทรงหยุดอยู่เฉย ๆ ดั่งนั้นมิ ได้ทรงสละอุทิศพระราชทรัพย์ พร้อมทั้งพระราชวรกาย กำลังพระปัญญา ความคิด เพื่อประโยชน์สุขแก่ประชุมน และโดยเฉพาะ แก่ประชุมนผู้ที่อยู่ในถิ่นห่างไกลกันดาร ตลอดจนถึงพระราชทานอุปการะแก่ทหารตำรวจผู้ปฏิบัติหน้าที่อยู่ในท้องถิ่นทุรกันดาร ทั้งล่อแหลมต่อภัยอันตรายทั้งปวง

ได้ทรงชวนขยายจัดตั้งโรงเรียนชายแดน คือทรงชวนขยายจัดตั้งโรงเรียนขึ้นในท้องถิ่นชายแดนนั้น ๆ เพื่อให้เด็กได้มีที่เล่าเรียนศึกษา และในที่เป็นอันมากก็ได้อาศัยเจ้าหน้าที่ตำรวจชายแดนเป็นต้นนั้นแหละเป็นผู้สั่งสอนเด็กไปด้วย เป็นการกระชับความคุ้นเคยสนิทสนม กระชับไมตรีจิตในระหว่างเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติราชการกับประชาชนชาวท้องถิ่น ซึ่งประกอบด้วยชนเหล่าต่าง ๆ อีกประการหนึ่งด้วย

และได้ทรงจัดหน่วยแพทย์เคลื่อนที่โดยรับแพทย์พยาบาลผู้อาสาสมัครเคลื่อนที่ออกไปตรวจรักษาประชาชนในท้องถิ่นทุรกันดารนั้น ๆ ทั้งได้เสด็จพระราชดำเนินออกไปประทับอยู่กับประชาชนในภาคต่าง ๆ ของประเทศ เสด็จฯ ไปเยี่ยมเยียนประชาชน ทั้งที่เป็นคนไทยและคนเผ่าต่าง ๆ ถึงท้องถิ่นที่อยู่อาศัยของเขา ได้พระราชทานเสื้อผ้าและเครื่องใช้ทั้งหลายแก่ประชาชนในถิ่นนั้น ๆ พระราชทานเครื่องเล่าเรียนศึกษาแก่เด็กในท้องถิ่นนั้น ๆ

ได้เสด็จ ไปเยี่ยมทหารตำรวจผู้ปฏิบัติหน้าที่อยู่ในถิ่นชายแดนถึงที่ปฏิบัติการงานของเขาด้วย ทำให้เป็นที่อุ้มนใจและเกิดกำลังใจแก่เจ้าหน้าที่ทั้งหลายผู้ปฏิบัติงานเลี้ยงชีวิตของตนอยู่ในท้องถิ่นทุรกันดารและประกอบด้วยอันตรายทั้งปวง ให้เกิดกำลังใจเข้มแข็งในอันที่จะปฏิบัติหน้าที่ของตน เพื่อรักษาชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และประชาชนทั้งปวง และทำให้เกิดกำลังใจแก่ชาวท้องถิ่นทั้งปวงที่เสด็จ ไปทรงเยี่ยม อันทำให้เป็นที่รู้สึกได้ว่า แม้แต่บุคคลชั้นสูงสุดของประเทศคือ ทรงเป็นสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีซึ่งสูงพระชนมายุ อันควรที่จะประทับอยู่พักผ่อน แสวงหาความสงบสุขลำพังพระองค์ แต่ก็ยังทรงได้มีพระราชหฤทัยถึงพสกนิกรทั้งปวง เจ้าหน้าที่ราชการทั้งปวงซึ่งอยู่ในถิ่นทุรกันดารและอันตราย ได้มาประทับอยู่เหมือนอย่างเพื่อนบ้านเพื่อนท้องถิ่น และได้พระราชทานพระกรุณาทรงเกื้อกูลอุปถัมภ์ในทางนั้น ๆ โดยไม่มีเวลาหยุดยั้ง ดังปรากฏอยู่ทราบอยู่แก่ท่านสาธุชนทั้งหลายแล้ว

เพราะฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า อันความสงบสุขเรียบร้อยส่วนหนึ่งหรือว่าส่วนมาก อันมาอยู่ในท้องถิ่นชายแดนทั้งหลายโดยรอบประเทศไทยเรา นี้ คือความที่เป็นประชาชนทั้งคนไทยและคนไทยเผ่าต่าง ๆ ในท้องถิ่นทั้งปวงนั้นมีจิตใจเคารพรักภักดีรวมอยู่อย่างสงบในถิ่นประเทศไทยส่วนใหญ่ นี้ ไม่มีจิตใจกระด้างกระเดื่องก่อความวุ่นวายขึ้นและเจ้าหน้าที่ราชการทั้งหลายก็พากันอุทิศชีวิตร่างกายปฏิบัติกรณียะเพื่อรักษาประเทศชาติเป็นผลเนื่องมาจากพระราชกรณียะเป็นอันมากที่สมเด็จพระบรมราชชนนีบรมบพิตร ได้ทรงปฏิบัติดำเนินการช่วยแบ่งเบาพระราชกรณียะแห่งสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์ที่ได้ทรงปฏิบัติอยู่เป็นอันมาก และก็ฟังกล่าวได้ว่า ทั้งสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์ ทั้งสมเด็จพระบรมราชชนนีบรมบพิตร ได้ทรงร่วมกันปฏิบัติพระราชกรณียะ เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนตลอดจนถึงในท้องถิ่นทุรกันดารประกอบด้วยอันตรายทั้งปวงโดยทั่วไป ทรงร่วมกันยังให้บังเกิดผลเป็นความสงบสุขส่วนใหญ่ ทรงทำให้ทุกคนทุกหมู่เหล่าได้มีจิตใจรวมกันอยู่ได้โดยที่มิที่ยึดเหนี่ยว เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยไม่แตกแยก

เพราะฉะนั้น จึงได้ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณสืบเนื่องมาถึงเราทั้งหลายทุก ๆ คน แม้ซึ่งได้มาประชุมกันอยู่ในที่นี้ เพราะว่าถ้าหากว่าประเทศชาติบ้านเมือง

ซึ่งเปรียบเหมือนว่าเป็นเรือนกายระส่ำระส่าย พระศาสนาและการปฏิบัติพระศาสนา อันเปรียบเหมือนอย่างเป็นเรือนใจก็ย่อมระส่ำระส่ายไปด้วย เราทั้งหลายทั้งปวง เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์ก็ไม่อาจที่จะมานั่งปฏิบัติศาสนกิจปฏิบัติธรรมตามศรัทธา ปสาทะอยู่ได้ ฉะนั้น การที่เราทั้งหลายได้มีช่องโอกาสมาปฏิบัติศาสนกิจมาปฏิบัติธรรมตามศรัทธापสาทะของตน ๆ อยู่ได้ดังนี้ ก็เนื่องด้วยเรือนกายคือประเทศชาติบ้านเมือง มีความสงบสุข อันเป็นผลซึ่งเกิดมาจากพระราชอุตสาหะของทั้ง ๓ พระองค์เป็นส่วนใหญ่ เป็นส่วนมาก ซึ่งได้ทรงอุทิศพระราชวรกาย อุทิศความสุขทั้งปวง ทรงปฏิบัติพระราชกรณียะทั้งปวง ได้เสด็จฯ ไปในที่ต่าง ๆ แม้อย่างเสี่ยงพระชนมชีพ แต่แม้เช่นนั้น ก็หาได้ทรงย่อท้อ หวาดกลัวไม่ แต่ละพระองค์เมื่อได้ตั้งพระราชหฤทัยที่จะเสด็จฯ แล้วก็ต้องเสด็จฯ จนได้ ไม่ทรงทิ้งประชาชนให้ตกอยู่ในความทุกข์ยากลำบาก ให้ตกอยู่ในความว้าเหว้อ้างว้าง ให้ตกอยู่เหมือนอย่างถูกทิ้งขว้าง ไม่เหลือวแล แต่ได้เสด็จฯ ไปเอง ทรงให้คนทั้งปวงเห็นว่าได้ทรงเหลือวแลไม่ทิ้งขว้างประชาชนทุก ๆ คน ทรงช่วยเหลือทุก ๆ คนผู้ตกอยู่ในความทุกข์ยาก ทรงทำให้บังเกิดความรู้สึกว่าได้ทรงเป็นที่พึ่งทางจิตใจอย่างแท้จริง ทรงนำกายนำใจของเขาเหล่านั้นให้กลับมาสู่ความเป็นคนไทยส่วนรวม ให้กลับมาสู่ประเทศไทยส่วนรวม ไม่แตกแยกออกไป

ฉะนั้น เมื่อมหามงคลสมัย อันตรงกับวันพระราชสมภพ เวียนมาบรรจบครบ ถึงเข้า เราทั้งหลายก็ควรที่จะสำนึกในพระกรุณาธิคุณ และปฏิบัติตอบแทนตาม สามารถ แม้ด้วยความตั้งใจฟังธรรม ปฏิบัติศีล สมาธิ ปัญญา ในขณะที่ฟังธรรมนี้ไปด้วย และตั้งใจทำจิตตภาวนาพุทโธ ถวายพระราชกุศล ถวายพระพรชัยมงคล แต่สมเด็จฯพระบรมราชชนนี บรมบพิตรพระองค์นั้น ด้วยตั้งใจปรารถนาเพื่อให้ดำรงพระชนมายุอยู่ยืนนาน ประกอบด้วยพระวรรณะ พระสุชะ พระพละ เพื่อจะได้เป็นที่พึ่งทางจิตใจ ได้โปรดพระราชทานสุขประโยชน์แก่ประชาชนทั้งหลายสืบต่อไป

ในการปฏิบัติทำจิตตภาวนาพุทโธในวันนี้ ก็ขอให้ท่านสาธุชนทั้งปวงได้ตั้งใจ สดับธรรมกถา ซึ่งจะแนะนำแนวปฏิบัติโดยปริยายคือทางอันหนึ่ง ในการแสดงธรรมกถานี้ ก็จะได้ขอกล่าวถึงเรื่องการบริหารทางจิต ซึ่งสมเด็จฯพระศรีนครินทราบรมราชชนนี บรมบพิตรได้พระราชทานคำนี้ และทรงพระกรุณาโปรดให้จัดรายการ

หนึ่ง ซึ่งแสดงออกทางอากาศทางสถานีวิทยุ อ.ส. ในพระราชวังดุสิต ทุกวันอาทิตย์ โดยเรียกว่า “รายการบริหารทางจิต” แบ่งออกเป็นรายการบริหารทางจิตสำหรับผู้ใหญ่ รายการบริหารทางจิตสำหรับวัยรุ่น รายการบริหารทางจิตสำหรับเด็กเล็ก รายการย่อย ทั้ง ๓ รายการนี้ใช้เวลารายการละประมาณ ๑๐ นาที การที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดให้มีรายการบริหารทางจิตนี้ขึ้นก็ด้วยมีพระราชปรารภว่า จิตใจนี้เป็นส่วนสำคัญยิ่ง เพราะเป็นต้นเดิมของกรรมคือการทำงาน ทางกาย ทางวาจา ทางใจ ที่ทุก ๆ คนกระทำ เป็นต้นเดิมของความสุขความทุกข์ทั้งปวง ฉะนั้น ถ้าได้มีการอบรมจิตใจให้เหมาะสม ทั้งเด็กทั้งผู้ใหญ่ก็ย่อมจะเป็นประโยชน์ เพราะเมื่อจิตใจได้รับอบรมดีแล้วก็จะนำไป ความประพฤติเป็นไปในทางที่ดีที่เหมาะสม นำให้เกิดความสุข ความเจริญ ทั้งแก่ส่วน ตัวทั้งแก่ส่วนรวม แต่ครั้งจะใช้คำว่ารายการกรรมฐาน ก็จะทำให้เข้าใจว่าหนักไปใน ทางพระพุทธศาสนา ในทางพื้นโลก

ฉะนั้น จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดใช้คำว่า บริหารทางจิต เพราะมีพระราชดำริ ว่า มุ่งอบรมจิตใจทั้งของเด็กของผู้ใหญ่ ผู้ที่ยังอยู่กับโลก กับครอบครัวบ้านเมือง มิได้ ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้อบรมคนทั้งปวงให้ออกจากครอบครัวบ้านเรือน ให้ออก จากโลก แต่ทรงมีพระราชประสงค์ให้อยู่ในโลก อยู่ในครอบครัว บ้านเมืองนี้แหละ แต่ว่า ให้เป็นผู้มีจิตใจที่จะได้รับการอบรมที่ดี เพื่อที่จะให้มีความประพฤติดี เมื่อเป็นเด็ก ก็จะได้ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนศิลปวิทยาของตนให้เจริญก้าวหน้าและที่จะปฏิบัติตนเป็นเด็ก ที่ดี เป็นนักเรียนที่ดี เมื่อเป็นวัยรุ่นขึ้น จนถึงเป็นผู้ใหญ่ขึ้น ก็จะได้ตั้งใจเล่าเรียนศึกษา ยิ่งขึ้นไป หรือตั้งใจที่จะประกอบอาชีพการงาน เป็นผู้ที่มีจิตใจเข้มแข็งกล้าหาญที่จะ ต่อสู้อุปสรรคต่าง ๆ ของชีวิตของการงาน และโดยตรงมีจิตใจเข้มแข็งกล้าหาญที่จะ ต่อสู้กับความชั่วเสียหายเสื่อมทราม ตลอดจนถึงเครื่องชักจูงไปในทางที่ชั่วที่ผิด ต่าง ๆ สามารถที่จะเอาชนะอุปสรรคศัตรูทั้งปวงได้ โดยที่มีจิตใจไม่อ่อนแอ ย่อท้อ แต่ที่จะกล้าเผชิญกล้าต่อสู้อุปสรรคอันตรายทุก ๆ อย่าง ในอันที่จะนำตนเองตลอด จนถึงส่วนรวมไปสู่ความสุขสวัสดิ์และความสุขความเจริญ ทรงมีพระราชประสงค์ ดังเช่นที่กล่าวมานี้ จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดให้ใช้ชื่อว่า รายการบริหารทางจิต ฉะนั้น พระราชประสงค์นี้จึงเป็นข้อที่ทุก ๆ คนจะพึงคำนึงถึง และรับการพิจารณาไตร่ตรอง เป็นประการแรก เพราะว่าท่านสาธุชนทั้งปวงนั้นส่วนมากก็เป็นผู้อยู่ในครอบครัว อยู่ใน

บ้านเรือน หรือว่าอยู่ในบ้านเมือง ยังมีได้สละโลกออกบวชเป็นบรรพชิต เพราะฉะนั้น จึงพึงรำลึกถึงวัตถุประสงค์แห่งการบริหารทางจิตดังกล่าวนี้ คือความเป็นผู้มีจิตใจ เข้มแข็ง กล่าวหาญ ในทางที่ดี ในอันที่จะกล้าเผชิญอุปสรรคอันตรายต่าง ๆ ในอันที่จะ เอาชนะอุปสรรคอันตรายต่าง ๆ นำตนเองและส่วนรวมไปสู่ความสวัสดิ ความสุข ความเจริญ นี้เป็นวัตถุประสงค์ที่สำคัญยิ่งที่ทุก ๆ คนจะรำลึกถึง

ในข้อนี้ก็ขอให้ดูสมเด็จพระบรมราชชนนี บรมบพิตรนั้นแหละเป็นตัวอย่าง เป็น ทัศนะ เพราะดังที่กล่าวมาแล้วในเบื้องต้นว่าไม่ทรงย่อท้อ อ่อนแอ ไม่ทรงคำนึงถึงว่า สูงพระชนมายุ ไม่ทรงคำนึงถึงความผาสุกส่วนพระองค์ ไม่ทรงหวงรักษาพระราชทรัพย์ ส่วนพระองค์ แต่ว่าทรงกล้าหาญ เด็ดเดี่ยว เสด็จ ออกไปปฏิบัติพระราชกรณียะ ดังกล่าวนั้น โดยต้องทรงเสียสละพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ ต้องเสียสละความผาสุก ตลอดจนถึงต้องเสี่ยงพระชนมชีพ อันแสดงให้เห็นถึงว่าได้ทรงมีการบริหารทางจิตส่วน พระองค์ให้บรรลุถึงความเข้มแข็ง กล่าวหาญ ไม่ย่อท้อต่อทางที่ดี เป็นอย่างดี สรุบเข้า ในข้อสำคัญประการหนึ่งว่าไม่ทรงหยุดทำความดี แต่ทรงทำความดียิ่งขึ้นต่อไป เพราะฉะนั้น หลักการของการบริหารทางจิตจึงมุ่งผลดังกล่าวนั้น คือ นอกจากเพื่อความกล้าหาญ ไม่ย่อท้ออ่อนแอ ยังเพื่อให้เป็นผู้ไม่หยุดทำความดี แต่ทำความดียิ่งขึ้น ต่อไปอีกด้วย

การบริหารทางจิตนั้นก็คือ การคุ้มครองรักษาจิตนั่นเอง เมื่อกล่าวตามคำทาง คติธรรมโดยตรง ก็ได้แก่ การทำจิตตภาวนาคือการอบรมจิตใจดังที่เรียกว่า จิตตภาวนา พุทโธนี้แหละ ฉะนั้น คำว่าการบริหารทางจิตหรือจิตภาวนาพุทโธจึงเป็นคำมีความ หมายอย่างเดียวกัน แม้คำว่าการบริหารทางจิตจะไม่มีคำว่าพุทโธก็ตาม แต่ว่าโดยความ ก็ต้องหมายความว่า การบริหารทางจิตตามหลักคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั่นเอง โดยตรงก็คือ การปฏิบัติทำกรรมฐาน อันได้แก่สมถกรรมฐาน วิปัสสนากรรมฐาน

ฉะนั้น จะได้แนะนำวิธีปฏิบัติโดยย่ออีกสักหน่อยหนึ่งตามหลักการทำจิตตภาวนา คือ จิตใจนี้มุ่งอบรมให้มีความสงบตั้งมั่นเป็นสมณะหรือสมาธิประการหนึ่ง อบรมให้มี ปัญญารู้แจ้งเห็นจริง เป็นตัวปัญญาหรือวิปัสสนาอีกประการหนึ่ง อันจิตใจปกตินั้น ย่อม มีปัญญาสามัญคือความรู้สามัญอยู่ด้วยกัน แต่ว่าเป็นความรู้้อย่างสามัญ หรือกล่าว

ตามคติธรรมก็เป็นความรู้ยิ่ง รู้สิ่งใดก็ยึดถือสิ่งนั้น ก็คือ ยึดถือนามรูปอันนี้ว่าเป็นเรา เป็นของเรา เป็นตัวตนของเรา นี่เป็นปัญญาสามัญ ทางพระพุทธศาสนาต้องการให้อบรมปัญญาสามัญนี้เป็นความรู้ที่ยิ่งขึ้นไป เป็นความรู้ที่เหนือ เป็นความรู้ที่พ้นคือ พ้นจากความยึดถือดังกล่าวมานั้น โดยเป็นความรู้ที่ปล่อยวาง โดยให้รู้สิ่งใดปล่อยวางสิ่งนั้น ความรู้นี้เรียกว่า อภิญญา แปลว่าความรู้ยิ่ง พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนไว้ ดังนี้

ข้อหนึ่ง ธรรม ๒ อย่างควรกำหนดรู้ หรือควรทำความรู้ให้รอบคอบด้วย อภิญญาคือความรู้ยิ่ง ได้แก่ นาม ๑ รูป ๑ นามรูปก็คืออาการของใจและกาย อันประกอบด้วยธาตุทั้ง ๔ นี้ ซึ่งโดยปกติเป็นที่ยึดถือ เป็นเรา เป็นของเรา เป็นตัวตนของเรา ดังกล่าว เพราะฉะนั้น ก็ให้พิจารณาทำความรู้ให้รอบคอบว่า มีเรา มีของเรา มีตัวตนของเราอยู่ที่ไหนในนามอันนี้ นามรูปก็เป็นนามรูป เป็นขันธ เป็นธาตุ เป็นอายตนะ คุณามให้เป็นนาม ดูรูปให้เป็นรูป ดังนี้ให้แน่ชัดลงไป ความเป็นสัตว์บุคคลหายไปจากนามรูป ความเป็นนามรูปปรากฏชัดขึ้น ดังนี้เรียกว่า ปริปัญญา ความรู้รอบหรือความกำหนดรู้ด้วยความรู้ยิ่ง ต่อจากนี้ ก็ได้ทรงสอนให้กำหนดพิจารณาว่า

ข้อสอง ธรรม ๒ อย่างควรละ ด้วยอภิญญาคือความรู้ยิ่ง ได้แก่ อวิชชา ความไม่รู้สัจจะคือความจริง และภวตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากไปในภวคือความเป็นนั้นเป็นนี้ ได้แก่ความเป็นเรา เป็นของเราดังกล่าวแล้วนั้นแหละ ก็ให้กำหนดพิจารณาว่าเพราะความไม่รู้ในสัจจะคือความจริง ว่านามรูปเป็นทุกข์คือไม่เที่ยง ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป ไม่ควรที่จะยึดถือว่าเป็นเรา เป็นของเรา เป็นตัวตนของเรา สรุปรูปร่างว่าเพราะไม่รู้ในอริยสัจจ์ทั้ง ๔ จึงมีความดิ้นรนทะยานอยากไป เป็นเหตุให้เกิดความยึดถือดังกล่าวมานั้น ฉะนั้น อวิชชาและภวตัณหาจึงควรละ ด้วยอภิญญาคือความรู้ยิ่ง เป็นปหานะ คือการละ ด้วยอภิญญา แต่ว่าการละได้ก็ต่อเมื่อได้พบวิชาและวิมุตติ จึงได้มีคำสอนต่อไป เป็นข้อที่สามว่า

ธรรม ๒ ข้อพึงกระทำให้แจ้ง ด้วยอภิญญาคือความรู้ยิ่ง คือ วิชา ความรู้แจ่มแจ้งตามความเป็นจริง และวิมุตติ ความหลุดพ้น เป็นสัจฉิกิริยา ความทำให้แจ้งด้วยอภิญญา แต่ว่าจะได้วิชาและวิมุตติก็ด้วยการปฏิบัติในสมถวิปัสสนา จึงได้มีธรรมคำสั่งสอนต่อไปว่า

ธรรม ๒ ข้อควรอบรมให้มีขึ้นให้เป็นขึ้น ด้วยอภิญญาคือความรู้ยิ่ง คือ สมถะ ๑ วิปัสสนา ๑ เรียกว่า เป็นภาวนาด้วยอภิญญา สมถะนั้นก็ได้แก่ความที่มาอบรมจิตใจให้สงบจากนิวรณ์ โดยตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ของสมถกรรมฐานข้อใดข้อหนึ่ง วิปัสสนานั้นก็ได้แก่การพิจารณานามรูปนี้แหละ ให้เห็นสัจจะคือความจริงว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ต้องแปรปรวน เปลี่ยนแปลงไป ไม่ควรที่จะยึดถือว่าเป็นเรา เป็นของเรา เป็นตัวตนของเรา สมถะและวิปัสสนานี้เป็นหลักปฏิบัติในกรรมฐานทั้งปวงจะนำไปประสพวิชชาวิมุตติ

ฉะนั้น ก็ขอสรุป จิตตภาวนापุทโธเข้าในหลักธรรมดังที่กล่าวมานี้ คือให้กำหนดพิจารณานามรูป ให้เห็นนามรูปให้ชัดขึ้น เป็นปริญญา ความกำหนดรู้หรือความรู้รอบคอบประการหนึ่ง ให้ทำการละอวิชชาและภวตัณหา ให้เป็นปหานะคือการละด้วยอภิญญาคือความรู้ยิ่งประการหนึ่ง ให้กระทำให้แจ้งวิชชาและวิมุตติ เป็นสัจฉิกิริยาให้แจ้งขึ้นด้วยอภิญญาคือความรู้ยิ่งประการหนึ่ง การปฏิบัติทำสมถะและวิปัสสนาให้มีขึ้นให้เป็นขึ้น เป็นการภาวนาคือการอบรมให้มีขึ้นด้วยอภิญญาคือความรู้ยิ่งประการหนึ่ง นี่คือนิจิตตภาวนापุทโธ

ต่อไปนี้ ก็ขอให้ท่านสาธุชนทั้งหลายได้ตั้งใจฟังสดนาในการปฏิบัติทำจิตตภาวนापุทโธ และท่านผู้ประสงค์ก็ขอให้ทำจิตตภาวนापุทโธสืบต่อไป

สัมโมทนียกถาหลังการทำจิตตภาวนापุทโธ

ขออำนวยพร ท่านสาธุชนทั้งหลาย

บัดนี้ ถึงเวลาที่จะปิดการประชุมปฏิบัติทำจิตตภาวนापุทโธถวายสมเด็จ พระศรีนครินทราบรมราชชนนี บรมมพิตร

การทำจิตตภาวนापุทโธ ได้เริ่มตั้งแต่เมื่อเวลา ๙.๐๐ นาฬิกาเข้าวันนี้ มาจนถึงบัดนี้ ท่านสาธุชนทั้งหลายได้มาร่วมทำจิตตภาวนापุทโธ ด้วยมาลำดับธรรมกถา นำการปฏิบัติและได้นั่งทำจิตตภาวนากำหนดกรรมฐานตามพอใจตามถนัดของตน

การปฏิบัติทำจิตตภาวนานี้ก็สังเคราะห์กล่าวได้ว่าได้มาปฏิบัติอบรมศีล สมาธิ ปัญญา ความสำรวมกาย วาจา ใจ ในขณะที่มาปฏิบัติชื่อว่าเป็นศีล ความตั้งใจกำหนดอารมณ์ของกรรมฐาน อันเป็นฝ่ายสมถกรรมฐาน โดยสงบใจจากอารมณ์ภายนอกทั้งหลาย ได้ชื่อว่าปฏิบัติในสมาธิ และเมื่อมากำหนดพิจารณานามรูปหรือยกเอาขันธ อายตนะ ธาตุ ซึ่งก็เป็นอันเดียวกันนี้ ขึ้นพิจารณาให้เห็นสัจจะ คืออนิจจตา ทุกขตา อนัตตตา ก็ชื่อว่าได้ปฏิบัติทางปัญญาหรือวิปัสสนา แม้ว่าจะมิได้กำหนดอารมณ์ของสมถกรรมฐานโดยตรง แต่มากำหนดพิจารณานามรูปโดยไตรลักษณ์ อันเป็นไปทางวิปัสสนากรรมฐานโดยตรง แต่ความที่ได้อำนาจกำหนดลงไปที่นามรูปนั้น ก็ชื่อว่าเป็นการปฏิบัติในสมาธิ เป็นสมาธิในวิปัสสนา อันนำไปสู่สัจจะปรากฏขึ้นเป็นตัวปัญญาต่อไป ฉะนั้น การทำจิตตภาวนาพุทธโธ จึงชื่อว่าเป็นการปฏิบัติขัดเกลাজิต ทำจิตให้บริสุทธิ์ผุดผ่อง

ในโอกาสนี้ ก็ขอให้ทุก ๆ ท่าน ได้น้อมจิตที่บริสุทธิ์ผ่องใสนี้ แผ่ถวายพระพรชัยมงคล แต่สมเด็จพระบรมราชชนนี กรมพระยาเดชาดิศร เพื่อให้ทรงพระเกษมสำราญ ทรงปราศจากภัยเวร ทรงเจริญพระชนมายุ พร้อมทั้งพระวรวงศ์ พระสุชะ พระพละ ทั้งทางพระราชหฤทัย ทั้งทางพระราชวรกาย เสด็จสถิตตลอดจักรกาล ความตั้งใจแผ่ออกไปถวายพระพรชัยมงคลดังนี้ ชื่อว่าเป็นการแผ่เมตตาจิต เมื่อได้แผ่จิตประกอบด้วยเมตตาถวายพระพรชัยมงคล โดยเจาะจงดังนี้แล้ว ก็ขอให้ตั้งใจแผ่จิตประกอบด้วยเมตตาทั่วไปโดยเจาะจงและไม่เจาะจงในสรรพสัตว์ทุกถ้วนหน้า ด้วยตั้งใจคิดปรารถนาให้สัตว์ทั้งปวง บุคคลทั้งปวง ภูตตะ ผู้เกิดเป็นอย่างไรอย่างหนึ่ง ทุกชาติกำเนิดทั้งปวง ผู้ที่เนื่องในอ้อมภาพทั้งปวง ไม่มีภัยไม่มีเวร มีความสุข รักษาตนให้สวัสดิให้พ้นจากทุกข์ภัย อย่าให้วิบัติเสียหายจากสมบัติที่ได้ และขอให้พากันละกรรมที่ชั่ว ประกอบกรรมที่ดี เพราะว่าทุก ๆ สัตว์ บุคคล ต่างมีกรรมเป็นของของตน ทำกรรมดีจักได้ดี ทำกรรมชั่วจักได้ชั่ว

ความคิดแผ่ใจออกไปดังนี้ เรียกว่าแผ่ไปด้วยพรหมวิหาร ก็ขอให้แผ่ออกไปด้วยจิตประกอบด้วยพรหมวิหาร ในทิศเบื้องหน้า ในทิศเบื้องขวา ในทิศเบื้องหลัง ในทิศเบื้องซ้าย ในทิศเบื้องบน ในทิศเบื้องล่าง ในทิศเบื้องขวางโดยรอบ เมื่อได้ตั้งใจแผ่จิตออกไปด้วยพรหมวิหารดังนี้แล้ว ก็ขอให้ตั้งใจถวายส่วนแห่งบุญกุศลที่ได้ปฏิบัติ

ทำจิตตภาวนาพุทโธนี่ก็ดี แห่งบุญกุศลอื่นใดที่ได้ปฏิบัติมาแล้วก็ดี เป็นพระราชกุศล แต่สมเด็จพระบรมราชชนนี บรมบพิตร และแผ่ส่วนบุญกุศลอันนี้แก่บุคคลและสัตว์ทั้งหลาย ทั้งที่ยังดำรงชีวิตอยู่ และทั้งที่ล่วงไปแล้ว หรือที่ดำรงอยู่ในกำเนิดอันใดอันหนึ่ง เช่น ในโอปปาติกะ กำหนดภพใดภพหนึ่ง ทุกถ้วนหน้า และขอให้ตั้งใจอธิษฐาน ขอคุณพระรัตนตรัย คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ และอำนาจแห่งบุญกุศล อำนาจแห่งเทพดาอารักษ์ทุกแห่งหน ได้อภิบาลรักษาประเทศชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ กล่าวคือ สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า พร้อมทั้งสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ พระราชโอรสธิดา พร้อมทั้งสมเด็จพระบรมราชชนนี บรมบพิตร พร้อมทั้งพระราชวงศ์ คณะรัฐบาล ทหาร ตำรวจ พลเรือน ประชาชนทุกหมู่เหล่า และพร้อมทั้งท่านสาธุชนทั้งหลายทุก ๆ ท่าน ให้ปราศจากทุกข์ ภัย โรค โศก ศัตรู อุบัติวินตราย ให้เจริญอายุ วรรณะ สุขะ พละ และสำเร็จสิ่งที่ปรารถนาโดยชอบ ประกอบด้วยธรรม จงทุกประการ

ในที่สุตนี้ พระสงฆ์จะได้สวดถวายพระพรและสวดอำนวยการ สืบต่อไป

เย ธมฺมา อภิญญา ปริญฺเณยฺยา เต ธมฺเม อภิญญา ปริชานาติ

ธรรมเหล่าใดพึงกำหนดรู้ด้วยอภิญญา (ความรู้ยิ่ง) ก็กำหนดรู้ธรรมเหล่านั้นด้วยอภิญญา

เย ธมฺมา อภิญญา ปหตฺตพฺพา เต ธมฺเม อภิญญา ปชหติ

ธรรมเหล่าใดพึงละด้วยอภิญญา ก็ละธรรมเหล่านั้นด้วยอภิญญา

เย ธมฺมา อภิญญา สจฺฉิกาทพฺพา เต ธมฺเม อภิญญา สจฺฉิกโรติ

ธรรมเหล่าใดพึงทำให้แจ้งด้วยอภิญญา ก็ทำธรรมเหล่านั้นให้แจ้งด้วยอภิญญา

เย ธมฺมา อภิญญา ภาเวตพฺพา เต ธมฺเม อภิญญา ภาเวติ

ธรรมเหล่าใดพึงอบรมด้วยอภิญญา ก็อบรมธรรมเหล่านั้นด้วยอภิญญา

(ส. มหา. ๑๙/๗๗)

พระธรรมเทศนา*

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

เมตฺตาวีหารี โย ภิกฺขุ ปสนฺโน พุทฺธสฺสเน

อธิคฺจเ ฉ ปทํ สนฺตํ สงฺขารูปสมํ สฺขนฺติ.

บัดนี้ จักแสดงศาสนธรรม ธรรมคือคำสั่งสอนของสมเด็จพระบรมศาสดา เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แห่งการฟังธรรมตามสมควรแก่วันธรรมสวนะอันเวียนมาถึงเข้า

ศาสนธรรม ธรรมคือคำสั่งสอนนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงแสดงไว้ เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อสุข แก่โลก อันเนื่องมาถึงเราทั้งหลายในบัดนี้ เพราะเมื่อได้สดับฟังศาสนธรรม ธรรมคือคำสั่งสอน ปฏิบัติตามศาสนธรรมนั้น ก็ย่อมได้รับผลเป็นประโยชน์เกื้อกูลและความสุข ฉะนั้น ศาสนธรรมทั้งสิ้นจึงเป็นคำสั่งสอนเป็นไปเพื่อสุคติ คือความไปดี ความถึงดี เพราะพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงเป็นสุคติ คือ เป็นผู้ไปดี เป็นผู้ถึงดี ฉะนั้น ในเบื้องต้นจึงสมควรที่จะระลึกถึงพระพุทธรูปคุณท้าวสุคตินี้

---

* ทรงแสดง ในวันมหาปวารณา วันที่ ๒๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระญาณสังวร

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงเป็น สุกโต ผู้เสด็จไปดีแล้ว ผู้ถึงดีแล้ว โดยปริยายคือทางอันหนึ่ง ก็เพราะได้ทรงเป็นผู้เสด็จไปทรงบรรลุถึงสันติบท คือบทแห่งสันติความสงบระงับ หรือสันตบท บทที่สงบระงับ อันเป็นที่เข้าไปสงบระงับสังขาร คือความปรุงแต่ง เครื่องปรุงแต่ง สิ่งปรุงแต่งทั้งหลาย บทที่สงบซึ่งทรงบรรลุถึงแล้วนี้เป็นบทที่สงบอย่างที่สุด เป็นบรมสุข คือ เป็นสุขอย่างยิ่ง และสันติคือความสงบ หรือว่าบทอันสงบนี้ก็คือสงบระงับสังขารดังกล่าว

อันธรรมดาว่าสังขารเครื่องปรุงแต่งหรือสิ่งปรุงแต่งทั้งหลายนั้น ย่อมประกอบด้วยสังขตลักษณะคือลักษณะแห่งสิ่งที่ปรุงแต่ง ได้แก่ อุปปาทो ปญญาติ ความเกิดขึ้นปรากฏ วโย ปญญาติ ความเสื่อมสิ้นไปปรากฏ จิตฺตฺส อภฺยตฺตํ ปญญาติ เมื่อยังตั้งอยู่ความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปอย่างอื่นปรากฏ บรรดาภิเลสเครื่องเศร้าหมองใจทั้งหลายเป็นต้นว่า ตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากของใจ หรือว่าราคะความติดความยินดี โลภะ ความโลภอยากได้ โทสะ ความโกรธแค้นขัดเคือง โมหะ ความหลงหรือกล่าวโดยต้นเค้า ก็ได้แก่ อวิชาคือความไม่รู้ อันหมายถึงไม่รู้ในสัจจะคือความจริงแม้จะเป็นความรู้ก็เป็นความรู้ที่ไม่จริง จึงเรียกว่า ความไม่รู้ ทั้งหมดนี้ก็เป็นสังขารคือสิ่งที่ผสมปรุงแต่ง ต้องมีความปรุงแต่งจึงเกิดเป็นภิเลสขึ้น ยกตัวอย่างเช่น ความดิ้นรนอยากได้ ใจก็จะต้องปรุงกับอารมณ์คือเรื่อง ได้แก่ ต้องคิดถึงสิ่งนั้นสิ่งนี้ อันเป็นที่ตั้งของความอยากได้นั้น เมื่อเป็นดังนี้ จึงปรากฏเป็นความอยากได้บังเกิดขึ้น โมหะคือความหลง ก็เป็นความปรุงแต่ง เช่น ความหลงกลัว ยกตัวอย่าง ความกลัวผี ใจคิดปรุงผีขึ้น แล้วก็กลัวผีที่ใจปรุงขึ้นนั้น สงบความปรุงเสียได้ก็หายกลัว บรรดาภิเลสทั้งปวงจึงเป็นความปรุงแต่งทั้งนั้น

กรรมคือการทำงานที่กระทำ ทางกาย ทางวาจา ทางใจ ก็เป็นสังขารคือความปรุงแต่งหรือเป็นของปรุงแต่ง จะต้องมีการทำประกอบด้วยเจตนาคือความจงใจ อาศัยกาย วาจา ใจ ทำขึ้นคือปรุงแต่งขึ้น จึงปรากฏเป็นกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง วิบากคือผลของกรรมก็เป็นความปรุงแต่ง นับตั้งแต่ขั้นคือวิบากขั้นนี้ ได้แก่กายและใจของทุก ๆ คน นี้เรียกว่าเป็นวิบากขั้นนี้ ก็เป็นความปรุงแต่ง กายก็ปรุงแต่งขึ้นจากธาตุทั้งหลายมีธาตุดิน ธาตุน้ำ เป็นต้น ใจก็เกิดขึ้นจากความปรุงแต่ง จึงปรากฏเป็น

อาการทางใจ เช่น ปรากฏเป็นเวทนา ความรู้สึกเป็นทุกข์เป็นสุขหรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข เป็นสัญญาคือความจำหมาย เป็นสังขารคือ ความคิดปรุงหรือความปรุงคิด เป็นวิญญาณคือความรู้สึกเห็นรูปได้ยินเสียง เป็นต้น ก็เป็นสังขารคือเป็นความปรุงแต่งหรือเป็นของปรุงแต่งทั้งนั้น และบรรดาสังขารดังกล่าวมานี้ก็เป็นเหตุบ้าง เป็นผลบ้าง อาศัยกันเป็นไป เช่นว่า กิเลสเป็นเหตุให้กระทำความกรรม กรรมที่เป็นผลของกิเลส แต่ว่ากรรมเองก็เป็นเหตุ ให้สังขารคือผล วิบากก็เป็นผลของกรรม แต่วิบากเองก็เป็นเหตุอีก คือเป็นเหตุให้เกิดกิเลสขึ้นอีก กิเลสก็กลายเป็นผลของวิบาก และกิเลสเองก็กลับเป็นเหตุให้กระทำความกรรม กวนกันไป เป็นเหตุเป็นผล เป็นผลที่เป็นเหตุ สืบกันไปเป็นวงกลมดังนี้ นี่เป็นสังขารคือความผสมปรุงแต่งหรือสิ่งผสมปรุงแต่ง ซึ่งจะต้องมีความเกิดความดับและความแปรปรวนไปทั้งนั้น เพราะฉะนั้น จึงเป็นทุกข์ คือเป็นสิ่งที่ต้องแปรปรวน เปลี่ยนแปลงไป ต้องถูกความแปรปรวน เปลี่ยนแปลงไป บีบคั้นอยู่เสมอ แม้ว่าจะมีความสุขอยู่ในระหว่าง ๆ ก็เป็นเพียงแต่ความสุขเวทนาที่บังเกิดขึ้นในระหว่างทุกขเวทนา ที่ทุก ๆ คนประสบอยู่ จึงไม่ใช่เป็นความสุขอันแท้จริง

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงเป็นสุคติ คือ เป็นผู้เสด็จไปดี ทรงถึงดีแล้ว ก็เพราะได้ทรงปฏิบัติจนถึงบทที่สงบระงับสังขารสิ่งปรุงแต่งหรือความผสมปรุงแต่ง ทั้งเหตุทั้งผลทั้งหมด เพราะฉะนั้น จึงทรงบรรลุถึงบรมสุขคือความสุขอย่างยิ่ง และได้ทรงแสดงธรรมสั่งสอน เพื่อให้บุคคลบรรลุถึงบทอันสงบด้วยพระมหากรุณา เพราะฉะนั้น เสด็จไปที่ไหน จึงเป็นการเสด็จไปโปรดในที่นั้น เพื่อให้คนทั้งปวงบรรลุบทอันสงบตาม ภูมิชั้น จึงกล่าวได้ว่า ธรรมคือคำสั่งสอนของพระองค์ล้วนเป็นคำสั่งสอนที่จะให้บรรลุถึงบทอันสงบ แต่ว่าบทอันสงบนี้ก็มีเป็นชั้น ๆ ความบรรลุถึงบทอันสงบคือสงบระงับสังขารทั้งปวงตามที่ทรงบรรลุนั้นเป็นบทสงบอันสูงสุด แต่ว่าก่อนที่จะบรรลุถึงบทสงบอันสูงสุดนั้น ก็ต้องบรรลุถึงบทสงบขั้นต้นขั้นต่ำขึ้นไปก่อน ตั้งต้นแต่สงบกาย สงบวาจา สงบใจ อันเป็นขั้นศีล สงบอารมณ์และนิเวศน์ที่กั้นจิตใจอันเป็นขั้นสมาธิ และสงบกิเลส และวิบากทั้งปวง อันเป็นขั้นปัญญา

ฉะนั้น บรรดาธรรมปฏิบัติทุกชั้นดังกล่าว จึงเป็นบทอันสงบทั้งนั้น อันจะพึงเห็นได้ว่าผู้ปฏิบัติในศีลย่อมได้ความสงบกาย สงบวาจา สงบใจ ในขั้นศีลนี้ก็เป็นอันว่า

ได้พบความสงบระงับสังขาร คือความปรุ้งแต่งกิเลส กรรม วิบาก ชั้นหยาบ ความปรุ้งแต่งกิเลส กรรม วิบาก ชั้นหยาบนั้นก็คือโลก โกรธ หลง ชั้นหยาบที่เป็นอกุศลมูล กรรมชั้นหยาบก็คือการฆ่าเขาบ้าง การลักเขาบ้าง เป็นต้น อันเกิดจากกิเลสชั้นหยาบนั้น วิบากชั้นหยาบ ก็คือผลของการฆ่าเขาบ้าง การลักเขาบ้าง ตั้งต้นแต่ทำให้ผู้กระทำเป็นคนบาป แม้ว่าจะยังไม่มีใครลงโทษกล่าวหา แต่ว่าผู้กระทำนั้นเองก็กลายเป็นคนบาปไปตั้งแต่เมื่อกระทำบาปแล้ว อันเป็นผลของการกระทำบาปนั้น เพราะฉะนั้นศีลจึงเป็นเครื่องสงบระงับสังขารฝ่ายชั่วอย่างหยาบ คือกิเลส กรรม วิบาก ชั้นหยาบดังกล่าวนั้น ส่วนสมาธิและปัญญาก็เป็นเครื่องระงับสังขารฝ่ายชั่วอย่างกลางและอย่างละเอียดคือ กิเลสกรรมวิบากอย่างกลาง และกิเลสกรรมวิบากอย่างละเอียดไปโดยลำดับ และแม้ศีล สมาธิ ปัญญานั้นเอง ก็เป็นสังขารเหมือนกันคือเป็นความปรุ้งแต่ง แต่ว่าเป็นความปรุ้งแต่งในทางที่ดี เพราะว่าเป็นศีลขึ้นมาก็ต้องปฏิบัติในศีล ต้องมีวิริติเจตนาความตั้งใจดเว้น ต้องมีหิริโอตตปะเป็นต้นประกอบกัน จึงจะสำเร็จเป็นศีลขึ้นมา สมาธิก็ต้องปรุ้งแต่งคือต้องมีการปฏิบัติ ต้องมีความพากเพียร ต้องมีการกระทำประกอบด้วยองค์สมบัติทั้งปวงอันจะทำให้จิตใจเป็นสมาธิขึ้น ปัญญา ก็ต้องปรุ้งแต่งคือต้องอบรม อาศัยการฟังนึกคิดพิจารณาการปฏิบัติอบรมต่าง ๆ ปัญญาจึงจะมีขึ้นได้ แต่ว่าเป็นสังขารคือความปรุ้งแต่งในทางที่ดี ความปรุ้งแต่งในทางที่ดีนี้เป็นไปเพื่อความสงบสังขารคือความปรุ้งแต่งในทางที่ชั่ว

ฉะนั้น ธรรมคือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ากล่าวได้ว่าเป็นคำสั่งสอนให้ปรุ้งแต่งในทางที่ดี รวมเข้ามาก็คือว่าปรุ้งแต่งสันตบพ คือบทธอันสงบระงับนั่นเอง แม้ว่าจะเป็นความปรุ้งแต่ง ก็เป็นความปรุ้งแต่งเพื่อความสงบระงับ สงบระงับอะไร ก็สงบระงับสังขารคือความปรุ้งแต่งในทางที่ชั่ว และเมื่อปรุ้งแต่งในทางที่ดีนั้นจนบรรลุถึงจุดสุดดีสุดชั่วดังนี้แล้ว ก็เป็นอันว่าสงบระงับความปรุ้งแต่งด้วยประการทั้งปวง ดังที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงบรรลุถึง ดังพระนามว่าสุคโตนั้น โดยปริยายคือทางอันหนึ่ง ได้ทรงแสดงธรรมสั่งสอนให้เป็นผู้มีปกติอยู่ด้วยเมตตาเป็นต้น ดังพระพุทธภาษิตในธรรมบทที่ตรัสไว้ว่า

เมตตาวีหารี โย ภิกขุ เป็นอาทิ

ซึ่งแปลความว่า ภิกษุใดมีเมตตาเป็นวิหารธรรม ธรรมเป็นเครื่องอยู่ เลื่อมใสแล้วในพระพุทธศาสนา ภิกษุนั้นพึงบรรลุถึงบทธันสงบ อันเป็นที่เข้าไปสงบระงับสังขารให้เกิดสุข ดังนี้

พระพุทธภาษิตนี้แม้ว่าจะยกภิกษุเป็นที่ตั้ง แต่เป็นคำสั่งสอนทั่วไปแก่บุคคลทั้งปวง คือ ผู้ใดก็ตามมีเมตตาวิหารธรรม เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ผู้นั้นก็พึงบรรลุถึงบทธันสงบดังกล่าวนี้ได้

ฉะนั้น ก็พึงทำความเข้าใจตามพระพุทธภาษิตในบทนี้ว่า ทางที่จะให้บรรลุถึงบทธันสงบที่ทรงยกขึ้นในพระพุทธภาษิตนี้ ก็คือ

หนึ่ง เมตตาวิหารธรรม

สอง เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา

เมตตาวิหารธรรมนั้น วิหารแปลว่าที่อยู่หรือเครื่องอยู่ มี ๒ อย่าง วิหารของกายและวิหารของใจ วิหารของกายนั้น ได้แก่ ที่อยู่อาศัยของร่างกาย เช่น บ้านเรือน กุฏิ วิหาร ที่อยู่ของใจนั้น ได้แก่ เรือนใจ กุฏิวิหารของใจ จิตอยู่กับอะไรอันนั้นแหละเป็นวิหารของใจ เมื่อจิตใจอยู่กับโทสะพยาบาท โทสะพยาบาทก็เป็นวิหารของใจ อันโทสะพยาบาทนั้นเป็นของร้อน เท่ากับว่าเป็นเรือนไฟ ฉะนั้น เมื่ออยู่ในเรือนไฟก็ต้องร้อน จะพึงเห็นได้ว่าในขณะที่ใจมีโทสะพยาบาทนั้นมีความเร่าร้อนเพียงใด เท่ากับว่าตคนรกทั้งเป็น พิจารณาดูให้ดีก็จะเห็นได้ว่า นรคนั้นมีอยู่ในปัจจุบันนี้แหละ มีอยู่ที่กิเลสวิหารที่จิตใจอาศัยอยู่ เพราะจะต้องเร่าร้อน ร้อนน้อยหรือร้อนมาก แล้วแต่ระดับของกิเลส ฉะนั้น จึงพึงเห็นได้ว่า เมื่ออยู่ในเรือนกิเลสแล้วจะพบกับความสงบไม่ได้ พบกับความสุขไม่ได้ ต้องเป็นทุกข์ ต้องเร่าร้อน ฉะนั้น จึงได้ตรัสสอนให้ทุก ๆ คนพากันสร้างวิหารของจิตใจคือเมตตา อันเรียกว่า เมตตาวิหาร

เมตตานั่นก็คือ ความมีจิตใจรักใคร่ ประารถนาให้เป็นสุข มีความมุ่งดี ประารถนาดี อันมีลักษณะตรงกันข้ามกับโทสะพยาบาท เมตตานี้ก็ต้องสร้างขึ้นเหมือนกัน ก็เหมือนอย่างการสร้างบ้านสร้างเรือน สร้างวิหาร สร้างวัดวาอาราม ต้องมีการสร้าง กล่าวคือ ตั้งใจอบรมปฏิบัติ หัดแผ่ใจออกไปด้วยเมตตา ประารถนาความสุข ประารถนาความ

ไม่มีภัย ไม่มีเวร แก่บุคคล แก่สัตว์โดยเจาะจง หรือแก่บุคคล แก่สัตว์โดยไม่เจาะจง คือแผ่ทั่วไป ความที่ตั้งใจหัดแผ่ใจออกไป ด้วยความมุ่งดี พรารถนาสุขดังกล่าวนี ก็เหมือนกับคนที่มีความมุ่งดี มีความปรารถนาสุข ให้แก่ตนเอง ฉันทใด ก็พึงมุ่งดี พรารถนาสุข ให้แก่ผู้อื่น ฉันทนั้น หัดใจแผ่ออกไปดังนี้

ในเบื้องต้น ก็หัดแผ่ออกไปแก่บุคคลที่เป็นที่รักใคร่นับถือกันอยู่แล้ว ซึ่งมีความมุ่งดี พรารถนาดีกันอยู่เป็นพื้นแล้ว ซึ่งทำไม่ยาก ต่อไป ก็หัดให้แผ่ออกไปแก่บุคคลที่เป็นกลาง ๆ ต่อไป ก็หัดแผ่ออกไปตลอดถึงคนที่เป็นศัตรูกันไม่ชอบกันเกลียดหน้ากัน ก็หัดแผ่ใจออกไปถึงผู้นั้น ให้ผู้นั้นมีความสุข ไม่มีภัย ไม่มีเวร ให้มีความสุขสวัสดิ์ เช่นเดียวกับตนเองปรารถนาให้ตนเองมีความสุขไม่มีภัย ไม่มีเวร รักษาตนให้สวัสดิ์ ความหัดแผ่ใจออกไปอยู่บ่อย ๆ ดังนี้เป็นสิ่งที่จะต้องสร้างขึ้นต้องทำขึ้น เหมือนอย่างการสร้างกุฏิวิหารบ้านเรือนดังกล่าวมานั้น

ในการสร้างนั้นก็ต้องอาศัยเรี่ยวแรงกำลัง ที่น้อยบ้าง มากบ้าง การหัดแผ่เมตตาออกไปก็เช่นเดียวกัน หัดแผ่ออกไปในคนที่ชอบกันอยู่แล้วในคนที่เป็นกลาง ๆ ก็ไม่ยากนัก แต่ในคนที่ไม่ชอบหน้ากันนี่เป็นการยากกว่า แต่ว่าเมื่อพยายามหัดแผ่ออกไปแล้วก็จะทำได้ และเมื่อทำได้แล้วก็จะ เป็นความสงบโทสะพยาบาทในใจของตนเองลงไปก่อน เพราะว่าเมื่อมีคนที่ไม่ชอบกันเกลียดกัน ก็หมายความว่ามิโทสะพยาบาท มีความผูกโกรธอยู่ในใจของตนเอง เท่ากับว่าอยู่ในเรือนของโทสะพยาบาท เป็นความเร่าร้อนไม่สงบอยู่แล้ว เมื่อหัดแผ่เมตตาออกไปได้ ก็จะทำให้สงบโทสะพยาบาทนั้น เรือนโทสะพยาบาทในใจของตนก็จะพังทลายไป ตนเองก็จะได้อาศัยอยู่ในเรือนใหม่ที่สร้างขึ้นคือเรือนเมตตาหรือเมตตาวิหาร และเมื่อเป็นดังนี้ ก็จะพบกับความสงบ สงบใจตนเองนี้แหละก่อน คือสงบโทสะพยาบาท เมื่อสงบโทสะพยาบาทลงได้แล้ว ก็สงบความปรุ่งแต่งในทางชั่วเพราะโทสะพยาบาทลงได้ ด้วยว่าเมื่อมีโทสะพยาบาทเป็นเจ้าเรือนอยู่แล้ว ก็จะต้องคิดปรุ่งคิดแต่งว่าทำไมจะทำให้คนนั้นเสียหายไปอย่างนั้น เป็นทุกข์ไปอย่างนี้ได้ คอยปรุ่งคอยแต่งอยู่เสมอ ดังนี้ นี่เป็นสังขาร เป็นสังขารที่ชั่วร้ายที่เผาใจตนเอง แต่ครั้งสงบลงได้ เข้ามาอยู่ในเรือนเมตตาเป็นเมตตาวิหารแล้ว ก็ย่อมจะมีความสุข

เพราะฉะนั้น ความมีเมตตาวิหารธรรมจึงเป็นสิ่งสำคัญ ทุก ๆ คนสมควรจะอบรมเมตตา สร้างเมตตาขึ้นให้เป็นวิหาร เป็นเรือนใจของตน เมื่อเป็นดังนี้ ก็จะพบกับสันตบพหรือสันติบพเป็นประการแรก และเมื่อมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา คำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ปฏิบัติอยู่ในศีล สมาธิ ปัญญาที่ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ก็ย่อมจะได้พบกับสันตบพที่ยิ่ง ๆ ขึ้นไปโดยลำดับ ดังกล่าวมาข้างต้น จนถึงกับพบกับสันตบพอย่างสูงสุด ดังที่ตรัสไว้ว่าพึงบรรลุถึงสันตบพ อันเป็นที่สงบระงับสังขารด้วยประการฉะนี้

วันนี้ เป็นวันมหาปวารณาออกพรรษา ซึ่งพระภิกษุสงฆ์ผู้จำพรรษาอยู่ในอาวาส นั้น ๆ จะกระทำปวารณา โดยขอให้อาศัยความเมตตาอนุเคราะห์ว่ากล่าวตักเตือนซึ่งกันและกัน ด้วยได้เห็นก็ดี ได้ยินก็ดี ได้รังเกียจสงสัยก็ดี เป็นปวารณาสังฆกรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้ให้ภิกษุสงฆ์กระทำแทนอุโบสถสังฆกรรมในวันมหาปวารณาออกพรรษานี้

และวันมหาปวารณาออกพรรษายังเป็นอภิรักษ์ชิตกาลพิเศษอีกส่วนหนึ่ง ด้วยเป็นวันอันตรงกับวันพระบรมราชสมภพและวันสวรรคตแห่งพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฏพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ซึ่งพระองค์ได้ทรงเป็นผู้ฟื้นฟูพระพุทธศาสนาขึ้น ได้ทรงเป็นบุพการีแห่งวัดบวรนิเวศวิหารนี้ แห่งคณะสงฆ์ และแห่งพุทธศาสนิกชนทั่วไป เพราะได้ฟื้นฟูพระพุทธศาสนาขึ้นเป็นแนวทางให้พระมหากษัตริย์และพระมหาเถรานุเถระต่อ ๆ มาได้ดำเนินการปรับปรุงฟื้นฟูพระพุทธศาสนาขึ้นโดยลำดับจนถึงในบัดนี้ เพราะฉะนั้น ก็ขอให้ทุก ๆ ท่านน้อมจิตถวายส่วนกุศลแด่สมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฏพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์นั้นในโอกาสนี้

แสดงพระธรรมเทศนายุติลง เอิ๊ว ก็มีด้วยประการฉะนี้

อานิสงส์เมตตาทาวนา ๑๑ ประการ

๑. สุขี สุขปติ
ย่อมหลับเป็นสุข
๒. สุขี ปฏิพัชฌมติ
ย่อมตื่นเป็นสุข
๓. น ปาปกํ สุขินํ ปสฺสติ
ย่อมไม่ฝันร้าย
๔. มนุสฺसानํ ปิโย โหติ
ย่อมเป็นที่รักแห่งมนุษย์ทั้งหลาย
๕. อมนุสฺसानํ ปิโย โหติ
ย่อมเป็นที่รักแห่งอมมนุษย์ทั้งหลาย
๖. เทวตา รกฺขนฺติ
เทวดาทัน้หลายย่อมรักษา
๗. นาสฺส อคฺคิ วา วิสํ วา สตุถํ วา กมฺติ
ไฟ ยาพิษ หรือศาสตรา ย่อมไม่กล้ากรายได้
๘. ตฺวํ จิตฺตํ สมาริยฺติ
จิตย่อมตั้งมั่นโดยรวดเร็ว
๙. มุขฺวณฺโณ วิปฺปสึทฺติ
สีหน้าย่อมผ่องใส
๑๐. อสมฺมุโฬห กาลํ กโรติ
เป็นผู้ไม่หลงใหลทำกาละ (คือเสียชีวิต)
๑๑. อุตฺตริ อปฺปฏิวิชฺฌนฺโต พุรฺหมโลกฺุปโค โหติ
เมื่อไม่แทงตลอดคุณอันยิ่ง ย่อมเป็นผู้เข้าถึงพรหมโลก

พระธรรมเทศนา*

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมุทฺทสฺส

กาเมสฺสุ นาภิกฺขุณฺเอยย มนฺसानาวิโล ลียา

กุสโล สพฺพมฺมานํ สโต ภิกฺขุ ปริพฺพเชติ

บัดนี้ จักถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนา ฉลองพระเดชพระคุณพระดับพระปัญญา
บารมีในการพระกุศล การกุศล ที่บพิตรพระนัตตา พร้อมทั้งอุบาสิกอุบาสิกได้ทรง
บำเพ็ญได้บำเพ็ญถวายแต่สมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฏพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ในวันมหาปวารณา ซึ่งตรงกับวันพระบรมราชสมภพและเสด็จสวรรคต แห่งพระบาท
สมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฏพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์นั้น

เนื่องด้วยบพิตรพระนัตตา พร้อมทั้งอุบาสิกอุบาสิกได้ระลึกถึงพระคุณูปการ
ซึ่งได้ทรงปฏิบัติกระทำแก่วัดบวรนิเวศวิหาร แก่การพระศาสนา ตลอดถึงประเทศชาติ
บ้านเมือง ยังให้เกิดความดำรงมั่นสถิตสถาพรแห่งประเทศชาติ พร้อมทั้งพระศาสนา
และพระราชวงศ์ ส่งผลถึงความผาสุกแห่งประชาชนทั้งปวงสืบมาจนถึงบัดนี้ จึงนับได้
ว่าทรงเป็นพระราชบุพการีของวัด พระศาสนาและของประเทศชาติ ฉะนั้น เมื่อวันตรง

* แสดงในการถวายพระราชกุศล พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในวันพระบรมราชสมภพ
และวันสวรรคต วันที่ ๒๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระญาณสังวร

กับวันพระบรมราชสมภพและวันเสด็จสวรรคตแห่งพระองค์ท่านโดยจันทร์คติได้เวียนมาบรรจบ จึงเป็นเครื่องกระตุ้นเตือนพระหฤทัยและกระตุ้นเตือนใจให้ทรงบำเพ็ญและบำเพ็ญน้อมจิตอุทิศถวาย อันเป็นทางที่จะพึงกระทำได้ในฐานะพุทธศาสนิกชนผู้นับถือพระพุทธศาสนา ฉะนั้น ในโอกาสนี้ จึงสมควรที่จะได้ถวายวิสาขนาถึงพระราชประวัติและพระราชคุณูปการบางประการ เพื่อเป็นพระราชคุณานุสสติ อันจะพียงนำไปบังเกิดปสาทจิตและให้ได้ซาบซึ้งถึงพระราชคุณูปการแต่เพียงบางประการนั้น ๆ ด้วย

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีพระราชสมภพ ณ วันพฤหัสบดี ขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีชวด จุลศักราช ๑๑๖๖ พุทธศักราช ๒๓๔๗ อันเป็นวันมหาปวารณา ตามปักษีคณนาวิธี พระองค์ได้ทรงเป็นพระเชษฐาภิโยภราชขึ้นเจ้าฟ้า ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ทรงดำรงอยู่ในฐานะเป็นองค์รัชทายาทโดยพระชาติ จึงได้ทรงรับความอบรมและความยกย่องด้วยดีโดยควรแก่พระอิสริยยศศักดิ์มาโดยลำดับ ปรากฏในพระราชประวัติว่า

ขณะเมื่อมีพระชนมายุได้ ๕ พรรษา สมเด็จพระบรมราชินีนาถได้ทรงนำเข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงแสดงว่าได้ทรงจำได้ เมื่อมีพระชนมายุได้ ๙ พรรษา ทรงรับพระราชพิธีตั้งพระนามเจ้าฟ้า ครั้นเมื่อมีพระชนมายุได้ ๑๒ พรรษา ได้ทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้เสด็จออกไปรับคร้ามอัญที่จังหวัดกาญจนบุรี เมื่อมีพระชนมายุได้ ๑๓ พรรษาได้มีพระราชพิธีโสกันต์ อันจัดเป็นงานใหญ่ตามพระราชอิสริยยศ เมื่อมีพระชนมายุได้ ๑๔ พรรษา ได้ทรงพระผนวชเป็นสามเณร ทรงดำรงอยู่ในภาวะเป็นสามเณรเป็นเวลา ๗ เดือน ครั้นมีพระชนมายุได้ ๒๑ พรรษาก็ได้ทรงพระผนวชเป็นพระภิกษุ และเมื่อทรงพระผนวชได้ไม่นานนัก สมเด็จพระบรมชนกนาถ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ก็ได้เสด็จสวรรคต จึงเปลี่ยนรัชกาล พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระดำริเห็นว่า สมควรที่จะทรงผนวชศึกษาพระพุทธศาสนาให้แตกฉานลึกซึ้งสืบไป จึงได้ตกลงพระราชหฤทัยทรงพระผนวช และได้ทรงจับศึกษาพระพุทธศาสนา ด้วยทรงจับศึกษาภาษาบาลีอันเป็น

ภาษาที่จารึกพระธรรมวินัยพุทธวจนะแห่งพระบรมศาสดา จนถึงพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงโปรดให้เข้าแปลถวายหน้าพระที่นั่ง อันนับว่าเป็นการสอบไล่ทรงแปลได้ ๕ ประโยค แล้วก็ทรงหยุดเพียงเท่านั้น แต่ว่าความศึกษาที่ทรงได้ความรู้ นั้นแตกฉานยิ่งขึ้นไปกว่านั้นมากนัก เพราะปรากฏว่าได้ทรงรจนาเรื่องเป็นภาษาบาลีหลายเรื่อง เป็นต้นว่า สมณสาสน์ ที่มีไปยังลังกาทวีป ได้ทรงรจนาเป็นภาษาบาลีบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ และพระธรรมวินัย เช่น เรื่องสีมาวิจารณ์ เป็นต้น ได้อย่างถี่ถ้วนพิสดาร และได้ทรงพระกรุณาโปรดให้ทรงเป็นพระราชาคณะเมื่อประทับ ณ วัดราชาธิราช และต่อมาจึงได้ทรงพระกรุณาโปรดให้อัญเชิญเสด็จมาประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหารนี้ ขณะเมื่อมีพระชนมายุได้ ๓๓ พระพรรษา โดยทรงพระกรุณาโปรดให้จัดขบวนแห่จากวัดราชาธิราชมาสู่วัดบวรนิเวศวิหารนี้อย่างขบวนแห่พระมหาอุปราชา เหมือนอย่างทรงประกาศให้ปรากฏว่า ทรงเป็นองค์อุปราชรัชทายาทโดยพฤตินัย

ขณะที่เมื่อทรงพระผนวชอยู่นี้ ครั้นได้ทรงศึกษาภาษาบาลี ทรงมีความรู้เชี่ยวชาญ ได้ทรงอ่านบาลีพระพุททวจนะในพระไตรปิฎก พร้อมทั้งคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา บรรดาที่มีอยู่ ก็ได้ทรงจัดปรับปรุงความเห็นพระพุททศาสนาในส่วนที่ผิดพลาดบกพร่องนั้น ๆ ให้ถูกต้องตามพระพุททพจน์ที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก จึงได้เกิดมีคณะสงฆ์ซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัด ได้ทรงแสดงธรรมนำอุบาสิกอุบาสิกาให้มีความเข้าใจถูก เห็นถูก ปฏิบัติถูก และได้ทรงวางขนบธรรมเนียมประเพณีในการปฏิบัติพิธีกรรมต่าง ๆ ทรงรจนาบททำวัตรเช้า ทำวัตรค่ำ เป็นต้นขึ้นไว้ ซึ่งในบัดนี้ ก็ได้ใช้กันทั่วพระราชอาณาจักร พระองค์ได้ทรงปฏิบัติฟื้นฟูปรับปรุงพระพุททศาสนา ปรากฏเป็นผลให้ได้มีการปฏิบัติพระธรรมวินัยอันถูกต้อง และทำให้ได้ฟังได้รู้ได้เห็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าอันประกอบด้วยสัจจะ คือความจริงตามเหตุและผล เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงทำให้บุคคลผู้ที่มีความต้องการประพฤติดุกปฏิบัติถูกธรรมวินัยได้มาปฏิบัติตามที่ทรงฟื้นฟูเพิ่มขึ้นเป็นอันมาก ต่อมาในสมัยหลัง พระมหาเถรานุเถระ มีสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นต้น ก็ได้ปฏิบัติปรับปรุงฟื้นฟูพระพุททศาสนาสืบต่อมา เป็นผลให้การคณะสงฆ์การพระศาสนาดีขึ้น ทั้งในด้านการศึกษาเล่าเรียนและการปฏิบัติดังที่ปรากฏอยู่ในทุกวันนี้ นี้เป็นผลเนื่องมาจากการฟื้นฟูปรับปรุงแห่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์นั้น

พระองค์ได้เสด็จทรงพระผนวชอยู่ จนถึงเมื่อมีพระชนมายุ ๔๘ พระพรรษา ได้ทรงลาพระผนวชเพื่อเสด็จออกไปเกลี้ยกล่อมราชสมบัติตามคำกราบบังคมทูลอัญเชิญ เพราะพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จสวรรคต พระองค์ได้ทรงพิจารณา เห็นความจำเป็นที่จะเสด็จออกไปทรงปกครองประเทศชาติ ได้ทรงรับอัญเชิญและ ก็เสด็จออกไปเกลี้ยกล่อมราชสมบัติเป็นรัชกาลที่ ๔ ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียะยัง ให้เกิดความวัฒนาสถาพรแก่ประเทศชาติตามควรแก่ยุคสมัยเป็นอันมาก

ในรัชสมัยของพระองค์นั้น ได้มีนักประวัติศาสตร์ทั่วไปกล่าวยกย่องเป็นอัน เดียวกันว่าได้ทรงเริ่มเปิดรับยุคใหม่แห่งการปกครองแห่งวัฒนธรรมทั้งปวง โดยที่ได้ ทรงมีพระราชวิจรรณญาณทรงทราบอย่างถ่องแท้ถึงความจำเป็นในอันที่จะเปิดการ คบหาสมาคมกับนานาประเทศ โดยเฉพาะในประเทศทางตะวันตก และปรับปรุง ประเทศไทยนี้ให้วัฒนะตามแบบอันสมควร โดยที่เลือกสรรจากนานาประเทศนั้น ๆ อันการที่จะปิดประตูอยู่แต่ผู้เดียวและไม่ปรับปรุงอะไร ๆ ขึ้นให้เหมาะสมแก่กาลสมัย นั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้และไม่ควรทำ ก็เพราะทรงใช้เวลาในขณะที่ทรงพระผนวชอยู่ นั้นศึกษาภาษาต่างประเทศ เช่น ภาษาทางตะวันตก คบหาสมาคมกับชาวต่างประเทศ ทั้งที่เป็นครู เป็นนักบวช ทั้งที่เป็นหมอ ทั้งที่เป็นข้าราชการเป็นต้น ผู้ทรงความรู้ใน ทางนั้น ๆ ได้ทรงศึกษาทราบวิชาการและเหตุการณ์เรื่องราวที่เกิดขึ้นในนานาประเทศ ทั้งใกล้ทั้งไกล เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงทรงสามารถที่จะดำเนินการปรับปรุงแก้ไขปฏิบัติ พระราชประศาสน์นโยบายให้เหมาะแก่กาลสมัย จึงเป็นเหตุให้ประเทศชาติดำรงอยู่ได้ ด้วยดี มีความเจริญยั่งยืนสืบต่อมา เพราะฉะนั้น พระราชคุณูปการของพระองค์จึงเป็น ไปอย่างยิ่งใหญ่ ทั้งในทางพุทธจักรและในทางราชอาณาจักร

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต เมื่อวันที่พฤหัสบดี ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีมะโรง จุลศักราช ๑๒๓๐ พุทธศักราช ๒๔๑๑ ซึ่งตรงกับวันมหาปวารณาโดยจันทร์คติ พระชนมายุ ๖๔ พระพรรษา ถ้วน นับเรียงปีได้ ๖๕ พระพรรษา ฉะนั้น เมื่อวาระแห่งวันพระบรมราชสมภพและวันเสด็จ สวรรคตเวียนมาถึงเข้าเช่นนี้ ความระลึกถึงพระราชคุณูปการที่ได้ทรงมีทั้งแก่พุทธจักร ทั้งแก่ราชอาณาจักรจึงเป็นสิ่งที่ควรกระทำ อันจะนำไปให้มีลิ้มพระคุณของผู้ที่มีพระคุณ

แก่ตน แม้ว่าจะเสด็จสวรรคตมาเป็นเวลานานปีแล้วก็ตาม แต่ว่าชาติศาสนายังดำรงอยู่ ซึ่งเป็นผลมาจากความปฏิบัติรักษาทะนุบำรุงให้ดำรงอยู่ของพระองค์ท่านด้วยเป็นส่วนสำคัญในกาลสมัยนั้น เป็นเหตุให้บุคคลรุ่นปัจจุบันนี้ได้รับความมั่นคง ความผาสุก มีแผ่นดินอยู่อย่างอิสระเสรี มีพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องเป็นที่นับถือ และมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขสืบต่อมา ดำรงความเป็นคนไทยและเป็นพระพุทธศาสนาดังที่ปรากฏอยู่

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลพระอรรคชายาเธอ พระองค์นั้น ได้ทรงฟื้นฟูพระพุทธศาสนา ได้ทรงปฏิบัติพระพุทธศาสนาด้วยพระองค์เองตามสมควร แก่ภาวะ พระราชประวัติเป็นอันมากแสดงว่าได้ทรงเป็นนักปฏิบัติธรรม ทั้งที่เป็นส่วนศีลธรรมทั่วไปและทั้งที่เป็นส่วนกรรมฐาน จึงสมควรที่จะถวายวิสัชนาด้วยพระบาลีบรรพชาที่ได้ยกขึ้นไว้ ณ เบื้องต้นนั้น ซึ่งแปลความว่า

“บุคคลไม่พึงติดอยู่ในกามทั้งหลาย พึงเป็นผู้ไม่ชุ่มมัวด้วยใจ พึงเป็นผู้ฉลาด
รู้ธรรมทั้งปวง เป็นผู้มั่งมีสติ เห็นภัยในวัฏฏะ พึงเว้นโดยรอบ” ดังนี้

ตามพระพุทธบรรพชาครั้งนี้ เป็นพระพุทธบรรพชาที่ได้ตรัสตอบคำถามของ อชิตมานพว่า “บุคคลเหล่าใดผู้มีธรรมอันพิจารณาเห็นแล้ว บุคคลเหล่าใดเป็นเสขะ คือเป็นผู้ที่ยังศึกษาอยู่ในพระธรรมวินัยนี้เป็นอันมาก พระองค์ผู้ทรงมีปัญญารักษา อันข้าพระองค์ถามแล้ว ขอได้ตรัสตอบความเป็นไปแห่งบุคคลทั้ง ๒ จำพวกนั้น” ดังนี้

พระพุทธบรรพชาตอบนั้น เป็นคำตอบที่กล่าวโดยสรุปคลุมไว้ทั้ง ๒ จำพวก คือ บุคคลที่เป็นจำพวกที่มีธรรมที่พิจารณาเห็นแล้วนั้นคือเป็นท่านผู้เสร็จกิจแล้ว ได้แก่ พระอรหันตชีนาสพทั้งหลาย ส่วนบุคคลซึ่งเป็นจำพวกที่ยังศึกษาอยู่นั้น ก็หมายถึง พระเสขบุคคลทั้งปวง คำถามนั้นถามถึงว่า ความเป็นไปของบุคคลทั้ง ๒ จำพวกนั้น เป็นอย่างไร จึงมีพระพุทธบรรพชาตอบโดยรวมกันไปว่า ไม่มีติดอยู่ในกามทั้งหลาย มีใจไม่ชุ่มมัว ฉลาดรู้ธรรมทั้งปวง มีสติเห็นภัยในวัฏฏะ พึงเว้นโดยรอบดังนี้ เพราะ บุคคลทั้ง ๒ จำพวกนั้น จำพวกหนึ่ง คือ พระอรหันตชีนาสพย่อมเป็นผู้ไม่ติดอยู่ใน

กามทั้งหลายแล้ว ส่วนพระเสขะบุคคลย่อมเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความไม่ติดในกามทั้งหลาย
ดังนี้

อีกแห่งหนึ่ง ได้มีพระพุทธดำรัสถามท่านพระสารีบุตรและท่านพระสารีบุตร
ได้กราบทูลตอบ คือ ได้มีพระพุทธปุจฉาถามท่านพระสารีบุตร ยกเอาคำถามดังกล่าว
นั้นถึงบุคคลทั้ง ๒ จำพวก และให้ท่านสารีบุตรตอบว่าความเป็นไปของบุคคล ๒ จำพวก
นั้นเป็นอย่างไร พระสารีบุตรในชั้นแรกได้นิ่ง เพราะว่าไม่ทราบในพระพุทธอภัยาคัย
ว่าจะให้โปรดตอบโดยยกเอาข้ออะไรมา เพราะข้อที่จะยกขึ้นตอบมีเป็นอันมาก ยกชั้น
ขึ้นมาก็ได้ ยกเอาอายตนะก็ได้ ยกธาตุก็ได้ จึงมีพระพุทธดำรัสตรัสแนะให้แก่ท่านว่า
ยกเอาภุตะ สิ่งที่เป็นแล้ว คือ ชั้น ๕ ท่านพระสารีบุตรจึงได้กราบทูลตอบว่า บุคคล
ผู้มีธรรมอันพิจารณาเห็นแล้ว คือ พระอรหันตชินาสพนั้น ย่อมเป็นผู้พิจารณาเห็น
ด้วยปัญญาเห็นชอบว่านี่ภุตะ คือชั้น ๕ อันได้แก่ นีรูบ นีเวทนา นีสัญญา นีสังขาร
นีัญญาณ ครั้นรู้ด้วยปัญญาอันชอบแล้ว ก็เป็นผู้วิมุตหลุดพ้นแล้วจากภุตะคือชั้นนั้น
เพราะมีความหน่าย สิ้นติด สิ้นยินดีและมีความดับในชั้น ๕ นั้น

อนึ่ง ท่านเห็นด้วยปัญญาอันชอบถึงสมภพคือความเกิดขึ้นของชั้นรว่า
เพราะอาหาร โดยความก็คืออวิชา ตณหา อุปาทาน กรรมเป็นต้น ฉะนั้น จึงเป็น
ผู้วิมุตหลุดพ้นแล้ว เพราะหน่าย สิ้นติด สิ้นยินดี ดับอาการอันเป็นเหตุสมภพแห่ง
ชั้นรนั้น ท่านเห็นด้วยปัญญาอันชอบว่า เพราะอาหารดับ ชั้นรก็ดับ จึงเป็นผู้วิมุต
หลุดพ้น เพราะหน่าย สิ้นติด สิ้นยินดี ดับธรรมที่มีความดับเป็นธรรมดานั้นเสียได้
ท่านผู้มีธรรมอันพิจารณาเห็นได้แล้ว ย่อมเป็นผู้วิมุตหลุดพ้นแล้ว ส่วนท่านที่ยังเป็น
เสขะคือผู้ที่ปฏิบัติเข้าขั้นแล้ว ยังไม่เสร็จกิจถึงที่สุด ก็เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญา
เห็นชอบ และปฏิบัติเพื่อหน่าย เพื่อสิ้นติด สิ้นยินดี เพื่อดับภุตะ ดับความสมภพแห่ง
ชั้น ๕ เพราะอาหาร ดับอาหารจึงเป็นอันดับธรรมซึ่งมีความดับเป็นธรรมดานั้น
เสียด้วย ย่อมเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความหน่าย เพื่อความสิ้นติด สิ้นยินดี เพื่อดับ ดังนี้

ตามนัยแห่งพระพุทธภาษิตนี้ สำหรับผู้ที่ยังเป็นผู้ปฏิบัติอยู่ ยังไม่ถึงขั้นเสขะ
คือเป็นขั้นกัลยาณปุชุนทั้งหลาย ก็พึงปฏิบัติอนุวัตรคำตอบสำหรับเสขบุคคล โดย
ความพึงจับเอาข้อสำคัญอยู่ที่หมั่นใช้พิจารณา โดยใช้ปัญญาที่พิจารณาเป็นสัมมปัญญา

คือปัญญาชอบ ไม่ใช่เป็นมิถิฉบปัญญา ปัญญาผิด อันมิถิฉบปัญญา ปัญญาผิดนั้นย่อมไม่มองเห็นชั้นร์ ย่อมไม่มองเห็นสมภพของชั้นร์เพราะอาหาร ไม่มองเห็นความดับของชั้นร์นั้นเพราะดับอาหาร แต่ว่าย่อมมองเห็นความเป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา ย่อมมองเห็นความเกิดขึ้นของสิ่งที่น่าปรารถนาพอใจทั้งหลายที่เรียกว่ากาม ยังไม่พบกับความดับอันเป็นความดับทุกข์

เมื่อมาฟังธรรมของพระพุทธเจ้าที่ทรงชี้แจงแสดงให้มองเห็นอยู่เนื่อง ๆ ในชั้นร์ ๕ ว่านี้รูป นี้เวทนา นี้สัญญา นี้สังขาร นี้วิญญาณ รูปเวทนาสัญญาสังขารวิญญาณเป็นอนิจจะ ไม่เที่ยง ต้องเกิดดับ เป็นทุกข์ ต้องแปรปรวน เปลี่ยนแปลงไปเป็นอนัตตา มิใช่ตัวตน เพราะไม่เป็นไปตามความบังคับตามที่ต้องการปรารถนา จึงเป็นสิ่งที่ไม่ควรจะถือเอาว่าเป็นของเรา เราเป็นนี้ นี้เป็นตัวตนของเรา หมั่นพิจารณาเนื่อง ๆ ตามพระพุทธานุศาสนีที่ทรงสั่งสอนไว้เป็นอันมากดังนี้ เมื่อเป็นดังนี้ ก็ย่อมจะได้สัมมปัญญา ความรู้ที่ถูกชอบว่า นี้คือชั้นร์ นี้รูป นี้เวทนา นี้สัญญา นี้สังขาร นี้วิญญาณ ไม่ใช่ว่านี่คือเรา นี่คือของเรา นี่คือตัวตนของเรา เพราะมีแต่รูปเวทนาสัญญาสังขารวิญญาณที่เกิดขึ้นและดับไปอยู่ นี้เป็นสัมมปัญญาประการหนึ่ง

ยิ่งขึ้นไปกว่านั้น ก็ให้รู้ว่าสมภพคือความเกิดขึ้นของรูปเวทนาสัญญาสังขารวิญญาณเหล่านี้ เพราะอาหารคืออวิชา ตัณหา อุปาทาน กรรม หรือยกขึ้นมาเพียงข้อเดียวว่าตัณหาเป็นอาหาร เป็นสมุทัยของรูปเวทนาสัญญาสังขารวิญญาณ มีความรู้ดังนี้ นี้เป็นสัมมปัญญาอีกชั้นหนึ่ง อีกชั้นหนึ่ง อบรมปัญญาให้เป็นมรรคปัญญา ยิ่งขึ้น มีความรู้ถึงความดับของอาหาร ก็คือดับตัณหานั่นเอง เมื่อดับตัณหา ภูตะคือรูปเวทนาสัญญาสังขารวิญญาณก็ดับ ก็เป็นสัมมปัญญาอีกชั้นหนึ่ง สัมมปัญญาตามภาษิตนี้จึงเป็นญาณปัญญาในอริยสัจจันนั้นเอง ได้แก่ ญาณปัญญาในทุกข์ ในเหตุเกิดทุกข์ ในความดับทุกข์ ในการปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ความปฏิบัติอบรมปัญญาให้บังเกิดขึ้นเสมอดังนี้ ย่อมเป็นการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เป็นไปเพื่อความหน่าย ความสิ้นติดสิ้นยินดี เป็นไปเพื่อความดับคือความดับทุกข์ในที่สุด ด้วยประการฉะนี้

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร ได้ทรงปฏิบัติพระพุทธานุชาจนมาถึงวาระสุดท้าย ดังที่ปรากฏว่าในขณะที่จะเสด็จสวรรคต ก็ทรงบริกรรมภาวนาว่า พุทโธ พุทโธ สิ้นพระสุรเสียงก็ปรากฏว่าสิ้นพระอัสสาสะปัสสาสะ เสด็จสวรรคตด้วยทรงบริกรรมภาวนาว่าพุทโธนั้น อันแสดงถึงว่าได้ทรงเป็นนักปฏิบัติกรรมฐาน แม้ว่าเสด็จออกไปเถลิงถวัลยราชสมบัติได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียะต่าง ๆ เป็นอันมาก ก็ยังไม่ทรงทิ้งกรรมฐาน ได้ทรงปฏิบัติกรรมฐานจนถึงได้ทรงทราบวาระสุดท้ายของพระองค์นั้น จึงกำหนดวันที่เสด็จสวรรคตได้ถูกต้อง และทรงปฏิบัติพระองค์เป็นตัวอย่างแก่นักปฏิบัติธรรมโดยทั่วไป

ฉะนั้น การที่บพิตรพระนัตดา พร้อมทั้งอุบาสกอุบาสิกาอาระลึกถึงพระราชคุณูปการ และได้มาบำเพ็ญพระกุศลบำเพ็ญกุศลถวายเป็นพระราชกุศลในโอกาสชิตสมัยพิเศษนี้ ซึ่งว่าได้ทรงแสดงและแสดงความกตัญญูทเวทีแต่พระองค์ผู้ทรงเป็นพระราชบุพการีโดยถูกต้องทุกประการ

ขออำนาจพระกุศลและกุศลที่ได้ทรงบำเพ็ญและบำเพ็ญถวายครั้งนี้ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ เป็นไปเพื่อพระราชหิตสุขแต่พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร และขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยและอำนาจบุญกุศลโปรดอภิบาลรักษาบพิตรพระนัตดาและอุบาสกอุบาสิกาทั้งหลาย ให้ทรงเจริญและเจริญด้วยจตุพิพรถึงความเจริญสภาพในพระบวรพุทธศาสนา ยิ่ง ๆ ขึ้นไป

ถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนาญาติติง เอิว ก็มีด้วยประการฉะนี้ ขอถวายพระพร

อาตุรสมิมิปี เม กาเย จิตต์ น เหสุสตาดุริ์

เออิ์ สิทธิขามิ พุทฺธสุส สาสนาณคตี กริ์

เมื่อกายของข้าพเจ้าแม่กระสับกระส่าย

จิตจักไม่กระสับกระส่าย

ข้าพเจ้าศึกษาปฏิบัติอยู่อย่างนี้

กระทำไปตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

นตฺเถตํ โลกสฺมี ยํ อูปาทิยมานํ อนวชฺชํ อสฺส
สิ่งใดที่เข้าไปยึดถืออยู่ จะพึงหาโทษมิได้ สิ่งนั้นไม่มีในโลก
วิสุทฺธิ สพฺพเกฺลเสหิ โหติ ทฺฤเขหิ นิพฺพุติ
ความบริสุทธิ์หมดจดจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองใจทั้งหมดเป็นความดับทุกข์

ทั้งปวง

(พระราชนิพนธ์ ร. ๔)

คำสั่งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖
ที่ ๔/๒๕๕๖

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุ งานฉลองพระชันษา ๑๐๐ ปี
สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖

.....

ตามคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๑๙๙/๒๕๕๕ ลงวันที่ ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๕ เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษาสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖ และคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๔๓/๒๕๕๖ ลงวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๖ เรื่อง แต่งตั้งที่ปรึกษาและกรรมการรองประธานกรรมการ และกรรมการ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษาสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖ เพิ่มเติมซึ่งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฯ มีอำนาจหน้าที่ในการแต่งตั้งคณะกรรมการ คณะอนุกรรมการ หรือคณะทำงานฝ่ายต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือการปฏิบัติงานตามที่เห็นสมควร นั้น

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษาสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖ ในคราวประชุมครั้งที่ ๑/๒๕๕๖ เมื่อวันที่ ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๖ ได้มีมติให้แต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือการปฏิบัติงานให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยและสมพระเกียรติ

ดังนั้น อาศัยอำนาจหน้าที่ตามคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี และมติที่ประชุมคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฯ ดังกล่าว จึงให้แต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุ งานฉลองพระชันษา ๑๐๐ ปี สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖ โดยมีองค์ประกอบและอำนาจหน้าที่ดังนี้

๑. องค์ประกอบ

๑.๑	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม	ประธานกรรมการ
๑.๒	ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม	รองประธานกรรมการ
๑.๓	ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	กรรมการ

๑.๔	ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ	กรรมการ
๑.๕	อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์	กรรมการ
๑.๖	ผู้อำนวยการสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	กรรมการ
๑.๗	นางสายไหม จบกมลศึก	กรรมการ
๑.๘	นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง	กรรมการ
๑.๙	นายประสพโชค อ่อนกอ	กรรมการ
๑.๑๐	ผู้แทนวัดบวรนิเวศวิหาร	กรรมการ
๑.๑๑	อธิบดีกรมศิลปากร	กรรมการ และเลขานุการ
๑.๑๒	ผู้อำนวยการสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร	กรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ
๑.๑๓	ผู้อำนวยการสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร	กรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ

๒. อำนาจหน้าที่

- ๒.๑ ดำเนินการจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย
- ๒.๒ กำหนดหลักเกณฑ์และพิจารณาถ้อยคำของหนังสือที่ระลึกของหน่วยงาน
ที่เสนอขอร่วมจัดทำ
- ๒.๓ แต่งตั้งคณะอนุกรรมการหรือคณะทำงานเพื่อช่วยเหลือการปฏิบัติงานตามที่
เห็นสมควร
- ๒.๔ รายงานผลการดำเนินงานให้คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฯ เพื่อทราบ
- ๒.๕ ดำเนินการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๒๓ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๖

(นางสาวยິงลักษณ์ ชินวัตร)

นายกรัฐมนตรี

ประธานกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖